

2455
78
CSEHSZLOVÁK ÁLLAMKERETBE KÉNYSZERITETT
MAGYAR REFORMÁTUS KERESZTYÉN EGYHÁZ

ÚSZÉVES TÖRTÉNETE

(1918—1938.)

IRTA:

CSOMÁR ZOLTÁN

LELKIPÁSZTOR.

ÁLLAMNYOMDA KIRENDELTSÉGE, UNGVÁR.

EX LIBRIS
M. Bihary

CSEHSZLOVÁK ÁLLAMKERETBE KÉNYSZERITETT
MAGYAR REFORMÁTUS KERESZTYÉN EGYHÁZ

HÚSZÉVES TÖRTÉNETE

(1918—1938.)

IRTA:

CSOMÁR ZOLTÁN

LELKIPÁSZTOR.

KIR. ÁLLAMI NYOMDA KIRENDELTSÉGE, UNGVÁR 1940—354.

67791 B 4611

ELŐSZÓ.

A magyar református egyház 400 éves története a hősiességek küzdelmeinek szakadatlan sorozatát állítja eléünk. Egyházunk életében a kezdetektől napjainkig alig találunk itt-ott békésebb évtizedet, amelynek enyhületi idejére ráillenének Novalis-nak, a német romantikus kor filozófusának más vonatkozásban mondott szavai: Wir leben von der Frucht besserer Zeiten.

Voltak hosszú évtizedek, amikor a Krisztusi hit igazságait, az evangéliumi és nemzeti szabadságot fegyverrel kellett megvédenünk; amikor csak sok könny és vér árán lehetett biztosítani a megtisztított vallás szabad gyakorlását s a nemzeti élet folytatásának lehetőségét. A fegyverek jó ideje elhallgattak ugyan már a vallásszabadságért és egyenlőségért vívott küzdelem frontján, de a védekezés vértelen harcát tovább kell folytatnunk, hogy a reánk hagyott szent örökséget megtarthassuk s hamisítatlan tisztaságában utódainknak átadhassuk.

Mert mi, magyar reformátusok, két súlyos örökséget kaptunk apáinktól: evangélium szerint megtisztított hitünket s magyar mivoltunkat. E kettő egymástól elválaszthatatlan. Hiába akarnánk függetleníteni egyiket a másiktól, hiába próbálnánk szabadulni a kettős felelősség súlya alól: nincs mód és lehetőség rá. Megváltozhatatlan magyar református sors: e kettős örökséggel élnünk vagy halnunk kell.

Istennek örök ígétét magyar nyelven szólani, dicsőségéről magyar nyelven énekelni: ez a mi nagy megbízatásunk. S amíg szavunk el nem hallgat, addig nem pusztul el a magyar élet, ha százszor keresztre feszítik is a nemzetet külső és belső ellenségei.

Csodálatos — vagy talán éppen természetes —, hogy e kettős stigmát azonnal felfedezi rajtunk mindenki, akivel érintkezésbe jutunk. A Felvidék húszéves cseh megszállása alatt a csehszlovák

impérium alá jutott magyar református egyház joggal várhatott volna humánusabb elbánást az állam protestáns vallásu alapítójától és vezető politikusaitól. S ime, aki e könyvet átolvassa, meg fog győződni arról, hogy az immár megszűnt állam összes egyházai között a magyar református egyház, illetve annak hűséges szolgálói, lelkészi és világi vezetői szenvedtek legtöbbet.

Nem kétséges és nem vitás, hogy miért történt ez így. A ketős stigma súlyát kellett hordoznunk s hordoztuk is nagy felelősségünk teljes tudatában mindaddig, amig Isten szabadulást nem hozott népének.

Ennek a húszéves kemény küzdelemnek történetét nem lehet sem elhallgatni, sem átértékelni azokban a körökben sem, ahol — amint tapasztaltuk — nagyon is megvan az erre való hajlandóság. Éppen ezért értékelem nagyra Csomár Zoltán lelkipásztor testvérünk nagy fáradsággal és hozzáértéssel elvégzett munkáját, amikor lelkiismeretes gondossággal — s amit különösen hangsúlyoznunk kell —, teljes tárgyilagossággal megírta a húszéves fogság történetét.

Ez a könyv a legmegbízhatóbb forrásmunka lesz úgy a politikai, mint az egyházi történetírás számára. Egyben hirdetni fogja az utókornak, hogy az Evangélium felemelő és vigasztaló ereje akkor a leghatalmasabb, mikor a legégetőbb fájdalom s a legkegyetlenebb megaláztatás szakad az Isten gyermekeire.

Nagykapos, 1940 augusztus havában.

Dr. Magda Sándor,
püspök.

BEVEZETÉS.

Az 1918. évi októberi összeomlás előtt a Magyar Református Egyház öt egyházkerületbe osztva élte a maga életét. A trianoni békediktátum reánk kényszerítése folytán, — mely az ezeréves mult legázolása és minden történeti igazság megcsufolása volt, az öt részre feldarabolt országgal az addig egységes magyar református egyház is részeire bomlott. Megcsonkult minden egyházkerület, sőt az erdélyi teljesen leszakadt az anyatestről.

Az északnyugati és északkeleti felvidéknek a csehszlovák államkeretbe történt bekebelezéséből keletkezett kényszerhelyzet folytán elszakadtak az anyaországi Egyetemes Egyháztól, a dunántúli kerületből: a komáromi egyházmegye 48 anyaegyházzal; a barsi egyházmegye 29 anyaegyházközséggel teljesen, ehhez csatoltatott még a kis drégelypalánki egyházmegyéből két egyházközség: Losonc és Ipolypásztó. Mégjobban megcsonkult a tiszán-inneni egyházkerület, melyből ideszakadt: a gömöri egyházmegye 45 egyházközségéből 35 egyházközség; a tornai egyházmegye 15 egyházközségéből 8 egyházközség; az abauji 72 egyházközséget számláló nagy egyházmegyéből 20 egyházközség; a 62 egyházközséget számláló Alsó-Zemplénből 11 egyházközség; a 29 egyházközségből álló felsőzempléni egyházmegye teljesen, Sátoraljaújhely kivételével; a 39 egyházközséget számláló ungi egyházmegye teljesen, Záhony kivételével. A tiszántúli egyházkerületből ideszakadt: a 64 egyházközségből álló beregi egyházmegyének 43 egyházközsége; a máramaros—ugoc sai 32 egyházközségből álló egyházmegye 25 egyházközsége. E felsorolásban csupán az anyaegyházközségeket említettem meg.

Az új államhatárok megvonásából keletkezett kényszerhelyzet folytán szükségessé vált a leszakított részek új egységbe való tömörítése, megszervezése. Szinte csodával határos az a heroikus küzdelem és erőfeszítés, meilyel a Csehszlovákiába kényszerített

magyar református egyház leszakított részei megindultak a szervezkedés útján, hogy új életet teremtsenek a romokon, mert az új államkeretbe való bekebelezés után elvesztették felső- és minden középfokú iskoláikat, szellemi gócpontjaikat, csupán elemi iskoláik maradtak meg.

E történelmi munka célja rámutatni arra, hogy az 1918. évi októberi forradalom után, a csehszlovák államkeretbe kényszerített református magyar nép, hogyan vészelte át a megszállás történelmi napjait, megmaradt erőtartalékával hogyan indították meg hivatott vezérei a szervezkedés munkáját, hogyan építette ki a húszéves nyomás ellenére is egyházszervezetét, milyen volt az egyházkormányzata és egyházi közigazgatása, hogyan őrizte meg legféltettebb kincsét: evangéliumi hitét, magyar nyelvét és kultúráját az igehirdetés, az iskolái és újonnan szervezett intézményei révén, milyen volt az irodalma, sajtója, belső hitélete és missziói munkája az 1938 november 2-i bécsi döntéssel bekövetkezett felszabadulásig, amikor a kényszerítő körülmények miatt külön élt tagok visszakérültek az édes anyatesthez: Magyarországhoz.

I. RÉSZ.

Rövid történelmi visszapillantás a cseh megszállás idejére, a szervezkedés munkája, egyházkormányzás, egyházi közigazgatás.

1. A cseh megszállás történelmi napjai (a trianoni békediktátum).

Az 1914-ben kitört négyéves világháború Magyarországra nézve azzal a végzetesen szomorú mérleggel zárult, hogy elvesztette területének csaknem kétharmadrészét és ötfelé tépték szét a konkra leső, érdekszövetségbe tömörült szomszéd államok.

Az 1918. évi októberi forradalommal megindult a lavina és nem várt robajjal zuhantak az események. A forradalommal együtt jöttek a nemzetközi forradalmi jelszavak: „Nem akarunk katonát látni!“, „Le a burzsoáziával!“, „Le a papokkal!“, „Éljenek a proletárok!“, „Éljen a magyar népköztársaság!“.

Amíg a cél és eredmény nélkül vívott világégésben elfásult és meggyötört magyarság a Kun Béla-féle tanácsköztársaságban ilyen forradalmi zürzavarban, osztályharcos vagy nemzetiségi alapon rétegeire bomolva élte egyik napról a másikra életét, a történelmi határok mentén sorsdöntő események történtek. Megindult a szerb, a román, a cseh invázió és átlépték a Kárpátok gerincét, a történelmi magyar határokat.

A cseh sorkatonaság megszállta az északnyugati felvidéket Pozsonnyal, Komárommal, Kassával együtt a Tisza vonaláig, az északkeleti felvidéket Ungvár, Munkács, Beregszász városokkal fel a vereckei szorosig. A máramarosi részen egyesült a cseh határ az új román határral, mely felhúzódott egészen az aknaszlatinai sóbányáig.

A bekövetkezett világtörténelmi fordulat, a közelgő napok intése szerint magukat a szlovák nép megbizottainak kiküldött vezérek 1918. évi október hó 30-án bejelentették csatlakozásukat az

újonnan megalakuló csehszlovák köztársasághoz, majd 1919. évi május hó 8-án Ungváron tartott közös gyűlésen csatlakoztak a ruszin vezérek is. E megállapodásokat megpecsételte az 1920. évi június hó 4-én aláírt trianoni békediktátum, melynek értelmében az ántánt hatalmak a Magyarországtól elszakított részeket még erősebb szálakkal gondolták odafűzni az utódállamokhoz. — Így került a csehszlovák köztársasághoz mintegy negyedmillió református magyar, akik húsz évig, 1938 november 2-ig, a Szlovákiai és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyházba beszerelve éltek a maguk egyházi életét.

2. Átmeneti időszak (Dr. Révész Kálmán püspök távozása).

Az 1918. évi októberi forradalom, majd a cseh megszállás hatása alatt, Szlovákia és Kárpátalja magyarsága az új államkeretben az első időkben kábultan szemlélte az eseményeket. Még 1920-ban is szervezetlenül élte a maga életét. A megszállás első éveiben sokan reménykedtek abban, hogy a megszállás csak átmeneti katonai intézkedés, hiszen a megszálló csapatok vezetői is több alkalommal és több helyen kijelentették, miszerint csupán „rendcsinálás“ okából jöttek. Az első hónapokban plakátokon közzétett hirdetményeken úgy szerepelt a felvidék, mint m e g s z á l l t terület, később azonban úgy lett feltüntetve, mint a csehszlovák állam integráns része, melyet 1920. évi június hó 4-én Trianonban szerkesztett békediktátum betetőzött, sőt az 1921. évi XXX. t.-c. a magyar törvények közé iktatott.

A váratlan fordulat, valamint e bizonytalan körülményekből lassan kialakuló helyzet érthetővé teszik, hogy a magyar anyatestből, valamint egységes egyházi szervezetéből kiszakított felvidéki magyar református egyház az első pillanatban nem ismerhette fel, nem találhatta meg azt az utat, melyen haladnia kellett, azt a biztos alapu lehetőséget, melyen jövőjét kiépíthette és új életet kezdehetett volna.

Hogy az 1918. évi októberi forradalom után beállott államváltozás mennyire taglóütésként érte az új cseh államalakulatba került vezető személyiségeinket is és mennyire tanácstalanul állottak az átmeneti idők lázában leszakított református egyházunk jövő-

jét illetőleg, igazolja az a tény, miszerint Dr. Révész Kálmán, a tiszán-
inneri egyházkerület akkori püspöke abban a reményben élt, hogy
egyházi szervezet tekintetében továbbra is egyek lehetünk a meg-
csonkított magyar egyetemes egyházzal és ebből kifolyólag a hely-
zet tisztulását remélve, a várakozás álláspontjára helyezkedett, s az
új állam illetékes tényezőivel az elszakadt egyházi részek jogviszony-
nyáról, szervezéséről beható tárgyalásokba bocsátkozott; csupán
informatív jellegű levélváltások történtek, melyekre Simkovic János,
liptói evangélikus esperes, miniszteri kormánytanácsos válasz-
olt. E levelek, mint fontos kortörténeti dokumentumok, 1930/31.
években láttak napvilágot és a bevált recept szerint ígéretet ígé-
retre halmoztak, de az azokban foglaltak csupán hulló szavak
maradtak, melyeknek megvalósításához kevés volt hús esztendő.
A történelmi igazság kedvéért megjegyezzük, hogy egyházunk ve-
zetőségén is mult részben, hogy az ígéretek csupán ígéretek ma-
radtak, mert határozottan kitartott a magyar nemzeti gondolat
mellett, de a nagyobb felelősség a csehszlovák kormányzatot ter-
helte, amiért jogviszonyunkat csak a nemzeti gondolat feladása
árán volt hajlandó rendezni. Tehát nagy árat és súlyos feltételt
szabott.

Különben a csehszlovák kormányzat magatartását és e levél-
váltásokkal kapcsolatos átmeneti állapotokat hűen jellemzi Dr. Ré-
vész Kálmán akkori püspöknek 1920. évi jelentése, melyet
208/1931. szám alatt küldött meg egyházunk vezetőségének, mely-
nek idevonatkozó részletét a következőkben adjuk:

„A pozsonyi minisztérium a velem való hivatalos érintkezést 1919. évi
szeptember hó 4-én kezdeményezte, amidőn Stunda ref. titkár a miniszter meg-
bízásából személyesen felkeresett s előadta a kormány álláspontját a reformá-
tus egyházzal szemben, mely szerint autonómiánkat, a megszállott területen
lakó egyházi és világi előjáróinkat feltétlenül elismeri, magyar anyanyelvünket
teljesen respektálja, a magyar kormány által kiutalt összes állami segélyeket
folyósítja, de ennek ellenében határozottan kívánja, hogy a megszállott terü-
letek reformátussága, mint „Slovenskói ref. egyház“ szervezkedjék, evégből
az egyházmegyei közgyűlés, majd az egyházkerületi közgyűlés is mielőbb
összehívassanak és a lelkészek a csehszlovák államnak hűségfogadalmat te-
gyenek. Én erre azt válaszoltam Stundának, hogy mind erről a béke ratifiká-
lásáig szó sem lehet, mert mi a magyar református egyház testéhez tartozunk
s attól mindaddig el nem szakadhatunk, míg a mostani tényleges megszálló
hatalom törvényes felsőségünké nem válik. Mi, református lelkészek, a cseh-
szlovák államnak a béke ratifikálásáig hűségfogadalmat nem teszünk, készeb-
bek vagyunk inkább a megszállott területekről kivándorolni.

Stunda titkár mindezeket a minisztériumban előadván, a protestáns
ügyek referense, Simkovic miniszteri tanácsos, október hó 28-án 1904/1. szám

alatt kelt hivatalos levelében írásban is megismertette velem a kormánynak a református egyházzal szemben elfoglalt álláspontját, teljesen megegyezőleg a Stunda titkár szóbeli előadásával.

Az általam 1919 november 1-én vett levélre válaszolva, november 3-án kelt levelemben én is írásban fejtettem ki fentebb már vázolt és Stundának szóbelileg előadott álláspontomat, mire Simkovics tanácsos november 13-án 2181. szám alatt kelt hivatalos levelben egyebek mellett a következőket írta:

„Méltányoljuk Főtisztelendőséged óhaját, a Slovenskón élő református egyház lelkészi karától csak akkor fogjuk kívánni a hűségeskü letételét, ha a békefeltételek a magyar kormány részéről ratifikáltattak.

A csehszlovák kormány biztosítja az Önök összes autonóm jogait egyházi és iskolai téren s az egyháznak és iskoláknak nyújtja mindazokat a segélyeket, amelyeket a volt magyar kormány is megadott.

És jöllehet, ezeket a segélyeket a jog és igazság szerint csak attól a naptól kezdődően kellene kiizetni, amelyen a református lelkészi kar leteszi a csehszlovák köztársaság iránti hűségi esküjét: mégis, hogy az egyes lelkészi családok szűkös helyzete részben addig is enyhíthessék, mindenkinek az illetékes adóhivatalnál, Főtisztelendőségednek kifejezett kívánsága szerint, ki lesz utalva a volt magyar törvényes kormány által utalványozott családi segély, visszamenőleg azokra a hónapokra is, amelyekre ezt a segélyt nem kapták meg.“

Az egyszerű családi pótlékon kívül a református lelkészek 1919. II. felétől kezdve semmiféle államsegélyt nem kaptak, míg a megszállott területek másfelekezeti lelkészei részére, természetesen a hűségi fogadalom ellenében, minden más államsegély folyósítva lett. Stunda titkár dec. 19. kelt értesítése szerint a pozsonyi prof. referens felvette a költségvetésbe a református lelkészek 1919. II. félévi államsegélyét is, de ezt a prágai kormány egyszerűen törölte azzal az indokolással, hogy a szlovenszkói református egyház nem szervezkedett s lelkészei hűségfogadalmat nem tettek.“ (L. 1931. évi konvent jkv. 165—166. oldalt.)

Ilyen előzmények után, mikor Dr. Révész Kálmán látta, hogy a helyzet megváltoztatására nincsen egyhamar kilátás, a megszállott területi Kassáról áttette székhelyét Miskolcra és hazaköltözött az anyaországba.

Ez alkalomból kifolyólag az egyházmegyék espereseihez a következő búcsúlevelet intézte:

— „Nagytisztelétű Esperes Ur! Pár nap mulva elhagyom Kassát és Miskolcra költözöm. Tiszáninneri Egyházkerületünk integritását és egységét a lehetőség határai között igyekszem ezentul is fenntartani, de míg a viszonyok meg nem változnak, feltétlenül szükséges az egyházkerület szlovenszkói részének egy ott lakó püspökhelyettest rendelni. Ezt a július 1-én tartott egyházkerületi közgyűlés már meg is tette, amidőn Kassáról való elköltözésem esetére Czinke István egyházkerületi főjegyző urat nevezte meg törvényes püspökhelyettesül. Sziveskedjenek tehát ez értesítés vételétől fogva a püspöki hivatalt érdeklő ügyekben öhozzá (Rimaszombat) fordulni.

Eltávozásom alkalmából Isten áldását kívánom a tiszáninneri egyházkerületnek elszakadt részeire, annak espereseire; lelkészeire, előljáróira és híveire kicsinytől fogva nagyig. Olvassátok és szíveljétek meg Mikeás: VII. 7—10, Csel. XX. 28—32, I. Kor. X. 12—13, II. Kor. IV. 8—9, 16—18. verseket.

A mi Urunk Jézus Krisztusnak kegyelme legyen Mindnyájatokkal. Amen. Kassa, 1920 szeptember 20. Dr. Révész Kálmán püspök s. k.“ (L. ungi e. m. 1920. évi jkv. 3—4. oldalt.)

E búcsúlevélből is világosan tükröződik az a fentebbi állítás, miszerint a beállott helyzet csupán rövid átmenet, amennyiben Dr. Révész Kálmán püspök a lehetőség határai között az egyházkerület integritását továbbra is fenntartani ígérte. Itt kell megemlíteni, hogy a Komáromban székelő Németh István dunántúli püspök szintén eltávozott az anyaországba.

Ilyen előzmények után és zavaros állapotok között vette kezébe a szervezés egész embert és szívós kitartást kívánó nagy munkáját: Pálóczi Czinke István, előbb helyettes adminisztrátor, majd püspök és egyetemes konventi elnök, s ilyen minőségben nagyrésztben ő végezte el a szervezés óriási felelősséggel járó, nagy gondot és körültekintést igénylő munkáját; ő teremtette meg a dunántúli kerületből ideszakadt, püspök nélkül maradt komáromi és barsi egyházmegyéből alakult szlovenszkói dunáninneninek elnevezett kerületnek, a szlovenszkói tiszáninneri kerületnek, valamint a kárpátaljai beregi és máramaros—ugocsbai részeknek egy magasabb egyházszervezetbe való egybekapcsolásával: a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyházat.

3. Az egyházi szervezkedés megindulása (Pálóczi Czinke István püspök).

A nagy történelmi idők viharainak elülése után csigalassúsággal indult meg a csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református egyház szervezkedése. Első lépést a szervezkedéshez a tiszáninneri egyházkerület 1920. évi július hó 1-én Kassán és a dunáninneri egyházkerület 1920. évi július hó 16-án Komáromban tartott közgyűlésén tette meg, amikor mindkét kerület püspök- és főgondnokhelyetteseket bízott meg az egyházi törvényben körülírt püspöki és főgondnoki jogok és kötelességek gyakorlásával.

A beregi és máramaros—ugocsbai egyházmegyék ebben az időben még külön egyházmegyei alapon éltek egyházi életüket. A tiszáninneri egyházkerület elnöksége ugyan felhívja a beregi egyházmegye elnökségének figyelmét arra, hogy a máramaros—ugocsbai egyházmegyével együtt csatlakozzanak a tiszáninneri kerülethez, azonban a beregi egyházmegye 1920. évi november hó 25-én tartott közgyűlési határozatára támaszkodva azt válaszolta,

hogy érdemleges határozatot e nagy horderejű kérdésben csak a máramaros—ugocsai egyházmegyével való beható tanácskozás után fog hozni. E két egyházmegye rövid ideig úgy szerepel, mint a tiszáninneri egyházkerület függvénye, amennyiben képviselők hiányában a csehszlovák államkormányval való tárgyalások alkalmával e két egyházmegye képviselőit is a tiszáninneri kerület elnöksége látta el mindaddig, amig néhány év múlva, 1923 június hó 7-én meg nem alakult e két egyházmegyéből és az ungi egyházmegye kárpátaljai részéből (12 egyházközség) álló kárpátaljai egyházkerület.

A tiszáninneri és dunáninneri egyházkerületek, amikor a fentebb említett 1920. évi július hó 1., illetve július hó 16-án megtartott gyűléseiken egyházkerületi alapon megindították a szervezkedés munkáját, e szervezkedés eredményeképpen 1920 szeptember 8-án közös Memorandumban fordultak a csehszlovák köztársaság Elnökéhez, valamint Szlovenszko teljhatalmu miniszteréhez, melyben előadták, miszerint egyházunk nem kíván foglalkozni az új államkeretben politikával, azonban hitfelekezetünk ragaszkodik a történelmi békeszerződésekben, országos törvényekben, az 1648-i westfaliai nemzetközi békepontokban, a trianoni békeszerződésben részünkre biztosított nyelvi és vallási jogokhoz; ragaszkodik mindenekfelett egyházunk háromszázados vértanusággal kiérdemelt egyházi és iskolai autonómiájához, közelebbről az 1904-ik évben alkotott, államilag szentesített törvénykönyvében megállapított zsinat-presbiteri egyházkormányzatához, melynek értelmében: „a Református Egyház minden egyházi és iskolai belügyét a jelen egyházi törvényben (1904. évi I. t.-c.) megállapított fokozatos képviselőtestületek, kormányzóhatóságok, bíróságok és törvényesen választott egyházi tisztviselők intézik, épen maradván az államfőnek az ország törvényeiben meghatározott legfőbb felügyeleti joga (jus supremae inspectionis).“ (1904. évi Egyházi törv. I. t.-c. 4. §.) Megállapították továbbá, miszerint a mi létezésünkről, autonómiánkról, jogainkról és szükségleteinkről a csehszlovák köztársaság tényezői alig vettek tudomást. Rólunk nélkülünk intézkednek, sebeinket állandó égésben tartani igyekeznek Ünnepeles óvást emeltek minden jogfosztás ellen s minden sérelmes és igazságtalan megkülönböztetés ellen. Kijelentették, hogy

mindazon állami segélyekre és hozzájárulásokra igényt tart Egyetemes Református Egyházunk, amelyeket az állam részéről a multban élvezett s ugyanolyan mértékben és alakban, amint azt az ág. evangélikus egyház a maga egészében és tagozataiban kapja és élvezi ugyanazon idő óta.

Kivánták továbbá, hogy az államhatóság biztosítsa tanulóifjúságunk számára az általunk fenntartott iskolák szabad használatát, a tanerőknek általunk való alkalmazását, nyelvünk használatát, tegye lehetővé a református lelkész- és tanítóképzéshez szükséges képzőintézet és theol. akad. felállítását s azoknak berendezéséhez, fenntartásához, tanárai korszerű díjazásához adja meg mindazokat az állami hozzájárulásokat, amelyeket bármely más felekezet, vagy egyesek, vagy társulatok, intézmények részére ily célokra biztosít s amelyeket az állam részünkre a multban is biztosított. Kivánták, hogy Szlovenszko minisztériumában református ügyosztály is szerveztessék, kihangsúlyozván, hogy mint minden ízében és szervezetében csaknem kizárólag magyar anyanyelvű felekezet, egyházi és iskolai életében s annak minden vonatkozásaiban saját anyanyelvén kíván érintkezni úgy az összes politikai hatóságokkal és államképvisellel, valamint azoknak velünk való érintkezéseiben is stb.

A magyar református egyetemes egyháznak a békeszerződésekben és az országos törvényhozásokban gyökeredző évszázados autonómiájára hivatkozó és súlyos történelmi érvekkel igazolt, az új helyzetből adódó tényekkel reálisan alátámasztott, bátorhangu memorandumokra, valamint Czinke István püspöknek ezidőben az egyház megszervezésére és a csehszlovák államhoz való jogviszonyaira vonatkozó alapos beadványaira, a köztársaság kormányától érdemleges válasz sohasem érkezett.

A tiszáninneri egyházkerület 1920. évi december hó 21-én tartott kassai közgyűlésén elmondott beszámolójában ezt leszögezve, többek között így nyilatkozott Czinke István püspök, a szervezkedés igen nehezen előrehaladó munkájáról:

... A köztársaság keretében a mi államjogi helyzetünk még teljesen rendezetlen ... Jelenleg csak hírlapi megnyilatkozásokra és találgatásokra vagyunk szorítkozva ... Amint bevégzett tényvé vált, hogy Révész Kálmán püspök úr Miskolcra költözik s itteni elárvult gyülekezeteink kormányzásának súlyos gondja — törvényeink értelmében — az én vállaimra szakad, azonnal kerestem az érintkezést a másik kerülettel, a dunáninneri kerülettel.

Kölcsönös megállapodás után összejöttünk néhányan Rimaszombatban 1920. évi szeptember hó 8-án s a csehszlovák kormányhoz Memorandumot szerkesztettünk... Ezenkívül többiben megpróbáltam a kormányt színvallásra bírni, felterjesztéseimre azonban mindig csak Stunda István úr vallott szint, leveleimre ő adogatott választ, de hogy milyen minőségben, arról mai napig sincsen tudomásom. Mert egyházunknak — tudtommal — nincs hivatalos képvisellete a csehszlovák egyházi ügyosztályban. — Stunda István úr november 2-ről többek közt ezt a meglepő kijelentést közli velem: „33—1920. sz. alatt kelt s okt. 14., valamint okt. 20-án tett nagybecsű felterjesztését közöltem Főtiszteletű Simkovics kormányelődó úrral abból a célból, hogy az azokban foglalt kérdéseket tárgyalás alá vegye s a miniszter úrral közölje. Minthogy azonban a legfőbb elvi kérdéseket még tisztázatlanoknak látja, különösen ami az itteni ref. egyház képviseletének szuverénitását illeti, oda nyilatkozott, hogy a kormány képviseletében nem bocsátkozhatik tárgyalásokba a ref. egyházzal addig, amíg annak saját alkotmányos alapelvei szerint megválasztott, vagy a gyülekezetek által önálló püspöki jog- és hatáskörrel felruházott püspökei nincsenek. E szerint bírálandók el — nézete szerint — a többi összes, a ref. egyház érdekeit illető kérdések.“

E levélre nem lehetett más válaszom, minthogy őszintén feltárjam azt a kiáltó ellentmondást, mely a kormányynak velünk szemben hangoztatott be nem avatkozása és autonómiánk nap-nap mellett elkövetett sértései között van. A református papság alkotmányos érületénél fogva, nem vonakodik az állam törvényes keretei közé beilleszkedni s a hűségi fogadalmat letenni, ha a többi felekezetek papjaihoz hasonlóan, saját egyházi előjárói útján, hivatik fel a fogadalom letételére... November 24-én kaptam erre a levelemre egy mentegetőző választ, amelyben Stunda I. úr elismeri igazságomat s azt a váratlan felvilágosítást adta, miszerint megpróbálta rábírni a minisztert, hogy hívja fel a zsupáni hivatalokat, hogy a lelkési kartól a hűségi fogadalmat kikérjék, de ez elől a miniszter úr a limine elzárkózott.

Egyuttal javasolta, hogy hívjam őt meg Rimaszombatba, abból a célból, hogy előttem a kormány teljes és végleges álláspontját feltárja.

Meghívtam. Feltárta. De ebből sem tudtam többet, mint annak előtte. Csak eltávozása után pár nappal olvastam nagy meglepetéssel a Kassai Újságban, egy tudósítói referáciában, hogy Stunda István ref. lelkész, előadótitkár a lap munkatársa előtt nyilatkozott a református egyház mai helyzetéről Szlovenszkóban. E nyilatkozat szerint a kormány velünk szemben a következő három tételt állította fel:

1. Az önálló református egyház megszervezése.
2. A lelkészek hűségesküjének letétele.
3. Az itt élő református szlovákoknak egy egyházmegyébe való tömörítése...“ (L. tiszáninni e. kér. jkv. 11—13. oldalt.)

Milyen ellentétben állanak e kormányfeltételek a korábban idézett Simkovics-féle levél idevonatkozó szövegével.

Ezután a fentebb említett közgyűlés határozatot hozott, melyben kimondta, hogy önálló egyházkerületet alakít: „Szlovenszkói Tiszáninni Egyházkerület“ elnevezés alatt. A megalakulásra és szervezkedésre vonatkozó határozatából folyólag megválasztja addig is, amíg a lehetőség és időszerűség az egyházi törvényekben

meghatározott módon való választásokra alkalmat fog szolgáltatni, püspökké: Pálóczi Czinke István rimaszombati lelkész, egyházkerületi főgondnokká: Lukács Géza gömöri egyházmegyei gondnokot. Kimondta a közgyűlés, hogy egyházi és iskolai életünk összes vonatkozásaiban az 1904/907. évi Egyházi Törvények alapján áll. Kimondta továbbá, hogy a két szlovenszkói egyházkerület (tiszáninneri és dunáninneri), elszakított szlovákiai egyetemes egyházunkat érintő ügyek előkészítésére és megbeszélésére — adig is, amíg más irányu szervezkedés megindulása folyamatba nem tehető — állandó Közös Bizottságot alakít.

A Közös Bizottság számtalan kilincselés és Szlovenszkó Teljhatalmu Miniszteréhez intézett több rendbeli írásbeli megkeresés után a tiszáninneri egyházkerület 1920 december 21-én Kassán, a kárpátaljai két egyházmegye képviselőiben is, a dunáninneri egyházkerület 1921 január 28-án Komáromban tartott kerületi közgyűléseire támaszkodva, 1921. évi március hó 2-án kelt 509. szám alatt gazdag tartalmu, az elszakított egyházrészek minden függő kérdését és megoldásra váró ügyét világosan és őszintén feltáró Memorandumot nyújtott be Szlovenszkó Teljhatalmu Miniszteréhez Pozsonyba, melyre több alkalommal egyházunk részére tett szóbeli ígéretekkel szemben a következő lehangoló, de a cseh-szlovák kormánytényezők eljárására mindenben jellemző, történelmi dokumentum számba menő válasz érkezett, mely szószerinti fordításban a következő:

„— Szlovenszkó Teljhatalmu Miniszterétől, Pozsony, 1921 március 31-én. 751. sz. Tárgy: Válasz a szlovenszkói ref. egyház emlékiratára. — A szlovenszkói ref. egyház püspökségi adminisztrátor urainak, Rimaszombat (Gömör megye) és Szece (Bars megye).

A Czinke István úr és társai, mint püspöki, illetőleg kerületi főgondnoki hivatalok ideiglenes adminisztrátorai által képviselt szlovenszkói ref. egyháznak 1920 december 21-én Kassán, 1921 január 28-án Komáromban keltezett, 1921 március 2-án 509. sz. alatt iktatott emlékiratára vonatkozólag újólág hangsúlyozom azt, amit a Szlovenszkó közigazgatásával megbízott teljhatalmu minisztérium 1919 óta ismételtlen hangsúlyozott, hogy a cseh-szlovák köztársaság kormánya a szlovenszkói ref. egyház számára biztosít:

1. Teljes egyenlőséget és viszonzosságot a többi egyházakkal és tisztán az egyházi élet területén mindazokat az autonóm jogokat, amelyek számára a volt magyar királyság alatt országos törvényekben biztosítva voltak.

2. Teljes vallás- és kultuszszabadságot, azzal a hozzáadással, hogy a szlovenszkói ref. egyház tiszáninneri kerületében megszervezendő a szlovák esperesség és abban, valamint esetleg más esperességekben is, ahol ennek szüksége mutatkozik, mindenrendű istentisztelet a szlovák egyházakban tisztán szlovák nyelven végeztessék. A vegyes szlovák-magyar gyülekeze-

tekben csak olyan lelkészek bocsáthatók választás alá, akik teljesen birják a szlovák és magyar nyelvet s ezekben a gyülekezetekben úgy a szlovák, mint a magyar hívek számára külön-külön rendes vasárnapi és ünnepi istentiszteletek tartandók, mindkét nyelven évenként oly számban, mely a hívek lélekszamarányának megfelel. A kazuális funkciókat azonban végezze a lelkész minden hívének és családjának anyanyelvén.

3. Autonóm egyházi törvényhozást, aminél azonban érintetlenül marad a legfőbb felügyeleti jog, a: jus supremae inspectionis.

4. Szabad lelkészválasztást, egyházi kanonikus és világi törvények korlátain belül.

5. Ami a ref. theol. ifjúság nevelését és tanulmányait illeti, a teljhatalmu miniszter ragaszkodik ahhoz az állásponchoz, melyet 1920 december 19-én keltezett s Czinke István úrnak, a rimaszombati püspöki hivatal adminisztrátorának küldött leiratának d) pontja alatt kifejezett, nevezetesen ahhoz az állásponchoz, hogy: a csehszlovák köztársaságban csak az lehet a ref. egyház lelkészévé, aki annak területén elvégezte a VIII. gimnáziumi osztályt az érettségivel, — elvégezte Szlovenszkon a theol. akadémia 8 szemeszterét, letette az előirt vizsgákat s az illetékes püspök által lelkésszé avatott fel. E célra fog szolgálni a szlovenszkoí ág. hitv. cv. egyházzal közös theol. akadémia, később egyetemi fakultás. A ref. egyház lelkészeinek a csehszlovák köztársasággal s a ref. egyház szlovák híveivel szemben tanúsított loyális magatartásától fog később függeni a külföldi prot. főiskolák szabad látogatása.

6. A hivatalos érintkezés nyelvét a másnyelvű nemzeti kisebbségekkel országos törvény szabályozza.

7. Ami a ref. egyházzal szemben esetleg elkövetett sérelmeket illeti, — az egyház és intézményei a törvény védelme alatt állanak. — Esetleges szabálytalanságokat, előterjesztett panasz s ahhoz csatolt bizonyítékok alapján az illetékes hatóság orvosolja.

8. A csehszlovák köztársaság kormánya a ref. egyház lelkészeinek és intézményeinek biztosította mindazokat a segélyeket, amelyeket a volt magyar királyság kormánya folyósított. Hogy a ref. egyház lelkészei és intézményei mind e mai napig nem kapták meg igényelt segélyeiket, azért kizárólag azokra háramlik a felelősség s ezeket vonja is felelősségre a ref. közlelkősi kar, — akik eddig megakadályozták a szlovenszkoí ref. egyház, habár csak átmeneti megszervezését is, — mert ha a szlovenszkoí ref. egyháznak nem voltak meg a képviselői, a kormánynak nem volt kivel tárgyalnia és nem volt kivel döntéseit közölnie.

A csehszlovák köztársaság kormánya bizonyos pausál-összegeket felvett költségvetésébe az 1919. és 1920. évekre is, — úgyszintén az 1921. évre is felvett mintegy 2,175.000 cs. koronát, csak a szlovenszkoí ref. egyház rendes és rendkívüli szükségleteinek fedezésére, Kárpátalján kívül. Hogyha a ref. egyház rem teljesíti azokat a feltételeket, amelyeket a csehszlovák köztársaság kormánya vele szemben felállított s nem lesznek számára utalhatók ezek a segélyek ez év folyamán sem, — elfognak azok veszni 1921 dec. 31-ével, mint igénybe nem vett hitel, az országos törvény értelmében, az állampénztár javára, amint az az 1919. és 1920. évben előirányzott hitellel is történt. Kárpátalja, mint a csehszlovák köztársaság autonóm része, követeli, hogy a Kárpátalja területén levő gyülekezetek külön egyházzá szervezkejenek meg, amelyiknek aztán ezen terület politikai kormányzósága fogja fizetni a biztosított segélyeket, úgy, amint ezt teszi két ág. ev. egyházközséggel Ungváron és Uj-Klenócon, amelyek annak területén vannak.

Az államsegélyek folyósításának feltételei:

1. Hogy a ref. egyház autonómikusan megszervezkedjék, az új zsinati törvények alapján mint önálló, a magyarországi ref. egyháztól teljesen füg-

getten — Szlovenszkói Református Egyház —, aminek keresztülvitelét már megígérte.

2. Hogy lelkészei és gondnokai az egyházi közigazgatás minden fokozatán letegyék a hűségi esküt a Csehszlovák köztársaság iránt.

3. Hogy a tiszáninneri egyházkerületben külön szlovák ref. esperesség szerveztessék.

4. Az iskolákra vonatkozólag az iskolaügy és nemzeti művelődés minisztériuma a maga álláspontját a következőkben juttatta kifejezésre: Ha a ref. egyház megszervezkedik, mint szlovenszkói önálló egyház, Magyarországtól való minden függés nélkül, iskoláinak és tanítóinak meglesznek mindazon autonóm jogaik, amelyek megvannak a törvények és törvényes rendeletek korlátai között a többi egyházaknak is a Csehszlovák köztársaság területén.

Miniszter helyett: Jan Šimkovič, kormánytanácsos. A fordítás hiteles: Stunda István. (P. H.)“ (L. tiszáninneri e. ker. jkv. 71—74. oldalt.)

Egyházunk akkori hivatott vezetőinek gerincességét, magyar kálvinista öntudatát igazolja az a további lépés, mely szerint Szlovenszkó teljhatalmu miniszterének e válasza felett nem tértek napirendre, nem hátráltak meg az egyre súlyosabban rájuknehezedő feladatok előtt, hanem a két egyházkerület Közös Bizottságát Czinke István püspök meghívta 1921. évi május hó 7-re Rimaszombatba közös tanácskozásra, amikor is egy egész napi beható megvitatás után a miniszteri leirat minden pontjára megtették észrevételeiket, bátor és nyílt hangon leszögezték követeléseiket, indokolták és igazolták Egyetemes Egyházunk szükségleteit és történelmi érvekre hivatkozva tiltakoztak önkormányzati jogaink megcsonkítása, évszázados autonómiánk elsikkasztása ellen. A Közös Bizottság jegyzőkönyvének idevonatkozó része örök történelmi bizonyosság marad, mely igazolja a jövő számára, hogy milyen szívós kitartással tudott a magyar református lélek a nehéz napokban küzdeni és évszázados jogait milyen elszántsággal védeni és ha kellett, a szellem fegyvereivel gerincesen, becsülettel és egyenes lélekkel harcolni életre-halálra.

Ezután kezd a Csehszlovákiához csatolt részek egyházi szervezete mindjobban kialakulni. Már a Közös Bizottság május hó 7-én tartott ülésén felvetődik a Konvent megalakításának és összehívásának szükségessége. Javaslat is hangzik el, mely szerint a tiszáninneri, dunáninneri és kárpátaljai kerületekből alakított Konvent, a 3 püspök és főgondnokon kívül, álljon 8 tagból, akik közül 2 papi és világi tagot a tiszáninneri, 1 papi és világi tagot a dunáninneri, 1 papi és világi tagot pedig a kárpátaljai egyházkerület küldene ki, mely utóbbi egyházkerület, bár Kárpátalján önállólag

fog megszerveztetni, de konventileg és zsinatilag a másik két kerülettel együtt tartozni.

A kerületeknek — mint láttuk — ezideig csupán ideiglenes adminisztrátorai, püspökhelyettesei voltak: Pálóczi Czinke István, illetve Patay Károly barsi esperes személyében.

Elsőnek a dunáninenni egyházkerület választja meg rendes püspökét és főgondnokát: Balogh Elemér pozsonyi lelkész és Szilassy Béla losonci földbirtokos személyében, valamint összes kerületi tisztviselőit. Az ünnepélyes beiktatás Pozsonyban ment végbe, a dunáninenni egyházkerület 1921. évi június hó 22-én tartott közgyűlésén, melyre meghívást kapott a tiszáninenni egyházkerület tisztikara, élén Czinke István püspökkel, aki a beiktatás szertartását végezte.

A tiszáninenni egyházkerület az 1920. évi december hó 21-én tartott gyűlésén megválasztotta ugyan püspökét, főgondnokát és tisztikarát, de a kényszerítő körülmények hatása alatt a presbitériumok szavazatainak mellőzésével. Miután a dunáninenni kerület tisztviselőit a presbitériumok szavazata alapján választotta meg, a tiszáninenni egyházkerület 1921. évi június hó 14. napján Ótátrafüreden tartott közgyűlésén hozott határozatával elrendelte, hogy az egyöntetű szervezkedés kedvéért és a csehszlovák kormánytényezők részéről jöhető minden további kifogás megelőzése végett a maga részéről is elrendeli a presbitériumok által való szavazást, az egyházkerület valamennyi tisztviselőjére.

A presbitériumok szavazatainak eredményeképpen püspökké: P. Czinke István rimaszombati lelkész, főgondnokká pedig Lukács Géza, gömöri e. m. gondnok választatott meg. Az ünnepélyes beiktatás Rimaszombatban folyt le a tiszáninenni egyházkerület 1921. évi október hó 30. napján tartott közgyűlésén. A beiktatás ünnepélyes szertartását — melyen a kormány is képviseltette magát — Balogh Elemér püspök végezte.

A kárpátaljai egyházmegyék — mint említettük — a tiszáninenni egyházkerület függvényei, de a kerület már 1921. évi június hó 14-én tartott ótátrafüredi gyűlése alkalmával felterjesztést intézett az összehívandó Konvent előkészítő bizottságához, miszerint gondoskodják arról, hogy az Egyetemes Konvent munkálkodásában, majdpedig a Zsinat törvényhozásában résztvehessenek a

Kárpátalja területén levő egyházmegyék reformátusai is. Ugyancsak megkereste a beregi és máramaros—ugocsai egyházmegyéket, hogy kerületté szervezkedhetésük érdekében tegyék meg a szükséges lépéseket, hárítsák el a szervezkedés akadályait, hogy az Egyetemes Konvent és Zsinat munkáiban minél előbb résztvehessenek.

1921. évi július hó 3-án Rimaszombatban ülésező első konventi gyűlés a tiszáninneri egyházkerület felterjesztése értelmében fel is szólította a nevezett egyházmegyéket az egyházkerületté szervezkedés megindítására, hogy a hivatalos egyetemes egyházi közéletbe bekapcsolódhassanak. E szervezkedési folyamat eredményeképpen 1923-ban megindult a Kárpátalja területén levő beregi és máramaros—ugocsai egyházmegyék kerületté tömörülése, melyek a Kárpátalja területére eső 12 ungi egyházköztség csatlakozásával együtt alkották a kárpátaljai egyházkerületet, melynek püspökévé 1923. évi június hó 7-én Munkácson tartott első ünnepélyes kerületi közgyűlésen: Bertók Béla munkácsi esperesielkész, főgondnokává pedig György Endre, nyug. miniszter választotta meg.

Az 1923. évi június hó 17-én Léva városában tartott törvényhozó Zsinaton már megjelentek a kárpátaljai egyházkerület hivatalos és választott képviselői is, miáltal törvényesen bekapcsolódtak az anyaországtól elszakított Csehszlovákiai Magyar Református Egyház egyetemes szervezetébe. Így állott elő több évi küzdelem, lassu szervezői munka után a szlovenszkói dunáninneri, tiszáninneri és kárpátaljai kerületeknek magasabb egyházi szervezetbe tömörüléséből a: Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház.

4. A lévai és pozsonyi törvényhozó Zsinat, egyházi törvényeink.

Az így magasabb egyházi szervezetbe tömörült szlovenszkói és kárpátaljai református egyházak presbitériumai által törvényesen megválasztott képviselők több évi vajudás után elérkezettnek látták az időt arra, hogy az új államhatalom exponenseinek több alkalommal kifejezett kívánsága szerint az érvényben levő 1904—907. évi egyházi törvényeket összhangba hozzák az új állam törvényeivel.

Törvényhozó Zsinat összehívására Czinke István püspök felhívja már az 1921. évi július hó 3-án Rimaszombatban első alkalommal összeült Egyetemes Konvent figyelmét, ismertetve a csehszlovák kormány azon álláspontját, mely szerint az állam részéről történő elismertetés feltételül kimondotta, hogy a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház mielőbb Zsinatot tartson s azon a köztársasági elnök által szentesített törvényeket alkotson. Az Egyetemes Konvent határozatot is hozott e tárgyban, amennyiben a gyűlés helyül Léva városát, megnyitási idejül pedig 1921. évi október hó 9-ik napját tűzte ki. Meghatározta a hivatalos és választott tagok számát és ez ügyben választások kiírását is elrendelte. Czinke István püspök az E. T. I. t.-c. 75. §-ának f) pontjára hivatkozva javaslatba hozta, hogy bár a Zsinat nem fog új törvénykönyvet készíteni, csupán az eddig használt törvénykönyvet a változott viszonyokhoz mértén átalakítani, azonban szükségesnek látja, hogy a Zsinatot előkészítő munkálatok már meginduljanak s megfelelő előadóról gondoskodás történjék. Az Egyetemes Konvent a zsinati előmunkálatok foganatosítása céljából határozatot is hozott, mely szerint az E. T. I. és V. t.-cikkeit Dr. Finkey Ferencnek, a II. t.-cikket Patay Károlynak, a III., IV. és VII. t.-cikket Idrányi Barnának, a VI. t.-cikket Péter Mihálynak osztotta ki.

Az 1921. évi október hó 9-ik napjára Léva városába összehívandó zsinati ülés azonban nem tartatott meg s annak újabb határideje a következő évre tüzetett ki. Ezt igazolja az Egyetemes Konvent 1922. évi május hó 17—18. napjain tartott pozsonyi ülése, melyen a konventi előadó felolvasta a Csehszlovák köztársaság elnökéhez küldendő zsinattartási engedély iránti kérvény szövegét, melyben — többek között — utalt arra, miszerint a csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református egyház az első pillanattól fogva a kormány tudtával és hallgatólagos beleegyezésével azokat az egyházi törvényeket ismeri el egyházjogi szervezete alapjának, melyeket az 1904. évi november hó 10-ik napján Budapesten megnyílt s ott folytatólagosan megtartott második budapesti Zsinat 9 cikkben megalkotott, amely törvénycikkek 1907. évi február hó 14-ik napján megerősítést nyertek. Tekintettel azonban arra, hogy a magyarországi anyaszentegyházról — mellyel 400 éven keresztül a legszorosabb közösségben éltek a csehszlovák államkeretbe

kebelezett magyar református egyházak — elszakadni kényszerültek s vallási, nemzetiségi és kulturális intézményeiktől elzárattak és az új viszonyok egész sorozatával találták magukat szembe, — kényszerítve vannak arra, hogy az eddig alkalmazott Egyházi Törvényen változtatásokat és módosításokat hajtsanak végre.

E konventi ülés a Zsinat helyéül Lévát, a megnyitás napjául pedig 1922. évi október hó 8-ik napját tűzte ki. E zsinati ülés ismét elmaradt. Az elmaradás oka nincs feltüntetve az idevonatkozó forrásokban. Erre csupán következtetni lehet az Egyetemes Konventnek Losoncon, 1923. évi április hó 25—26. napjain tartott ülésének jegyzőkönyvéből, melynek 8-ik pontja alatt a konventi lelkész-elnök azt jelentette, miszerint az államkormány a Zsinat költségeinek fedezését magára vállalni egyáltalában hajlandó nem volt, ezért szükségessé vált, hogy erről az Egyetemes Egyház önmaga gondoskodjék. E jelentés sejtetni enged, hogy a két alkalommal is kitűzött zsinati ülészak anyagi okok miatt maradhatott el, mert az állam annak fedezését nem vállalta, az Egyetemes Egyház pedig nem volt abban az anyagi helyzetben, hogy magára vállalja.

E konventi ülés harmadszor is kitűzte a zsinati ülészak idejét, a konventi lelkész-elnök azon jelentésére támaszkodva, mely szerint ha a szlovenszkói Református Egyház 1923. évi június hó 30-ig Zsinatot nem tartana, az iskolaügyi referátus 65.976/III. ai. 1922. sz. leirata értelmében egyházunk számára mindennemű segély folyósítását beszünteti. Egyetemes Konvent a lelkész-elnök jelentését tudomásul véve elhatározta, miszerint a Zsinat helyéül ismét Léva városát, idejéül pedig 1923. évi június hó 17. napját tűzi ki, egyben a zsinattartás engedélye iránt újabb kérvényt terjesztett be a köztársasági elnökhöz, aki a jelzett időre és helyre a Zsinat tartását engedélyezte.

Ilyen előzmények után nyílt meg a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház első törvényhozó Zsinata Léva városában, 1923. évi június hó 17-ik napján, Pálóczi Czinke István püspök és Lukács Géza főgondnok elnöklete alatt.

A csehszlovák kormányt: Dr. Szlávik György kormánybiztos képviselte, aki üdvözlő beszédében — többek között — kiemelte az első Zsinat történelmi jelentőségét, melyet abban látott elsősorban, hogy a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református

Egyház a Csehszlovák köztársaság fennállásának ötödik évében összhangba kívánja hozni egyházszervezetét a fennálló törvényes renddel. Utalt a kormánybiztos református egyházunknak az állam szempontjából való nagy szellemi és erkölcsi fontosságára, melyet nem nélkülözhet s a Zsinat munkájára Isten áldását kérte. A Zsinat tartama alatt a kormánybiztos még a következő történelmi jelentőségű kormánynyilatkozatot terjesztette elő:

„Főtiszteletű és Méltóságos Zsinat! — A tegnapi ünnepélyes Zsinat megnyitáson a csehszlovák minisztertanács határozatából kifolyólag meg voltam bizva a csehszlovák kormány képviselőjével. A csehszlovák minisztertanács ezen képviselőtől függetlenül egyúttal megbízott azzal is, hogy a Zsinaton, mint annak kormánybiztosa, legyek jelen s annak lefolyását az 1790/91. évi XXVI. t.-c. értelmében figyelemmel kísérem. Mivel az alkotandó zsinati törvények csak úgy fognak bírni érvényességi erővel, ha azokat a csehszlovák kormány helybenhagyja, természetesen tartom, hogy a Zsinat szem előtt fogja tartani azt, hogy alkotmányát a csehszlovák állam alkotmányával, törvényeivel teljes összhangba hozza s tekintettel lesz a kormány intencióira, az állam és egyház viszonyának jövődöbeli és fokozatos rendezését illetőleg. Ezért, hogy az egyház alkotmányi jóváhagyása fennakadást ne szenvedjen, készséggel állok rendelkezésére, hogy már a törvények megalkotása előtt bizonyos kérdések tisztáztassanak.

Kötelességemnek tartom, hogy a Zsinat érdemleges megalakulása után leszögezzem azon iránelveket, amelyeknek szem előtt tartását a csehszlovák kormány elvárja.

Az egyház alkotmányának magában kell foglalnia annak határozott és világos becikkelyezését, hogy a szlovenszkói református egyház a Csehszlovák köztársaság területén teljesen önálló és minden azonos, vagy hasonló hitvallású, külföldi felekezettől szervezetében teljesen független református egyház. A csehszlovák kormány nem ellenzi, hogy a szlovenszkói református gyülekezetek a Kárpátalja területén levő református gyülekezetekkel közösen egy egységes, egyetemes egyházat alkossanak, természetesen a Kárpátalja autonóm alkotmányának teljes figyelembevételével.

A Csehszlovák köztársaság alkotmányos törvényei megadják a Zsinat határozatainak a szilárd alapot, amelytől a Zsinat nem távolodhatik el. Az állam alkotmánya és törvényei minden állampolgárnak vallási és nemzeti különbség nélkül egyenlő jogokat és kötelességeket biztosítanak. A meghozandó egyházi alkotmánynak is, ennél fogva biztosítani kell minden egyháztagnak egyenlő jogát és kötelességét. A Csehszlovák köztársaság kormánya elvárja, hogy a református Zsinat teljes egészében biztosítja az egyes egyháztagoknak úgy, mint az egyházi szervezet minden fokozatának, egyenlő jogát nemzetiségi különbség nélkül. E tekintetben s egyébként is legyen szabad rámutatnom az ágostai hitvallású evangélikus egyház alkotmányára, mely az egyházi szervezetben a teljes egyenjogúságot keresztül vitte s gyakorlatilag is megvalósította. Természetes dolog, hogy elsősorban a szlovenszkói Református Egyház szlovák kisebbségére gondolok. A Csehszlovák köztársaság kormánya meg van győződve, hogy a református egyház szlovák híveinek biztosítja az őket megillető szlovák képviselőt, az egyház törvényhozási és közigazgatási közéletének minden egyes fokán. Ebben a tekintetben egyébként a református egyház közéletének felelős tényezői részéről a Csehszlovák köztársaság kormánynak már 1919-ben formális és határozott ígéret tétetett. Az egyenlő jogok biztosításának kezességét a csehszlovák kormány abban

látná, hogy a Zsinat a szlovák kisebbségnek a szlovenszkói református egyház kebelében külön szlovák egyházmegvét biztosít és a zsinati törvény ezen határozatát a református egyház meg is valósítaná.

A szlovenszkói református egyháznak a Csehszlovák köztársasághoz való eddigi tisztázatlan viszonyát a csehszlovák kormány provizórikusnak tekintette s természetes, hogy az új zsinati törvény megalkotásával ez a tisztázatlan helyzet megszűnik. Ennélfogva a zsinati törvény megerősítése után a református egyház szervezete minden fokon ezen új törvényes rend alapján újjáalakítandó.

A református egyháznak az államhoz való eddigi tisztázatlan viszonya számos nehézségnek vált forrásává. Ezeket a nehézségeket csak gyarapította az a körülmény, hogy a református egyház lelkészeit eddig idegen állam területén neveltette. Remélhető, sőt joggal elvárható, hogy a református egyház a lelkészképzés terén is teljesen függetlenítse magát minden külföldi szervezettől s befolyástól. Az állam készséggel nyújt segítséget ahhoz, hogy a református egyház lelkészeit egyetemi nivón az állam területén belül nevelhesse és képezhesse.

Ezek azok a fő elvi szempontok, melyeket a csehszlovák kormány nevében leszögezni kívántam. Legyen szabad biztosítanom a Főtiszteletű és Méltóságos Zsinatot, hogy ezen elvek leszögezésével nem kívántam befolyjni a Zsinat tanácskozásai s szavaim csak azt célozzák, hogy az egyházalkotmány jóváhagyása a kormány részéről megkönnyíttessék s hogy a Zsinat értesülést nyerhessen a kormány irányelveiről. A református egyház felelős tényezői ezen irányelveket amúgy is ismerték. A Zsinat tanácskozásaira ismételten Isten áldását kérem s meg vagyok győződve arról, hogy a zsinati törvények megalkotása után az egyház és állam viszonya a jövőben úgy az állam, mint az egyház teljes megelégedésére fog kialakulni. — Ezen szószerint felolvasott deklarációval kapcsolatosan felkéri az Elnökséget, vegye tudomásul a Zsinat a kormány amaz álláspontját, mely szerint helyteleníti a református egyháznak és a magyar kisebbségnek azonosítását . . .

Az állam most már — a rendes és törvényes helyzet kialakulván — a református egyházat a többi egyházakkal teljesen jogegyenlőnek ismeri el és ugyanazokban a kedvezményekben részesíti, mint a többi vallásfelekezeteiket.“ (L. 1923. évi lévai Zsinat jvk. 59—61. oldalt.)

Ezután megválasztotta a Zsinat a szakbizottságokat az egyes törvénycikkek feldolgozására. A június 17—25. napjáig tartott zsinati ülésen a zsinati atyák történelmi súlyu, hatalmas munkát végeztek, amikor minden törvénycikket külön-külön alaposan megvitattva és megtárgyalva, évszázados autonómiánkat fel nem adva, igyekeztek összhangba hozni magyar egyházi törvényeinket, a fennálló törvényes renddel.

E törvényhozó Zsinat munkájának eredményét és szellemét világosan szemlélteti a Zsinat Elnöksége által 1923. évi június hó 28-án kelt, a Zsinat végzéseit összefoglaló, a Csehszlovák köztársaság elnökéhez intézett beadvány, melyben a mellékelt I—IX. alatti egyházi törvényeket felterjesztették azzal a kérelemmel, hogy azok az 1790/91. évi XXVI. t.-c. 4. §-a értelmében az államfő által megerősíttessenek.

E beadványban rámutatott elnökségünk azokra az alapelvekre, melyek a lévai Zsinatot az összes törvénycikkek megalkotásánál vezették. Kiemelték, hogy e megalkotott törvénycikkek összhangban állanak a csehszlovák köztársaság alaptörvényeivel. Félreérthetetlenül kifejezésre juttatták, hogy az minden egyháztág részére biztosítja a köztársaság alaptörvényeiben kifejezett jogegyenlőséget. A szlovák egyházmegye külön szervezkedését sem gátolja meg, azonban Egyházi Törvényeink I. t.-c. 49. §-a értelmében és annak szem előtt tartásával van módjukban a szlovák gyülekezetek hiveinek külön egyházmegyévé alakulni. Leszögezték, miszerint a lelkészképzéssel kapcsolatosan az a Zsinat álláspontja, hogy az állami támogatás igénybevétele mellett ragaszkodik önálló református lelkészképző főiskolához. Továbbá a megerősítés módját illetőleg nem értettek egyet azzal a felfogással, hogy Egyházi Törvényeink jóváhagyása a kormány hatáskörébe tartozna. Ezzel szemben rámutattak az 1790/91. évi XXVI. t.-c. 4. §-ának arra a félreérthetetlen rendelkezésére, melyszerint azok szentesítése az államfő joga. Végezetül felsorolták, hogy az I—IX. t.-cikkek mit tartalmaznak és kihangsúlyozták, miszerint egyházunk törhetetlenül ragaszkodik szerzett jogaihoz, alkotmányához és évszázados önkormányzatához.

A törvények megerősítésére és jóváhagyására vonatkozó eme beadvány azonban pusztába kiáltó szó volt és mint látni fogjuk, végérvényesen az is maradt.

A pozsonyi iskolaügyi minisztérium referátusa 7882/1923. szám alatt, okt. 8-i keltezéssel visszautasította a lévai Zsinaton a kormánybiztos jelenlétében kidolgozott és az új állam törvényeivel összeegyeztetett törvénytervezetet azzal, hogy az a prágai Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztériumhoz terjesztessék fel 17 példányban és szlovák nyelven. Egyidejűleg ajánlotta a Konvent Elnökségének azt is, miszerint a kormánybiztosnak az 1923. évi június hó 17-én tartott lévai Zsinaton elhangzott nyilatkozata fokozottabb figyelembe vétessék.

Az 1924. évi január hó 8-án Kassán tartott Konvent a fenti leirat tartalmát mély sajnálattal vette tudomásul s egyben feliratot intézett a köztársaság miniszterelnökéhez, melyben arra kérte, hogy

egyházi törvényeinknek az 1790/91. évi XXVI. t.-c. értelmében leendő megerősítését a köztársasági elnöknel az állam és egyház érdekében az ügy sürgősségére való tekintettel mielőbb kieszközölné. Egyben kiemelte, hogy a lévai törvényhozó Zsinat a törvényben biztosított jogával élve, tanácskozásait magyar nyelven tartotta, s a törvényeket magyar nyelven alkotta meg, ami pedig azért indokolt és szükséges, mivel a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház hívei magyar anyanyelvűek s így az egyházi közigazgatás más nyelven írt szövegű törvények alapján egyáltalán nem vezethető. Ez érthető és világos indokolásra való hivatkozással a lévai törvényhozó Zsinaton megalkotott egyházi törvények ismételten eredeti, hiteles magyar szöveggel terjesztettek fel megerősítés végett.

Hogy mi lett a sorsa az így ismét felterjesztett egyházi törvényeknek, szembeütnően mutatja Czinke István püspök, konventi elnöknek 1925. évi március hó 31-én Poprádon tartott konventi ülésen elhangzott évi jelentésének idevonatkozó része: „Egyházi törvényeink jóváhagyásának ügye, mult januári konventi ülésünk óta mély hallgatásba merült . . . Lezajlott majdnem egy esztendő s az ígéret csak ígéret maradt. Eközben egyik felterjesztésem a másik után maradt válaszolatlanul . . . Az a 10 darab memorandum, amelyet még 1923 júniusában egy küldöttség élén személyesen vittem Prágába és nyújtottam át az akkori miniszterelnöknek (Benesnek) és a nemzetművelődési miniszternek (Srobárnak), sőt a köztársaság elnöki irodájának is: nyomtalanul eltűnt az irattárakból és senki sem tud róla semmit.“

Jellemző volt a csehszlovák kormánytényezők eljárására az a felháborító és az állam és egyház kölcsönös tárgyalásai kapcsán példa nélkül álló eset, mely szerint 1924 december 27-re Pozsonyba, a függő kérdések rendezésére egy vegyes bizottságot javasoltak összehívni, mely a kormány, a református egyház és ág. evangélikus egyház kiküldötteiből álljon. Ez meg is történt. A zsinati törvényekre vonatkozólag a kormány megbízottak Dr. Müller osztálytanácsossal az élén, előterjesztették a kormány észrevételeit és kifogásait, azonban a tárgyalás berekesztése után nem voltak hajlandók azt írásban kiadni — bár az írás a kezükben volt —, hanem azt kívánták, hogy a megerősítés végett felterjesztett törvényeket

ne ők küldjék vissza, hanem a református egyház kiküldöttei jelentsék ki írásban, miszerint azt önként visszavették. Kiküldötteink ismerve egyházunknak a csehszlovák állammal szemben fennálló bizonytalan helyzetét s ügyeink rendezetlenségét az ellenkezéssel nyújtani nem akarták, a kivánt írásbeli nyilatkozatot kiállították, a törvényeket visszavették azzal az utólagos megállapodással, hogy rövid időn belül a kormány is, egyházunk is 3—3 megbizottat fog kiküldeni, akik a törvénykönyvet — mielőtt az újból a Zsinat elé kerülne — szakaszról szakaszra áttanulmányozzák, a kormány óhajait és kifogásait írásba foglalják, hogy így a Zsinat, ha újból összeül, a kormány szándékairól teljesen tájékozva legyen s végleges kodifikációt végezhesen.

E bizottsági tárgyaláson létrejött megállapodás szerint három megbizottat a fentebb említett 1925. évi március hó 31-én összeült poprádi Konventnek kellett volna kiküldeni, mely azonban a zsinati törvényekre vonatkozó 1924. évi december hó 29-i bizottsági tárgyalásokat — melyen magánuton való meghívás útján vettek részt egyes szlovenszkói és kárpátaljai egyházi tisztséget betöltő férfiak — egyhangu állásfoglalással csak magánjellegűeknek tekintette, miért is az abban résztvevők által a törvénykönyv visszavétele tárgyában tett nyilatkozatot magára nézve kötelezőnek el nem ismerhette. Ennek következtében e határozatáról a szlovenszkói Teljhatalmu Minisztériumot és a prágai Iskolaügyi Minisztériumot értesítette azzal, hogy elhatározásáról közvetlenül hivatalosan értesítse a Zsinat Elnökségét és részletesen közölje indoklásukkal együtt a zsinati törvényekkel kapcsolatosan tett észrevételeit, hogy így a zsinati elnökségnek módjában legyen a teendő észrevételeket a Zsinattal szabályszerűen letárgyaltatni.

E poprádi határozat, melynek kimondásával a Konvent szigoruan megmaradt az alkotmányos uton és bizonytságot tett évszázados egyházi autonómiánkhoz való kítartó ragaszkodás mellett, nagy visszatetszést szült az illetékes kormánytényezőknél és bizonyos elhidegülést váltott ki, melynek egyházunkra nézve szomorú eredménye az lett, hogy a további tárgyalások lehetősége egy időre megszakadt. Czinke István püspök a poprádi Konvent után majdnem egy évvel tájékoztatót tett közzé az „Egyház és Iskola“ c. hivatalos lap 1926. évi 5-i számában, melyben hirül adta

az Egyetemes Egyház közvéleményének, miszerint az Egyetemes Konvent elnökeit és h. elnökeit ¹⁹²⁶ január hó 11-én fogadta Szlovenszko Teljhatalmu Minisztere, előzetes megállapodás folytán. Egyben leszögezte, hogy a múlt év elején megszakadt tárgyalások felvételére csak most nyílt alkalom és adódott lehetőség a félreértések tisztázására. Majd tájékoztató híradását így folytatta tovább: „Hisszük, hogy végre is megtaláltuk a kibontakozás útját, bár nem volt könnyű a Miniszter urat meggyőzni afelől, hogy egyházunknak hátsó gondolatai, titkolni való intenciói egyáltalán nincsenek s kifogásolt magatartása nem okvetetlenkedés, vagy a kormánnyal szemben való szándékos kellemetlenkedés, hanem a helyzet által reá rótt súlyos felelősségének átérzése és a lelkiismeret parancsának aggodalmas mérlegelése. Egyszóval: élni akarás.

Abban a szempillantásban, amint a kormány konkrét formában tudomásunkra adja aggodalmait és kifogásait a Zsinat részéről beterjesztett egyházi alkotmánnyal szemben: mi újra tanácskozási tárgyává tesszük azt s nem rajtunk fog mulni az alkotmányos módosítások megtétele s a kívánatos összhang előkészítése. — Ebben mindkét részről meg is állapodtunk, most bizalommal várjuk a Miniszter úr további intézkedéseit . . .“

Ezzel a nyilatkozattal Egyetemes Egyházunk vezetősége bizonyosságot tett arról, miszerint továbbra is őszinte törekvése az, hogy az egyház és állam közötti jogviszony rendezése a köztársaság kormányával békésen, kölcsönös megegyezés útján történhessék.

Egyetemes Egyházunk vezetőségének ez őszinte törekvése azonban nem gátolta meg az illetékes kormánytényezők egyes referenseit abban, hogy egyházunk vezetőségét időnként a nagy nyilvánosság előtt dezavualják, pellengére állítsák, magyar nyelven íródott, állami szubvencióval kitarított kormányiszolgáló lapokban, melyet bevált recept szerint ilyen célzatos cikkek megjelenése alkalmával minden lelkészi hivatalnak megküldtek. A Pozsonyban megjelenő hirhedt: „Reggel“ c. kormányiszolgáló napilap 1926. évi 23-ik számában Stunda István kormányreferens tollából egy cikk látott napvilágot, mely Egyetemes Egyházunk vezetőinek őszinte óhajával és törekvésével szemben azt igyekezett beledobni a köztudatba és ezzel félrevezetni református egyházunk közvéle-

ményét, miszerint a csehszlovák kormány mindig a jó atya szerepét töltötte be egyházunkkal szemben, egyházunk vezetősége azonban fékozoló fiak módjára ezt a nagy atyai szeretetet kellőképpen nem méltányolta. Ez a szerető atya azonban hajlandó ezután is keblére ölelni, ha bűneinkkel megtérünk.

Az ilyen és hasonló közlemények hamis és célzatos beállítással felizgatták egyházunk helyzetét nem ismerő, laikus közvéleményét és olykor-olykor a nehéz napokban (kongrua, vagy állampolgárság hiánya) bűnbakot keresve, az igazi tényállást nem ismerve, a lázadás jeleit mutatták és juttatták kifejezésre egyházunk vezetőségével szemben (pl. a Sóhár Kálmán eset).

Micsoda küzdelem, milyen felelősségvállalás és mindenekfelett milyen keresztyéni türelem és bizodalmas hit kellett ennek az idegörlő harcnak a lefolytatásához. A kormány részéről nem volt belátás, egyházunk közvéleményének bizonyos részénél — mely hagyta magát félrevezetni és közönyösségénél, tájékozatlanságánál fogva a helyzetet nem ismerte — hiányzott a megértés, a közös bajban a szolidaritás. — Ilyen légkörben vették kezdetüket az 1924. évi december hó 29-én lefolytatott Bizottsági tárgyaláshoz hasonló „Információs“ jellegű tárgyalások, melyeket egyházunk részéről, mint hivatalos megbizott: Sörös Béla teológiai igazgató vezetett.

Mint leghitelesebb forrásból, a „Református Egyház és Iskola“ c. hivatalos lap 1927 április 3-i számában megjelent közlemény alapján e fontos tárgyalások lefolyását a következőkben adjuk. — Ez Információs tárgyalások 3 szakaszban folytak le. Az első tárgyalási szakasz 1926. évi szeptember hó 21-én vette kezdetét Dr. Kállay József miniszter elnöklésével, a pozsonyi teljhatalmu minisztériumban. E tárgyalás legfontosabb célkitűzése az volt, hogy eloszlassa mindazokat a félreértéseket, melyek eddig a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház és a Csehszlovák állam közeledésének útjában állottak.

A függő kérdések között első helyen állott az 1923. évi június hó 17-ik napján megnyílt lévai Zsinat által alkotott törvényeknek a minisztertanács részéről való megerősítése és jóváhagyása. E tárgyalás során az egész törvényszöveg átvizsgáltatott, a kormány megbizottai közölték az egyház megbizottaival a zsinati törvényre vonatkozó összes ellenvetéseiket és észrevételeiket. Ez első Infor-

mációs tárgyalás után Sörös Béla, egyházi megbizott, a megbeszélések egész anyagát feldolgozta, úgy, hogy a kormány által tett észrevételek és ellenvetések figyelembevételével a törvény szövege revízió céljából mindjárt a Konvent és az összeülő Zsinat elé terjeszthető legyen, mint elkészített: módosított szöveg.

Itt meg kell jegyezni, miszerint a Magyar Nemzeti Párt képviselői és szenátorai e tárgyalások megindítása előtt igen értékes segítséget nyújtottak a református egyház ügyeinek sürgetésével, teljes súlyuk latbavetésével.

Sajnos, azonban az egyházi megbizott javaslatai, amelyek a Konventi Tanács által elfogadásra találtak, a kormány képviselői részéről további e l l e n v e t é s be ütköztek, miért is az Információs tárgyalásoknak az októberi/második szakaszában komoly ellentétek éleződtek ki, amelyek csaknem a tárgyalások megszakításához vezettek. A kormány és az Egyetemes Konvent Elnökségének hozzájárulásával ekkor vett részt a tárgyalásokon Zoch Sámuel püspök, az Evangélikus Szövetség elnöke, akinek éleslátása és jóindulatu közbelépése, egyházunk történelmi fejlődése irányában tanusított megértése, a tárgyalások gyorsabb lefolyását segítette elő.

Ilyen előzmények után érkezett el az Információs tárgyalások harmadik szakasza 1927. évi március hó 14-ével, amely Zoch Sámuel püspök jelenlétében folyt le. E tárgyalási szakasz fő pontja volt az új szövegezésű X. t.-c., amely az egyházmegyék és egyházkerületek beosztásáról, valamint a szlovák egyházmegye felállításáról szólt. A kormány e pontnál nem türt ellenvetést. A szlovák egyházmegye felállításától tette függővé a törvény jóváhagyását, valamint az összes többi függő kérdések rendezését. Így lett a X. t.-c. egy olyan kompromisszum eredménye, amelyben egy elháríthatatlan kormánykövetelés és egy évszázados autonómia-védelem nyert összegeyztetést.

Ez Információs tárgyalások harmadik szakaszának érdekessége, hogy az nagyobb részben a pozsony—prágai gyorsvonatban folyt le. Március 15-én Prágába érkezve Zoch Sámuel püspök közölte, hogy az ő vezetésével Hodzsa Milán, akkori iskolaügyi miniszter kihallgatáson fogadta Sörös Bélát, mint a református egyház teljhatalmu megbizottját, aki jelentést tett az Információs tár-

gyalások befejezéséről, a kölcsönös megállapodásokról. Sörös Béla jelentésének meghallgatása után az iskolaügyi miniszter ezeket a határozott kijelentéseket tette, miszerint:

„Az időpontot elérkezettnek tartja arra, hogy a Református Egyetemes Egyház jogviszonya rendezésében az összes függő kérdések mielőbb megoldást találjanak. Határozott akarata, hogy ez megtörténjék. Mihelyt az egyház részéről az Információs tárgyalások első szakasza után benyújtott revíziós előterjesztés, az Információs tárgyalások harmadik szakaszában megállapított végleges szöveggel pótolta, az Evangélikus Szövetség elnökének közbenjöttével elébe kerül: ez mint az egyház hivatalos előterjesztése, a minisztérium megfelelő szakosztályai részéről — a megfelelő kölcsönös megállapodások után — gyors elintézést nyerhet. Az előtte ily módon lereferált anyag áttekintése után azonnal magához kéri az egyház hivatalos delegátusait és ugyanakkor végleges elintézést nyernek az Egyetemes Református Egyház összes függő kérdései. Minden egyházat a Köztársaság területén rendezett viszonyok közé akar helyezni. Kijelentése szerint most a református egyház van soron.“ (L. „Református Egyház és Iskola“ 1927. évi IV. 3. számát.)

E tárgyalások végeredményeképpen a módosított törvény-szövegre vonatkozólag maga Sörös Béla állapítja meg, miszerint: „Kétségtelen, hogy a törvény módosított szövege sok korlátozást tartalmaz, sőt a VI. t.-c.-ben feltűnő csonkitások találhatók. Ez azonban jórészt természetes következménye annak, hogy az 1923. évben alkotott törvények jóvá akkor nem hagyatván, közben a szocialista koalíció oly állami törvényalkotásokat végzett, amelyek feltétlenül megnyirbálták azt a jogkört, amivel az egyház eddig rendelkezett. Az állami legfőbb felügyelet a meglévő törvények keretei közé helyezhette csak a református egyház alkotmányát és ezen belül biztosított számára autonóm berendezkedést. Ebben a helyzetben az egyház és állam jogviszonyának rendezését mindkét fél megegyezésével oly módon kellett biztosítani, hogy az eddigi jogfejlődés iránya továbbra is megtartható legyen... Az Információs tárgyalások harmadik szakaszában idevonatkozólag egy Rezolúció szövege nyert megbeszélést és elfogadást. Ez a Rezolúció a törvény szellemében rendezi a személyi, a vagyoni és gyakorlati hitépítés irányvonalait. Mint határozati javaslat, a X. t.-c.-kel kapcsolatosan került a Zsinat elé, a kormány előzetes tudtával és hozzájárulásával.“

Az ellentétek azonban, egyházunk több alkalommal kifejezésre juttatott engedékeny álláspontja, valamint a csehszlovák kormány többszöri ígéretése után, miként a multban sem, úgy ez alkalommal sem simultak el és nem érkezett el az Információs

tárgyalások lezárása és az abból adódó tények világos körvonalozása után sem a kölcsönös megértés boldogabb korszaka.

Ezt világosan mutatja a további fejlemények során előállott eset, amikor az Információs tárgyalások lezárása után egyházunk vezetősége az előzetes megállapodások alapján várta a hivatalos összejövetelre szóló meghívót, amely azonban nem érkezett meg. Ezekután a módosításokat szlovák nyelvre lefordítva felterjesztette vezetőségünk az illetékes minisztériumba. Itt ellenben az összes törvények teljes revízióját követelték, melyet csak az újonnan összehívott Zsinat adhatott volna meg.

Sörös Béla egyházi megbízott ezután a miniszteri szakosztály e tarthatatlan álláspontjának a megváltoztatását kérte, hivatkozással arra, miszerint ez ellentétben áll Kállay József miniszternek az Információs tárgyalásokon tett kijelentéseivel. Zoch Sámuel püspök ekkor ismét kieszközölte, hogy egyházunk küldöttsége kihallgatáson jelenhessék meg az illetékes minisztériumban, mely alkalommal harmadszor tétettek a törvény szövegén némi módosítások. Ekkor ismételt ígéretet kapott egyházunk küldöttsége törvényeink jóváhagyására, azonban a függő kérdésekre a miniszter nem adott választ, azzal az indokolással, hogy nincs ideje.

Az a sok bonyodalom, az a sok ellenvetés, amely átdolgozott, módosított és több alkalommal közös megbeszélés kapcsán revideált egyházi törvényeink körül támadt, annyira, hogy közel tíz esztendő után sem tudott nyugvópontra jutni, — a konkrét tények bizonyága szerint nyilván a csehszlovák kormánytényezők tarthatatlan és bizonyos esetekben lehetetlen magatartása miatt, — azt a benyomást ébreszti a tényeket elfogulatlanul olvasó szemlélőben, hogy a csehszlovák kormány református egyházunkkal kétszínű politikát, gonosz játékot üzött.

Ennek adott objektív visszhangot az 1927. évi november hó 22-én Kassán tartott konventi ülés után Dr. Magda Sándor későbbi püspök, egyetemes egyházunk hivatalos lapjának akkori felelős szerkesztője, a lap 1927. évi december 4-i számában közzétett vezércikkében, mely az akkori állapotoknak, egyházi törvényeink sorának hűség és reális tükre.

Mint hiteles kortörténeti dokumentumot, fontosabb részleteiben a következőkben adjuk:

...Kegyetlenség ezt leírni, de nincs értelme, hogy továbbra is hiú reményekkel áltassuk magunkat. Törvényes elismertetésünk érdekében folytatott küzdelmeinknek egy szakasza lezárult és pedig nagyon szomorú tanulságokkal. Azt mindenesetre le kell szögeznünk, hogy jóakarát a kormány nál nincsen számunkra, a tények kétségtelenül igazolják e megállapítást.

Az egyház megbízottja tárgyal a kormány referenseivel, a tárgyalás felöleli a törvények egész komplexumát, megegyezésre jutnak az egész vonalon, jóakaratu, befolyásos kezek egyengetik az utat, a hatalmas miniszter ígéretet tesz az ügy elintézésére. S amikor az egyházi vezetők az utolsó audienciára jelentkeznek nála, hogy az ámen-t kimondja, akkor már nem fogadja őket, azt hozva fel okul, hogy az egyházi vezetők a törvényeket a minisztériumból visszavették, tehát nincs miről beszélni, mert a tárgyalások alapján módosított tervezet nem törvény s aztán nem is fedí mindenben a közös megállapodásokat.

Hol van itt a jóakaratk, a megértésnek csak egy szikrája? A törvényen kívüli állapot hinárjából már-már kikapaszzkodó egyházunkat kegyetlen kezek ismét visszanyomták az iszapba. Egyházunk értéke, becsülete annyira nulla a kormány előtt, hogy ha a miniszter valamelyik tanácsosa véletlenül rosszat álmodik felőlünk: máról-holnapra semmivé foszlanak hosszu és fáradságos tárgyalások megállapodásai s a miniszter ígéretei...“

Ilyen elkeseredett és feszült légkörben határozta el az 1927. évi november hó 22-i kassai Konvent a törvényhozó Zsinat összehívását, melynek helyéül Pozsony városát, idejéül 1928 január 24-ét és következő napjait jelölte meg. — 1928 január 24-én valóban megnyílt Egyetemes Egyházunk Zsinatának II-ik ülészsaka, Pálóczi Czinke István püspök és Lukács Géza főgondnok elnöklete alatt.

A csehszlovák kormányt ezúttal is Dr. Szlávik György kormánybiztos képviselte, aki a Zsinat világi elnökének üdvözlét megköszönve kijelentette, hogy kevés mondanivalója van, mert a kormány nevében az 1923. évi lévai Zsinaton már nyilatkozott, ígérte azonban, hogy ha a Zsinat az ott kidomborított szempontokat fogja szem előtt tartani, teljes erejével segítségére fog sietni a református egyháznak.

Ezeket a szempontokat igyekezett is a Zsinat szem előtt tartani, azonban, mint az eddigi konkrét tények mutatták, nem egyházunk vezetőségében volt a hiba, hanem az államnak egyházunkkal szemben több alkalommal kinyilvánított bizalmatlan magatartásában.

Mindjárt a zsinati ülészsak elején egy kellemetlen csalódás érte a Zsinat alkotó tagjait. Kitént ugyanis a kormánybiztos intenciójából, hogy az egész törvényt újra le kell tárgyalni az egyház megbízottjainak a kormány képviselőjével és referenseivel, akik a legkényesebb pontoknál nem vették tekintetbe az elhunyt Zoch Sámuel püspökkel történt megállapodást. A zsinati atyák nem tehettek

mást, mint engedtek a kormány nyomásának és teljesítették a kiszabott feltételeket, ha nem akartak eredmény nélkül szétoszlani. A törvény szövegezésénél, az összes vitás pontoknál engedni kellett, belemenni a presbiteri alkotmány megcsorbitásába, az egyházi és iskolai autonómia megnyirbálásába anélkül, hogy a kormány az elmaradt államsegélyek, lelkészek és tanítók állampolgársága tekintetében írásbeli, tehát kötelező erejű biztosítékot adott volna. E ponton meg kellett elégedni szóbeli ígéretekkel, melyekből bőségesen kijutott a megszállás ideje alatt.

Lényeges változtatást eszközölt a Zsinat, amikor a VII. t.-c.-et teljes egészében törölte, tekintettel arra, hogy az új kongrua-törvény a nyugdíj ügyét is rendezte és Idrányi Barna konventi tag határozati javaslatára támaszkodva a nyugdíjintézet vagyona**ból** Országos Gyámintézetet létesített, tekintettel 72 özvegy és 47 árva ellátására. Így a X. t.-c.-ből IX. lett, melyekből az utolsó a szlovák egyházmegye megszervezéséről szólt. *4 45. 2.*

Hogy milyen nyomásra és milyen külső kényszernek engedve, továbbá milyen megkeseredett szívvvel fogadták el zsinati törvényhozóink új egyházi törvényeink módosított szakaszait, ideiktatjuk a történelem számára Dr. Korláth Endre zsinati tagnak, nemzetgyűlési képviselőnek az I. t.-c. 2. §-a módosított szövegének felolvasása után a Zsinaton elhangzott nyilatkozatának következő részletét:

„...A 2. §-t olyannak látom, mint amely anyaszentegyházunk 300 éves autonómiáját temeti el. Nem szabad bekötött szemmel elmenni a tények mellett. A mi jelenlegi törvényalkotásunk lényegében egészen más, mint a régi törvényalkotás volt. A magyarországi református egyház törvényhozásánál a két alkotmányos faktor kiegészítette egymást. Ma az egyik faktor alá van rendelve a másiknak. Az a beszúrás, amit itt a törvényszakasz végére be kellett illeszteni, mutatja legjobban, hogy kényszer alatt, nyomásra kellett azt oda beszúrni. Református egyházunkat kifárasztotta, lelkészeinket, tanítóinkat kiéhezette az eddigi harc, ha szabad magamat így kifejezni. Mi nem kívánjuk ezt a harcot azoknak az embereknek a bőrére, gyomrára tovább folytatni. Belemegyünk a kívánt módosításba... Nyitott szemmel tesszük, vállaljuk a felelősséget a jövő és a történelem előtt, de kívántam ad memo-riam és a történelem részére ezt a mai felszólalásomat elmondani. A kormány lássa be, hogy mi a mindennapi élet érdekében meghoztuk ezt az áldozatot és adja meg ő is azokat az életlehetőségeket, amelyek azok helyébe járnak és amelyeket azokért várunk...“ (L. 1928. évi pozsonyi Zsinat jkv. 18—19. oldalt.)

Ezeket a szempontokat domborította ki a Minisztertanácshoz intézett ama beadvány is, amelyben Egyetemes Zsinatunk Elnök-

sege jóváhagyás és megerősítés végett az egész joganyagot felterjesztette és egyben azon reményének adott kifejezést, hogy tekintettel a nagy áldozatra, melyet a Zsinat alkotótágjai hoztak a békés építő munka és az állami konszolidáció érdekében, az összkormány előtt megértésre fog találni és törvényeink megerősítése nem fog további késedelmet szenvedni.

E II-ik zsinati ülészak végzése után egyházunk széles köreiben is remélték, hogy a törvények megerősítése és így az egyház és állam jogviszonya rövidesen elintézés nyer. A rideg valóság azonban mást mutatott.

A felterjesztés után egy évvel, 1929 június 11-én Dr. Szlávik György, zsinati kormánybiztos a következő megkeresést intézte a Konvent Elnökségéhez:

„Méltóságos Püspök Úr! 116. E. K. sz. 1929 május 24-én kelt b. levele-re válaszolva, sajnos arról kell tudósitanom Méltóságodat, hogy az egyházi törvényeket az iskolaügyi minisztérium kénytelen volt visszaadni a Ref. Egyház Konventi Elnökségének, mivelhogy a szlovák fordítás olyan lehetetlen rossz volt, hogy teljes átdolgozása okvetlenül szükséges. A minisztérium és jómagam azon voltunk, hogy a szlovák fordítást kijavítjuk, de lehetetlen volt ezt a nagy munkát magunkra vállalnunk, mert egy mondat sem állja meg a helyét s a termini technici hibás volta az egyháznak magának volna kárára, mivelhogy az állam a szlovák fordítást tartja irányadónak. Különben a törvények jóváhagyásának — bizonyos fenntartásokkal — semmi sem állana útjában s mihelyt az egyház újból felterjeszti a törvényeket megfelelő szlovák fordítással, sürgősen felterjeszti őket a minisztérium a minisztertanácsnak . . . Kiváló tiszteletem őszinte nyilvántartásával: Dr. Szlávik György s. k. zsinati kormánybiztos. Praha-Bubeneč, Podhradské tř. 639. 1929 június 11-én.“ (L. 1929. évi tiszáninneri e. ker. nov. 10-i jkv. 65. oldalt.)

E levelet 1929 július 9-én, 40. 317-IV. 1929. szám alatt egy másik megkeresés követte az iskolaügyi referátustól, melyben részletesebb megokolással tudomására adták Egyetemes Egyházunk Elnökségének, miszerint a Canonokat visszaküldik azzal, hogy vezetőségünk új szlovák fordításról gondoskodjék, mert enélkül nem teheti az egyházalkotmánytervezetet hivatalos tárgyalás alapjává, tekintettel arra, hogy a szlovák szöveg: e r e d e t i s z ö v e g l e s z.

A törvények visszaküldésével kapcsolatosan az Egyetemes Konvent 1929. évi szeptember 6-i keltezéssel, 179. szám alatt közölte a maga álláspontját a prágai Iskolaügyi Minisztériummal. Válaszában kiemelte, miszerint egyházunk híveinek 96%-a magyar nyelvű és nemzetiségű lévén, törvényeit magyar nyelven alkotta meg s azt tekintette a felterjesztett törvény autentikus nyelv-

vének. Különben is teljes lehetetlenség, hogy egy törvényhozó testület olyan nyelven hozza meg a törvényeket, amelyet nem bír, nem beszél. Erre való tekintettel kérte Elnökségünk az iskolaügyi minisztériumot, hogy törvényeink hiteles-autentikus szövegének fogadja el a m a g y a r n y e l v e t és így tétessék az közzé a törv. és rend. tárában, vagy pedig jelölje meg számunkra azt a fordítót, aki a törvények hiteles szlovák fordítását elkészítse s az így készült hiteles szlovák szöveg az eredeti hiteles magyar szöveggel jelenjék meg aztán a törv. és rend. tárában.

E beadvány után több alkalommal elhangzott egy-egy ígért a kormánytényezők részéről, hogy a törvényszöveg minden változtatás nélkül meg fog erősíteni, azonban az évek multak s egyházi törvényünk megerősítve nem lett. A konventi elnöki jelentés szinte már sablonosan közölte minden évben, hogy: „Egyházi sérelmeink ügyében kihallgatáson jelentünk meg a Köztársasági Elnöknél, ahol interveniáltunk törvényeink megerősítése ügyében . . .“, vagy: „Megállapítja a Konvent, hogy revideált törvényszövegünknek a minisztertanács elé terjesztése érdekében a Konventi Elnökség minden tőle telhetőt elkövetett, s egyáltalán nem rajta mulik, hogy ez a törvényszöveg a minisztertanács elé, ahova eredetileg felterjesztetett, a végső megerősítés céljából még mindig el nem érkezett“ stb. — Pedig igen sokan remegve várták azt a pillanatot, amikor a törvények megerősítése elintézését nyer. Várták a hontalan lelkészek, hogy küzdelmeiknek vége szakadjon. Várták a szlovák egyházmegyét óhajtók, várta az Egyetemes Egyház, hogy végre a bevett felekezetek társaságában helyet foglalhasson. A várakozás további eredménye az lett, hogy időnként a szlovák evangélikusok, vagy a szlovák kálvinisták lapja egy-egy oldalvágást adott, durva és igazságtalan sértegetésekkel fűszerezve, egyházunk irredenta magatartását emlegetve, benyújtott törvénytervezetünket, mely a csehszlovák kormány szakreferenseivel többszöri tárgyalások után módosított és revidiáltatott, nevezett szlovák lapok: á l l a m e l l e n e s n e k minősítették.

Hiába voltak az előkészítő tárgyalások, módosítások. Hiába a két Zsinat, a fordítások, utánajárások, kilincselések, szövegegyeztetések, utolsó simítások, melyek végeredményben egész kis vagyont emésztettek fel, egyházunk törvényei állami jóváhagyásban nem részesültek, közben pedig 1938 november 2-ika is elérkezett.

Hogy mégis élhetett a csehszlovák köztársaságba kényszerített Magyar Református Egyház szervezett egyházi életet, annak volt köszönhető, hogy az 1918 okt. 28-án kelt 11. számú államtörvény 2. szakasza ideiglenesen elismerte azt a jogviszonyt, mely fennállott a magyar állam és a református egyház, mint bevett felekezet között, melyet az 1904. évi november hó 10-én megnyitott Zsinaton alkotott törvények szabályoztak s amelyek 1907-ben az uralkodó által szentesítést nyertek.

Egyes hivataloknak jogviszony tekintetében egyházunkkal szemben alkalmazott túlkapásaira vonatkozólag méltó felelet volt a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság 1930. évi május hó 15-én kelt 7823/930. számú döntése, amely kimondta, miszerint: *Egyházi Törvényeink* mindaddig érvényesek, ameddig új alkotmányunk elismerve nem lesz.

5. *A szlovák egyházmegye kérdése* (*Péter Mihály püspök*).

A tiszáninneri egyházkerületbe kebelezett ungi és felsőzemléni egyházmegyék északi csücskében, ahol a szlovák nyelvhatár kezdődik, az időnként fellángoló szlovák aspirációk és terjeszkedési törekvések kapcsán, a történelem folyamán több magyar református egyházközség lassan elszlovákosodott.

Itt e ponton egy rövid kisiklással érinteni kell nagy vonásokban a szlovák nemzetiségi kérdés alakulását hazánkban, szorosabban véve hiteles történelmi kútfők alapján megvizsgálni, hogy mikor és hogyan jutottak a ma itt élő szlovákok ősei az Ung—Laborc—Ondava folyók vidékére. Napjainkban a szlovák kérdés miatt is fontos szembenézni e kérdéssel.

Hogy a történelemelőtti időkben kik lakták e területet, arra vonatkozólag a tudományos világ homályban tapogatózik. Tény az, hogy a Kárpátok gerincein átvezető hágók és szorosok természetesen utat engedtek és mutattak az alföld felé, azért is nevezi a történelem e határszéli vármegyéket a: „népek országutjának.” A réz- és bronzkorszak nagyjából egybeesik a történelmi idők kezdetével, azért e korban itt élt népekről már többet tudunk, mert ismerjük nagyjából eredetüket, vándorlásuk irányát, életmódjukat

stb. Végigvonulnak e területen, különösen a déli csücskén a pannonok, markomannok, quadok, agathyrzek, germánok, gepidák, hunok és avarok s vándorlásuk közben számtalan történelmi emléket hagytak maguk után. Azonban az erre ki- és bevándorló néprajok között a szlovákoknak nincs semmi nyomuk.

A történelem bizonyossága szerint a szlávok ekkor még a Kárpátok túlsó oldalán éltek rendezetlen viszonyok között, ahogy Hummer, a nagy történész írja „A kereszténység nyomai“ c. művében: „A Volgától a Balti tengerig, innen az Elbáig és le a Kárpátok gerincéig terjedt e lanyha tömeg, mely pogányságának legridegebb, emberietlen szokásai között mint egy alvó szörnyeteg tespedt.“ A tespedésből Baján avar kagán rázta fel a szlávokat, s így ő adja meg az indítást a szlávok vándorlásához. Hummer említett munkájában a szláv vándorlás megindulását a következőképpen öröközte meg: „...Az észak kiterjedt síkjain lomhán nyugvó szlávok Baján rázta fel. S alig hogy ő Albionnal megkötötte híres szövetségét, nyomában vannak a szlávok is. Ne gondoljuk azonban, hogy karddal, vitézséggel indulnak hirt, hazát keresni, vagy hősies kalandokra, — nem; élnek az alkalommal, felhasználják azt a rémületet, mely Európa azon tájait a rettegett avarok beütésével eltöltötte, odatapadnak Baján hadaihoz, avagy azoknak nyomain titkon becsúsznak abba az övbe, mely a mai Magyarországot szlávok veszi körül. A történelem egyik legismeretlenebb része ezen szláv beköltözés. De maguk a szláv írók sem valami lelkesen írnak a szláv költözésről... A dicsőítésnek a szlávok országfoglalásában nincsen tárgya. Egyszerű az egész... Az avar had elvonul, nyomán mennek a germán népek, üres tért hagynak az Elbe mentén, azt megszállják, azután lefelé jönnek a mai Cseh-Morvaországba, letelepülnek Avaria hegyesebb vidékein, ... alattvalói lesznek az avaroknak, majd örömmel fogadják Heraklius császár meghívását, s két törzsük: a szerb és a horvát állást foglal k. b. azokon a helyeken, ahol főtömegük ma is él. S ez mind az avar uralkodás alatt történik.“ (L. Haraszty Károly: „Adalékok az ungi ref. egyházmegye történetéhez“, 14. oldalt.)

Ez utolsó mondat arra is rávilágít, hogy az Avarok voltak az uralkodó elem, a többi néptörzsek — köztük a szlávok is — alárendelt viszonyban voltak. E viszonyból természetesen folyik,

hogy amikor a Kr. u. 795-ik esztendőben az Avarok uralma letűnőben van, a Szlávok körében egyre elevenebben indult meg a szabadságra való törekvés, ami a szláv törzsek között is testvérharcot, meghasonlást támaszt. (Privina Mojmir, majd II. Mojmir és II. Szvatopluk versengései, stb.)

E szláv testvérharc közepette lépte át a Kárpátok bérceit, a hatalmas bolgár-besenyő törzsektől kergetve, Árpád magyar népe. A Magyarok gyorsan meghódították a Kárpátok-koszorúza területet és az itt talált, halálos ellenségeskedésben élő és testvérharcokban kimerült morva-pannon-szláv törzseket néhány évtized leforgása alatt felszivják úgy, hogy azok a szó valódi értelmében eltűntek.

Ezzel megdőlt az a szláv autochton felfogás is, mely szerint mai, nacionalizmustól túlfűtött szlovák vezérek minden történelmi tényállást meghamisítva azt hirdetik, hogy a szlovákoknak több történelmi joguk van ahhoz a területhez, amelyen élnek, mint a magyar nemzetnek, mert ősiobb történelmi jogon, a b e n n s z ü l ö t t - s é g jogán bírják azt a népvándorlás óta, melyben ők a magyarokat megelőzték. Bebizonyított hiteles történelmi tény, melyet a sok pozitív megállapítás mellett maga Niederle, a csehek legtekintélyesebb régésze is elismer, hogy a magyar honfoglalás előtt e területen talált morva-pannon-szlávok nem azonosak a ma itt élő szlovákok és ruszinok őseivel, mert azok néhány évtized múltán a magyarságba beolvadtak, míg a ma itt élő szlovákok ősei a magyar honfoglalás után néhány századdal telepedtek le és népesítették be a gyepüvonalakig lakható területeket, melyet a századok folyamán a folytonos beszivárgás, település és szaporodás folytán kitoltak a Kárpát-hegyláncok lábáig, a mai tényleges országhatárig. Köztudomású történelmi tény, hogy első királyaink, I. (Szent) Istvántól kezdve szives vendégszeretettel tárták ki országuk kapuját a megélhetést kereső idegen nációk előtt. Ezek közé tartoztak a szlovákok is.

„A ma itt élő szlovákok ősei az Odera és Visztula felső völgyében lakó fehér-horvátok voltak. Ezek közül a mai Teschen vidékén lakók I. (Szent) László idejében (1076—1095) jöttek át a jablonkai szoroson. A felső Visztula mentén, Krakko tájékán lakók pedig a lengyelektől szorítottva: 1200 táján kezdtek átjönni a Poprád-Tarca mentén Észak-Magyarország keleti felébe, Ungnak

a nyugati csücskéig. Ezzel magyarázhatjuk meg a szlovák nyelvben meglévő két: nyugati (cseh) és keleti (lengyeles) nyelvjárást is. A szlovákok bevándorlásának kezdetét tehát nem a magyarok honfoglalása előtt, hanem a honalapítási időkben kell keresnünk, mintegy 200—300 évvel Árpád kora után. Ez történelmi igazság, megdönthetetlen tény, minden egyéb elméleti kitalálás.“ (L. Haraszty Károly „Adalékok az ungi ref. e. m. történetéhez“, 20. oldalt.)

Hogy a bevándorolt és beszivárgott idegen elemek, köztük a szlovákok is, évszázadokon keresztül napjainkig megtudták őrizni faji sajátosságukat, nemzeti nyelvüket és nem szivódtak fel az államalkotó magyar nemzettestbe, sőt a századok múlásával nemzetiségi aspirációjuk, öntudatuk növekedett és fokozatosan, a természetes esés törvényének engedve ereszkedtek alá a hegyvidékről a nyitott völgyeken az alföld északi peremére, mind nagyobb és nagyobb teret hódítva az idők folyamán, — ennek több hiteles történelmi magyarázata van.

1. Már I. (Szent) István király azt az intelmet intézte utódaihoz: „Legboldogabb ország az, amelyben sok nyelvű nép lakik.“ Kétségtelenül jóhiszeműen, keresztyén missziói tudatától vezetve gondoskodott idegen nációk betelepítéséről, amikor olasz, szláv, német papoknak óriási kiterjedésű latifundiumokat adományozott (püspöki és érseki javadalmak stb.), csak minél gyorsabban terjedjen a keresztyénség eszméje. Ennek folyományaképpen sok idegen elem került be hazánkba. Az árpádházi királyok tovább folytatták a telepítési politikát, amire részben szükség volt a sok külső és belső ellenséggel való küzdelem vérvesztései miatt (tatárjárás stb.), azonban az idegenek állandó beszivárgása és települése folytán lassan előállott a nyelvi és nemzetiségi kérdés. Ráadásul a betelepülőknek a vendéglátó magyar királyok olyan kiváltságokat és szabadalmakat nyújtottak, amelyek feltétlenül előnyösebb helyzetbe juttatták saját szerencsétlen jobbágy és zsellér fajtájánál.

2. A magyar nemzet nyelvi kérdésben sohasem volt türelmetlen és az ország sorsát intéző nemes urak nem törődtek a jobbágyok és zsellérek nyelvével, csupán a munkateljesítmény volt előttük fontos. Ennek hiteles bizonyosságai azok a jobbágyi törvények (Urbárium), amelyek minden esetben csak a végzendő munkakört és munkateljesítményt szabályozták, a nyelvkérdést azonban sohasem érintették. A magyar főnemesek, az ország urai már

csak azért sem magyarosíthattak, mert a hivatalos érintkezési nyelv az országban a latin volt.

3. Kedvező légkört szolgáltatott az idegenek térhódításához az ellenreformáció után adódott helyzet, amikor szintiszta magyar községek pusztítottak el a vallási harcokkal kapcsolatban és helyükbe telepedtek a különféle nemzetiségek.

4. A magyarság évszázados tervszerű háttérbeszorítása a 400 éves Habsburg-uralom alatt érte el tetőpontját, mely a múlt század második felében kulminált. A nagy részben idegen középosztály mindent utánzott, ami külföldi s lenézte, maradnak nevezte a magyar életszemléletet. Ez a felfogás nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar kultúra elszintelenedett s az idegen hatás gyökeret verhetett. A nép, az ősi magyar elem kimaradt a nemzetből és az idegen nációk egyre több teret hódítottak a gyakorlati élet minden vonalán a magyarság rovására.

A sok nyelvű és nemzetiségi ballaszttal terhelt Magyarország útja végeredményben Trianonhoz vezetett, amikor a koncralesők örömeivel parcellázták szét kis szomszéd államok, az itt élő nemzetiségek régi, titkos aspirációját és álmát teljesítve, ezeréves magyar hazánkat.

Ilyen történelmi légkörben, ilyen könyörtelenül mostoha külső körülmények között világossá válik előttünk az a katasztrófálisan szomorú tény, hogy óriási kiterjedésű, egykor még szintiszta magyar vidékek és vármegyék hogyan lettek idegenek települőhelyei, melegágyai. Aki ezeket a megmásíthatatlan és megfellebbezhetetlen történelmi tényeket nem látja meg, vagy átértékelve, ferde beállításban éppen ellenünk játssza ki, az elfogult a visszavonhatatlanul megtörtént reális tényekkel szemben.

Az Ung—Laborc és Ondava folyók vidéke a magyar államépítés derekán, kézzelfogható bizonyosság szerint, túlnyomó részében magyar terület volt. Elmagyartalanodása a későbbi századok során, a szlovák és ruszin település erősebb megindulása után kezdődött. Bizonyosság erre a reformáció terjedésének ideje, mikor is a XVI—XVII. századbeli reformátorok (Gálszécsi István stb.) kizárólag magyar nyelven hirdették Isten Igéjét. E vidéken, melynek északi határán Gálszécs, Nagyszeretva, valamivel tovább Kereszt község s még feljebb egészen a Vihorlát lába alatt elterülő községek fekszenek, tehát a XIII. század gypeüjéig terjedő területsávon

szlovák kálvinisták nem éltek a XVI., illetőleg tömegesebben a XVIII. századig, azon egyszerű oknál fogva, mert annak lakosai magyarok voltak.

Idők folyamán a magyarok száma fogyó tendenciát mutat e vidéken, a szaporább szlovák faj pedig terjed, minélfogva nem a magyar nemzettest szivta fel a szlovákokat, hanem erősebbnek bizonyult a beköltözött szlovák faj asszimiláló ereje, az itt élő magyarsággal szemben. Ezt igazolják a mai magyaros hangzású: Szabó, Nagy, Kovács, Molnár stb. nevek, akiknek őseik szintiszta magyarok voltak, ma azonban már csak szlovákul beszélnek. Ezt igazolják a határban levő dülök nevei is, amelyek tőzsgyökeres magyar kifejezések, mint vágás, rekesz, irtás, tószög stb.

Ez a folyamat ment végbe Ung és Felső-Zemplén északi részén, azon a területen, melyet az Ung—Laborc és Ondava folyók bezárnak, ahol ma is több olyan szlovák református gyülekezet van, amelyek a reformációt követő első két évszázad folyamán szintiszta magyarok voltak.

E történelmi visszapillantás után rátérünk a szlovák egyházmegye kérdésére, amely sok bonyodalmat, harcot, vitát kényszerített ki a húszéves cseh megszállás idején egyházunk vezetői és a csehszlovák kormánytényezők között. Valóságos tengeri kigyóvá növelték ezt a kérdést azok, akik mindenáron politikumot és nemzetiségi kérdést keverték a tárgyalások menetébe. A multa való történelmi visszapillantás elősegít abban, hogy tisztábban meg lássuk, melyik oldalon van az igazság ebben a kérdésben.

Amint egyházunk vezetősége felvette a csehszlovák államkormányval az érintkezést a szervezkedés megindulása alkalmával, az első feltételek között — melyet egyházunk vezetői elé szabtak — szerepelt a szlovák egyházmegye kérdése. Stunda István ref. lelkész, előadó-titkár, amikor 1920-ban Czinke István püspökkel tárgyalt Rimaszombatban a kormánynak református egyházunkkal szemben való állásfoglalásáról, a Kassai Ujság-ban annak idején közreadott nyilatkozata szerint, a kormány velünk szemben a következő három tételt állította fel:

1. Az önálló református egyház megszervezése.
2. A lelkészek hűségesküjének letétele.
3. Az itt élő református szlovákoknak egy egyházmegyébe tömörítése.

Ettől kezdve minden éven kerületi és konventi gyűléseken, a lévai és pozsonyi törvényhozó Zsinat ülészeit, valamint egyházi és politikai napilapokban szőnyegen volt a szlovák egyházmegegyezés ügye. Jellemző a kérdés nehézségére, hogy bár Egyetemesek Egyházunk vezetősége az első pillanattól fogva kategórikusan nem zárkózott el a kérdés teljesítése elől, csupán megoldás, a kivétel módjainak tekintetében voltak a kormánykivánságtól eltérő határozatai. Később ebben is megegyezésre jutottak, azonban a szlovák egyházmegegyezés 1938 november 2-i változásig sem tudott létrejönni.

A Teljhatalmu Minisztérium 1921 március 31-én a dunán-inneni és tiszánineni püspök-adminisztrátorokhoz intézett leiratában az államsegély folyósításának feltételei között határozott formában követelte, miszerint a tiszánineni kerületben külön szlovák esperesség is szerveztessék. — A Közös Bizottság 1921 május 7-én tartott rimaszombati ülésén a szlovák egyházmegegyezéssel kapcsolatos kormánykivánságra a következő határozatot hozta:

„E pont 1. részében hangsúlyozott teljes vallás- és kultuszszabadság kifejezés és a pont további részében konkretizált feltételek között merev ellentmondást lát a bizottság, midőn egyfelől imperative kimondja, hogy a szlovenszkói református egyház tiszánineni kerületében megszervezendő a szlovák esperesség és abban, valamint más esperességekben is, ahol ennek szüksége mutatkozik, minden rendű istentisztelet a szlovák egyházakban tisztán szlovák nyelven végeztesse. Bizottság már a Memorandumban foglaltakhoz képest semmiképpen sem gátolja azt, ha a tiszta szlovák gyülekezetekből egy szlovák esperesség szerveztetik, de kiemeli, hogy a megszervezendő szó egyházi törvényeinkkel merő ellentétben van, amennyiben egyházunk szerint minden jog forrása a gyülekezet s egyházi törvényeinkkel is egyezőleg egy esperesség szervezése a gyülekezetből indulhat ki. De az ígért vallás- és kultusz szabadsággal, illetőleg a szabad lelkesválasztással is ellentétben állónak tartja a bizottság eme kifejezést is: „A vegyes szlovák-magyar gyülekezetekben csak olyan lelkészek bocsáthatók választás alá, akik teljesen birják a szlovák, magyar nyelvet“, holott református egyházunk a magyar állam égisze alatt korlátlan szabad lelkesválasztási jogot élvezett. Aggodalommal olvassa és a vallás- és kultuszszabadsággal össze nem férőnek jelenti ki a bizottság a következő kifejezéseket is: „ezekben a gyülekezetekben úgy a szlovák, mint a magyar hívek számára külön rendes vasárnapi istentiszteletek tartandók mindkét nyelven évenként oly számban, mely a hívek lélekszám arányának megfelel“, és pedig azért, mert ezt beleavatkozásnak tekinti református egyházunk belső ügyeibe, amennyiben az istentiszteletek rendjét, számát, nyelvét megállapítani maguknak a presbitériumoknak áll jogában...“ (L. 1921. évi tiszánineni e. ker. jkv. 77—78. oldalt.)

Az 1922. évi május hó 17-18. napjain tartott pozsonyi Konvent is foglalkozott a szlovák egyházmegegyezés kérdésével, annak a nézetének adva kifejezést, hogy e kérdésben az illetékes miniszterek ré-

széről a legnagyobb tájékozatlanság észlelhető. E tájékozatlanság elosztatása végett felkérte Péter Mihály gálszécsi lelkészt, mint aki e tárggyal már régóta irodalmilag is foglalkozik, hogy e kérdésről írjon egy röpiratot. A továbbiakban a szlovák egyházmegye kérdésével kapcsolatban a Konvent úgy határozott, hogy nem zárkózik el e kérdés rendezése elől, azonban az I. t.-c. 49. §-a értelmében az ügyet további intézkedés végett leteszi az érdekelt felsőzempléni és ungi egyházmegyékhez.

Az 1923. évi június hó 17. napján megnyílt lévai Zsinaton tárgyalás alá vétetett a szlovák egyházmegye kérdése is, melyet a kormánybiztos úgy tüntetett fel, mint egyetlen lehetőségét a törvények jóváhagyásának. A Zsinat ismételten arra az álláspontra helyezkedett, hogy egyházi alkotmányuk értelmében ilyen mozgalmaknak a gyülekezetekből kell kiindulni. Elvben tehát a lévai Zsinat sem zárkózott el a szlovák esperesség felállítására elől. Az elv a gyakorlatban azonban testet nem ölthetett, mert a csehszlovák kormány évek multán sem ismerte el a lévai Zsinaton alkotott egyházi törvényeket, melyek között szerepelt a szlovák egyházmegye felállításának kérdése is.

Ilyen körülmények között érkezett el az u. n. Információs tárgyalások ideje, melyek hivatva voltak előkészíteni az 1928. évi pozsonyi zsinati ülésszak tárgyalási anyagát a kormánykiküldöttekkel való előzetes tárgyalás alapján, melynek leglényegesebb pontja volt a IX. t.-c. (előbb X-ik), mely az egyházmegyék és egyházkerületek közigazgatási beosztására, valamint a szlovák egyházmegye felállítására vonatkozott, melyet egy: „Rezolúció“ egészített ki. Történelmi fontosságánál fogva a IX. t.-c.-nek a szlovák egyházmegyére vonatkozó 4-ik §-át ideiktadjuk.

— „A csehszlovák köztársaság összkormányára részéről kiküldött kormánybiztosnak a Zsinat megnyitásakor tett kormánynyilatkozata alapján, mely szerint az egyházi törvényhozás másik faktora részéről hozandó törvények elfogadásának és jóváhagyásának egyik feltételül állítottatott az, hogy a Zsinat az Egyetemes Református Egyház kebelében fennálló szlováknyelvű egyházközségekből szlovák egyházmegyét alakít: — a Zsinat az egyházmegyét megalakítja s ebbe beosztja a következő egyházközségeket: 1. a felsőzempléni egyházmegyéből: 1. Bánóc anyaegyház, 2. Vásárhely leányegyház, 3. Morva leányegyház, 4. Miglész anyaegyház, 5. Vécse társegyház, 6. Tusa anyaegyház, 7. Tusaújfalu társegyház, 8. Hór társegyház, 9. Lasztomér anyaegyház, 10. Málca anyaegyház, 11. Szalók leányegyház.

II. Az ungi egyházmegyéből: 1. Bező anyaegyház, 2. Zahar leányegyház, 3. Felsőrócse anyaegyház, 4. Sárosrócse leányegyház, 5. Pályin

anyaegyház, 6. Jenke anyaegyház, 7. Kereszt leányegyház, 8. Pinkóc anyaegyház, 9. Nagyszeretva anyaegyház, 10. Kisseretva társegyház, 11. Vámoslucska anyaegyház, 12. Solymos leányegyház, 13. Sárosmező anyaegyház, 14. Viszoka leányegyház.

A Zsinat elrendeli, hogy e kérdésben egyedül érintett északi (tiszánneni) kerület — melyben csak egymagában találhatók szlováknyelvű egyházközségek, mégpedig több egyházmegyébe kebelezetten —, mindazon szlovák anyanyelvű egyháztagokból alakult egyházközségekben, melyekben az 1927. évi január hó 1-től az 1928. évi január hó 1-ig az egyházi törvények előírása szerint (I. t.-c. 22. § 4. pontja) az egyházközség hivatalos használati nyelvül a szlovák nyelv állapittatik meg és ahol az egyházközségek autonóm hatáskörükben a szlovák egyházmegye alakítását önmaguk is óhajtják, a különálló szlovák egyházmegyéhez való csatlakozás tárgyában az egyházközségi közgyűlések nyilatkozzanak. E célból a köztársasági kormány és a Zsinat részéről egyenlő számban kiküldött meghatalmazottak együttes jelenlétében lesznek az egyes egyházközségek a helyszínen megkérdezendők. A csatlakozást illetően minden egyes egyházközség részére teljes szabadság biztosittatik.“ (L. „Református Egyház és Iskola“ c. hivatalos lap 1927. IV. 3. számát.)

E törvénycikk és a „Rezolúció“ a hivatalos lapban még az 1928. évi pozsonyi zsinati ülészak előtt leközzöltetett, melynek bírálataképpen figyelemre méltó hozzászólások hangzottak el Dr. Magda Sándor és Péter Mihály részéről.

Dr. Magda Sándor kifogásolta a IX. t.-c. azon nagy szépség-hibáját, mely szerint a felállítandó szlovák egyházmegyét nem a szlovák reformátusok spontán akaratomegnyilvánulása hívta életre, hanem egy külső motívum: a kormány parancsa. Nagy hiánynak találta azt is, hogy a Rezolúcióban nem lett megállapítva a szlovák nyelv közigazgatási használatának határa egyetemes egyházi vonatkozásban. Ezt pótlólag beiktatni elengedhetetlenül szükségesnek tartja.

Péter Mihály hozzászólásában — mint e kérdés kitünő ismerője — röviden vázolta a felállítandó szlovák egyházmegyével kapcsolatos eddigi kísérleteket. Rámutatott arra a furcsa helyzetre, miszerint a szlovák egyházmegye felállítása egész létezésünkkel szoros junktimba hozatott. Emlékeztetett a kezdeti idők kombinációira, amikor a szlovák kálvinistákat a csehországi reformátusok, majd a szlovenszói evangélikusok fennhatósága alá akarták helyezni. Majd megelégedtek volna azzal is, ha húsz egyházat, köztük 8 szinmagyart, soroznak be a szlovák egyházmegyébe, majd később az egyházmegye határát ki akarták tolni Tizzasalamonig 31 anyaegyházzal, köztük 19 szinmagyar gyülekezettel. Csak mikor a gyülekezetek szavazata megdöböntette őket, akkor engedtek lehetetlen

álláspontjukból s az Információs tárgyalások eredményeképpen megszületett az u. n. IX. t.-c., melyet elvben elfogathatónak tartott, azonban Dr. Magda Sándorral egyetértett abban, hogy az egyházi közigazgatás nyelve kérdését rendezni kell a felsőbb hatóságokkal szemben, mert nem engedhető meg éppen a kisebbségi törvény alapján, hogy 9000 szlovák kálvinista nyelve domináljon az egész vonalon.

Ilyen előzmények után nyílt meg az 1928. évi pozsonyi zsinati ülészak, melynek egyik főtárgya a törvényalkotással kapcsolatban a szlovák egyházmegye kérdése volt. A kormánybiztos felszólalásában olyan nagyfontosságú kormánykövetelményképpen állította be a szlovák egyházmegye megszervezését, hogy attól tette függővé a zsinati törvények jóváhagyását. Ezen a Zsinaton, a szlovák egyházmegye tárgyalásával kapcsolatosan, Péter Mihály a szlovák kérdést és annak egyházunkhoz való viszonyát alaposan megvilágító beszédet mondott, melyben konkrét történelmi példákkal mutatott rá egyházunk álláspontjára e kérdésben. Egyben kiemelte azt a tényt is a kormánybiztos előtt, hogy a szlovák egyházmegye felállítására vonatkozó kormánykivánságot nem a vallásos érdek sugalta, mert ez a szempont eddig ki volt elégitve, hanem az egész javaslat a szlovák sovinizmus és elnemzetlenítési törekvés szüleménye. Végül kihangsúlyozta, hogy ha a Zsinat a szlovák egyházmegye felállítása mellett foglalt állást, ezt presszió alatt cselekszi, mert a kormány a retorzió politikáját folytatja egyházunkkal szemben.

Végeredményben több hozzászólás után a Zsinat úgy határozott, miszerint elvben hozzájárul a szlovák egyházmegye felállításához, illetőleg a IX. t.-c. elfogadásához, de a kényszerhelyzetnek a tényét is megállapítja. Sörös Béla előadó válaszolt a felszólalásokra és kijelentette, hogy a szlovák egyházmegye ügye nem az egyház kezdeményezése, hanem azt a kormány állította fel határozott követelményként. Az egyházat e kérdésben a hitépítés szolgálata, nem pedig a faji, vagy nyelvi elkülönülés célzatosága vezette s egyben további miheztartás végett kijelentette, miszerint a kormány csak akkor fogja megerősíteni a felterjesztendő törvényt, ha e törvénycikket és e §-t a Zsinat szöveg- és tartalomváltoztatás nélkül fogadja el.

Dr. Korláth Endre javasolta még, hogy a magyar református-ság által tett alapítványok és alapok a magyar egyházmegye miszsiós és eredeti rendeltetésének megfelelő alapjaihoz csatolandó.

A Zsinat a IX. t.-c.-et, a kényszerhelyzetnek engedve, változtatás nélkül elfogadta és Dr. Korláth Endre javaslatának törvénybe iktatását egyhangulag kimondta.

Pillanatnyilag úgy látszott a IX. t.-c. zsinati jóváhagyása után, hogy a szlovák egyházmegye sok vizet zavaró kérdése végleges megoldáshoz ért és e sok bonyodalmat okozó ügy nyugvópontra jutott, minekfolytán a református egyház és az állam közötti ellentét méregfoga kihuzatott. Azonban a tulajdonképpeni harc és ellentét ezután kezdődött, amely minden évben a kerületi, konventi gyűléseknek emberfeletti munkát adott és úgy a közéleti, mint az egyházi sajtót gyakran foglalkoztatta. A szlovák politikai lapok állandóan a leghevesebben támadták a tiszánineni püspököt, hogy a vegyesnyelvű gyülekezetekben nem rendelik el a szlováknyelvű istentiszteleteket.

A püspökök ezt nem tették, nem is tehették, mert egyházunkban az istentiszteletek nyelvének meghatározása a gyülekezet joga. Erről a tényről a politikai lapok szerkesztői és cikkírói nem akartak tudomást venni, jóllehet a szükséges felvilágosítást megkapták.

A tisztánlátás kedvéért rá kell itt mutatni röviden arra, hogy honnan indult el és kik végezték a háttérben azt az aknamunkát, mely a szlovák egyházmegye ürügye alatt állandóan bomlasztási kísérleteket folytatott egyházunk kerítésén belül és félre akarta tenni útjából egyházunk rátermett vezetőit (Péter Mihály püspököt, a nagy harcost sikerült is), hogy azután hátmögött érezve az államhatalom szuronyokon felépített erejét, szabadon folytathassa garázdálkodását.

Miképpen a világháboru fináléjaként a wilsoni elvek, úgy a szlovák egyházmegye mozgalma is a korlátlan lehetőségek hazájából: Amerikából indult ki. A „Slovenska Kalvinska Presbiterianska Jednota“ nevet viselő amerikai szervezet egyik célkitűzése a csehszlovák nemzeti érzéshez való ragaszkodás erősítése volt. Ez az egyesület a: „Slovensky Kalvin“ c. lapjában arra buzdította időnként a tótokat, hogy szakítsák meg a közösséget egyházi vonatkozásban is a szlovákfaló magyarokkal és külön tót egyházat szervezenek, természetesen cseh lelkészek vezetése alatt. A szlo-

vák egyházmegye kérdése tehát a Slovenska Kalvinska Presbiterianska Jednota vezetőinek, cseh lelkészeknek az agyában fogamzott meg.

A „Slovensky Kálvin“ 1931. évi februári száma publikálta azt a hiradást, miszerint a Jednota főtitkára február 5-én a következő kábelt küldte a cseh közoktatásügyi minisztériumhoz: „Az amerikai Slovenska Kalvinska Presbiterianska Jednota csatlakozik a szlovenszkói tót kálvánisták kivánságához és kéri a kormányt, hogy tekintélyét érvényesítse a tótoknak a magyar hatáskör alól való felszabadítása terén és emancipálja a tót kálvinistákat egyházbjogi és birtokjogi kérdésben egyaránt.“

Igy folyt a lázítás munkája politikai, sovinszta, nemzeti aspirációk érdekében, a Krisztus nevének bitorlásával, egyházi jelzavak felhasználásával. Pedig az 1918. évi cseh megszállás előtt a magyarországi szlovák reformátusok vallásos gondolkozásu, hívő testvéreink voltak, akik velünk jóban, rosszban kitarítottak és mint egy nagy család velünk egy egyházi közösségben éltek.

Az Amerikából izgató cseh lelkészek elfelejtkeztek arról a történelmi kapcsolatról, mely a multban a magyar és a cseh reformátusok között fennállott, amikor önzetlenül, minden nemzetiségi elfogultságot levetkezve, magyar református lelkipásztorok ajánlkoztak arra a misszióra, hogy Csehországban, az ottani reformátusok lelkipásztorai legyenek és a magyar nemzet fiainak sohasem jutott eszükbe panaszkodni amiatt, hogy a misszióra vállalkozók és leszámazottaik az idők folyamán teljesen csehekké váltak. Ma is több Molnár, Nagy, Tardy és Soltész nevü magyar származásu lelkész teljesit ott szolgálatot. Ez is beszélő történelmi bizonyság amellet, hogy a magyar a multban nemzetiségi szempontból sohasem volt elfogult, vagy türelmetlen.

E sovinizmustól túlfütött lélekrabló hadjáratnak a munkája volt, hogy 1921-ben a cseh-testvérek egyházának egy három tagból álló küldöttsége járta be a felsőzempléni és ungi, általuk szlováknak minősített gyülekezeteket, amikor is minden egyházban összejöveleteket rendeztek, beszédeket tartottak és a nép hangulatát puhatozták. Már ekkor készítették elő a talajt a szlovák egyházközségek különválásához. Huszonhat gyülekezetben jártak a cseh-testvérek, hogy személyes tapasztalatokat szerezzenek a szlovákok elnyomásáról.

Ennek a külföldön szervezett lélekhalászó munkának volt egyik előrevetett harcosa: Jan Sirny lelkész, mint a Slov. Kalv. Presb. Jednota amerikai delegáltja, aki 1921. évben az ungmegyei Solymoson meg is telepedett és ott lelkészi szolgálatokat végzett. 1922. év júniusában levélben jelentkezett Czinke István püspöknél és kérte a solymosi lelkészi állásba való beerősítését. A püspök felvilágosította, hogy a lelkészválasztás megejtése s a megválasztott lelkész beerősítése az esperes joga. Tehát odaforduljon. Előbb azonban mutassa be papi okmányait, a solymosi leányegyház anyasittassa magát, kárpótolja az anyaegyház lelkészét, erősítse meg új díjlevelét, mert ez annak a törvényes útja. E püspöki válaszra Jan Sirny fél évi hallgatásba merült, majd újra jelentkezett azzal, hogy okmányait nem tudja bemutatni. Jellemző nevezett erőszakos magatartására, hogy az egyházmegyétől a kerületen keresztül a konventig, minden egyházi hatóságot, még a világi közigazgatási hatóságokat is foglalkoztatta a „Sirny-ügy”. Még a Teljhatalmu Miniszternél, valamint az amerikai presbiteri egyháznál is lépéseket kellett tenni nevezett visszahívása iránt. Jan Sirnynek a szerepe azután Jan Tomasulya bánóci lelkészre szállt át, aki szintén az amerikai tót kálvinista presbiteriánus egyesület neveltje volt, itt a szlovák nemzeti eszme apostola lett és Balázs János lasztoméri lelkipásztorral, a sárospataki Alma Mater neveltjével együtt irányították egyházi vezetőink ellen megindított terror hadjáratot, a szlovák esperesség felállításának kérdésében.

Az egyházi törvényeknek a minisztériumhoz felterjesztése után megalakult a: „Szlovák Kálvinista Szövetség” és már 1930-ban megindította hivatalos lapját: „Slovenské Kalvinské Hlasy” cím alatt. Ez a szövetség és hivatalos lapja főcéljául tűzte ki a szlovák kálvinista öntudat fokozását és a szlovák nyelvnek az egyházi élet összes területére való bevezetését. Harcmórában és fegyverei megválasztásában nem volt válogató. Az Egyetemes Konventet és a tiszáninnyi egyházkerület püspökeit állandóan magyarosító tendenciával vádolta. Lekicsinyelt, megvádolt mindent, ami magyar, hogy ezzel is fokozza a szlovák önérzetet. Követelésének állandó tárgya volt a szlovák egyházmegye felállítása és kereteinek kiszélesítése az egyházi törvények jóváhagyása előtt.

Ezzel szemben egyházi főhatóságunk arra az álláspontra helyezkedett, hogy amennyiben a szlovák egyházmegye felállítását

törvény szabályozza, mely ezideig jóváhagyást az állam részéről nem nyert, ebből folyólag nem érzi magát jogosultnak elébe vágni az eseményeknek és a szlovák egyházmegyét annak jóváhagyása előtt felállítani. Különben is az istentisztelet és a tanítás nyelve, sőt az egyházi ügyvitel is ezekben az egyházközségekben már eddig is a szlovák nyelv és a lehetőség szerint ilyen zsoltárokról, bibliákról és hitépítő iratokról Egyetemes Egyházunk vezetőinek jóvoltából gondoskodás történt.

Azonban minden törvényes alapnak, türelemnek és jóindulatnak ellenére, a Szlovák Kálvinista Szövetség és hivatalos lapja, Jan Tomasulya és Balázs János vezetése alatt szünet nélkül támadtak, gyűléseken izgattak és memorandumokban követeltek. Követeltek kathedrát a losonci teológián, az egyházi járulékokból, közalapokból százalékarányban az őket illető részt. Az egyházmegye felállítása esetén annak kiterjesztését azokra az egyházközségekre, melyek az 1930. évi népszámlálás alkalmával szlováknak minősítették. Szélmalomharcaikat ilyen lázadózó című cikkek kísérték: „Kés van a szlovák kálvinisták nyakán!“, „Még ma is folyik akadálytalanul a falánk magyarosítás!“ stb. Hovatovább mind fenyegetőbben léptek fel egyházunk vezetőivel szemben, különösen a tiszáninneri egyházkerület püspökével szemben. Péter Mihály püspök látva a tarthatatlan helyzetet, 1932. évi június hó 14-ére értekezletre hívta meg a szlovák egyházmegyét óhajtó szlovák vezéreket Gálszécsre. A püspöknek ezen értekezleten Jan Tomasulya, a Szlovák Kálvinista Szövetség főelnöke egy 10 gépelt oldalra terjedő szlováknyelvű memorandumot adott, melyhez hozzá volt fűzve bevezetésképpen egy 16 pontból álló követelés és befejezésül egy statisztikai kimutatás azokról a községekről, amelyekben szlovák kávinisták iaknak. Ez agresszívhangu memorandumban kategórikusan követelték, hogy a püspök haladéktalanul állítsa fel a szlovák egyházmegyét és teljesítse 16 pontba foglalt követelésüket, ellenkező esetben nemzetközi fórum elé viszik sérelmeiket.

A gálszécsi memorandum tárgyalására a tiszáninneri egyházkerület 1932. évi október hó 12-i közgyűlése egy bizottságot küldött ki, amely megbízást kapott ez ügyben egy határozati javaslat készítésére. Az egyházkerület a javaslatot 1933. évi október hó 22-én tárgyalta, 43. számú határozatával elfogadta és véleményezés vé-

gett kiadta az érdekelt felsőzempléni és ungi egyházmegyéknek. Az egyházmegyék szintén hozzájárultak a javaslat elfogadásához és az egyházkerület végleges döntés végett felterjesztette azt a Konventre.

A Konvent 1934. évi június hó 27-én Losoncon tartott rendes közgyűlésén tárgyalta ez ügyet és annak 22. pontja alatt hozott döntésében úgy határozott, miszerint a tiszáninneri kerületnek a szlovák egyházmegyére vonatkozó elvi határozatát tudomásul veszi, azonban nem veheti tudomásul a határozatnak azt a részét, hogy a szlovák egyházmegye még a zsinati törvények jóváhagyása előtt felállítandó, mert a hivatkozott zsinati törvény még nem jogerős.

E konventi határozatot a „Szlovák Kálvinista Szövetség“ és hivatalos lapja a „Slovenské Kalvinské Hlasy“ nagy megbotránkozással fogadta s a lap 1934. évi 7—8. számában: „Generálny Konvent pochoval slovensky seniorat“ — Egyetemes Konvent eltemette a szlovák egyházmegyét — cím alatt — többek között így irt: „... Ne respektáljátok papjaitokat, kik a szószékről szeretetet hirdetnek és kint cselet vetnek. Ne hallgassátok azokat, kiknek világosságnak kell lenniök és sötétséget terjesztenek. Ne hallgassátok bárányok bőrében a farkasokat, mert megesznek!... Az izgatók felelőtlen eljárását mutatja, hogy amikor a tiszáninneri egyházkerület vezetősége a Szlovák Kálvinista Szövetség elnökségét kérdőre vonta az inkriminált cikk miatt, akkor a cikknek nem akadt gazdája és szerzőül egy kiskoru gimnáziumi tanulót nevezett meg.

A Konvent végzéseibe belenyugodni nem tudó szlovák vezetők 1935. évi október hó 31-én Lasztomérban konferenciát tartottak, amelyen egy rezolúciót szerkesztettek. E rezolúcióra való hivatkozással, a tiszáninneri egyházkerület püspöki hivatalához ismételt beadvánnyal fordult a Szlovák Kálvinista Szövetség, melyben nyomatékosan kérte a szlovák egyházmegye azonnali felállítását és számos intézkedést anyagi téren, mely a mielőbbi szeparációt elősegíti.

E beadvánnyal a tiszáninneri egyházkerület felterjesztése alapján az 1937. évi április hó 14-én tartott komáromi Konvent foglalkozott, azonban továbbra is az 1934. évi határozatához ragaszkodott és kimondta, hogy a törvények jóváhagyása előtt a szlovák egyházmegyét fel nem állítja.

Egyházi törvényeink pedig 1938. évi november hó 2-ig a csehszlovák államhatalom részéről megerősítést nem nyertek, ebből kifolyólag a szlovák egyházmegeye hivatalos felállítása is elmaradt.

6. Egyházkormányzás, egyházi közigazgatás. (Országos Közalap, ORLE-KARLE.)

Az egyházi szervezkedés megindulásánál röviden utaltunk arra, hogy milyen történelmi mult után, milyen légkörben indult meg csigalassúsággal az egyházi szervezkedés munkája. Hogy minél tisztább kép álljon előttünk az egyházkormányzás és egyházi közigazgatásra vonatkozólag, szükséges pontos statisztikai adatokkal alátámasztva szemlélni az 1918. évi megrázkódtatás nyomán, magyarországi egyetemes református egyházi vonatkozásban előállott viszonyokat és éber figyelemmel kísérni, hogy miképpen és milyen akadályok között folyt ebben a kényszerhelyzeti adottságban a szlovenszkói és kárpátaljai református egyház kormányzása és közigazgatása.

Az 1918. évi összeomlás előtt a Magyar Református Egyház 2086 gyülekezetből állott, melyből kiszakítottatott az összeomlás után 1078 gyülekezet. A dunamelléki egyházkerület elvesztett 34, a dunántúli 86, a tiszáninneri 142, a tiszántúli 250, az erdélyi 566 egyházközséget. Ez elszakított gyülekezetek összlélekszáma: 965.975. (Dr. Erdős Károly adatgyűjtése alapján, 1939. évi konventi jvk. 183. oldal.)

Ebből az elszakított felvidéki részre: 223.168 lélek esett (az 1930. évi csehszlovák népszámlálás adatai szerint: 216.662 lélek), akiknek megoszlása a három egyházkerületbe szervezve az 1937. évi január hó 1-i állapot feltüntetésével a következő volt:

1. a dunáninneri egyházkerületben: 69.353 (csehszlov. hivatalos 69.756), 80 rendes lelkészi állással;
2. a tiszáninneri egyházkerületben: 72.091 (csehszlov. hivatalos 74.131), 128 rendes lelkészi állással;
3. a kárpátaljai egyházkerületben: 69.583 (csehszlov. hivatalos 69.239), 79 rendes lelkészi állással.

A három egyházkerületben összesen az 1937. évi kimutatás szerint volt: 211.027 (hiv. 213.126) lélek, 287 rendes lelkészi állással. Az 1930. évi kimutatással összehasonlítva csökkenés mutatkozik, mert 1937-ben a hivatalos kimutatás is csupán 213.126 refor-

mátus lelket tüntet fel az 1930. évi 216.662-vel szemben. (Az apadás oka: egyke, szekták és vegyesházasságok.)

A gyülekezetek száma, ha mindennemű gyülekezetet egybevetünk: 492 volt. (287 anya-, 66 társ-, 87 leány-, 52 fiókegyház-köztség.) Ezek közül 449-ben magyar nyelven, 12-ben magyar és szlovák nyelven, míg 31 gyülekezetben szlovák nyelven folyt az igehirdetés és egyházi adminisztráció munkája. Meg kell jegyezni, hogy e gyülekezetekből 24 a mai Szlovákiában maradt, mintegy 24.000 református lélekkel, kik felerészben magyarok és felerészben szlovákok.

A három egyházkerület 10 egyházmegyéből állott a következőképpen:

a dunáninneneni kerületben 2 egyházmegye: a barsi 31, a komáromi 48 anyaegyházközséggel;

a tiszáninneneni kerületben 5 egyházmegye: az abaujtonnai 27, az alsózempléni 11, a felsőzempléni 28, a gömöri 36 és a szlovenszkói ungi 27 anyaegyházközséggel;

a kárpátaljai kerületben 3 egyházmegye: a beregi 42, a máramaros—ugocsai 25 és a kárpátaljai ungi 12 anyaegyházközséggel.

Igen furcsa képet nyerünk a csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református egyházzól, ha figyelembe vesszük, hogy nemzetiségi és vallási megoszlás szerint milyen hátrányos körülmények között élte 20 évig a maga életét. Az 1930. évi népszámlálás statisztikai adatai szerint a csehszlovák köztársaság keretei közé rekesztett magyarság a lakosságnak csupán 4.75%-át tette ki, a reformátusok pedig 1.33%-át, amint az alábbi két táblázat igazolja.

*I. Nemzetiségi megoszlás
(az 1930. évi népszámlálás adatai szerint).*

Nemzetiség:	Ország:				
	Csehország	Morva és Szilézia	Szlovenszkó	Podk. Rusz	Összesítés
Csehszlovák	4.713.366	2.595.534	2.345.909	33.691	9.688.770
Német	2.270.943	799.995	147.501	13.249	3.231.688
Magyar	7.603	— —	571.988	109.472	689.063
Orosz	7.162	— —	91.079	446.916	545.157
Lengyel	1.195	79.450	— —	— —	80.645
Román	207	— —	— —	12.797	13.004
Zsidó	12.735	12.767	65.385	91.255	181.642
Cigány	30	?	30.626	?	30.656
Egyéb	1.318	9.442	1.716	1.479	13.949
Idegen	94.817	63.327	75.604	16.288	249.976
Összesen	7.109.376	3.560.015	3.329.802	725.357	14.724.550

II. Vallási megoszlás.

Vallás	Ország:				
	Csehország	Morva és Szilézia	Szlovenszkó	Podk. Rusz	Összesítés
Róm. kath.	5.316.448	3.061.631	2.384.355	69.262	10.881.696
Más kath.	25.476	— —	213.721	359.166	598.363
Protestáns	325.235	174.450	410.071	— —	909.756
Csehszlovák	618.305	161.367	— —	— —	779.672
Pravoszláv	14.727	— —	— —	112.034	126.761
Izraelita	76.301	41.250	136.737	102.542	356.830
Református	— —	— —	145.829	70.833	216.662
Egyéb	4.968	16.438	22.199	6.567	50.172
Felekezet nélk.	727.916	104.879	16.890	4.953	857.638
Összesen	7.109.376	3.560.015	3.329.802	725.357	14.724.550

Ilyen nemzetiségi és felekezeti arányszám mellett, az egyoldaluan értelmezett demokrácia hazájában: a csehszlovák köztársaságban nem csodálható, ha csigalassúsággal indult meg az egyházi szervezkedés munkája és elgondolható, hogy mennyi türelmet, hősies erőfeszítést, kötélidegeket és bölcs előrelátást igényelt az arra elhívottaktól az egyházkormányzás és egyházi közigazgatás munkája. A kezdeti nehézségekkel való küzdelem között folyik az egyházkormányzás munkája az egész vonalon. A szervezkedés megindulása alkalmával — mint láttuk — úgy a dunáninnyi, mint a tiszáninnyi egyházkerületek csupán püspöki adminisztrátort választanak: Patay Károly, illetve Pálóczi Czinke István személyében, míg a kárpátaljai kerület ezidőben nincs is megszervezve.

A közigazgatás ideiglenes menetére jellemző a tiszáninnyi egyházkerület 1920. évi december hó 21-én tartott kassai közgyűlésének ama határozata, mely szerint az egyházkerületi közigazgatás költségeinek részben való fedezésére az u. n. közigazgatási perselynek a hat úrvacsoraosztás alkalmával való kitételét rendelte el. Egyben megkereste a kormányt, hogy utalja ki mindazokat az állami segélyeket és hozzájárulásokat, melyeket egyházunk a magyar állam részéről élvezett. Megkereste a magyarországi Egyetemes Református Egyházat, annak érdekelt kerületeit, egyházmegyéit, főiskoláit, hogy az ott maradt egyházi alapokhoz és alapítványokhoz való tulajdonjogát továbbra is fenntartja. Továbbá megkereste a csehszlovák kormányt, hogy az államsegélyeket az egyházkormány-

zás, egyházi közigazgatás, lelkésznevelés, lelkészi nyugdíjintézet, özvegy-árva illetmények folyósítására utalja ki. Ekkor határozzák el a hivatalos egyházi lap megindítását és elrendelik minden egyházmegyében az egyház- és iskolalátogatások pontos megtartását. Gondoskodás történik a lelkészképesítő vizsgáztató bizottság összeállításáról, valamint a lelkészek államsegélyének megsürgetéséről. Ezt a kezdeti időszakot különösképpen jellemzi, hogy egyházi vezetőink sürgető megkeresésekkel, memorandumokkal fordulnak az államkormányhoz, amely csak abban az esetben hajlandó szóba állani, tárgyalni és intézkedéseket foganatosítani, ha véglegesen megszervezkedve, a püspökök és a többi egyházi funkcionáriusok megválasztása megtörténik. Ez, mint tudjuk, a dunán-inneni kerület 1921. évi június hó 22-én, a tiszáninnyi kerület 1921. évi október hó 30-án és a kárpátaljai kerület 1923. évi június hó 7-én tartott közgyűlésén történt meg.

Ettől az időtől kezdve indul meg tulajdonképpen a fennálló keretek és külső körülményekkel való számotvetés után, a normálisabb egyházi élet és közigazgatás. Az esperesi, püspöki és konventi elnöki jelentések hű tükröi az iderekesztett egyetemeres református egyház életének. Ebben az időben egy fájó hang csendül ki ezekből a jelentésekből a nap-nap mellett megújuló bizonytalanság miatt, mely szerint az államkormány a legmostohább elbánásban részesítette az összes bevett felekezetek között református egyházunkat.

Czinke István püspök, konventi lelkész-elnök évről-évre arról panaszkodott az egyházunkat ért sérelmek légiója mellett, hogy az államkormány közigazgatási segélyünket fokozatosan apasztja anynyira, hogy abból még a legszükségesebb egyházkormányzati kiadásokra is alig jut. Püspökeink, vezetőink csak a legnagyobb erőfeszítések árán tudják a kormányzás és egyházi közigazgatás munkáját zökkenő nélkül irányítani.

Jellemző a csehszlovák kormánytényezők eljárására egyházkormányzásunk szempontjából, miszerint mindjárt az államfordulat után, az állam részéről való elismertetés egyik fő kellékének állította fel a mielőbbi magasabb szervezetbe való tömörülést és a régi magyar egyházi törvények (1904./07. évi) módosítását, illetve új törvények megalkotását. Egyházunk vezetőségében meg is volt

erre a készség és hajlandóság, amennyiben már 1921., majd 1922. évre törvényhozó zsinati ülészak kitűzését határozta el, amelyet azonban csak 1923. évben tarthatott meg Léván, egyszerűen azért, mert annak kiadásaihoz az államkormány hozzájárulni vonakodott, egyházunk vezetősége pedig annak költségeit teljesen magára vállalni képtelen volt, mert anyagi kellékeit előteremteni nem tudta.

Az 1923. évi április hó 25—26. napjain Losoncon tartott konventi ülésen erre vonatkozólag Czinke István püspök, konventi elnök — többek között — a következőket mondotta: „... A Zsinattartás elmaradására legfontosabb ok teljes vagyontalanságunk. A kormánynál hasztalanul zörgettünk némi támogatásért, gyülekezeteink pedig kilencztedrészben oly csekély népességűek, hogy azok saját szükségüket sem bírják fedezni, nemhogy közegyházi célokra áldozhatnának... másik főoka a Zsinat meg nem tarthatásának: a kormányengedély elmaradása, illetőleg késedelmeskedése.“

Az egyházkormányzás és közigazgatás ebben az első időben a kormánynál való állandó kilincselésben, zörgetésben és kérelemben merült ki, amely rendszerint figyelemre sem méltatta református egyházunk szükségét és nehéz helyzetét.

Pedig sok kérdés várt megoldásra: törvényeink módosítása és annak jóváhagyása, a szlovák egyházmegye kérdése, lelkipásztorok kongruája, elmaradt államsegélyek kiutalása, iskoláink megtartása, theológia, tanítóképző megszervezése, nyugdíjintézetünk átszervezése, irodalmunk és egyházi sajtónk problémáinak megoldása, tankönyvek, énekeskönyv, belmisszió, gyülekezeti hitélet felendítése stb.

1923. évi március havában felszólítás érkezett a pozsonyi iskolaügyi minisztérium illetékes ügyosztályától az 1924. évi költségvetés elkészítésére, amelybe minden szükséglet felveendő volt, azonban azzal a kikötéssel, hogy takarékoskodni kell az egyes tételek költségeinél. Az esperesi hivataloktól beérkezett adatok alapján az 1923. évi losonci Konventen Czinke István püspök-elnök a következő költségvetést mutatta be jóváhagyás és a pozsonyi minisztériumba küldendő felterjesztés végett:

A) *Rendes szükségletek:*

Személyiek:	Dunáninneni kerület . . .	170.969.22	cs. korona
	Tiszáninneni kerület . . .	311.321.62	„ „
	Egyetemes Konvent . . .	75.000.—	„ „
	Egyetemes Nyugdíjintézet . . .	267.659.24	„ „
	Lelkészképző	126.000.—	„ „
Dologiak:	Dunáninneni kerület . . .	227.047.29	„ „
	Tiszáninneni kerület . . .	409.769.—	„ „
	Egyetemes Konvent . . .	36.800.—	„ „
	Lelkészképző	21.000.—	„ „

Összesen: 1.645.566.37 cs. korona.

B) *Rendkívüli szükségletek:*

Személyiek:	Dunáninneni kerület . . .	649.840.—	cs. korona
	Tiszáninneni kerület . . .	980.760.—	„ „

Összesen: 1.630.600.— cs. korona.

Rendes és rendkívüli szükséglet együtt: 3.276.166.37 cs. korona volt, melynek csak egy részét utalta ki egyházunknak a cseh-szlovák kormány. Amint a költségvetés tételeiből kitünik, ebben nem szerepel a kárpátaljai kerület közigazgatási segélye. Mint előbb tárgyaltuk, ez a kerület ebben az időben még nem mondta ki kerületté szervezkedését, az pár hónappal később, 1923. évi június hó 7-én történik meg.

Itt kell megemlíteni azt az egyházkormányzási és közigazgatási viszonylatban lehetetlen helyzetet, melybe megszervezése után a kárpátaljai kerület, illetve annak püspöke jutott. — Az 1922-ik évben Kárpátalja kormányzóságának tanügyi referátusa szorgalmazta a Kárpátalja területén lévő egyházaknak külön egyházkerületté szervezkedését, majd a következő év elején a tiszáninneni kerület püspöke szorgalmazta azzal az érveréssel, hogy ha a Zsinat a törvényrevíziót 1923. évi június hó 30-ig nem eszközli, a kormány a református egyházak és lelkészek összes államsegélyét beszünteti. Ilyen több oldalról támasztott nyomás után történt meg a kárpátaljai egyházkerület megszervezése, úgy hogy képviselői az 1923. évi június hó 17-én megnyílt lévai Zsinat tárgyalásán részt vehettek.

Jóllehet a kerületté szervezkedést Kárpátalja kormányzata szorgalmazta főképpen, azonban jellemző annak közigazgatási menetére, hogy a kárpátaljai egyházkerületet egy évtizedig nem ismerte el törvényes alakulatnak, a kerület elnökségének felterjesztésére érdemleges választ nem adott, közigazgatási államsegélyt

nem folyósított, a püspöki hivatallal nem érintkezett, összes rendeleteit, közleményeit az esperesi hivataloknak küldte, miáltal az egyházkerületet nemlétezőnek tekintette, bár a lévai Zsinaton a kerület képviselői, mint a Zsinat törvényesen megválasztott tagjai jelen voltak és az állam által követelt törvényalkotásban résztvettek. A kárpátaljai egyházkerületnek Kárpátalja kormányzata részéről történő elismerése még az 1928. évi pozsonyi II-ik zsinati ülésszak idejéig sem történt meg. Ezt igazolja Bertók Bélának, a kárpátaljai egyházkerület püspökének napirend előtti felszólalása, melyben — többek között — a Zsinaton jelenlévő kormánybiztoshoz a következő négy kérdést intézte:

1. Elismeri-e az államkormány jogos és törvényes alakulatnak a Kárpátaljai Református Egyházkerületet? Ha nem, miért nem?

2. Ha igen, hajlandó-e a Kárpátaljai Református Egyházkerülettel az önkormányzatunknak megfelelő, törvényes érintkezést azonnal felvenni s Podkarpatszka Rusz kormányzatával is felvételni?

3. Hajlandó-e 1922. és 1923. években felmerült szervezkedési költségeinket megtéríteni?

4. Hajlandó-e 1923 június 7-től esedékes, összes elmaradt s egyházkerületünket megillető közigazgatási államsegélyünket haladéktalanul folyósítani? (L. 1928. évi pozsonyi Zsinat jkv. 67. oldalt.)

Végeredményben az elismertetés kérdése és a kárpátaljai püspöki hivatallal a hivatalos érintkezés felvétele a pozsonyi Zsinat után 5 év múlva történt meg, vagyis az 1923. évi június hó 7-től számított kerületi szervezkedés után 10 év múlva.

Itt kell megemlíteni az ungi egyházmegye kettészakadását is, mely a szervezkedés megindulásától több alkalommal foglalkoztatta az egyházmegyei, a tiszáninneni kerületi és konventi hatóságainkat. A többszöri felterjesztés, visszautasítás és tárgyalás végeredménye az lett, hogy a történelmi ungi egyházmegye testéről levált 12 egyházközség (Ágtelek, Csongor, Eszeny, Kisdobrony, Kiscegyőc, Korláthelmec, Minaj, Nagydobrony, Nagygejőc, Szalóka, Ungvár és Ungtarnóc), amelyek Kárpátalja területére estek s „Kárpátaljai Ungi Egyházmegye“ néven a kárpátaljai kerületbe kebeleztek. Esperessé választott Komjáthy Gábor ungvári lelkipásztor, aki a megszervezés idejétől viselte esperesi tisztességét mindvégig. Ez a különválás több bonyodalmat okozott a kettévált ungi egyházmegye viszonyában, a tetemes összegű Pálóczy Horváth Mária-alapok és alapítványok miatt. A trianoni határok leomlása után azonban ez a kérdés is nyugvópontra jutott.

Az egyházkormányzással és egyházi közigazgatással szorosan összefügg az Országos Közalap megszervezésének és kezelésének kérdése.

Már a lévai törvényhozó Zsinat intézkedett az Országos Közalap befizetésének módozatairól és annak kezeléséről is. Az idevonatkozó t.-c. 5. §-a értelmében minden egyházközség köteles volt lélekszámarányában 40 csehszlovák fillér évi járulékot a Közalap pénztárába befizetni. Minden egyházmegye pénztárnoka tartozott az előirt járulékokról az év első hónapjában két példányban kimutatást készíteni és azt az espereshez beküldeni, aki a kimutatást aláírásával és pecsétjével ellátva a püspökhöz küldte be. A püspök az egész egyházkerületből beérkező kimutatásokat áttette a Közalap végrehajtó-bizottságához, mely az évi járulékokat véglegesen megállapította. Az Országos Közalap-ra vonatkozó törvényes előírások 1924. évi január hó 1-vel léptek életbe. Tájékoztatás szempontjából közöljük az Országos Közalap 1937. évi költségvetését.

I. Szükséglet:

1. Tőkésítés	16.376.80 cs. korona
2. Tőkésített összeg 1. évi kamattal	15.214.50 „ „
3. Kezelési költség	3.100.— „ „
4. Missziói lelkészeknek	11.500.— „ „
5. Missziói egyházaknak	9.000.— „ „
6. Egyházkerületeknek	18.000.— „ „
7. Beretkei árvaháznak	4.000.— „ „
8. Kiskoszmályi árvaháznak	4.000.— „ „
9. Pozsonyi internátusnak	4.000.— „ „
10. Losonci teológiának	10.000.— „ „
11. Segélyezésre fordítható	11.273.40 „ „

Összesen: 106.462.70 cs. korona.

II. Fedezet:

1. Közalapi járulékból	81.374.— cs. korona
2. Kamatokból	5.088.70 „ „
3. Államsegélyből	20.000.— „ „

Összesen: 106.462.70 cs. korona.

Mint a fedezet rovatból kitűnik, a Közalap tetemes részét hiveink fizették be járulék fejében, az államkormány alig járult hozzá 20% erejéig segély címén. A nehezebb gazdasági esztendőekben legtöbb egyházmegyénk tetemes hátralékot mutatott ki, melynek behajtása igen valószínűtlen volt. Az utolsó években a Konvent erélyes közbelépést fogatosított a közalapi hátralékok

befizetése és behajtása ügyében, minek következtében a helyzet megjavult annyira, hogy a közalapi pénztáros 1937. évi jelentése szerint már három olyan egyházmegye volt, ahol semmi közalapi járulékhátralék nem maradt. Ezek: a barsi, az abauji és a szlovénközi egyházmegyék.

Valamivel előbb feltüntettük az Egyetemes Egyház 1923. évi költségvetés előirányzatát. Hogy az idők folyamán beállott változás, illetve eltérés szemlélhető legyen, feltüntetjük az Egyetemes Konvent utolsó, 1937. évi költségvetését is.

I. Fedezet :

1. Államsegélyből	199.300.— cs. korona
2. Konventi jegyzőkönyvekért	2.850.— „ „
3. Kamattjévedelem	2.400.— „ „
	<hr/>
Összesen:	204.550.— cs. korona.

II. Szükséglet :

1. Konventi elnök tiszteletdíja	2.000.— cs. korona
2. Konventi elnök utiáltalánya	4.000.— „ „
3. Konventi ügyvitel	9.000.— „ „
4. Konventi pénztáros	1.200.— „ „
5. Konventi jegyző	600.— „ „
6. Konventi szolga	600.— „ „
7. Hivatalos lap szerkesztője	3.000.— „ „
8. Hitoktatási díj	1.200.— „ „
9. Konventi ülés fuvardíja	15.000.— „ „
10. Bizottsági ülések fuvardíja	3.500.— „ „
11. Nyomtatványok	2.000.— „ „
12. Konventi jegyzőkönyv	3.000.— „ „
13. Konventi iroda fűtése és világítása	1.400.— „ „
14. Konventi telefon	600.— „ „
15. Póstköltség	300.— „ „
16. Irodaszerek	1.000.— „ „
17. Közalapnak	20.000.— „ „
18. Egyházközségeknek	40.000.— „ „
19. Egyházmegyéknek	6.000.— „ „
20. Egyházkerületeknek	90.000.— „ „
21. Előre nem láthatókra	150.— „ „
	<hr/>
Összesen:	204.550.— cs. korona.

Itt kell rámutatni arra a szomorú tényre, hogy az államkoromány évek multával egyre jobban alászállította Egyetemes Egyházunknak járó közigazgatási segélyt, az adócsökkentési segélyt pedig teljesen elvonta. Az 1937. évi komáromi Konvent megállapította, miszerint adócsökkentési segély címén az utóbbi években semmit sem utalványozott a minisztérium s az a 40.000 korona,

melyet az egyházközségek a konventi pénztárból adócsökkentési segély címén fölvettek, Egyetemes Egyházunk közigazgatási szükségleteire kiutalt államsegélyből szakítottatott ki. A kiutalt államsegélyből ennél nagyobb összeg elvonható nem volt, mert az utolsó években 200.000 cs. koronára csökkentett közigazgatási államsegély csak részben fedezte felsőbb egyházi hatóságaink szükségleteit is, pedig ezek más bevételi forrással nem rendelkezvén, teljesen az államsegélyre voltak utalva.

Egyben megállapította Egyetemes Konvent, hogy az utóbbi években kiutalt 200.000 cs. korona államsegély csak kis része annak az összegnek, amely Egyetemes Egyházunkat lélekszámarányában megilletné és ezért nem szűnik meg tiltakozó és kérő szavát felemelni a magasabb államsegély folyósítása érdekében. Az államkormány évről-évre szigorubban követelte a kapott közigazgatási segélyekről szóló pontos elszámolás betérjesztését, ellenkező esetben azzal fenyegetődött, hogy minden állami támogatást megvon egyházunktól.

Az egyházkormányzás és közigazgatás munkájának menetét állandóan megnehezítették az ilyen kilátásbahelyezett fenyegetések és előre beígért sérelmek. Mint Damokles kardja függött egyházunk felett, hogy mikor vonja meg az államhatalom eddigi szűkösen folyósított anyagi támogatását, hány lelkésznek vonja kétségbe állampolgárságát, milyen újabb rohamot intéz iskoláink és nagy erőfeszítések árán fenntartott intézményeink ellen.

A kormányzás terhét és felelősségét viselő püspökeink, egyházi és világi tiszteseink évi konventi, kerületi és egyházmegyei gyűléseken emberfeletti küzdelemmel és erőfeszítéssel alig bírták kivédeni egyházunk ellen irányuló sorozatos támadásokat és megtalálni a felállított csapdából kivezető helyes utat, mely elé az államkormány intézkedése, a Szlovák Liga folytonos áskálódása, a szlovák egyházmegye favorizálóinak nagyfokú ellenszenvé, olykor-olykor saját sorainkból kikerült elégedetlenkedők állították őket. Tagadhatatlan tény, hogy időnként — különösen a második decenniumban — lassu volt Egyetemes Egyházunk legfőbb végrehajtó és kormányzó szervének, a Konventnek ügyvitele, azonban ez, az illetékesek mulasztásaitól eltekintve, bizonyos esetekben megmagyarázható abból a nehéz helyzetből, amely elé olykor-olykor az államhatóság állította egyházunk vezetőségét, sokszor csupán

azért, hogy magyarságunk miatt egyházi vonatkozásban adjon megtorlást.

A naponként megújuló sérelmek, az egyházkormányzás, közigazgatás és a központi ügyvitelnek részint a helyzet nehézségéből adódó lassúsága miatt, egyre szélesebb körben merült fel időnként lelkipásztoraink között az óhajtás az Országos Lelkészegyesület megalakítása után.

Röviden vázoljuk és egyben bírálat tárgyává is tesszük az erre irányuló törekvéseket. — Már az 1923. évi lévai Zsinat mély előrelátással, nagy gyakorlati tapasztalatok figyelemmel tartásával állította be a belső építés tervezetbe az Egyházmegyei Lelkésztestületeket s az ezekből kialakuló Egyetemes Lelkészszyűlést. Minden egyházmegyében meg is alakult az Egyházmegyei Lelkésztestület, némelyikben Lelkészerkezet elnevezéssel, helyenként belevonva az egyházmegye tanítói karát is, a munkatársi viszony szorosabbra fűzése céljából. Havonként, negyedévenként, félévenként — helyi megállapodások szerint — tartattak ilyen egyházmegyei lelkésztestületi értekezletek, amelyeknek lényegét és célját különbözőképpen fogták fel az egyes egyházmegyei lelkésztestületi elnökök és vezetők. Voltak, akik csupán abból a szempontból tulajdonítottak ezeknek az összejövetelnek pozitív jelentőséget, hogy az összetartás, a kari szolidaritás érzését ápolják, voltak akik nagyszerű eszköznek gondolták arra, hogy sérelmeink orvoslását a közös értekezlet útján való egységes fellépés és védekezés hatásabban elősegíti, többen a belmisszió és theológiai továbbképzés eszközének tekintették, amennyiben pasztorális, hitéleti és theológiai kérdésekkel, előadások tartásával lehetőséget nyújt az építőirányu fejlődéshez.

Egyetemes Egyházunk 1926. évi május hó 25—27. napjain Kassán rendezett egy nagyszabásu Országos Lelkésztestületi nagygyűlést, mely a legnagyobb lelkesedés között folyt le és valóságos seregszemléje volt magyar református egyházunknak. E nagygyűlés számos életrevaló kérdésben hozott határozatot (egyházi törvényeink, állampolgárság, Nyugdíjintézet, theológiai oktatás, belmisszió, hitélet stb.), lelkesítő, magasszínvonajú tudományos és építő előadások hangzottak el és megválasztotta a maga tisztikarát. Elnökké: Idrányi Barna abauji esperest, titkárrá: Sörös Béla theol. igazgatót, jegyzökké: Dr. Magda Sándor theol. elő-

adót és Peleskey Sándor viski lelkészt. Később azonban kiderült, hogy egy ad hoc tartott gyűlésnek választott tisztikara volt, melynek mandátuma a gyűlés végeztével lejárt. A nagy lelkesedés, a szalmaláng gyors fellobbanásával véget ért. A határozatok elpíhentek a jegyzőkönyvek lapjain. A tervbevolt: „Próféta“ c. hitépítő gyakorlati szaklap sohasem látott napvilágot. A nagy gyűlés is, mint ilyen, első és utolsó volt a maga nemében.

Mérlege: nagy készülődés, magas hőfoku lelkesedés, sok-sok beszéd, előadás, probléma felvetés, tisztikar választás és üdvös elhatározás, mely tartott három napig, évekre kiható gyakorlati eredménye azonban vajmi kevés volt.

Évek mulva újból felvetődött a kérdés, hogy a magyarországi ORLE-hez hasonló Országos Református Lelkész Egyesület szerveztessék. A hivatalos lap 1932. évi szeptember hó 25-i számában Csabay Pál lelképásztor tollából nyílt levél látott napvilágot, melyben az egyházmegyei lelkészértekezetek többségének hangulatára támaszkodva a három egyházkerület püspökeinek intenzív közreműködését kéri az Országos Lelkész Egyesület megszervezési munkájának keresztülvételére. Hivatkozott a magyarországi ORLE 25 éves fennállására, mely sohasem keresztelte a hivatalos egyház érdekeit és éppen azokban a napokban tartotta Karcagon 25 éves jubileumát. — Itteni egyházi életünkben az ORLE megszervezése végeredményben nem sikerült. Nem is sikerülhetett, mert mint jeleztük, egyéni szempontok szerint különféleképpen gondolták el annak célkitűzéseit. Egyesek teljesen ettől várták egyházi életünk jobbrafordulását, megvalósulását mindannak, amit a hivatalos egyházi körök eddig megvalósítani nem tudtak. Ettől várták sokan a sebek gyógyulását, tengersok sérelmeink orvoslását. Tény az, hogy e kérdések megoldása is egyik feladata az ORLE-nek. Azonban az igazi célját kevesek látták meg, melyet Dr. Balthazár Dezső, a magyar Országos Református Lelkész Egyesület 25 éves jubileumán így fejezett ki: „Az ORLE történelmi hivatása az volt és az marad, hogy a szeretet lelkével és eszközeivel munkálja a magyar kálvinizmus egységét.“ A magyar Országos Református Lelkész Egyesület így megtalálta a maga történelmi hivatását.

Megszállt területi egyházi viszonyunkban erre az egységre különösképpen szükség lett volna, mert ezzel több eredményt értünk volna el, minthogy sebeinket nyitogattuk, mutogattuk és pa-

naszainkkal betöltöttünk eget és földet, ami végeredményben pusztába kiáltó szó maradt.

E kezdeményezés után, mely életre akarta hívni az ORLE-t, a kárpátaljai egyházkerület területén levő egyházközségek lelkipásztorait sikerült egy Kerületi Lelkész Egyesületbe tömöríteni, melynek elnöke: Izsák Imre técsői esperes-lelkész lett, hivatalos elnevezése pedig: „Kárpátaljai Református Lelkész Egyesület“ (KARLE). Hivatalos lapjának a Debrecenben megjelenő: „Igazság és Élet“ című teológiai szaklapot fogadta el.

7. Püspökeink és főgondnokaink munkásságának jellemzése.

E helyen szólni fogunk sorrendben a kerületek püspökeiről s főgondnokairól s jellemezni fogjuk munkásságukat, pályafutásukat. Elsőnek a tiszáninneri egyházkerület püspökeit vesszük sorra, tekintettel arra, hogy a szervezkedés nagy munkája, az egyház és állam viszonyának rendezése innen indult ki, Pálóczi Czinke István püspök-adminisztrátor, majd rendszeren megválasztott püspök nagy koncepcióju kezdeményezése és munkássága alatt.

Dr. Révész Kálmán 1920 július havában Miskolcra történt távozása után, mint az egyházkerület főjegyző-püspökhelyettese a legziláltabb viszonyok között vette kezébe a kerület, sőt a csehszlovák köztársaságba kebelezett magyar református egyház összes gyülekezeteinek kormányzását, sorsának irányítását. Erre predestinálta eddigi nagy munkássága és elhivatottsága. Igehirdetése, a lelki mélység mellett, művészi volt. Imádságai szárnyalók, senki úgy nem tudta szavakba önteni törékeny emberi nyelven az Istenhez szálló kérést köztünk, mint P. Czinke István. 1911. évben Rimaszombatban megjelent Templomi Imádságos könyve legkedveltebb volt egész a legutóbbi időkig, úgyszintén 1912-ben Debrecenben megjelent „Istentiszteleti Rendtartása“ is. „Konfirmációs Kiskáté“-ját, valamint elemi népiskolai hittankönyveit az 1938. évi felszabadulásig majdnem mindenütt használták és kedvelték. Neve úgy összenőtt itteni egyházi életünk húszéves történetével, mint a fa törzse a gyökérrel. Az egyházi szervezkedés megindulásától kezdve minden vonalon: a tiszáninneri egyházkerületben, a konventi üléseken, a zsinati ülészakokon a kormányrúdnál. legelső helyen ál-

lott. Az egyház és állam között folytatott tárgyalások alatt ő képviselte gerinces, kálvinista következetességgel és becsülettel egyházunkat, mint püspök egyetemes konventi és zsinati elnök. Igen nehéz sors jutott neki osztályrészül. Fáradhatatlanul, nagy ügyszeretettel munkálta egyházunk és az állam viszonyában a konszolidációt, a kölcsönös megegyezésre való törekvést, azonban az államhatalom reprezentánsai nem értették meg, nem akarták megérteni.

A munka volt számára az élet. A legminuciózusabb pontossággal vezette a tárgyalásokat, rengeteg beadvány, memorandum megírása az ő nevéhez fűződik. Jutalma az államkormány részéről az lett, hogy „irredentának“ bélyegezték, bűnbaknak állították, mint olyat, aki egyetlen akadálya annak, hogy a református egyház és állam között a kölcsönös megegyezés nem történt meg. Pályafutásának utolsó decenniuma sorozatos harc volt. Harc a lelkészek, tanítók állampolgárságának rendezése, elmaradt államsegélyük kitalása, mostoha sorsban élő özvegyeink, árváink segítése, törvényeink megerősítése, a szlovák esperesség törvénytelen felállítására elleni védekezés, egyházi és iskolai sérelmeink orvoslása érdekében. Majdnem évtizedes püspöki munkásságával nemcsak kitűnő adminisztráló készségéről tett bizonyosságot, hanem bámulatos munkabírásról és következetes kálvinista magatartásáról is.

Mikor látta ereje fogyatkozását és az egyre tornyosuló nehézségeket, a tiszáninneri kerület 1929. évi július hó 23-án Kassán tartott közgyűlésének bejelentette lemondását. Lemondó levele rávilágít egyházi életünknek az állammal kapcsolatos néhány fontos mozzanatára, melynek néhány vonatkozását megörökítjük a történelem számára.

„... Ahol az egyik fő-fő erkölcsi testületnek, az államnak reprezentánsai a másik fő-fő erkölcsi testületnek, az egyháznak legelső reprezentánsai előtt nyilvánosan és hivatalosan tett, tehát erkölcsileg kötelező kijelentéseken könnyű szívvel és szemrebbenés nélkül tudnak napirendre térni, ott az én kezemből kiesett az utolsó erkölcsi fegyver is, mellyel egyházam érdekeit sikerrel védelmezhetném s érette a felelősséget vállalhatnám... Nem a munkába fáradtam bele mégsem (az nekem az élet), de állandó fájdalmat okozott itt lelkészársaim egy részének bizonytalan sorsa és könnyel sózott kenyere, akiknek állampolgárságát s ezáltal megélhetését is kérdésessé tették. S ugyanígy fáj iskoláinknak, legdrágább reformációi örökségünknek lassu, de tervszerű elsorvasztása, a régi ideálok szolgálatából való kiforgatása... Magam részéről a politikát igyekeztem egyházunktól távol tartani s ezt a szent intézményt magasabb ideálok szolgálatába állítani. Ha a politika romboló árja kezdett mégis az utóbbi időben gátjainkon átszivárogni, az annak

a kisértő ördögnek aknamunkája volt, aki népünket és annak pásztorait előbb a kenyértelenség köves pusztájában hurcolta meg, onnan pedig felvitte az igéreték csillogó hegyére, ahonnan csábító kilátásokat mutogatott nekik ezt mondva: „Mindezt neked adom, ha te is nekem adod a lelkedet.“ Lelkiismeretem tisztá és nyugodt, hogy majd 10 évi püspökségem alatt sem egyházam érdekei, sem az állam törvényei ellen nem vétettem... János apostol mondanását hagyom rátok szent örökségül: „Fiaim szeressétek egymást!“ ... Az örökkévaló gondviselés nyugodjék meg rajtatok s az ő anyaszentegyházán.“ (L. tiszáninnyi e. ker. 1929. évi július 23-i jkv. 9—10. oldalt.)

A tiszáninnyi egyházkerület P. Czinke István püspöknek állásáról való lemondását megrendült lélekkel és mélységes fájdalommal vette tudomásul és hogy emlékét a történetírás számára is megörökítse, érdemeit jegyzőkönyvi kivonatba foglalta, melynek kiemelkedő részét ideiktatjuk.

„... Pálóczi Czinke István volt az, aki református egyházunknak a cseh-szlovák államba való kebelezése után, — mikor helyzetünk a szétszórt csoportokat példázta, a szervezkedés munkáját kezébe vette és egy pillanatig nem nyugodott addig, amíg az egyházmegyék megalakulása után szerves alakot nem ölthetett egyházkerületünk, még nem alkottatott az Egyetemes Konvent és a törvényhozó Zsinat, melyeknek rangidősebb voltánál fogva elnökévé lett... Pálóczi Czinke István mindenkor egész lelkével azon munkált, hogy református egyházunk és a cseh-szlovák állam közti békesség és harmónia megteremtessék, melyet valódi értelemben úgy akart elérni, hogy amíg egyfelől tiszteletben tartotta az állami törvényeket, addig másrészt arra törekedett, hogy az állami törvények keretein belül egyházunk szabadsága és függetlensége is megőriztessék, hiven nemes tradícióinkhoz, figyelembevve az állam demokratikus jellegét...

Hálásan és mély köszönettel emlékszik meg egyházkerületünk P. Czinke István püspökének azon nagy tevékenységéről is, mely oda irányult, hogy e vallás iránt közönyös világban a lelkeket felrizza és az ősi ref. erőket felébressze. Nem egyszer hangoztatta, hogy az egyház csak akkor halhat meg, ha önmagát öli meg. Ez ébresztést munkálta minden szavával, cselekedetével, bűnbánatra hívó ébresztő kiált, a próféta eleven szene volt minden szivből fakadt imádsága, minden felhívása, egyházi életünk egész mezejét bölcsen áttekintő, mélységekig és magasságokig érő püspöki s egyetemes konventi elnöki jelentései. Ezt a megújulást akarta elérni a gyermekek lelkéig fűző vallás-tani könyveivel s minden irodalmi munkálkodásával, de főképpen az énekeskönyv kiadásával, mely nevét még akkor is megőrzi, ha már ő régen porladni fog, mert annyi sok szépséges énekei között, még akkor is százezrek ajkán fog hangzani és a földi keresztek között százezrek ajkáról fog égbörtöni az „Uram maradj velünk“ immár református himnusszá vált énekünk és százezrek fognak így esedezni vele:

Szánk hogyha bús panaszt züg
Reggeltől estelig,
Szívünk, ha fájdalommal csordultig megtelik,
És irt sehol sebünkre nem látunk, nem lelünk;
Uram ne hagyj magunkra,
Uram maradj velünk.

E köztünk maradó drága emlékek mindig tiszteltté és becsültté teszik az ő nevét...

Távozó püspökünk, Te nyugodt lehetsz. Mindent megtettél, ami Tóled tellett. Áldjon meg az Isten írádozásodért felemelő öntudattal. Aranyozza be hanyatló napjaidat az az érzés, hogy aki sokakra pazarolta élte dús kincseit, nem élt hiába. Imádkozzál ott is értünk s nagy habok között hánykódó anyaszentegyházadért.“ (L. tiszáninneri e. ker. 1929 évi július 23-i jkv. 12—13. oldalt.)

P. Czinke Isván után: Péter Mihály gálszécsi lelkész püspökhelyettes-főjegyzőt választotta püspökké a tiszáninneri egyházkerület presbitériumainak többsége, akit 1929. évi november hó 10—11. napjain tartott rimaszombati kerületi közgyűlésen iktattak be püspöki tisztébe, Tornallyay Zoltán e. ker. főgondnokkal együtt.

Odaadó, hűséges munkájával beírta nevét egyházunk történetébe. A szlovák kérdés nagy szakértője volt, irodalmilag is foglalkozott e kérdéssel. Értékes irodalmi munkásságot fejtett ki. Mint egyháztörténész nagy szorgalommal kutatta a múlt eseményeit. Két kötet „Papi dolgozat“-tal gazdagította ígéhirdetésünk irodalmát, ezenkívül számtalan hirlapi cikkben ügyes dialektikával védte meg református egyházunk és magyarságunk ügyét, a sorozatos támadásokkal szemben.

Rendithetetlen, bátor harcos volt. Határozott és következetes magatartása miatt állandó támadásoknak volt kitéve, sebeket kapott és sebeket osztott. Nem torpant meg egy pillanatra sem, akár az államhatalom exponensei, akár a szlovák gyülekezetek vezetői, akár saját gyülekezetének libertinusai törtek ellene a gyűlölet fanatizmusával. Végső küzdelemig állta a harcot, amely végül is rövid három év után letörte s a nagy harcos 1932. évi december hó 30-án viszaadta sok küzdelmet kiállott lelkét Teremtőjének.

Péter Mihály püspök működését Tornallyay Zoltán e. ker. főgondnok, a tiszáninneri e. ker. 1933. évi január hó 31-én tartott kassai rendkívüli közgyűlésen elhangzott emlékbeszédében — többek között — a következőképpen jellemezte:

„... Péter Mihály püspök meghalt... Kiesett kezéből az író tolla, a hívő lélek bibliája és a harcos ember fegyvere. Ezekkel védelmezte és szolgálta anyaszentegyházát, sokat szenvedett és szenvedő magyar népet, az írott törvény szentségét, puritán elveit és végre: megtámadott, meghurcolt, de tiszta makulátlan becsületét... Bátor, elszánt lélek volt. Küzdeni vágyó elme, a kötelességteljesítés mintaképe. Puritán, egyenes jellem és olyan férfi, aki nem játszott a szóval, aki nem ismerte a kerülő utakat, aki nem dolgozott hátmögött soha... A küzdés volt Péter Mihály egész életének fundamentuma. De ez lett végül a balvégzete is... Állta a harcot felemelt fővel, a nyílt küzdőtéren. De megsebesült és pedig saját otthonában, saját hívei között. Ez a kétéves lassú harc megörölte testben és lélekben... Péter Mihály igaz ember volt, jó pap volt és nagy püspök volt... Megérdemli, hogy életét oda-

állitsuk a jövő nemzedék elé példaképpen arra, hogy élt és hogyan halt meg egy igazi kálvinista pap egyházáért és nemzetéért . . .” (L. tiszáninneri e. ker. 1930. évi január 31-i jkv. 9—10. oldalt.)

1933. évi május hó 10-én iktatták be a tiszáninneri kerület új püspökét: I d r á n y i B a r n a nagyszalánci lelkipásztort, az abauj-tornai egyházmegye esperesét, a tragikusan elhunyt Péter Mihály örökébe. Egy évtized leforgása alatt harmadik püspöke az egyházkerületnek. Ötvenéves egyházi és közéleti munkásságot jutalmazott a tiszáninneri kerület, amikor választása Idrányi Barnára esett, aki 1892. évtől kezdve mint jó sáfár, mint öt talentumos szolga mindig többre bízta. 1921-től a csehszlovák államkeretbe kebelezett egyesített abauj-tornai egyházmegye esperese, 1933. évi május hó 10-től a tiszáninneri kerület püspöke. E magas egyházi tisztséget azonban igen rövid ideig viselte, mert 1933. évi szeptember hó 22-én 73 éves korában, 50 éves lelkipásztori, 12 éves esperesi és 4 hónapot kitevő püspöki szolgálata után, Göncön bevégezte földi pályafutását.

A tiszáninneri egyházkerület 1933. évi október hó 11-én tartott rendes közgyűlésén — többek között — a következőképpen örököltette meg az elhunyt Idrányi Barna püspök emlékét és munkásságát:

„... Mint lelkipásztor, mint esperes, mint nyugdíjintézeti igazgató, Egyetemes Konventünk és Zsinatunk tagja, végül, mint kerületünk püspöke, mindig előljárt a munkában, gazdag tapasztalati tudásával, éles judiciumával s a gyakorlati élet biztos ismeretével nélkülözhetetlen faktor volt a legnehezebb kérdések megoldásánál. Munkakészségénél és munkabírásnál csak a szeretete volt nagyobb . . . Egyházkerületünk nemcsak püspökét, de atyját is elveszítette benne. Hálás szívünk őszinte fájalmával, de az isteni kegyelem vigasztalásában bizva örököltjük meg nevét egyházkerületünk történetében.” (L. tiszáninneri e. ker. 1933. évi október hó 11-i jkv. 15. oldalt.)

Idrányi Barna rövid püspöksége után Dr. M a g d a S á n d o r csicséri lelkipásztort, egyházkerületi főjegyzőt hívta el a gyülekezetek bizalma a tiszáninneri egyházkerület püspöki székébe, akit 1934. évi március hó 20-án tartott kassai rendkívüli kerületi közgyűlésen iktattak be hivatalába.

Rátermetett, egészember került Dr. Magda Sándorral a tiszáninneri kerület püspöki székébe. 1914. évben „Magyar egyezményes filozófia“ c. értekezése alapján filozófiai doktorátust szerez a budapesti egyetemen. 1925-től Egyetemes Egyházunk hivatalos lapjának, a „Református Egyház és Iskolá“-nak felelős szerkesztője egészen 1935-ig, 1926-tól a losonci teológián a filozófia és pae-

Távozó püspökünk, Te nyugodt lehetsz. Mindent megtettél, ami Tőled tellett. Áldjon meg az Isten fáradozásodért felemelő öntudattal. Aranyozza be hanyatló napjaidat az az érzés, hogy aki sokakra pazarolta élte dús kincseit, nem élt hiába. Imádkozzál ott is értünk s nagy habok között hánykódó anyaszentegyházadért." (L. tiszáninneri e. ker. 1929 évi július 23-i jvk. 12—13. oldalt.)

P. Czinke Isván után: P é t e r M i h á l y gálszécsi lelkész, püspökhelyettes-főjegyzőt választotta püspökké a tiszáninneri egyházkerület presbitériumainak többsége, akit 1929. évi november hó 10—11. napjain tartott rimaszombati kerületi közgyűlésen iktattak be püspöki tisztebe, Tornallyay Zoltán e. ker. főgondnokkal együtt.

Odaadó, hűséges munkájával beírta nevét egyházunk történetébe. A szlovák kérdés nagy szakértője volt, irodalmilag is foglalkozott e kérdéssel. Értékes irodalmi munkásságot fejtett ki. Mint egyháztörténész nagy szorgalommal kutatta a mult eseményeit. Két kötet „Papi dolgozat”-tal gazdagította igehirdetésünk irodalmát, ezenkívül számtalan hirlapi cikkben ügyes dialektikával védte meg református egyházunk és magyarságunk ügyét, a sorozatos támadásokkal szemben.

Rendithetetlen, bátor harcos volt. Határozott és következetes magatartása miatt állandó támadásoknak volt kitéve, sebeket kapott és sebeket osztott. Nem torpant meg egy pillanatra sem, akár az államhatalom exponensei, akár a szlovák gyülekezetek vezetői, akár saját gyülekezetének libertinusai törtek ellene a gyűlölet fanatizmusával. Végso küzdelemig állta a harcot, amely végül is rövid három év után letörte s a nagy harcos 1932. évi december hó 30-án viszaadta sok küzdelmet kiállott lelkét Teremtőjének.

Péter Mihály püspök működését Tornallyay Zoltán e. ker. főgondnok, a tiszáninneri e. ker. 1933. évi január hó 31-én tartott kassai rendkívüli közgyűlésen elhangzott emlékbeszédében — többek között — a következőképpen jellemezte:

„... Péter Mihály püspök meghalt... Kiesett kezéből az író tolla, a hívő lélek bibliája és a harcos ember fegyvere. Ezekkel védelmezte és szolgálta anyaszentegyházát, sokat szenvedett és szenvedő magyar népet, az írott törvény szentségét, puritán elveit és végre: megtámadott, meghurcolt, de tiszta makulátlan becsületét... Bátor, elszánt lélek volt. Küzdeni vágyó elme, a kötelességteljesítés mintaképe. Puritán, egyenes jellem és olyan férfi, aki nem játszott a szóval, aki nem ismerte a kerülő utakat, aki nem dolgozott hátmögött soha... A küzdés volt Péter Mihály egész életének fundamentuma. De ez lett végül a balvégzete is... Állta a harcot felemelt fővel, a nyílt küzdőtéren. De megsebesült és pedig saját otthonában, saját hívei között. Ez a kétéves lassú harc megörölte testben és lélekben... Péter Mihály igaz ember volt, jó pap volt és nagy püspök volt... Megérdemli, hogy életét oda-

állítsuk a jövő nemzedék elé példaképpen arra, hogy élt és hogyan halt meg egy igazi kálvinista pap egyházáért és nemzetéért ...“ (L. tiszáninneri e. ker. 1930. évi január 31-i jkv. 9—10. oldalt.)

1933. évi május hó 10-én iktatták be a tiszáninneri kerület új püspökét: I d r á n y i B a r n a nagyszalánci lelkipásztort, az abauj-tornai egyházmegye esperesét, a tragikusan elhunyt Péter Mihály örökébe. Egy évtized leforgása alatt harmadik püspöke az egyházkerületnek. Ötvenéves egyházi és közeleti munkásságot jutalmazott a tiszáninneri kerület, amikor választása Idrányi Barnára esett, aki 1892. évtől kezdve mint jó sáfár, mint öt talentumos szolgálomindig többre bizatik. 1921-től a csehszlovák államkeretbe kebelezett egyesített abauj-tornai egyházmegye esperese, 1933. évi május hó 10-től a tiszáninneri kerület püspöke. E magas egyházi tisztséget azonban igen rövid ideig viselte, mert 1933. évi szeptember hó 22-én 73 éves korában, 50 éves lelkipásztori, 12 éves esperesi és 4 hónapot kitevő püspöki szolgálata után, Göncön bevégezte földi pályafutását.

A tiszáninneri egyházkerület 1933. évi október hó 11-én tartott rendes közgyűlésén — többek között — a következőképpen örökitette meg az elhunyt Idrányi Barna püspök emlékét és munkásságát:

... Mint lelkipásztor, mint esperes, mint nyugdíjintézeti igazgató, Egyetemes Konventünk és Zsinatunk tagja, végül, mint kerületünk püspöke, mindig előljárt a munkában, gazdag tapasztalati tudásával, éles judiciumával s a gyakorlati élet biztos ismeretével nélkülözhetetlen faktor volt a legnehezebb kérdések megoldásánál. Munkakészségénél és munkabírásnál csak a szeretete volt nagyobb ... Egyházkerületünk nemcsak püspökét, de atyját is elveszítette benne. Hálás szívünk őszinte fájdalmával, de az isteni kegyelem vigasztalásában bizva örökitjük meg nevét egyházkerületünk történetében.“ (L. tiszáninneri e. ker. 1933. évi október hó 11-i jkv. 15. oldalt.)

Idrányi Barna rövid püspöksége után Dr. M a g d a S á n d o r csicséri lelkipásztort, egyházkerületi főjegyzőt hívta el a gyülekezetek bizalma a tiszáninneri egyházkerület püspöki székébe, akit 1934. évi március hó 20-án tartott kassai rendkívüli kerületi közgyűlésen iktattak be hivatalába.

Rátermett, egészember került Dr. Magda Sándorral a tiszáninneri kerület püspöki székébe. 1914. évben „Magyar egyezményes filozófia“ c. értekezése alapján filozófiai doktorátust szerez a budapesti egyetemen. 1925-től Egyetemes Egyházunk hivatalos lapjának, a „Református Egyház és Iskolá“-nak felelős szerkesztője egészen 1935-ig, 1926-tól a losonci teológián a filozófia és pae-

dagógia előadója. Püspöksége előtt egyévi tanulmányútra ment Angliába és Skóciába, ahol az egyházak belmissziói és szociális életét tette tanulmány tárgyává s az ottani egyházi élet vezetőembereivel nagyértékű összeköttetéseket sikerült szereznie.

Rátermettségét, munkásságát a hivatalába beiktató Mertens Alfréd, h. kerületi főgondnok — többek között — a következőképpen jellemezte:

„...Ragyogó szellemi képességeit nemcsak egyházában, hanem egyházmegyéjében, az egyh. kerületen, Konventen, a hivatalos lapban, mint annak főszerkesztője, a losonci theológián, mint annak egyik szakelőadója, mindenkor teljes elismeréssel teljesítette... lelkiismeretessége, nagy munkakedve és szorgalma, zseniális adminisztratív és pénzügyi képességei, fájához, nemzetéhez való töretlen ragaszkodása, magas képzettsége, előkelő külföldi ismerettségei, nagy nyelvi tudása predesztináltak Méltóságodat a püspöki székre s így a kerület bizalma minden tekintetben érdemes férfiura esett.“ (L. tiszáninnyi e. ker. 1934. évi március hó 20-i jkv. 11. oldalt.)

Dr. Magda Sándor 5 és fél évre terjedő püspöki működése alatt fényesen meg is felelt a beléhelyezett bizalomnak. Rögös úton és nehéz körülmények között vezetete és intézte bölcs belátással a kerület ügyeit, de a próbák között is erős tudott maradni és kemény kézzel irányította a kormányzása alá tartozó gyülekezetek életét. Csak a tiszáninnyi kerületnek volt szlovák problémája s a csehszlovák kormányzat valahányszor református egyházunk felé sújtott 96%-ban magyar jellege miatt, akkor rendszerint a tiszáninnyi kerület vezetőségének hátán csattant az ostor, hogy csehszlovák államban sem riadnak vissza a szlovákok elmagyarosításától.

De nemcsak az elfogult cseh centralista politikának kívülről jövő támadásai ellen kellett védekeznie és azt határozott bizton-sággal és magyar becsülettel visszautasítania, hanem egyetemes egyházi közéletünk belső életében jelentkező és ellene, valamint a páratlanul lelkes és agilis elnöktársa: Tornallyay Zoltán ellen, sőt az egész tiszáninnyi egyházkerület ellen irányuló erős harcok központjába kerülve, eredményesen küzdött az Egyetemes Egyház konszolidációjáért, belső rendjéért, anyagi javainak gondos kezeléséért s a törvényes szervek határozatainak pontos végrehajtásáért. E helyen is leszögezzük, hogy az igazságért harcolt.

Dr. Magda Sándor nagy elődeihez méltó kitartással és becsülettel állta ezt a harcot, egész az 1938. évi november hó 2-át követő felszabadulás utáni évfordulóig, amikor is a volt szlovenszkói tiszáninnyi egyházkerület közös elhatározás és zsinati döntés alap-

ján teljes egészében visszacsatoltatott az anyaországi tiszáninneri egyházkerülethez, miáltal püspöki tisztének tényleges gyakorlása megszűnt.

A dunáninneri egyházkerületben a cseh megszállás húsz éve alatt csupán kétszer volt püspökváltás. Első püspöke: **B a l o g h E l e m é r pozsonyi lelkipásztor**, az egyháztörténész, szenvedélyes könyvgyűjtő, művész és polihisztor, akit 1921. évi június hó 22-én iktatott be püspöki tisztségébe P. Czinke István, a tiszáninneri kerület püspöke és konventi lelkész-elnök. 1895. évi április hó 28-tól **pozsonyi missziói lelkész**. Sokat küzdött és munkálkodott, amíg hiveit összeszedve gyülekezetté formálta és megalkotta a pozsonyi református egyházat. Majdnem két évtizeden keresztül fáradt, gyűjtött, hogy egyházának alapot teremtve, templomot építhessen.

Mint kutató tudós bejárta Európának majdnem minden országát. Járt Ázsiában, Afrikában és Amerikában. Gyalog járta végig azokat a helyeket, amelyeken gályarabjainkat végig hurcolták annakidején. Az egyháztörténelemnek, az egyetemes magyar történelemnek, a régiségtudománynak valóságos szaktudósa volt. Az egyháztörténelemben különösképpen a gályarabok történetével és a gyászévtizeddel kapcsolatban végzett önálló, értékes kutatási munkálattal és mutatott fel eredményeket. Több angoltól fordított és önálló cikke, tanulmánya, kis munkája jelent meg különböző tudományos folyóiratokban és könyvekben. „Csehszlovák és magyar történelmi kapcsolatok“ c. kis munkáját angol, német és magyar nyelven adta ki.

Ezt a körültekintő és sokoldalú egyházi és közéleti tudományos munkásságot jutalmazta a dunáninneri egyházkerület gyülekezeteinek bizalma, amikor 1921 június 22-én első püspökévé megválasztotta. 1929-től, P. Czinke István eltávozása után, Egyetemes Konventünk lelkész-elnöke lett, miáltal Egyetemes Egyházunk minden gondja, terhe az ő vállára nehezül. Magas külföldi és belföldi összeköttetései révén igyekezett Egyetemes Egyházunk bajaira, sérelmeire orvoslást keresni, itteni magyarságunkért, református egyházunkért nagy odaadással és önfeláldozással küzdő főgondnoktársával: Szilassy Béla losonci földbirtokossal együtt, aki időt, fáradságot, anyagiakat nem kimélve, mindenkor bátran és nyíltan harcba szállott, ha református egyházunkról és magyarságunkról volt szó.

Balogh Elemér püspökön, utolsó éveiben, erőt vett a testi gyengeség és fogyatkozás, de kitartott utolsó pillanatig posztján, amíg csak Isten akaratából 1938. évi április hó 16-án ki nem hullott kezéből a toll és el nem szállott lelkéből az élet.

A püspöki tisztséget a dunáninnyi egyházkerület gyülekezetének többsége az 1938. évi július hó 4-én Érsekújváron ülésező szavazatbontó bizottság jelentése szerint: S ö r ö s B é l a losonci lelkipásztorral, teológiai igazgatóval töltötte be, akivel rátermett, méltó kezekbe került az egyházkerület vezetése.

Tanulmányait Edinburghban fejezte be, ahonnan a nagynevű Szász Károly rendeli maga mellé szolgálattételre. Ettől fogva gyorsan és tüneményesen felfelé lendül pályája. Országos Királyi Gyűjtőfogházi lelkész, majd a Lorántfy Zsuzsanna Egylet missziói lelkési és a Skót Misszió magyar segédlelkési szolgálatára kap megbízatást. Öt munkás esztendő után egyhangulag a nagymultú losonci gyülekezet hívja meg első lelkipásztori állására. Irodalmi munkássága sokoldalú. Legkiemelkedőbb munkája: „A magyar liturgia története“ c. 23 iv terjedelmű munka, I. kötet, Budapest, 1904. Nagy vesztesége magyar református egyházi irodalmunknak, hogy elhangzott értékes egyházi beszédeit nem írta le, nem iratta le, így nyomtatásban sohasem jelenhettek meg, miáltal teljesen elvesztek az utókor számára.

Munkásságának derekas része a cseh megszállás húsz esztendejére esik, amikor is a megszálló csehszlovák hatalom hivatalos tényezői: az új államalakulat legveszedelmesebb emberének tartották. Bátran és nyíltan hitet tett a magyar nemzeti gondolat mellett, amiért több alkalommal letartóztatták és bebörtönözték.

Egyetemes Egyházunk hamar felismerte egyéni értékét és sokszor munkaerejét meghaladó megbízatást adott neki. 1925. évben őt bizta meg az Egyetemes Konvent a Losoncon felállított teológia igazgatásával, melyet 13 esztendőn keresztül egész lélekkel és ebből kifolyólag sajátosan egyéni, szuverén hatalommal vezetett, egész az 1938. évi felszabadulásig. (Részleteket I. a losonci teológiáról szóló fejezetben.) Ugyancsak ő vezette az Egyetemes Egyház megbízásából a csehszlovák államhatalom kiküldöttjeivel egyházi törvényeink jóváhagyására irányuló „Információs“ tárgyalásokat, melyekre a poprádi határozat után beállott nehéz helyzet miatt volt szükség. Az 1928. évi pozsonyi Zsinat ülészakán ezért,

mint az egyház és a csehszlovák állam közötti viszony legfőbb szakértője, ez ügyek előadói tisztét ő töltötte be és 1929-ben tovább folytatta az „Információs“ tárgyalásokat. De nemcsak befelé képviselte egyházunkat, hanem kifelé is. 1923-ban résztvett a Presbiteri Világszövetség zürichi, 1925-ben a cardiffi és 1935-ben a podjebradi nagygyűlésén.

Ezt a nagyvonalú munkásságot jutalmazta a dunáninzeni egyházkerület, amikor 1938-ban a megüresedett püspöki állást az ő személyével töltötte be; azonban ezen a kiszélesedett, szép munkamezőn már nem érvényesíthette nagy tehetségét és értékes munkásságát, mert néhány hónap multán bekövetkezett a csehszlovák megszállás alóli örvendetes felszabadulás, mellyel püspöki tisztének tényleges gyakorlása megszűnt s a felszabadulást követő évforduló előtt egy hónappal, 1939. évi október hó 2-án, Losoncon 63 éves korában váratlanul visszaadta nagy lelkét Teremtőjének.

A kárpátaljai kerület a legkésőbb szerveztetett meg (1923 június 7-én), melynek püspöke mindvégig: **B e r t ó k B é l a** munkácsi lelkipásztor volt.

Az alapos tudású és nagy gyakorlati felkészültségű lelkipásztor kezdettől fogva mindig többre bizatik. 1914. évi április hó 15-től a 65 anyaegyházat számláló nagy, beregi egyházmegye esperese, 1923 június hó 7-től az egész cseh megszállás ideje alatt a kárpátaljai egyházkerület püspöke. Már fiatal korában mint újságíró felismeri az írott szó, a nyomtatott betű, a könyv és a nyomda óriási hatalmát. Mint püspök megindítja a „Szeretet“ c. néplapot, minden évben kiadja a „Szeretet Naptár“-t és Egyetemes Egyházunk iratterjesztésének alapját rakja le a „Szeretet Kiskönyvtára“ megszervezésével. A beregi egyházmegye és kerülete számára nyomdát vásárol, melyet „Kálvin“ nyomda néven üzembe állit. A szervező, könyvnyomtató és terjesztő reformátorok alakja elevenedik meg benne előttünk, aki főképpen a nyomtatott betűn keresztül akarja terjeszteni az Evangélium világosságát, az új reformációban meggyökereztetni a belmissziót. Hogy nagyvonalú gyakorlati tervei nem mindenben váltak be, az nagyrészen nem rajta, hanem egyháztársadalmunk szervezetlenségén, közönyösségén, a sajtóért, a nyomdatermékért áldozni nem tudó magatartásán s a bekövetkezett gazdasági válságon múltott.

Mint püspök, mindjárt működése elején megszervezte a kerületi belmissziói lelkészi állást és a missziói munkát új alapokra fektette. Lelkes pártfogója azonban a külmisszióknak is. — A csehszlovák kormányzat egy évtizedig nem ismerte el püspöki tisztében és csak 1933-ban vette fel vele a hivatalos érintkezést. 1938 május havától kezdve, Balogh Elemér püspök halálával eléri a legmagasabb egyházi tisztséget, ő lett az Egyetemes Konvent elnöke. Ezirányú tevékenységét azonban az anyaországhoz való visszacsatolás következtében jóformán nem is gyakorolta. A felszabadulás után lemondott püspöki tisztéről és csupán tiszteletbeli püspöki címét tartotta meg.

A kövekezőkben ugyanabban a sorrendben röviden jellemezzük a főgondnokok munkásságát.

A tiszáninneri egyházkerület első főgondnoka L u k á c s G é z a nyug. főispán volt, akit P. Czinke István püspökkel egyidőben a tiszáninneri e. ker. 1921. évi október hó 30. napján tartott rimaszombati ünnepélyes közgyűlésén iktatott be főgondnoki tisztebe Balogh Elemér püspök. Kezdetől fogva az Egyetemes Konvent elnöke is volt. Teljes odaadással állott elnöktársa oldala mellett a szervezkedés nehéz éveiben. Egyetemes egyházunk és a lelkészi kar érdekében legjobb tudása szerint mindent megtett a visszatartott államsegélyek folyósítása, lelkészeink, tanítóink állampolgársági ügyeinek rendezése és egyházi törvényeink jóváhagyása érdekében. Hogy e kérdések megoldása csupán kizrészben sikerült, nem rajta múlt.

Főgondnoki működésének utolsó éveit megkeserítette az a sajnálatos körülmény, hogy akadtak a lelkészi karban egyesek, akik minden bajainkért a vezetőséget okolták és tették felelőssé. Ebből kifolyólag elkedvetlenedett és az 1928. évi november 11-i egyházkerületi közgyűlésnek benyújtotta lemondását. Lukács Géza főgondnokkal egyházi életünk egyik legodaadóbb és legbátrabb harcosa távozott el egyházi életünk munkamezejéről, mely megérezte a lelkes munkás, a fáradhatatlan harcos visszavonulását.

A főgondnoki székben T o r n a l l y a y Z o l t á n földbirto-
kos, építésmérnök, a gömöri egyházmegye gondnoka követte, aki egyházunk kipróbált harcosa, lelkes világi papja volt már e. ker. főgondnokká megválasztása előtt is. Már 1921-ben, mikor az újjászervezett gömöri egyházmegye tanácsbírájává választott, Czinke

István püspök jelentésében megállapítja róla, hogy nagyszabásu beszédét azzal az érzéssel hallgatta, amelyet egy nem mindennapi tehetség feltünése szokott lelkünkben támasztani.

Főgondnoki tisztébe Péter Mihály püspökkel együtt iktatta be a tiszáninneri egyházkerület 1929. évi november 10-i közgyűlése, mely alkalommal egyházunk minden kérdésére kiterjedő, lelkeket megragadó, az ünneplő gyülekezet helyeslésétől többször megszakított székfoglaló beszédet mondott. Az egyházkerületi közgyűlést megnyitóbeszédei mindig eseményszámba mentek. Meggyőződés és hit csendült ki azokból. A leghatározottabban szembehelyezkedett az egyházunk sorain belül jelentkező rendbontási kísérletekkel. Ilyen esetekben nem ismert félmegoldást. A Sóhár Kálmán és a Szakal János-féle botrányos esetekkel kapcsolatban elhangzott felszólalásai valóságos vádbeszédek voltak, melyekben a törvény, a jog és igazság alkalmazását követelte a rendbontókkal szemben.

Elnökségével Dr. Magda Sándor püspökkel együtt rendet követelt az egyházi élet minden területén. Feltétlen hive és propagálója volt a belmissziói munkáknak. De soha el nem múló, legnagyobb érdeme az a munka, amelyet a beretkei árvaház megalapítása körül végzett és végez ma is áldott lelkü nővérével: L. Tornallyay Margit úrnővel. Elve volt kevesebbet elmélkedni és többet cselekedni. A realitások embere minden vonatkozásban. Sérelmeink orvoslása érdekében minden követ megmozgatott. Egyházunk szent ügye mellett a magyar gondolat nagy harcosa és mártirja is volt. Főgondnoki tisztét 10 évig viselte. 1930. évi október hó 25-én tartotta utolsó gyűlését a volt szlov. tiszáninneri e. ker., mellyel főgondnoki tisztének gyakorlása is megszűnt.

A dunáninneri egyházkerület főgondnoka kezdetől mindvégig Dr. Szilassy Béla losonci földbirtokos volt. Főgondnoki tisztét 1921. évi június hó 22-én tartott pozsonyi közgyűlésen Balogh Elemér püspökkel egyidőben foglalta el, mely alkalommal a beiktatás szertartását P. Czinke István püspök végezte. Egész lélekkel, őseihez méltó kálvinista buzgósággal szentelte magát oda egyházunk ügyének. Lukács Géza egyetemes konventi vil. elnök lemondása után 1928. évtől kezdve a felszabadulásig az Egyetemes Konvent világi elnöke is. Konventi elnöki megnyitóbeszédei irányjelölő, nagyvonalú megnyilatkozások voltak.

A szervezkedés nagy művének befejezése után kerülvén a konventi elnöki székbe, a súlyt a továbbépítés munkájára helyezte. Személyében az egyházkormányzó teljesen összeolvadt a politikussal, amennyiben az egyházat nem öncélnak, hanem eszköznek tekintette arra, hogy a csehszlovákiai kisebbségi sorsba kényszerített magyar nemzettestben teljesítse időfelett álló feladatát: a Krisztus szolgálatát. Szilassy Béla az egyház munkáját a lehető legszorosabb párhuzamba kívánta hozni magyar nemzeti létünk kérdéseivel. Konventi elnöki megnyitóbeszédeiben erőteljesen mutatott rá a tagadhatatlan tényre, miszerint Isten a mi egyházunkat ezidőszert a Csehszlovákiában élő magyarság érdekében állította munkába, ezért kötelességévé tette a magyarság szolgálatát minden következményével együtt. Kihangsúlyozta mindenekfelett, hogy ebből kifolyólag egyházunknak olyan hitben erős, gerinces magyar papokra van szüksége, akik — ha a szükség úgy hozza magával — a gályarabságra ment elődök méltó utódai tudnak lenni. De nemcsak nagyvonalú konventi elnöki beszédeivel, hanem tetteivel is sokat fáradozott azon, hogy törvényben gyökeredző jogainak érvényt szerezzen. Konventi ügyvitelünk lassúsága miatt azonban célkitűzései nem mindenben valósulhattak meg. Az 1938. évi felszabadulással megbízatása véget ért.

A kárpátaljai egyházkerület első főgondnoka György Endre nyug. miniszter volt, aki Bertók Béla püspökkel együtt foglalta el főgondnoki tisztét az 1923. évi június hó 7-én Munkácson megtartott első ünnepélyes kerületi közgyűlés alkalmával. György Endre főgondnok egyetemes műveltségével, magas összeköttetéseiével, a régi nagy magyar református főurak vallásos lelkületét tükröző buzgóságával, nagy hasznára vált a csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református egyházunknak.

Magas kora és megrongált egészségi állapota azonban nem engedte meg, hogy teljes mértékben odaállítsa erőit egyházunk szolgálatába. A konventi üléseken legtöbbször Dr. Polchy István h. kerületi főgondnok jelent meg helyette. A Gondviselés akaratából csupán 4 évig viselhetette tisztét, mert 1927. évben egyházunk nagy veszteségére eltávozott az élők sorából.

A főgondnoki székben Dr. Polchy István beregszászi ügyvéd követte, akit nagy lelkesedéssel és teljes egyhangúsággal

választottak meg a gyülekezetek presbitériumai az egyházkerület főgondnokává.

Dr. Polchy István régi, hirneves magyar kálvinista családból származott, aki örökségként hozta magával egyháza-és fajtája szeretetét s azok szolgálatára való készséget. Minden rendelkezésre álló eszközzel igyekezett szolgálni elárvult egyháza és elnyomott fajtája szent ügyét. Szívügye volt, hogy a kárpátaljai idegen tengerben egy táborba hozza, erős szervezetbe tömörítse elsősorban református hittestvéreit, akiknek húsz éven keresztül szellemi vezérük volt egyházi és nemzeti viszonylatban egyaránt.

Főgondnoki tisztével járó egyházi és nemzetmentő munkásságát 1938. november 2-i felszabadulásig teljesítette, ettől fogva tisztének gyakorlása megszűnt.

Ezekben jellemeztük és ismertettük a húsz évig külön egyházi szervezetbe tömörített három felvidéki egyházkerület püspökeinek és főgondnokainak hivatali ténykedését, az új államkeretbe kényszerítéssel járó, nagy körütekintést igénylő munkásságát.

6. A lelkipásztorok helyzete, 1926. évi kongruatörvény, állampolgársági kérdés.

A református lelkipásztorok nagyrésze a húszéves cseh megszállás bekövetkeztével helyén maradt. A Pozsonytól Técsőig elterülő keskeny sávon élő magyar református lelkipásztorok különböző teológiákról kikerülve, különböző felfogással, egymástól meglehetősen elszigetelve élték életüket és végezték lelkipásztori szolgálatukat.

A református lelkipásztor a csehszlovák államban kezdettől fogva mostohagyermek volt minden vonatkozásban. A hivatalos tényezők szemében ellenséges volt minden, ami református és magyar, kiváltképpen ez eszmények megszemélyesítője: a református lelkipásztor.

A hivatalos apparátus az egész vonalon gondoskodott is arról, hogy a lelkipásztorok helyzetét minél nehezebbé tegye az új államalakulatban. Megvoltak ehhez az eszközei közigazgatási, gazdasági és kulturális vonatkozásban egyaránt. Legerősebb fegyver volt az államhatalom kezében a kongrua és az állampolgársági

kérdés és nem utolsósorban a nyelvkérdés alkalmazása lelkészeinkkel szemben.

Mindjárt a megszállás után azzal intézte a csehszlovák államhatalom az első támadást a magyar református lelképásztorok ellen, hogy beszüntette fizetéskiegészítő államsegélyüket, melynek utalása a megszállás első két esztendejében teljesen szünetelt. (1919—1920. évi államsegély.) 1921. évtől kezdték utalni a kongruát, de a békebeli aranykoronát egyenlőnek vették a csl. koronával. Valóban morzsákat juttatott az állam egy-egy lelképásztorok kongrua címén. És még ezt is fogadalom letételétől, illetőségtől és az állam iránt tanusított teljes lojalitástól tette függővé. E követelmények alkalmazása mellett a lelképásztorok 25%-a elesett jogos járandóságától. Az 1919—1920. évi kongruát csak a szlovák gyülekezetekben szolgáló lelképásztorok kapták meg visszamenőleg, nagyobb része a lelképásztoroknak még a megszállás 10 éve után is hiába várta elmaradt jogos illetménye utólagos kifizetését. E kérdés a sérelmek sorozatában állandóan szerepelt az egyház és állam közötti viszony rendezésére irányuló többszöri tárgyalások alkalmával, lapjaink hasábjain, beadványok, memorandumok folyton felszínen tartották e kérdést.

Már az 1922. évi május hó 17-i pozsonyi Konvent 19. sz. határozatával felterjesztéssel élt a csehszlovák kormányhoz az 1919—1920. évekről elmaradt államsegély ügyében és megbízott egy küldöttséget a felirat szövegének átadásával. Az 1923. évi április hó 25-i losonci Konvent 13-ik pontja arról számol be, hogy a küldöttség felterjesztésére Prágából válasz nem érkezett. Bár azóta az elmaradt államsegélyek ügyében a Konventi Elnökség 1923. évi március hó 10-én személyes tárgyalásokat is folytatott Pozsonyban a teljhatalmu miniszterrel, de ígéretnél egyéb eredményt elérni nem tudott.

Az érdekelt lelképásztorok beleunva a sok hiábavaló várakozásba, erre való tekintettel a konventi ülés 13. számú határozatában ajánlja, hogy az elmaradt 1919—1920. évi államsegély ügyében az érdekelt peres eljárást indítsanak a csehszlovák államkincstár ellen. Ettől az időtől kezdve úgy Egyetemes Konventünk, mint egyes érdekelt lelképásztorok felterjesztések és személyes intervenciók útján több alkalommal megkísérelték ennek, a lelkészi kar helyzetét súlyosan érintő kérdésnek a megnyugtató megoldását ki-

eszközölni az illetékes tényezőknél, azonban kevés kivételtől eltekintve eredménytelenül.

A szlovenszkói Országos Hivatal 10 év múltán, 1930-ban hozott erre vonatkozólag olyan döntést, mely szerint az 1919—20. évi államsegély azért nem folyósítható, mert a református lelképásztorok a fogadalmat az új államalakulatban nem tették le kellő időben. Az elutasításnak ilyen megindokolása teljesen hamis volt és ellenkezett az 1926-ig érvényben levő 1898. évi XIV. t.-c. szerinti kongruatörvény 7. §-a, valamint az 1926. évi 126. számú kongruatörvény 8. §-ával, melyek világosan kimondják, hogy a kongruális illetményeket csak az a lelkész veszítheti el, akit államellenes cselekedetért a büntető bíróság jogerősen elítélt. Ilyen büntető eljárás pedig egyetlen lelképásztor ellen sem indított, mely szerint a fogadalmat késedelmesen tette volna le, sem ítélet ilyen ügyben nem hozatott.

De nemcsak hamis beállítás, hanem a történelmi tényállással is homlokegyenest ellenkező volt a fentebbemlített elutasító végzés. A történelmi igazság érdekében szükséges megjegyezni azt aényt, hogy addig, amíg Magyarország alá nem írta a trianoni békeparancsot, a csehszlovák hatóságok is csak tényleges és nem törvényes állapotnak tartották a helyzetet.

Ezt a történelmi állítást igazolja Dr. Simkovics János kormánytanácsosnak, a teljhatalmu minisztériummal és a köztársasági kormánnyal egyetértésben és annak megbízásából 1919. évi november 13-án, 2181. szám alatt Dr. Révész Kálmán kassai püspökhöz intézett átirata, amelyben — többek között — így nyilatkozott: „Méltányoljuk Főtisztelendőséged óhaját és a Szlovenszkón lévő református egyház lelképásztoraitól csak akkor fogjuk kivánni a hűségeskü letételét, ha a békefeltételek a magyar kormány részéről ratifikáltattak. A Csehszlovák köztársaság kormánya biztosítja az önök összes autonóm jogait egyházi és iskolai téren, amint az előző, 1919 okt. hó 23-án kelt 1904—10. számú leiratomban is körvonalaztam, az egyháznak és iskoláknak nyújtja mindazokat a segélyeket, amelyeket a volt magyar királyi kormány is megadott.“

Hogy a fogadalom letétele csak 1921. évi június havában történhetett meg, arról a református lelkészi kar nem tehetett, mert ezt adminisztratív nehézség és kölcsönös bizalom hiánya okozta.

A fogadalom késedelmes letételének hangoztatása csupán alaptalan ürügy volt, mely nem szolgáltatott okot az államsegélyek többévi elvonására, amikor más felekezetek lelkészei hiánytalanul megkapták azt, bár velünk egyidőben, sőt sokan később tettek hűségesküt. Közben kiderült az is, miszerint a református lelképásztorok 1919—20. évi államsegélyét a nagy többségében evangélikus egyháznak adták s ezzel három és fél milliót vettek el a református lelkészektől, az őket törvényesen megillető, költségvetésileg megállapított államsegélyből. Amikor a református lelképásztorok helyzetét megnehezítették törvényes járandóságuk elvonásával, ugyanakkor — a lapok hiradása szerint — miniszteri rendelettel r. katolikus lelkészeknél 19 millióval lépték túl az előlegezés összegét, a gör. katolikus papságnak pedig 6 milliót fizettek ki természetbeni járandóságuk megtagadása címén, bár köztudomásu volt, hogy ezek a párbérmegtagadások csak szórványosan fordultak elő s később közigazgatásilag behajtottak.

Egyetemes Konventünk 1931. évi március hó 18-án tartott kassai ülésének 54. sz. alatt hozott határozata értelmében, 10 év múlva ilyen előzmények után is, felkereste a csehszlovák kormányt és kérte a református lelkészek 1919—20. évekre esedékes államsegélyének kiutalását, tekintettel azok nehéz helyzetére; azonban kevés kivételtől eltekintve orvoslás ez alkalommal sem érkezett.

Míg a református lelképásztorok elmaradt jogos illetményeik érdekében interveniáltak, memorandumoztak, határozati javaslatokat szerkesztettek, közben a csehszlovák kormány megalkotta az 1926. évi „kongruatörvény“-t, mely a lelképásztori szolgálatnak mélyszéles lebecsülése volt, amikor fizetési viszonylatban az útkaparókkal egy kategóriába sorolta a lelkészeket. Ezt a szégyenletes törvényt olyan kormánykoalíció hozta tető alá, amelynek egy része felekezeten kívüli kommunista és szoc. demokrata törvényhozókból és miniszterekből állott. Az amugy is leszegényedett és eladósodott református lelképásztoroknak a megalázottság és lelki elnyomottság érzésén kívül ez a szégyenteljes törvényhozás anyagi vonatkozásban megadta a kegyelemdőfést. A csehszlovák államhatóság türte és megengedte, hogy vallástalan politikai pártok agitátorai a leg-

felelőtlenebb és legdurvább izgatással szítsák a hangulatot a lelkészek ellen minden vonalon, a néptől kezdve az állami törvényhozás legmagasabb fórumáig. Hiábavaló volt minden tárgyalás, tiltakozás, Szövetkezett Ellenzéki Magyar Pártunk törvényhozóinak közbelépése a lelkészi fizetések méltányos rendezése érdekében, az 1926. évi lealázó kongruatörvény a beadott javaslat szerint szavaztatott meg és fogadtatott el. Meg kell említeni, hogy a kommunista párt ennek a létrejött kongruatörvénynek is ellene szavazott.

A történeti hűség kedvéért ide iktatjuk az 1926. évi kongruatörvény lényegesebb pontjait.

1. § 1. pont. — A kongruális egyházak s az állam által bevett vallásos társulatok ama lelkészeinek kongruája, akik a lelkészi hivatalok igazgatásánál tevékenykednek, valamint más, az állam jóváhagyásával rendszeresített lelkészi-közigazgatási funkciókat töltenek be, vagy nyilvános hittudományi intézetekben mint tanárok működnek, — évi 9000 cs. korona összegben állapítatik meg, mely összeg minden három évben 972 koronával emelkedik, legfeljebb azonban összesen 10-szer.

2. p. — A lelkészeknek igényük van a neveltetési járulékra, amelynek összege egy ellátatlan gyermek után évi 1224 cs. korona, több ellátatlan gyermek után évi 1800 cs. korona . . .

3. p. — Ezekbe az új fizetésekbe az eddigi tényleges szolgálatban eltöltött idő alapján vétetnek át a lelkészek.

4. p. — A kongruára vonatkozó igény csak azokat a lelkészeket illeti meg, akik csehszlovák állampolgárok, s ezek a kongruát teljes összegben kapják meg, ha igazolni tudják, hogy sikerrel tették le az érettségi vizsgát valamely belföldi nyilvános középiskolában. A teljes összeg kétharmadát kapják azok, akik belföldi középiskola hat osztályát sikerrel letették. A teljes összeg egyharmadát kapják azok, akik egy belföldi nyilvános középiskola négy osztályát végezték el.

2. §. — A lelkészeknek s örökösöknek igényük van nyugdíjra és ellátmányra és pedig az állami pragmatikális tisztviselők nyugdíjára érvényes rendelkezések analógiájára s emellett nyugdíjalapnak az elért kongrua 20%-al leszállított összegét kell venni. A munkára s a tisztség további betöltésére való alkalmatlanságot a 35 évi szolgálat s a betöltött 60-ik életév után is kell igazolni . . .

3. §. — A lelkészeknek helyi javadalmát mindig öt évre (lustrum) állapítják meg előre a megelőző lustrum utolsó három évének átlaga szerint. A lelkészek tiszta jövedelmét a szolgáltatások alapján állapítják meg . . . Az ingatlan haszna a tényleges összeggel számítatik be, amelyet az elsőfoku közigazgatási hatóság állapít meg. A részletes intézkedéseket kormányrendelet szabályozza . . .

7. §. — A jelen törvény 1926 január 1-én lép életbe, végrehajtja az iskolaügyi miniszter, a pénzügyi és belügyminiszterrel egyértelműleg. (L. az 1926. évi csehszlovák kongruatörvény novelláját.)

A következőkben egyes konkrét esetek feltüntetésével a kongruatörvény bírálatát adjuk.

Mindenekelőtt feltűnik, hogy a kongrua utalását a törvény csupán érettségihez kötötte, valóságban azonban felmutatandó volt

a lelkészi oklevél is. E kongruatörvény nem sok előnyt hozott a református lelképásztorokra gyakorlati vonatkozásban az előbbi állapottal szemben. Egyetlen kiemelkedő jelentősége volt az, hogy a lelkészi nyugdíj, özvegy és árva ügyet államilag rendezte, ami ugyan szociális jelentőségű lépés volt, de kevés és nem kielégítő megoldás.

Fogadalmak

4) A 9000 cs. korona olyan alacsony létminimum volt, hogy csak a javadalom méltányos felértékelésével lehetett a nehéz helyzetben élő lelképásztoroknak némi kedvezményt nyújtani. Erre pedig a kongruatörvény szerint az elsőfoku közigazgatási hatóság volt illetékes, vagyis a gyülekezet pásztora kongruális vonatkozásban ki volt szolgáltatva az elsőfoku közigazgatási hatóság kényekedvének. Tudnunk kell, hogy ezek az illetékes tényezők legnagyobbbrészt a „Slovenska Liga“ tagjai voltak, akik előtt gyöloletes volt minden magyar ügy.

Fokozta e téren előálló nehézséget az a késedelmes kormányintézkedés, mely szerint a kongruára vonatkozó 124/1928. számú végrehajtási rendelet 2 év mulva, 1928-ban jelent meg, mely az ingatlanok hozadékát, a termények és szolgálmányok felértékelésére vonatkozó utasítást úgy fogalmazta meg, hogy a helyi közigazgatási hatóságok vidékek szerint kényük-kedvükre jártak el bizonyos esetekben. Ebből kifolyólag sok nehéz helyzet adódott elő, amennyiben több lelkész, akik 1926—1928-ig, a végrehajtási utasítás (124/1928.) megjelenéséig huzták kongruaelőleg gyanánt folyósított államsegélyüket, arra ébredtek, hogy a végleges javadalmi felértékelés alapján a jövőben kevesebb kongruális járandóságra van igényük, minélfogva az 1926—1928-ig, vagy 1929-ig, a rendezés folyama alatt kiutalt magasabb kongrua-előlegből a túlfizetésként mutatkozó különbözetet egyösszegben levonják, miáltal több lelképásztornak 3—4 év alatt 15—20 ezer cs. koronát meghaladó összeget is vissza kellett fizetni az állampénztárba. Emiatt sok lelkésznek saját hibáján kívül súlyos anyagi gondokkal kellett megküzdeni. Gyermekek nevelése, ruházat, könyvek, önművelés csak a legnagyobb erőfeszítések árán volt lehetséges. Lelkészeink keresztyén türelemmel párosult heroizmussal viselték ezt a megáláztatást és teljesítették kötelességüket, nem emberektől, hanem egyedül Istentől várva jutalmat.

A javadalmi felértékelés eltérő és sérelmes volta általános panasz tárgyát képezte, mely foglalkoztatta a lelkészértékezteket, egyházmegyei gyűléseket és kerületi felterjesztések útján az Egyetemes Konventet is.

Az 1931. évi március hó 18-i kassai Konvent 55. pontja alatt tárgyalta a tiszáninneri kerület 9/6. 1930. sz. felterjesztését, melyben arra kérte az Egyetemes Konventet, hogy a kormánytól a kongruatörvényhez kiadott 124/1928. sz. végrehajtási rendeletnek az ingatlanok hozadéka, a termények és szolgáltatások pénzbeli értékének megállapítására vonatkozó megváltoztatását kérje. A hivatkozott ~~SS~~-ok szerint ugyanis az ingatlanok hozadékát, valamint a termények és szolgáltatások árát az elsőfoku politikai hatóság állapítja meg, mely hatóságok a vonatkozó kongruatörvény tág tereget engedő értelmezése mellett, egy és ugyanazon vidék helységeinek egymástól elütő, aránytalan kulcs szerint értékelték fel lelkészi javadalmát.

Azonban beszéljenek maguk a tények. Rimaszombatban az elsőfoku politikai hatóság méltányosan 95 cs. koronában állapította meg egy hektoliter buza árát, ezzel szemben a feledi járási hivatal Harmacon, melynek Rimaszombat a piaca, egy hektoliter buza árát 150 cs. koronában állapította meg. Ugyancsak Rimaszombatban egy kat. hold föld tiszta jövedelme a kongruatörvény szelleme szerint a kataszteri tiszta jövedelem tizszeresében, míg Harmacon 40-szeresében állapított meg. Nemesradnóton a kataszteri tiszta jövedelmet 236 cs. koronában, Naprágyon, mely a szomszéd járásban, alig 12 km-re fekszik: kat. holdanként 24 cs. koronában állapította meg az elsőfoku politikai hatóság. Kétségtelen ugyan, hogy a földek minősége szerint más a jövedelem, de ha a kat. tiszta jövedelmet veszik alapul és alkalmazzák a megfelelő átszámítási kulcsot, ilyen aránytalanságnak nem lett volna szabad előfordulni.

Az 1932. évi március hó 17-i ungvári Konvent 49. pontja alatt tárgyalta a dunáninneri kerület felterjesztését, melyben arra kérte az Egyetemes Konventet, hogy hasson oda az Országos Hivatalnál, hogy a földek jövedelme mindenütt a kataszteri tiszta jövedelem tizszeresében számíttassék, mert a n a g y é s t é v e d é s e k e n a l a p u l ó e l t é r é s e k c s a k i g y l e s z n e k e l k e r ű l h e t ő k .

Fogyatkozása volt a kongruatörvénynek az a pontja, mely szerint a neveltetési járulék csupán két gyermek után esedékes, mely nem lehet több 1800 cs. koronánál.

Azonban a gyakorlatban legsúlyosabb következményeket az 1. § 4. pontja okozta, mely szerint a kongruára vonatkozó igény csak azokat a lelkészeket illeti meg, akik: c s e h s z l o v á k á l l a m p o l g á r o k . . . A kongruatörvény bírálata kapcsán így eljutottunk e fejezet utolsó lényeges pontjához, lelkészeink állampolgársági és illetőségi kérdéséhez, amely elsősorban a magyar református lelképászorokkal való vonatkozásban állandó sérelem és panasz tárgyát képezte a húszéves cseh megszállás alatt.

állampolgársági „A Csehszlovákia által aláírt Saint-Germain-i békeszerződés kimondta, hogy: „Csehszlovákia minden formalitás nélkül elismeri csehszlovák állampolgároknak azokat a magyar állampolgárokat, akik a Saint-Germain-i békeszerződés életbeléptetésekor a csehszlovák köztársaság területéhez csatolt részekben illetőséggel bírnak.“ Ugyanezen szerződésben Csehszlovákia elfogadta a következő határozatot: „Csehszlovákia kötelezi magát, hogy az első fejezet cikkeiben (2—8.) foglalt meghatározások alaptörvényeként ismertetnek el, hogy sem törvény, sem rendelet és semmiféle hivatali ténykedés ezen meghatározásokkal nem lesz ellentmondásban és ellentétben és hogy ezekkel szemben sem törvény, sem rendelet, sem hivatali ténykedés érvennyel nem fog birni.“ Ugyancsak a Saint-Germain-i szerződés egy másik cikkében Csehszlovákia alávetette magát annak, hogy a szerződésnek a kisebbségekre vonatkozó határozatait a népszövetségi többségi határozat nélkül megváltozhatatlannak tekinti.

Ezzel a kötelezettségvállalással szemben azonban számtalan olyan módszert talált fel a prágai kormányzat, amely a törvény kijátszásának tekinthető. Kimondták, hogy Kárpátalján csak azoknak van illetőségük és így csehszlovák állampolgárságuk a Magyarországtól elszakított és Csehszlovákiához csatolt részekben, akik az 1871. évi XVIII. t.-c. alapján bírnak valamely községben illetőséggel. Ez alapon azonban valakinek idevaló illetőségét csak akkor ismerték el, ha az illető apja, nagyapja már 1871 június 10-én nagykorú volt, adót fizetett és azóta itt lakott és mindezt hivatalos bizonyítványokkal igazolni tudja.

Száz évvel kellett tehát visszamennie, kutatnia apja, nagyapja, azok születése, házasságkötése után annak, aki idevaló illetőségét akarta bizonyítani. Akinek pedig ez nem volt meg, az csak rengeteg idő- és pénz pazarlással, hónapokig tartó kilincseléssel szerezhetette meg illetőségét, persze csak ha őslakosról, magyarról volt szó, mert bevándorolt, idegen cseh pár nap alatt tudott itt illetőséget és állampolgárságot szerezni.“ (Lásd: Csomár Zoltán „Húsz év Ungvár történetéből“ c. munka 28—29. oldalt.)

A magyar református lelkipásztorokkal szemben hatványozott mértékben alkalmazták az állampolgársági törvény önkényesen magyarázott, kegyetlen paragrafusait, mely két vonatkozásban egyenesen existenciálisan érintette lelkészeink egy tekintélyes részét. Ha egy református lelkipásztor ellen megindították az állampolgársági hajszát és záros határidőn belül nem tudta azt felmutatni, akkor ha politikailag exponáltabb személy volt, kiutasították, enyhébb elbírálás esetén megvonták kongruáját és a közéletben való minden szerezleéstől, ami politikai és államhatósági beavatkozásra szolgáltatatható volna okot, tartózkodnia kellett. Az ilyenek némaságra voltak kárhóztatva és állandó készenlétben, remegésben éltek napjainkat, hogy mikor és milyen mondvacsinált ürüggyel keresik fel a megszálló hatalom biztonsági közegei és kézbesítik ki számukra a kiutasító végzést. (Pl. Szútor Jenő beregszászi lelkipásztor, G. Nagy Sándor kisgejőci lelkipásztor stb. esetei, akiket kiutasítottak a megszállott területi állomáshelyeikről és évekig tartó huza-vona, utánjárás, kérvényezés után vontatott vissza az illetékes hatóság a kiutasító végzést, minek következtében nevezett lelkipásztorok évekig állandó remegésben és izgalomban éltek és várták, hogy mikor teszik át őket családjaikkal együtt a határon az új honfoglalók).

Csodálatra méltó volt a magyar református lelkipásztorok hősie türelme, hogy milyen elszántan járták az állampolgársági nehézségekkel kikövezett kisebbségi élet kálváriás útját és elszenvették azt a minden állampolgársági jogot arcul csapó igazságtalanságot, miszerint tegnap jöttek csehek, ukrán és nagyorosz emigránsok, vagy egyéb keletről beözönlött világvándorok máról holnapra állampolgárságot nyertek és magas állami hivatali pozíciókhoz jutottak, az itt született őslakók, kiváltképpen a magyar református lelkipásztorok pedig legjobb esetben megtürt elemek, de számos

konkrét eset szerint sehonnai idegenek lettek az ezeréves magyar földön, őseik vérrel megszentelt földjén.

— „Az illetőségi és állampolgársági sérelmeken 1926-ban szintlegesen a 152/1926. számú törvénnyel, az u. n. „Lex-Déerrel“ akartak segíteni, azonban az állampolgársági ügyek és sérelmek még csak részleges, húszszázalékos megoldását sem adta, sőt helytelen alkalmazása, jobban mondva tudatos félremagyarázása még lehetetlenebb helyzetet teremtett és fokozta a sérelmeket és joggalanságokat.“ — (Lásd: Csomár Zoltán „Húsz év Ungvár történetéből“ c. munkáját, 32. oldalt.)

A református lelkipásztorokon éppen a „Lex-Déer“-féle állampolgársági törvény alkalmazásával esett az a súlyos sérelem, mely szerint akinek kétségbevonták itteni illetőségét és állampolgárságát és méltányosságból alkalmazták reá a „Lex-Déer“-t, akkor ez azt jelentette, hogy e területen csupán a „Lex-Déer“ alkalmazásának időpontjától számítva bir illetőséggel és állampolgársággal. Gyakorlati következménye az ilyen színlelt méltányosságoknak az lett, hogy az illetőnek, aki mondjuk református lelkipásztor volt, csak a „Lex-Déer“ alapján elnyert állampolgárság időpontjától van jogigénye kongruára és azt az összeget, melyet havi részletekben állampolgársági ügyének megbolygatása előtt, mint jogosnak vélt járandóságot felvett, vissza kell fizetnie az állam-pénztárba.

Sok lelkipásztor került így a „Lex-Déer“ alapján abba a súlyos anyagi helyzetbe, hogy 20—40 ezer cs. koronát is vissza kellett fizetnie, minélfogva több éven keresztül számára a kongrua kiutalása szünetelt. E tények igazolására ideiktatunk néhány konkrét esetet.

— „1. Kiss Lajos garbócbogdányi lelkész lelkészi szolgálatát 1883 jun. 30-án kezdte, de mivel állampolgárságát 1927 okt. 1-én ismerték el, az 1926. évi jan. 1. óta kiutalt kongrua-előleget, mint túlfizetést, 32.701 cs. koronát, az állampénztárnak visszatartozott 12 hónap alatt fizetni. — 2. Urbán Gyula harmaci lelkipásztor, szolg. é. kezdete 1907 szept. 17., állampolgárságot nyert 1926 ápr. 30-án, tehát a 122/1926. számú kongruatörvény meghozatala előtt, — ennek dacára 34.004 cs. korona kongrua-előleget tartozott 12 hónap alatt visszafizetni. — 3. Szük Gyula uzapanyiti lelkész, aki 45 éve működik a köztársaság területén, csak 1928 ápr. 1-én lett hivatalosan is állampolgár s ezért 43.499 cs. korona előleget kellett neki 12 hónap alatt visszatéríteni.“ (Lásd 1931. évi konventi jegyzőkönyv 93. oldalt.)

Az 1931. évi kassai Konvent megdöbbenéssel vette tudomásul e konkrét tényeket és megkereste a kormányt, hogy vessen véget e tarthatatlan állapotoknak, azonban kevés eredménnyel.

Nemcsak egyházi lapjaink, jegyzőkönyveink örökítették meg e súlyos sérelmeket, hanem a cseh megszállás alatt élt kisebbségi magyar nemzet legtekintélyesebb napilapja a: „Prágai Magyar Hirlap“ 1926. évi január hó 26-i száma is foglalkozott annak az államsegélyétől megfosztott 44 lelkipásztornak a megdöbentő esetével, mely úgy egyházi, mint világi körökben mély felháborodást keltett. Egyházi főhatóságunk igénybevett minden lehető eszközt, hogy a hontalan lelkipásztorok helyzetén segítsen. Evégből interveniált hivatalos és nem hivatalos fórumoknál is.

Az 1928. évi december hó 13-i kassai Konvent 50. pontja alatt P. Czinke István konventi elnök betérjeszti azokat az iratokat, melyeket 1928. évi V. 23-án 155. sz. alatt a cseh testvéregyház zsinati bizottságához, továbbá Hodzsa Milán iskolaügyi miniszterhez a 45 hontalan lelkipásztor és tanító állampolgársága ügyében betérjesztett, csatolva a hontalanok névsorát. Ezzel a kérdéssel kapcsolatosan Dr. Magda Sándor a hivatalos lap 1928. évi október hó 14-i számának vezércikkében a következő megállapításokat hozta napvilágra:

— „Van azonban ennek a kérdésnek egy még kényesebb oldala is. A csehtestvér egyház vezetőinek azt felelték a minisztériumban, hogy egyes ref. lelkészek azért nem kaphatnak állampolgárságot: „Mert valamit tettek amit az államhatalom terhükre ró.“ Nagyon kérem a csehtestvér egyház vezetőit, sziveskedjenek e vád beigazolására a minisztériumi uraktól minden egyes esetben a jogerős bírói ítélet felmutatását követelni, amely szerint az illető lelkész államellenes cselekményért elítéltetett. Hangsúlyozzuk, hogy olyan lelkész részére nem kérjük a csehtestvér egyház közbenjárását, aki államellenes cselekményt követett el, — bár emberileg érthető volna az is; azonban, ha azzal nem sokat törődünk is, hogy a „Kostnické Jiskry“ „lázitók“-nak nevez bennünket, az ellen már a leghatározottabban tiltakozunk, hogy megfelelő alap nélkül a minisztériumban is így gondolkozzanak felőlünk. Jogerős bírói ítélet nélkül az államellenesség vádja — mellyel gyanusítanak — csupán fantázia szüleménye.

A saját esetemmel tudom azt is igazolni. Néhány évvel ezelőtt útlevélért folyamodtam. A nagy ügyet természetesen csendőri nyomozásnak kellett megelőzni. A nyomozó közeg a községi bírótól kért információt magaviseletemről. A bíró a lehető legjobb információt adta, aminthogy másfélt nem is adhatott. A nyomozó közeg azonban azt kérdezte tőle, hogy tudja-e mi van a szivemben? S hogy a bíró e kérdésre nem tudott feleletet adni, a nyomozó azt mondta: „de mi tudjuk!“ Persze az útlevéltre hiába vártam.“

Egyetemes Egyházunk hivatalos vezetősége a törvényes határig mindent elkövetett, hogy segítsen a lelkipásztorok állampol-

gársági kálváriáján. Ezt igazolja — többek között — Dr. Siménfalvy Árpád konventi ügyésznek az 1928. évi január hó 24-i pozsonyi Zsinat 31. pontja alatt történt felszólalása, amelyben egyházi törvényeink I. törvénycikke 136-ik §-ának pótlására indítványozta, hogy vétessék be, miszerint: „Mindazok a lelkészek, akik valamely egyházközségben ténylegesen lelkészi állást töltenek be, megválasztásuk és állásukba való beiktatásuk folytán, az eddig érvényes egyházi törvény, a második törvénycikk 3., 12., 25., 33. és 34-ik §§-inak alapján eo ipso megszerezték a csehszlovák állampolgárságot, még pedig visszamenőleg állásukba való beiktatásuktól kezdődő joghatállyal és státusukból folyó minden jogigénnyel.“ A Zsinat ily értelmű szövegezésben fogadta el a 136-ik § szövegét. Most már milyen egyszerű lett volna az eset, ha a csehszlovák kormányzat jóváhagyta volna az aprobációra beterjesztett új egyházi törvényeinket. Vége lett volna egyházi törvényeink értelmében — melyek az állam által is megerősítést nyertek — minden illetőségi és hontalansági kérdésnek, mert eszerint minden gyülekezet megválasztott lelképásztora eo ipso állampolgár lett volna.

Ez azonban nem történt meg, így az állampolgársági kérdés Damokles kardja sok lelképásztorunk felett ott függött továbbra is. A „Református Egyház és Iskola“ c. hivatalos lap 1929. évi június hó 30-i száma hirt adott: Kövy Árpád losonci lelkész szomorú sorsáról, akit családjával együtt 30 napon belül az állam területének elhagyására kényszerítettek. A kiutasító végzés nagynehezen visszavonatot. Ugyanekkor történt, hogy Egyetemes Konventünk Sörös Béla theológiai igazgatót küldte ki az 1929. évi bostoni presbiteri világszövetségi konferenciára hivatalos delegátusi minőségben. A csehszlovák hatóságok azonban állampolgársági okokra hivatkozva megtagadták az útlevél kiadását, minélfogva Sörös Béla nem képviselhette Egyetemes Egyházunkat a bostoni konferencián.

Hogy mennyire állandó sérelme volt lelkészeinknek a tengeri kigyóvá növesztett állampolgársági kérdés, mutatja ezt az 1932. évi március hó 17-i ungvári Konvent 50-ik pontja is, mely szerint a dunáninneni egyházkerület elnöksége, mindkét egyházmegyéje előterjesztése alapján, arra kérte a Konvent Elnökségét, hogy a legjobbnak vélt módszerrel hassanak oda az illetékes helyen, hogy: az állampolgárságot elnyert lelkészeknek összes szolgálati éveit ismer-

tessenek el és számíttassanak be a kongrua- és nyugdijellátás megállapításánál.

Ez történt a cseh államrezsim 13-ik esztendejében, de ne ütközzünk meg ezen, mert az állampolgársággal és kongruával kapcsolatos sérelmes intézkedések, mint visszajáró rossz szellemek a cseh államrezsim utolsó éveiben is kísértének és csak az állam széthullása után szűnnek meg.

Ki kell még térni a lekipásztorok helyzetének vázolásával kapcsolatosan a nyelvkérdésre is. Ahol nem sikerült az állampolgársági törvény kegyetlen §§-nak alkalmazásával célt érni a csehszlovák kormányzatnak a magyar református lekipásztorokkal szemben, ott kulturális oldalról intéztek sorozatos támadást a nyelvkérdés révén.

Egyes lekipásztoroktól (a fiatalabbaktól) vizsga letételét követelték az államnyelvből, ezt határidőhöz kötötték és a kongrua utalását ettől tették függővé.

„Az 1924. évi aug. hó 26-i kassai Konvent 10. pontja alatt az Előadó előterjesztette, hogy az iskolai és nemzetművelődési minisztérium Referátusa 15.473/III. 1924. sz. leirata értelmében Gencsy Béla szürtei lelkész államsegélyre való igényét csak azzal a feltétellel ismeri el, ha nevezett államnyelvből 1924. dec. 31-ig vizsgát tesz, erre a Referátusnál írásban jelentkezik abból a célból, hogy erre egy bizottság neveztesse ki... Ugyanilyen tartalmu leirat érkezett a tiszáninneni püspöki hivatalhoz Molnár Gyula rimaszombati káplán államsegélye ügyében, valamint Kálnay Károly volt lévai helyettes, jelenleg kismányai lelkész államsegélyével kapcsolatban a dunáninneni püspöki hivatalhoz.“ (L. 1924. évi augusztus hó 26-i konventi jkv. 12—13. oldalt.)

Egyetemes Konventünk az Iskolaügyi Referátus emez intézkedése ellen felterjesztéssel élt és hivatkozott arra a történelmi tényre, miszerint a magyar kormányzat a gyakorlatban az államsegéllyel kapcsolatban a magyar nyelvet nem beszélő lelkészekkel szemben soha nem alkalmazott ilyen eljárást, pedig többezerre ment a magyar nyelvet nem beszélő, más nemzetiséghez tartozó és államsegélyben mégis részesülő lelkészek száma.

Az államkormány továbbra is kötötte magát az Iskolaügyi Referátus intézkedéséhez. Az 1934. évi június hó 27-i losonci Konvent 14-ik pontja alatt előterjesztetett, miszerint szlovák államnyelvi vizsgára 3-an jelentkeztek, és pedig: Kalitza László zsigárdi, Tankó András szkárosi és Kossár István ógyallai s. lelkész. E konkrét esetek világosan szemléltetik a cseh államhatalomnak a nyelvi

vizsga letételére vonatkozó kívánalmait a magyar református lelkipásztorokkal szemben.

A református lelkipásztorok a csehszlovák nyelv nem ismerése és gerinces magatartásuk miatt, minden számottevő közéleti és önkormányzati testületi megmozdulásból, azoknak irányításából célzatosan kihagyattak, ami hátrányosan befolyásolta gyülekezeteink előtt a lelkipásztori hivatal és hivatás közéleti súlyát és szerepét.

A magyar református lelkipásztor helyzete röviden összefoglalva olyan volt a húszéves cseh uralom alatt, hogy állampolgársági kötelességének teljesítését kétszeresen elvárták minden vonatkozásban a cseh demokrácia lovagjai, de állampolgári jogait minimumra csökkentették, kongruája megvonásának rémével fenyegették és ha bátran felemelte szavát lelkiismereti meggyőződése, magyarsága érdekében, hontalanná nyilvánították, a közélet sok vonatkozásában elhanyagolható mennyiségnek tartották, aki c s e h á l l a m é r d e k b ő l jobb, ha mindenünnen kimarad.

9. Egyházunk viszonya a csehszlovák államhoz.

E munka minden fejezetéből világosan kitűnik, hogy a magyar református egyház viszonya a csehszlovák állammal szemben, minden vonalon a teljes ellentét képét mutatja. A szervezkedés megindulásától kezdve a lévai, pozsonyi Zsinatok végzésein, az egyházkormányzás, egyházi közigazgatáson, a lelkipásztorok helyzetén, kongrua és állampolgársági ügyén, ezer sérelmén keresztül, iskolaügyünk elsorvasztó és elnemzetlenítő törekvéseig, egyházunk külső adminisztratív ügyeitől kezdve belső szellemi és lelki megnyilatkozásáig, megszámlálhatatlan konkrét esetben kitűnt a csehszlovák államnak a kebelébe kényszerített magyar református egyházzal szemben elfoglalt merev és ellenséges magatartása. Ezek leszögezése után pillanatnyilag úgy látszik, mintha szükségtelen volna külön cím alatt tárgyalni egyházunk viszonyát a csehszlovák államhoz, azonban ha á t f o g ó k é p e t akarunk nyerni e két tényező viszonyáról, közelebről szemlélve, külön fejezet alatt kell tárgyalni azt.

Az egyház és állam viszonyát tekintve, a történeti fejlődés általában véve két irányt mutat: az első esetben az állam tekinté-

lyének és erejének teljes súlyával anyagilag is segíti az egyházat, a második esetben az egyház a maga erejére utalva tartja fenn magát, mely esetben az egyház el van választva az államtól.

A történeti fejlődésnek e két irányát tekintve, a csehszlovák állam egy sajtóságos alakulat volt. Itt az egyház az államtól nem volt ugyan elválasztva, mert az érvényben lévő törvények alapján, az egyházakat anyagilag is segítették, azonban az állam felépítői nagyrészen a marxista ideológiának hívei voltak és ebből kifolyólag a főhivatalok exponensei a történelmi materialista szemléletet juttatták kifejezésre az állami élet politikai, közigazgatási és kulturális vonalvezetésében.

Csupán a példa kedvéért említjük meg azt az általános jelenséget, miszerint a vallásóra a többi órák közé volt beosztva, ami azt kellett jelentse, hogy a vallásos nevelés az állam programjába felvételre került, de ezzel az intézkedéssel szöges ellentétben állott a gyakorlat, mely szerint az államhatóság megtűrte, sőt elősegítette az iskolákban az összes fokozatokon az ateista tanárok alkalmazását, amiből természetesen következett, hogy amit heti két órára teremtett, azt heti 28 más óra hatványozott mértékben lerontotta.

Törvény volt rá, miszerint az állam az egyházat felekezeti lélekszám arányában segíteni köteles, továbbá lehetőséget adni arra, hogy a demokrácia elvei szerint családjában, iskolájában, az egyházban és irodalomban évezredek szokásait, hagyományait, nyelvét, kultúráját mindenki szabadon ápolhassa, azonban a valóságban meghamisították a törvény ilyen irányú intézkedését.

A mi református egyházunk húsz év előtt a magyar államban tökéletes szabadságot, autonómiát, védelmet élvezett, a megszálló államhatalommal való viszonyunkból kifolyólag pedig a sérelmeknek légiója zúdult reánk. Megnyilvánult ez az ellenszenv egyházi, iskolai önkormányzatunk, lelkészeink, tanítóink, lelkész-özvegyeinkkel szemben anyagi viszonylatban, továbbá nyelvi és kulturális vonatkozásban. P. Czinke István a tiszáninneni kerület 1922. évi szeptember 10-én tartott vajáni közgyűlésén nagy körültekintéssel felépített püspöki jelentésében — többek között — így nyilatkozott református egyházunk és az állam viszonyát illetően:

„Miniszterek pítvarait tapostuk nem egyszer, éjszakákat virrasztottunk át álmatlan utakon s irtuk a memorandumokat kedves segítő társaimmal együtt, abban a biztos tudatban, hogy hiába irtuk, hogy holnap elülről kell kezdeni ugyanazt a szizifuszi munkát. Milyen boldogok azok az órállók,

akiknek a saját vérükből való, saját hitüket valló kormány áll a hátuk mögött, amely útjukat nem elgáncsolni, de simára egyengetni törekszik.“ — Majd így folytatta tovább: — „Meglepetve látom az egyházmegyék jelentéséből, hogy egyik-másik lelkészhez, iskolához olyan rendeletek intézettek, melyek énhozzám nem mint püspökhöz, de mint rimaszombati lelkészhez sem érkeztek. Hát ki adja ki ezeket a rendeleteket? Vagy itt minden járásnak más kormánya (majd azt mondtam más basája) van? . . . Egyebekben az államhoz való viszonyunk még mindig bizonytalan. Több mint két évi kísérlétezés és memorandumozás után végre engedtünk a kormány óhajának és saját felelősségünkre megszerveztük Egyetemes Konventünket, hogy megszervezhessük egyetemes intézményeinket is: nyugdíjintézetünket, lelkész- és tanítóképző iskoláinkat s új törvénykönyvünket.“ (L. tiszáninneri e. ker. 1922. évi szeptember 10-i jkv. 5—6. oldalt.)

Azonban a tulajdonképpeni sérelmek ezután kezdődtek. Konventi, kerületi, egyházmegyei jegyzőkönyveink, hivatalos lapunk évről-évre sorozatosan foglalkoztak egyházunk és az állam viszonyából adódó anomáliákkal, sérelmekkel és függő kérdésekkel. Évről-évre a hiteles adatok tömkelegével mutattak rá arra a mostoha bánásmódra, amely tapasztalható volt a közigazgatási, nyugdíjintézeti s egyéb államségélyeink elvonásánál vagy kedvezőtlen kiutalásánál, az 1919—1920. évi elmaradt kongrua kérdésénél, nyugdíjba ment lelkészeink, özvegyeink, árváink ellátása, segédlelkészeink kongruájának késedelmes kiutalásánál, az állampolgársági ügyek igazságtalan megállapításánál, a számos lelkészre nézve elbirhatatlan visszafizetések kérdésénél, a törvénykönyv megerősítésének halogatásánál.

Hogy e kérdések mennyire felszinen voltak és mennyire foglalkoztatták éveken keresztül a különböző egyházi fórumainkat, bizonyosságul idézzük a cseh megszállás 13-ik évében, 1931. évi március hó 18-i kassai Konvent jegyzőkönyvének tárgysorozatából az egyház és állam viszonyára vonatkozó tartalomjegyzéket, mely ilyen kérdéseket ölelt fel:

50. Egyházi törvények jóváhagyásának megsürgetése.

51. Felirat a kormányhoz elmaradt közigi. és egyéb segélyek sürgős kiutalása tárgyában.

52. Ugyanoda felirat a losonci theológia elismerése tárgyában.

53. Ugyanoda felirat a kongrua sérelmes megállapítása tárgyában.

54. Ugyanoda felirat az 1919—1920. évi elmaradt államségélyek kiutalása tárgyában.

55. Ugyanoda felirat a lelkészi helyi javadalomra vonatkozó sérelmes 124/1928. végrehajtási rendelet módosítása tárgyában.

56. Ugyanoda felirat az orsz. nyugdíjintézet részére fizetendő évi járuléknak a kongrua-jövedelemből levonása tárgyában.

58. Ugyanoda felirat a lelkészek kongrua túlélvezésének visszatérítésénél méltányos eljárás tárgyában.

61. Ugyanoda felirat a kárpátaljai és tiszáninneni e. kerületek feliratára, sérelmeink orvoslása tárgyában, a Konvent most mellőzi a Népszövetséghez való fordulást. (L. 1931. évi konventi jkv. 130—131. oldalt).

E sérelmek annál inkább igazságtalanok voltak, mert nemzetközi békeszerződések és érvényben levő állami törvények biztosították e jogokat. Ezenkívül merev ellentétben volt az állam elleneséges magatartása itteni egyházunknak azokkal a kezdeti időkben tett és évek folyamán megisméltendő ígéretekkel, melyekre vonatkozólag számos maradandó, írott bizonyítékaink vannak.

Erre vonatkozólag elég utalni a már ismert és 1919. évi október 23-án kelt, Dr. Révész Kálmán püspökhöz intézett Simkovich-féle levélnek néhány idevonatkozó adatára, mely szerint: . . . „A kormány mindent elkövet, hogy a magyar nemzetnek az a része, mely a Csehszlovák Republikába bekebelezetett, úgy egyházi, mint nemzetiségi téren itthon érezné magát, mint egyenjogú része az új haza polgárságának a csehszlovák köztársaságban . . . A hitvallás immunitását . . . a református egyház autonómiáját nemcsak elismeri, hanem védeni is fogja minden támadással szemben, bármely oldalról jöjjön az . . . Az anyanyelv tekintetében az elemi iskolában minden nemzetiségnek az anyanyelve van biztosítva . . . A középiskolákban a magyar vidéken a tanítási nyelv a magyar, a magyar anyanyelvű tanulók számára . . . Ami az egyház és az ő intézményeinek, vezetőinek, hivatalnokainak és alkalmazottainak államsegélyét illeti, a csehszlovák köztársaság kormánya az ev. ref. egyháznak is biztosítja azokat a segélyeket, melyeket a kormány adott a volt magyar államban“ . . .

E történeti okmányszámba menő írott ígéreten kívül a küldöttségjárások alkalmával az egyes miniszteri meghatalmazottak, sőt maga Benes is számos szóbeli ígéretet tettek református egyházunk és az állam viszonyának rendezésére, többrendbeli súlyos sérelmeink orvoslására, a függő kérdések elintézésére, azonban mindezek az ígéretek pusztába hangzó beszéd, hulló szavak maradtak, melyeknek nem volt pozitív, gyakorlati jelentőségük. Ígéretben tehát nem volt hiány. A gyakorlatban azonban a kapcsolat felvételének minden megnyilvánulásába politikát keverték, ami sok kérdés megoldásának felajánlásánál igen átlátszó volt, mert a külsőleg megnyilvánuló jóindulatnak igen nagy ára volt: feladása egyházunk 400 éves autonómiájának és

megtagadása magyarságunknak. Egyházunk és a csehszlovák állam viszonyában ezért nem jöhetett létre szorosabb kapcsolat, mert mint elválasztó fal ott volt szerzett jogaink feladására való kényszerítés és az elnemzetlenítési törekvés anyagi, közigazgatási és kulturális vonatkozásban.

Ha nem volt kézenfekvő ok egyházunk és az állam közti viszony elhidegülésének kimagyarázására, akkor mesterségesen ke-restek a csehszlovák kormánytényezők ilyen okot. Ilyen botránykő volt annak idején a már ismertetett p o p r á d i K o n v e n t (1925. évi márc. 21.) 11. pont alatti határozata, melyre az volt a felelet, hogy sok lelkésztől elvonták az államsegélyt és a kormányzolgálatos lapok úgy tüntették fel református egyházunkat, mint amely megérdemelne, hogy az állam minden támogatását megvonná tőle, mert ilyen i r r e d e n t a egyház nem érdemel mást.

Az államkormány nem is késett egyre fokozódó ellenszenvét egyházunk irányában kézzelfogható módon kifejezésre juttatni. P. Czinke István püspök, konventi elnök a poprádi Konventen elnöki jelentésében beszámolt azokról a tanácskozásokról, amelyeket az egyház és állam viszonyával kapcsolatos függő kérdések megoldására vonatkozólag Prágában az iskolaügyi minisztériumban lefolytattak és bár kiemelte, miszerint azzal a benyomással jöttek el Prágából, hogy: „a megérteni akarásnak ott már némi jelei mutatkoznak“, azt azonban megdöbbenéssel tapasztalták, hogy az a 10 darab memorandum, melyet még 1923 június havában egy küldöttség élén személyesen vitt el Prágába és nyújtott át az akkori miniszterelnöknek: Benesnek és Srobár nemzetművelődési miniszternek, sőt a köztársaság elnöki irodájának is, de amelyre soha válasz nem érkezett; nyomtalanul eltűnt az irattárakból és senki nem tud azokról semmit.

A csehszlovák állam részéről református egyházunk iránt nyilvánított ellenséges indulatnak egyik kiáltó példája volt a poprádi Konvent 10-ik pontja alatti bejelentés, melyből arról értesült Egyetememes Konventünk, miszerint az előző év nyarán egyházunk püspöki kara a Nagytapolcsányban időző Masaryk Tamás köztársasági elnöknel tisztelegni akart, azonban az elnök környezete egyházunk vezetőit e tisztelegés elől elzárta. Ekkor Egyetememes Konventünk felkérte Dr. Korláth Endre, Füssy Kálmán, Egry Ferenc nemzetgyűlési képviselőket, illetve szenátorokat, hogy a köztársasági

elnöknél audienciára jelentkezzenek és adják át az elnöknek a tisztelegés alkalmával elmondani szándékolt beszédet, mely egyházunk helyzetét hiven tükrözi vissza. Ez ügyben Dr. Korláth Endre még ez évben jelentést tett a losonci Konventnek (1925 szept. 8.), miszerint a memorandumot e második alkalommal sem sikerült a köztársaság elnökének átadni, mert a kabinetiroda audienciát nem engedélyezett, azzal okolva meg az elutasítást, hogy az ügy, amelyre vonatkozólag az államelnökkel beszélni óhajtottak volna, az illetékes szakhivatallal még nem tárgyalatott le.

Egyetemes konventünk e demokráciaellenes eljárásról megütközéssel értesült és elhatározta, hogy egyházunk sérelmei tárgyában kívülről gondoskodik orvoslásról.

A megvalósuláshoz közelebb vitte ez elhatározást e konventi ülés 21. pontja alatt tárgyalt gömöri egyházmegyei felterjesztés, mely arra kérte az Egyetemes Konventet, miszerint irjon fel a kormányhoz, illetve fejezze ki tiltakozását az ünnepekre vonatkozó törvény ellen, követelje a régi rend visszaállítását, a vasárnapi munkaszünetre vonatkozó törvény megtartását, törvényeink megerősítését, az illetőségi hajszák, elbocsátások, iskolabeszüntetések abbahagyását, általában összes sérelmeink orvoslását, kérte továbbá az Egyetemes Konventet, hogy az elmaradt adósegélyek és az 1919—1920. évi államsegélyekért haladéktalanul indítson pert a kormány ellen. Ha az Egyetemes Konvent úgy gondolná az eddigiek után, hogy e fölterjesztés eredménytelen volna, úgy a sérelmeket egy memorandumban foglalja össze és terjessze a Népszövetség és a hágai Nemzetközi Biróság elé.

Az Egyetemes Konvent helyt adott a gömöri egyházmegye felterjesztésének és határozatba foglalta, miszerint maga is mélyen átérzi azokat a sérelmeket, amelyek hosszú évek óta érik az államhatalom részéről egyházunkat és nemhogy csökkennének, hanem az évek számával hatványozottabb mértékben jelentkeznek. Miután az Egyetemes Konvent a sérelmek orvoslása tárgyában hiába fordult a kormányhoz, mert vagy válasz nélkül hagyták felterjesztéseit, vagy semmitmondó feleletet kapott, ezért érkezettnek látta az időt arra, hogy az összes sérelmeket egy rendszeresen feldolgozott memorandumban a Népszövetség elé terjessze. Evégből a Konventi Elnökség felkérte az egyházakat, hogy a sérelmeket konkrét tényeket tartalmazó igazoló iratokkal alátámasztva, záros határidőn belül

terjesszék be. Az adatok memorandum formájában való feldolgozásával Péter Mihály és Sörös Béla konventi tagok bizattak meg. Azonban e komoly lépésnek nem lett semmi eredménye, mert megdőlt lelkészi karunk nemtörődöm, közönyös magatartásán, amelyben alig néhány lelkész vállalkozott az adatok beküldésére.

Péter Mihály püspök 1931-ben maga szerkesztett egy memorandumot, melyben felsorolta általánosságban egyházunk összes sérelmeit és elküldte a Presbiteri Világszövetség titkárához: W. H. Hamiltonhoz Edinburghba. A memorandum 1932. évi november hó 30-án került tárgyalás alá a Presbiteri Világszövetség Kontinentális Végrehajtóbizottságának Edinburghban tartott ülésében, amelyen az akkor éppen angliai tanulmányuton levő Dr. Magda Sándor is jelen volt.

A sérelmek tárgyalása kapcsán hosszú vita folyt afelett, hogy vajjon a Világszövetség beleszólhat-e egy állam politikai belügyeibe. Dr. Magda Sándor meggyőzte a bizottság tagjait arról, hogy az ügy csak csehszlovák szemüvegen nézve politikai, tárgyilagosan tekintve kizárólag egyházi ügy. Különösen nagy hatást gyakorolt a bizottság tagjaira, amikor rámutatott a visszaszlovákosítás hazug fikciójára.

A határozat az lett, hogy a memorandumban általánosságban felhozott sérelmek minden vonatkozásban pontos adatokkal kiegészítendők s akkor a Világszövetség meg fogja tenni a szükséges lépéseket sérelmeink orvoslása érdekében.

Dr. Magda Sándor — aki megbízást kapott e határozatnak egyházunk vezetőségével való közlésére — ennek a megbízatásnak 1933 januárjában Pozsonyban, a Konvent elnöki tanácsának ülésében eleget is tett, de a Konventi Elnökség nem küldte el a kívánt konkrét adatokat. Emiatt maradt el a csehszlovák állam részéről egyházunkat ért sok-sok sérelemnek a külföldi hivatalos nemzetközi fórumok előtt való feltárása.

Közben az egyház és állam közötti viszony még tarthatatlannabb lett, a sérelmek száma pedig az évek szaporodásával egyenes arányban növekedett. Ennek adott megdöbbentő hangu kifejezést egyetlenes egyházunk hivatalos lapjának 1931. évi február hó 8-i számában megjelent vezércikk, mely több konkrét esetre rámutatva, ezeket írta a megszállás 13-ik esztendejében a csehszlovák állam részéről egyházunkat ért számos sérelemmel kapcsolatban:

„Sérelmeink nemhogy szüntek volna, de szaporodtak. Megtörtént a kongruamegállapítás és amíg a r. katolikus lelkészknél 19 millióra lépték túl az előlegezés összegét, addig nálunk igen sok lelkésznek 40—45 ezer koronát kell visszafizetni. Az előbbiek köztudomásúak. Két évről: 1919—20-ról 3 és fél milliót vettek el a református lelkészektől, az őket törvényesen megillető, költségvetéssel megállapított államsegélyből. Hamis, egy pillanatig meg nem állható ürüggyel. Ki vette el, nem tudjuk. Hová tették, tudjuk. Odaadták a testvér ág. evangélikus egyháznak; hogy miért éppen nekik, azt is tudjuk.

Csak nem régen világlott ki, hogy 12 év alatt közigazgatási és egyéb segélyeinkből, melyek szintén törvényhozásilag voltak megállapítva, 10 milliónál nagyobb összeget vontak el. Ki vette el, melyik hatalom az, amelyik felette áll az országgyűlésnek, amely részünkre ez összeget megszavazta, azt sem tudjuk; csak azt tudjuk, hogy ez is egy törvényellenes cselekedet volt, amelynek reparációját hiába várjuk.

Felhozam-e elnemzetlenítésünket minden vonalon? Az egyre szaporodó szlovák népiskolákat, a szlovák gimnáziumokat, amelyekbe seregestől beédesgetett gyermekeink elvesztik nemzeti öntudatukat, akiknek még magyarul hittant sem szabad tanulniok! Rámutassak-e arra, hogy még szorosan tudományos theol. könyveket sem szabad behozni, ha magyar nyelven vannak írva?

Mindezeknek az a nyilvánvaló céljuk, hogy minél kevesebb legyen a magyar levegő és meghaljunk, vagy asszimilálódjunk...“

De nemcsak anyagi sikon és elnemzetlenítési viszonylatban bujtogattak és dolgoztak egyházunk ellen az állam hivatalos közegei, hanem jog- és törvénysértő eljárásukkal veszélyeztették egyházunk jórendjét.

Már az 1923. évi konventi jegyzőkönyv 39. pontja alatt a közigazgatási vonatkozású sérelmeknek egész sorozatát adja hírül.

— „A zempléni zsupán Kiskövesden az esperesnek tett ígérete ellenére a lelkési fizetés hátrálékának behajtásától az alárendelt közigazgatási tisztviselőt eltiltotta... Szomotoron a lelkész hátrálékos fizetésének behajtását szintén megakadályozta... Perbenyiken, ahol az elhunyt lelkész özvegyének a lelkési lakást már elkellert volna hagynia, az özvegy részére a lelkési lakban való lakhatást továbbra is engedélyezte s ezáltal az egyházközség új lelkészt állásának elfoglalásában gátolta... A feledi és rozsnói szolgabírák, a hozzájuk végrehajtás végett betérjesztett egyházi adóhátrálékok ügyében a hátrálékos felekkel tárgyalást tartottak s ebből kifolyólag a végrehajtást felfüggesztették... A cakói templomépítés költségeinek fedezésére kivetett egyházi adó végrehajtására Gömör vármegye zsupánja megtagadta a segítséget azzal az indoklással, hogy Szlovenszkon a református egyház nincs megszervezve, tehát önkormányzati joga sincs érvényben... A pelsőczy egyháznak a szolgabíró rendelte el a két nyelvű pecsétet. Az anyakönyvi kiadványoknak az állam nyelvén való kiállítását a szolgabírói hivatalok rendelték el a lelkészeknek... A feledi szolgabíró 1922. évi január havában a darnyai templomban házkutatást tartott a lelkész tudta nélkül.“ (L. 1923. évi konventi jkv. 51—52. oldalt.)

Az 1924. évi január hó 8-i kassai Konventhez az ungi egyházmegye esperese egy beadvánnyal fordult, melyben előadta, mi szerint Szabó Endre, állásától elmozdított minaji lelkész ügyében

1923 aug. 4-én 527. szám alatt megkereste az ungvári járásfőnököt, hogy az ítéletet Szabó Endrével szemben fogantosítsa. A járásfőnök ezzel szemben felhatalmazta nevezett lelkészt, hogy továbbra is birtokában maradhat a lelkészi lakásnak és összes melléképületeinek.

Igy szabotálták felelős hivatali tényezők egyházi törvényeinket, melynek értelmében a politikai hatóságok, az egyházi hatóságok törvényes megkereséseit, kéréseit fogantosítani tartoznak.

Egyházunk és az állam viszonyának tárgyalásánál rá kell még mutatni arra a tájékozatlanságra, mely szerint egyes állami hivatalok nem voltak tisztában hivatali hatáskörüik terjedelmével. Sokszor úgy a járási főnökségek (főszolgabírák), mint a körjegyzői hivatalok rendelkezni próbáltak lelkészeinkkel és ünnepélyes istentiszteleteket rendeltek saját hatáskörüikben olyan alkalmakra is, melyekre nem volt Országos Hivatali rendelet. Pedig tudnia kellett volna minden hivatalnak, hogy istentiszteleti ügyben csak az egyházi főhatóságnak van joga intézkedni s csak ezen keresztül érvényesíthetők az állami hivatalok ilyen irányu kívánságai.

Jóvá nem hagyott egyházi törvényeinkből kifolyólag sok nehéz és ferde helyzet adódott, melyek szomorú fényt vetettek egyházunk és az állam közti viszonyra. Dr. Magda Sándor püspök az 1937. évi nov. 4-én tartott tiszáninneri egyházkerület kassai közgyűlésén felolvasott püspöki jelentésében rámutatott arra a visszás esetre, mely az eperjesi egyház peres ügyével kapcsolatban adódott elő. — Az alperes ügyvédje kétségbevonta, hogy az eperjesi egyházköztség létezik mint jogi személy s hogy perképes volna. A bíró elfogadta az érvelést s csak az Országos Hivataltól kért bizonylatra adott hitelt a helyes álláspontnak, hogy az eperjesi egyház mint jogi személy létezik, amennyiben az 1904/07. évi egyházi alkotmány érvényes mindaddig, amíg az új jóvá nem hagyatik. Mint tudvalevő, az új egyházi alkotmány jóváhagyása soha nem történt meg.

Az egyház és az állam ellentétes viszonyából adódó eme sajtáságos helyzet számtalanszor nehéz feladatok elé állította egyházunk vezetőit, amikor intézkedniök kellett olyan esetekben, ahol az egyházi és állami törvények rendelkezései ellentétben állottak egymással s ilyenkor elsődleges egyházi érdekek szenvedtek helyrehozhatatlan károkat.

Az állam szuverén hatalommal hozott olyan törvényeket, amelyek egyházunkat érintették. Ilyenek voltak: az 1919. évi 320. sz. törvény, mely a házasságkötést formai tekintetben fakultatívá tette, majd később az 1925. évi 65. és az 1929. évi 55. számú, ünnepekre vonatkozó törvények, amelyek szerint egyetlen protestáns ünnep a július 6-ki Husz János ünnep, melyekkel református iskoláinkat és híveinket állami törvényhozással kényszerítették a munkaszünet ürügye alatt más vallás ünnepeinek a megtartására.

Az állami hatóságok sok esetben legbensőbb egyházi ügyeinkbe oly módon avatkoztak bele, mintha egyházi alkotmányunk fel lett volna függesztve és ebből kifolyólag számos nehézséget gördítettek lelkipásztoraink és tanítóink működése elé.

Egyházunk vezetősége több alkalommal volt kénytelen memorandummal fordulni az államkormányhoz annak a nyelvi vonatkozásban előálló képtelen helyzetnek a megszüntetése céljából, mely szerint egyházunk hatóságával, lelkészi hivatalaival, a különböző hivatalok kizárólag cseh, szlovák és ruszin nyelven levezettek, ami a hivatalos ügyek intézését végtelenül megnehezítette. Sőt olyan, egyenesen törvénybe ütköző rendelet is napvilágot látott, mely arra akarta kényszeríteni a lelkészi hivatalokat, miszerint az anyakönyvi kivonatok még az 1895 előtti időből is szlovák nyelven állítandók ki s a jelen anyakönyvek is államnyelven vezetendők. Elfelejtették a cseh centralizmus mesterei, hogy az anyakönyv államilag hiteles okmánytár, amelyet csak azon a nyelven lehet másolni is, amelyen az eredeti bejegyzések történtek. A hiteles fordítás pedig nem a lelkipásztorok, hanem a közjegyzők feladata.

Egyházunknak az állammal való viszonyában 20 éven keresztül nyílt sebe volt még a külön szlovák egyházmegye felállításának kérdése. E kérdést külön cím alatt tárgyaltuk már, azonban a nyelvi és nemzetiségi sérelem kérdésével kapcsolatban egy konkrét eset idekiváncozik. Pálóczi Czinke István püspök a tiszáninneri egyházkerület 1924. évi szeptember hó 28-i kassai közgyűlésén felvasott püspöki jelentésében erre vonatkozólag a következőket adta elő:

„Ez év április havában a pályini gyülekezetből kaptam egy mélyen elkeserítő beadványt, 81 aláírással, szlovák nyelven, amelyben lelketlenül megvádolják egyházkerületünket, hogy tót kálmínistáit századokon át elnyomta, elmagyarosította, sőt még most is rablánc alatt tartja. Kéri a magyar lelkész

haladéktalan áthelyezését. Én látatlanul is ráismertem az írásban Ézsau kezére, de mert azt is tudtam, hogy ez nem helyi jelenség, hanem egy lappangó, általános gyujtogatásnak egyik kilobbanó csóvája: nyílt levélben feleltem rá egyházi lapunkban, valamennyi szlovák gyülekezethez intézve szavamát. Amiket irtam, minden szava megcáfolhatatlan történeti igazság. El is némult föle egyelőre az áskálódás. Azt a céloamat is elértem vele, hogy a gyujtogató kézrekerült. Nyílt levelem megjelenése után ugyanis egy meglepő és bünbánó nyilatkozatot kaptam a pályini gyülekezettől, melynek becsületességében egy percig sem kételkedtem.

A nyilatkozat így szól: — „A pályini presbitérium meglepetéssel értesült a Ft. Püspök Úr nyílt levelében kifejezésre juttatott, a hívek elszakadására vonatkozó szándékáról, amennyiben a jelenlegi berendezéssel, állapottal mindenki meg van elégedve, elszakadásra a hívek közül senki sem gondol. Kijelentik, hogy a kérvény rosszakaratu, a hívek félrevezetését célzó vádaskodás, amennyiben annak tartalmát az aláírók legnagyobb része nem ismeri, mintegy 19 jogosulatlan aláírás, 7 aláírás kétszer is előfordul és többen semmit sem tudnak róla. Egyik szereplő presbiter előadása szerint a kérvényt a járási főnök úr hozta ki a körjegyzői irodába s adta ki aláírás és beküldés végett. Presbitérium egyhangulag kijelenti, hogy a lelkész működésével meg vannak elégedve, aki a hívek közös belenyugvásával s együttesen történt megállapodás szerint végzi szolgálatait, miért is felkéri a lelkészt, hogy a Ft. Püspök Urat megelégedésükről és ragaszkodásukról nyugtassa meg, a hamis aláírásokat kutassa ki s a hívek félrevezetőjével, az aláírások hamisítójával szemben törvényes uton járjon el.“

Nem jártunk el senki ellen, hisz előre sejtettük a bujtogatást (amiben részt vesz egy fanatikus tanfelügyelő s a körjegyző is), hanem levontuk belőle a tanulságot. Azt t. i., hogy szlovák híveinkkel való viszonyainkat gyökeresen rendezni kell s a további izgatásnak ezáltal elejét venni.“ (L. tiszán-inneni e. ker. 1924. évi szeptember 23-i jkv. 7—8. oldalt.)

A háttérben így lázított, bujtogatott az intrikusok hada, akik élőlőszóval, napilapok, folyóiratok hasábjain, beadványokban a legvalótlanabb vádakkal igyekeztek befeketíteni egyházunkat és annak vezetőit. Legfőbb vád az volt egyházunk ellen, hogy az *i r r e d e n t i z m u s* melegágya, a magyar gondolat ébredtartója az új államalakulatban.

Mindemellett Egyetemes Egyházunk az államkormány kívánóságának eleget tett, mindazt elvégezte, ami a külső szervezkedés érdekében az állammal való viszonylatban szükségesnek mutatkozott. Egyházunk vezetőinek és a lelkészi karnak magatartása meggyőzhette a csehszlovák kormányt az új államalakulatba kényszerített magyar református egyház építő, békés szándékáról. A zsinati törvényekben megalkotta azokat a jogszabályokat, amelyeket az állam az elismertetés feltételül állított. Igaz, hogy évszázados egyházi a u t o n ó m i á j á r ó l és m a g y a r s á g á r ó l nem volt hajlandó lemondani s e törekvése mellett minden közéleti megnyilat-

kozásában nyilvános színvallást és bátor bizonyoságot tett. Ezért volt húszéves antagonizmus egyházunk és a csehszlovák állam közötti viszonylatban. Ezért nem jutott egyházunk a csehszlovák államban törvénybiztosította jogaihoz és félig-meddig törvényen kívüli állapotban élte itt a maga egyházi életét és állandó zörgetésre, sürgetésre, szivós és következetes küzdelemre, erejét felmorzsoló harcra volt szükség, hogy pusztá létét biztosítsa és célkitűzéseit elérje.

Ennek az állapotnak a konzekvenciáit vontta le Dr. Magda Sándor, a „Református Egyház és Iskola“ 1929. évi január hó 6-i számának: „Második decennium“ c., az egyház és az állam viszonyát tárgyaló nagyszerű vezércikkében, melyben sérelmektől terhes egyházunk 10 éves kálváriajárását rögzítette le nagy vonásokban és rámutatott a csehszlovák kormány kegyetlen és ravasz játéka egyetemes egyházunkkal szemben és meggyőző erővel utalt arra, miszerint a csehszlovák kormány kezében minden akadálygördítés egyházunk konszolidációja elé csupán ürügy és merő kifogás volt, hogy anyagi és lelki birtokállományunkból teljesen kiforgasson és végeredményben koldusbotra juttasson. Találón vonta le ennek az állapotnak végső következményeit cikkének befejező soraiban, melyet idézünk:

„Ki kell már egyszer teljesen józanodnunk a hiu ábrándokból és be kell látnunk, hogy legszentebb eszményeink s önállóságunk feláldozása nélkül az államtól jóakaratot, sőt még méltányos elbánást sem remélhetünk. A hosszú esztendőök kínos és eredménytelen vergődései után, most már ne az állam felé, hanem saját gyülekezeteink felé fordítsuk tekintetünket. A papirpusztító, hasztalan memorandumozás és kérvényezés helyett fogjunk hozzá gyülekezeteink belső építéséhez s azokban igyekezzünk megteremteni fennmaradásunknak minden állami támogatásnál biztosabb és állandóbb bázisát... Az árvaház ügyének nem remélt és nagyszerű biztatásokat keltő fordulása megmutatta a biztos irányt, amerre haladnunk kell. Ez az elmúlt esztendőnek legnagyobb áldása s e mostaninak biztató reménysége.“

Egy jogállamnak az a legelső és legfőbb feladata, hogy a kebelében élő polgárokat támogassa, szeretettel magához láncolja, sőt anyagilag segítse, hogy annak az államnak békés, építő szervei és polgárai legyenek. A csehszlovák állam magyar református egyházunkkal és hiveinkkel való viszonylatban ezt az életszabályt nem tartotta be, sőt az ellenkezőjét cselekedte ennek két évtizeden keresztül. Azóta már ítélt felette az idő és a történelem.

10. Egyházunk és magyarságunk.

A cseh centralizmus politikai vonalvezetését főképpen az jellemezte, hogy húsz éven keresztül a Csehszlovákiába kényszerített nemzetiségekkel szemben elnemzetlenítő politikát folytatott. Ez az elnemzetlenítési törekvés elsősorban az itt élő magyarság ellen irányult és az évek múlásával nemhogy alább hagyott volna, hanem töretlen vonalban kitarzott, sőt szemelláthatólag fokozódott.

Felekezeti szemszögből vizsgálva e kérdést, a csehszlovák elnemzetlenítő törekvésnek legkevésbé állott ellent a zsidóság, sőt segédkezet nyújtott bizonyos vonatkozásokban, másodsorban a gör. katolikus egyház, harmadsorban a róm. katolikus egyház. A csehszlovák elnemzetlenítési törekvés a leghatározottabb visszautasításra és a legmerevebb ellenállásra a 96%-ban magyar református egyház részéről talált. Ez nem egy könnyelműen odavetett megállapítás, hanem két évtized eseménysorozata visszavonhatatlanul igazolja ezt. Hivatalos csehszlovák körök előtt a református elnevezés az i r r e d e n t á v a l volt egyenlő.

5. A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református egyházunknak húszéves története éppen merev magyar nemzeti magatartása miatt a küzdelmek és megpróbáltatások szakadatlan láncolata volt. Az 1918. évi megszállás idejétől 1938. évi nov. 10-ig egyházi közéletünk minden mozzanata alátámasztja ezt a történelmi állítást.

Zsinati, konventi, kerületi, egyházmegyei jegyzőkönyveink és számtalan írott dokumentumaink fényes bizonyítékai annak a megfellebbezhetetlen igazságnak, hogy az elszakitottságban élő magyar református egyház a maga egységes tömegével minden hivatalos egyházi fokozaton, kezdve a presbitériumoktól fel egészen egyházunk legfőbb végrehajtó és törvényhozó szervéig, az Egyetemes Konventig és Zsinatig, a tiszta, határozott és merészen bátor magyar álláspontot képviselte úgy, hogy nem riadt vissza a legnagyobb áldozatok meghozatalától sem, amikor évszázados autonómiáját, lelkészei anyagi existenciáját és egyáltalán a létét tette kockára a csehszlovák állam exponenseivel való folytonos szembehelyezkedésével, jogaink megvédésével kapcsolatosan.

Erről a történelmi állításról győz meg e történelmi tanulmány minden eddigi és ezután következő fejezete. Kitűnik ezekből, hogy

miképpen a multban 400 éven át, úgy a közelmultban a cseh megszállás alatt is, az evangéliumi hit ápolását és a magyar nemzeti öntudat ébrentartására irányuló törekvést egymással elválaszthatatlan kötelességének tartotta, küldetését minden időben vállaló magyar református egyházunk.

A református lelkipásztorok tették le a legkésőbbi időpontban a fogadalmat. Minden felekezet rendezni tudta a csehszlovák állammal való viszonyát, egyedül az itteni magyar református egyház törvényeit nem hagyták jóvá, amiből kifolyólag felmérhetetlen anyagi károkat szenvedett. Magyar nyelv és kultúra, általában a magyar szellem őrállói voltak az itteni lelkipásztorok és felekezeti tanítók, vállalva sok esetben a hontalanság, az állami fizetéskiegészítés megvonásának kockázatát, vagy jobb esetben a lenézettség és félrerugottság keserű kenyerét. A mi református egyházunk tartotta fenn az egyetlen magyarnyelvű főiskolát: a losonci teológiát és minden cseh mesterkedés ellenére, a megszállás utolsó éveiben, a komáromi magyar református tanítóképzőt. Elemi iskoláink a magyar nyelv és kultúra melegágyai voltak a húszéves elnyomás alatt.

Egyházi és világi vezetőink mindvégig exponált magyar nemzeti párti személyiségek voltak. Ki az, aki nem ismerte volna P. Czinke István, Péter Mihály, Idrányi Barna, Dr. Magda Sándor, Balogh Elemér, Sörös Béla, Bertók Béla püspökök, továbbá Lukács Géza, Tornallyay Zoltán, Szilassy Béla, György Endre, Dr. Polchy István, Dr. Korláth Endre, Dr. Siménfalvy Árpád, R. Vozáry Aladár, Egry Ferenc és mások értékes, nemzetmentő és nemzetépítő munkáját a csehszlovákiai kisebbségi sorsban.

Az itt felsorolt állításokat — melyeket annyi fényes történelmi példa igazol — alátámasztjuk néhány közelebbi konkrét esettel. — Már a szervezkedés kezdetén 1920-ban, amikor a tiszáninneri és dunáninneri egyházkerületek szeptember hó 8-án közös memorandummal fordultak a csehszlovák köztársaság Elnökéhez, a leghatározottabban leszögezték, miszerint: „Hagyományos hűséggel ragaszkodunk a történelmi békeszerződésekben, országos törvényekben, az 1648-i vestfáliai nemzetközi békepontokban, a trianoni békeszerződésben részünkre biztosított nyelv és vallási jogokhoz, ragaszkodunk mindenkéfelett egyházunk háromszázados vértanúsággal kiérdemelt egyházi és iskolai autonómiájá-

hoz, államilag szentesített törvénykönyvében megállapított zsinatpresbiteri egyházkormányzatához“ . . . Ugyanezzel a beadvánnyal párhuzamosan P. Czinke István egy másik memorandummal fordult Szlovenszko Teljhatalmu Miniszteréhez, melyben erőteljesen kihangsúlyozta: „Hogy mint minden izében és szervezetében csaknem kizárólag magyar anyanyelvű felekezet, egyházi és iskolai életében s annak minden vonatkozásában, saját anyanyelvén képes és kíván érintkezni úgy az összes politikai hatóságokkal és államképviseléttel, valamint azoknak velünk való érintkezésében is“ . . .

Bár egyházi vezetőink jogaink védelme tekintetében félreértetlenül leszögezték egyházunk álláspontját és bár nemzetközi védelem alá helyezett kisebbségi szerződésekben (Trianon, Versailles, Saint-Germain en Laye) kötelezte magát Csehszlovákia arra, miszerint nyelvük szabad használatát és vallásuk szabad gyakorlatát a köztársaság minden polgárának biztosítja s azt a Népszövetség oltalma alá helyezi, azonban a tapasztalat és élet az írott betűkkel szemben mást mutatott.

P. Czinke István egyetemes konventi elnök már 1923. évi ápr. 25-i losonci Konventen tartott püspöki jelentésében egyetemes egyházunk helyzetére és elnemzetlenítésére vonatkozólag megdöbbentő komolysággal a következő szomorú tényeket sorakoztatta fel:

„Mintha súlyos társzekerek dübörögnének rajta keresztül: úgy reng lelkünk állandóan és nem bir pihenőre jutni a rajta kiméletlenül végig gázoló, nap-nap mellett megújuló bizonytalanságok és fájdalmas bizonyosságok miatt. Most már tisztán látjuk végétünket, hogy mi egy bekerített vár kiéhezetésre, nem merem mondani, hogy halálra ítélt őrserege vagyunk . . . Mióta ránk borult az éj: itt is, ott is látjuk kigyulni az ellenséges tüzeket, hol a Kostnické Jiskriben, hol az amerikai propagandairatokban, a Slovensky Kálvinban, amelyek mind egy megdöbbentő célra világítanak rá: a Szlovenszko Református Egyház öntudatos és fokozatos elnemzetlenítésére, fényes, nyakas, ősi karakterének elhomályosítására és megerőtlenítésére“ . . . (L. 1923. évi konventi jkv. 8. oldalt.)

Majd a tiszáninneri egyházkerület 1925. évi október hó 7-i kassai közgyűlésén a csehszlovák kormánytényezők elnemzetlenítési törekvésével kapcsolatosan a következő súlyos megállapításokat tette: „Még csak a kezdet kezdetén vagyunk, de kezd mindinkább látható körvonalakban kibontakozni előttünk az a nagy-szabású s minden részletében átgondolt iskolapolitika, mely halálos biztossággal szorítja be — az államsegély révén — iskoláin-

kat, tanítóinkat, önrendelkezési jogunkat és velük n e m z e t i lé-
tünket is az állami mindenhatóság fojtó karjaiba. — Érezzük a po-
lip ölelését s előre látjuk azt a napot, amikor az árva magyar szó,
s az árva kálvinista magyar lélek a régi, szent menedékhelyre hu-
zódik vissza: a templomokba és a családokba, az édesanyák szive
mellé és az Isten szive mellé“ . . . (L. tiszáninneri e. ker. 1925. évi
jkv. 9—10. oldalt.)

Egyetemes Egyházunk vezetőségének a csehszlovák kor-
mánytényezőkkel folytatott tárgyalásai alkalmával többször tudtul
adták, hogy egyházunk és az állam közötti viszony rendezésének
főakadályá erős m a g y a r n e m z e t i tudatunk, megalkuvásra
nem hajlandó m a g y a r n e m z e t i magatartásunk.

A pozsonyi „Reggel“ c. kormányszolgálatos lap 1926. évi
január 23-i számában leközölt intervjuban Stunda István, cseh-
szlovák kormányelőadó is azt a tanácsot adta, hogy az állammal
való megegyezéssel kapcsolatosan jól tenné a református egyház,
ha hátat fordítana a Csehszlovákiában élő magyar kisebbségnek.

Egyházunk magatartását hiven tükröző választ adott erre a
kormányszolgálatos ajánlatra a „Református Egyház és Iskola“
1926. évi február 14-i számában Péter Mihály, a magyar és szlo-
vák kérdés nagy szakértője és harcosa a következőkben:

„Érintem a referens úr azon óhaját, hogy jobb lett volna, ha kikapcso-
lódnánk a magyar kisebbségből, amit különben már a kormányhatározat is
kifejtett. Azonban én úgy tudom, hogy mi mikor reformátusok vagyunk, ak-
kor egyúttal magyarok is vagyunk. Hová kapcsolódnánk be, mint kisebbség,
ha nem az itteni magyarságba? Vallásilag ugyan csinálhatnánk közös fron-
tot bármely nemzetiségű protestánssal, ha ugyanazokat a protestánsokat ott
se vezetné a sovinizmus, de mint magyarok kikkel kössük össze magunkat,
ha nem a magyarsággal? Hát lehet mást kívánni higgadt ítéllettel? Trianon
egy óriási falatot adott a csehszlovák államnak, szinmagyarsággal is rakottat.
Most a megemésztés csak úgy történhetik meg, ha az itteni magyarság el-
csehszlovákosíttatnék. Iskolák átformálása, telepítés stb. mind ezt célozza.
E támadás ellen, kikkel kapcsoljuk össze magunkat a védelemben, ha nem
a magyarsággal“ . . .

A cseh megszállás alatt napról-napra élet-halál harcot foly-
tató egyházunk, mint egyedüli nemzeti egyház, mindig szem előtt
tartotta kisebbségi sorsban élt nemzetünk egyetemes érdekeit. Ahol
elnémult a magyar szó, ott a református lelkipásztor és tanító hir-
dette a magyar igét a templomban és iskolában, igazolva a világ
szeme előtt, hogy az iderekesztett 'kisebbségi magyar nemzet él hi-
tében is, nyelvében is.

Konventi, kerületi, egyházmegyei gyűléseken le egészen a presbitériumokig egyházi és világi vezetőink nyíltan, bátran és a leghatározottabban körvonalazva kifejezésre juttatták egyházunk magyar nemzeti jellegét.

A sok fényes és felemelő példa közül itt csupán Szilassy Béla, egyetemes konventünk világi elnökének 1937. évi ápr. 14-i komáromi Konventen elhangzott beszédének idevonatkozó részére utalunk, mely a cseh megszállás 19-ik esztendejében nyílt hitvallás volt a magyar nemzeti gondolat mellett.

... „Azoknak a református egyházaknak, amelyek kisebbségi sorsban élő nemzettestekben végzik Istenről nyert megbízatásukat, még külön problémájuk a nemzeti kérdéshez való viszonyuk, mely elöl kitérni nem lehet... És rá kell mutatnom arra, hogyha Isten a mi egyházunkat a Csehszlovákiában élő magyarságba állította munkába, akkor annak kötelességévé tette a magyarság szolgálatát, minden konzekvenciájával együtt. Ez azt jelenti, hogy az egyháznak és különösen az egyházi adminisztrációnak mindent abból a szempontból kell vizsgálnia, hogy az a magyarság előnyére vagy hátrányára van-e...

Magyar egyházunknak hitben erős, gerinces magyar papokra van szüksége, akik az egyházi szolgálatot hivatásérzésből vállalják és nem megélhetést biztosító hivatalt keresnek benne. Akik — ha a szükség úgy hozza magával — a gályarabságra ment elődök méltó utódai tudnak lenni, mert önfeláldozásra készek és nemzeti öntudatuk megalkuvást nem ismer.” (L. 1937. évi konventi jkv. 4—6. oldalt.)

De nemcsak a legfelső közületek, hanem a presbitériumok is hivatásuk magasztán állottak. Sok helyen, mint pl. Abaújban éppen a magyar-szlovák nyelvhatáron lévő gyülekezetek presbitériumai: a beszeri, alsólánci, csányi, garbócbogdányi és györkei presbitériumok szolgáltattak magyarságukhoz, nyelvükhöz való ragaszkodásukkal felemelő példát. A sok felemelő példából e helyen csupán a beszeri presbitérium magatartását örökítjük meg.

Egy 1922-ben kelt rendelet megtiltotta a református iskolában a magyar nyelvű tanítást, mire a presbitérium határozatot hozott, hogy a tanító a tanítást magyar nyelven lássa el továbbra is, amiért családonként egy mázsa búzával emelték javadalmát. Ezt a lépést a tanügyi hatóság azzal torolta meg, hogy a fizetésemelést beszámította a helyi javadalomba, a tanítónak pedig fegyelmi terhe alatt megtiltotta a magyar nyelven való tanítást. Későbbi kormányrendelet még a hittannak magyar nyelven való tanítását is tiltotta a szlovák iskolában. A beszeri presbitérium ezzel szemben saját felelősségére felkérte a lelkipásztort a hittannak a lelkészlakon

való tanítására, majd mikor lelkipásztorukat törvény elé idézték, tanuvallomásukkal, mint egy ember megvédelmezték.

Ilyen és ehhez hasonló sorozatos megnyilatkozások jelzik eleitől végig egyházunk húszéves küzdelmekkel, kísértésekkel, ígértetésekkel és fenyegetésekkel telített, kálváriás útját a csehszlovák köztársaságban. Érthető, ha bizonyos körök látva egyházi vezetőink, hiveink nemzeti öntudatát, evangéliumi hitük mellett a fajtájukhoz való feltétlen ragaszkodást, sokszor nem is úgy tekintettek egyházunkra, mint vallási közösségekre, hanem csupán mint faji érdekeket védő alakulatra.

Ezt a tényt megfélebbezhetetlen erővel igazolja: Knight Györgynek, a budapesti skót missziói állomás lelkészének a „Református Egyház és Iskola“ 1937. évi május hó 22-i számában megjelent írása, melyben beszámolt csehszlovákiai utazása néhány benyomásáról, melyet lelkésztársával: Smith Róbert prágai skót missziói lelkésszel, a szlovákiai és kárpátaljai magyar református egyház központibb fekvésű gyülekezeteinek meglátogatása alkalmával szerzett.

— „Nagy hatást gyakorolt reánk a templomok sűrű látogatottsága. Az éneklés szívhezszólóan gyönyörű volt és az az igazi érdeklődés és szeretet, mely az Egyház iránt megnyilvánult. Mindketten azonban azt éreztük, hogy éppen ebben a nagy lelkesedésben, melyet a magyar református érez az egyháza iránt — nagy veszély rejtőzik. A zsidókról mondják, hogy vallásukat köteléknek tekintik, mely összefűzi őket egy fajjá. Vajjon a köztársaságban élő magyarok nem tekintik-e vallásukat egy olyan köteléknek, mely összetartja fajukat? Vajjon rendes egyháztag felteszi-e magának azt a kérdést, hogy szeretné-e, ha egyházát elárasztanák szlovákok, rutének, vagy más nemzetiségbeliek, akik az élő kenyeret keresik? Szívesen látnák-e ezeket, vagy pedig a magyar nyelven beszélő egyház csak magyarok részére való?... Állami hivatalnokokkal folytatott beszélgetésünkből kifolyólag azt a benyomást szereztük, hogy a Magyar Református Egyházat nem veszik komolyan és úgy tekintenek rá, mint valami magától értetődő vesszőparipára, mely a magyarsággal jár.“

A sovinizmustól túlfűtött csehszlovák propaganda alapján tehát még egy nagy nemzet fia is, akik ráadásul missziói állomásokon működő lelkipásztorok voltak, azt a benyomást szerezték rólunk 1937-ben, a cseh megszállás 19-ik esztendejében, mintha egyházunk nem is hitfelekezeti korporáció, nem a Szentlélek Instrumentuma, nem Krisztus testének élete volna ebben a világban, hanem elsősorban magyar faji értékeket védő alakulat, egy társadalmi intézmény, melynek abban áll elsődleges jelentősége, hogy magyar fajiságunk érdekeit mozdítsa elő.

Éppen ezért, mert reformátusnak lenni egyet jelentett a magyarsággal — miként a multban, úgy a húszéves cseh megszállás alatt is —, következetes és öntudatos magyarságunk miatt voltunk ü l d ö z ö t t E g y h á z .

Hogy a csehek általában miképpen vélekedtek rólunk, magyarokról, idézzük idevonatkozólag Dr. Magda Sándornak a hivatalos lap 1928. évi márc. 4-i számában megjelent vezércikkéből a következő részt:

— „Mióta a csehszlovák köztársaságban élünk, az uralkodó nemzet tagjainak szájából semmit sem hallottunk gyakrabban, mint azt, hogy mi magyarok vagyunk a világ leghitványabb nációja. A köztársaság ünnepén (okt. 28-án) hallottam egyik szónoktól, aki túlnyomórésztben magyar hallgatóság előtt beszélt, hogy addig nem lesz nyugalom Európában, míg a barbár magyarokat vissza nem telepítik Ázsiába. Az uralkodó nemzet sajtójában naponként olvashatjuk, hogy a magyar lelketlen, rabszolgatartó faj, amely ezer éven át korbáccsal és börtönnel kinozta azokat a más nemzetiségűeket, akik államában éltek Bizony nekünk magyar reformátusoknak — akik pszichikai és ethnikai adottság folytán joggal tarthatjuk magunkat a magyar faj reprezentánsainak — elég alkalmunk van elgondolkozni azon, hogy csakugyan olyan gonoszok vagyunk-e, mint amilyeneknek tartanak bennünket?“

Igy vélekedtek rólunk: magyarokról, az uralkodó cseh nemzet tömegei az egész vonalon. Pedig kétségtelen, hogy az iderekesztett magyarságnak a reformátusság volt a leggerincesebb, legértékesebb és legintelligensebb eleme és amint a felemelő példák sorozatai mutatják — miként a multban, úgy a húszéves cseh megszállás alatt is —, reánk hárult a nemzetfenntartó kötelességek legnehezebb része.

A leirottak után minden református ember, de minden őszinte magyar ember is, a legnagyobb megütközéssel és megdöbbenéssel veheti tudomásul azt a ferde beállítást és a történelmi igazságtól eltérő kisiklást, mellyel az 1938. évi november 2-át követő átmeneti napok után S z ü l l ő G é z a nemzetgyűlési képviselő, a húszéves cseh megszállás alatt egyik legharcosabb, legfelkészültebb és legkiválóbb politikusunk illette, a református lelkipásztorok egy részének megbélyegzésén keresztül, visszatért református egyházunkat a „Pesti Hírlap“ hasábjain közzétett: „Húsz magyar esztendő“ c. cikksorozatban (VII. közlemény), az anyaországi közvélemény előtt. Mig a róm. katolikus felekezettel szemben meglobogtatja az elismerés zászlaját és kiemelte, hogy az itt élő magyarság azért maradt meg magyarnak, mert a plébánosok sze-

mélye tartotta össze, addig református egyházunk húszéves hősi küzdelmét és kálváriáját elintézte nagyrészen azzal, hogy a bodrogközi néhány református lelkésznek a cseh megszállás alatti helytelen politikai állásfoglalását bírálta és ismertette a nyilvánosság előtt. Az igazság az, hogy e lelképászoroknak — néhány kivételével — nem volt meg az állampolgárságuk és így próbálták menteni existenciájukat, különben bármely pillanatban kiutasíthatták őket. Azonban mikor látták, hogy kétszínű játékot űztek velük, nyomban hátatfordítottak a janus-arcu cseh politikai méregkeverőknek. Egyébként nem tagadjuk, a magyar reformátusság soraiban is akadtak megtévedt emberek, akik engedtek a kísértésnek, de ezek szóra sem érdemes szórványos jelenségek voltak, mert ha akadtak is olyanok, akik hátat fordítottak az itteni ellenzéki keresztény szocialista pártoknak — melynek vonalvezetésében is akadtak hibák —, azonban ezzel még nem tagadták meg és nem árulták el magyarságukat. Az itteni református lelképászorok 99%-ban a legkisebb fizetést élvezték és hiveink is szerény körülmények között élő gazdatársadalomból regrutálódtak, minélfogva lelképászoraink a szó legvalóságosabb értelmében napról-napra anyagi nehézségekkel küzdöttek és ha elvéve valaki helytelen politikai útra tévedt: emberileg megérthető, azonban az ilyenek sem tagadták meg fajtájukat, mert a botlás után visszatértek nemzeti kádereinkhez és megmaradtak magyaroknak.

A Volosinok, a Tisok, a Čarskiak, Kapušanskýak, Pavlikek, magas egyházi méltóságot betöltő lelképászorok, akik határozottan magyarellenes politikát folytattak és fanatikus szlovákoknak, ruszinoknak vallva magukat, egyenesen magyar gyűlöletet hirdettek és ilyen szellemben intézkedtek és dolgoztak húsz keserves esztendőn keresztül az iderekesztett magyarság ellen — ezek nem a mi sorainkból kerültek ki. Az 1938. évi november hó 2-i bécsi döntés után Kassáról és több exponált helyről nem a református lelképászorok menekültek Szlovákia felé, ezek állomáshelyükön maradtak.

A református egyházi főhatóságoknak nem volt módjukban úgy alkalmazkodni az egyházi közigazgatás terén a cseh érdekekhez, hogy magyar vidéken működő magyar lelkészeket, szlovák többségű gyülekezetekbe és meggyőződéses szlovák papokat pedig magyar többségű gyülekezetbe helyezzenek, csupán az állam iránt tanu-

sított lojalitásból. A „Prágai Magyar Hírlap“, magas színvonalu ellenzéki politikai napilapunk, mely r. katolikus befolyás alatt állott, több alkalommal megemlékezett egyes magyar többségű gyülekezetekben működő fanatikus szlovák plébánosokról, akik hitbéli misszió helyett szlovák missziót végeztek magyar hiveik között az egyházi adminisztrációban, az iskolai hitoktatásban, az itt élő úgy református, mint r. katolikus magyarság legnagyobb megdöbbenésére. A Prémontrei Rend a megszállás utolsó éveiben a „Kassai Ujság“ apróhirdetésében hívta fel a jelentkezők figyelmét a megnyitandó szlováknyelvű, rendi gimnáziumba való beiratkozásra, melyet a „Prágai Magyar Hírlap“ élesen elítélt annak idején.

Sorozatosan lehetne folytatni ezeket a magyarság rovására történő eseteket, melyeket az illetékes r. katolikus főhatóságok elnéztek, sőt propagáltak. Nem csodálkozunk, mert a katolicizmusnak velejárója a nemzetköziség. Azonban a történelmi tényeknek meghamisítását, a történelmi események átértékelését és ezzel kapcsolatosan református egyházunk magyar nemzetmentő munkájának leértékelését a leghatározottabban elítéljük és visszautasítjuk, annál is inkább, mert magyarságunkért mi türtünk a cseh megszállás húsz esztendeje alatt a legtöbbet. Az idevonatkozó történelmi tényeket, mint törvényeink meg nem erősítését, 44 hontalan lelkipásztor sorsát, az 1919-1920. évi elmaradt kongruát és a sérelmeknek más helyeken ismertetett végeláthatatlan sorozatát nem akarjuk e helyen az unalomig ismételni és Szüllő Géza állításaival szembeszögezni.

Azonban emlékeztet bennünket Szüllő Géza „tájékoztató“ közleményre arra a világháború (1914—18) után különösképpen divatbajlott „átértékelő“ történelmi irányzatra, mely a XVII. században Pázmányból fő-, Bethlen Gáborból mellékszereplőt csinál. Kiemelkedik a XVIII. század és homályban maradnak a szabadságharc heroizmussal küzdő szereplői. A vérpadok, a máglyák és gályák magyar hősei háttérbeszorulnak és Ellenreformáció, Abszolutizmus, Habsburg-legitimizmus kerülnek előtérbe és válnak az átértékelt magyar történelem becsült értékeivé.

E divatos történelemszemlélet szerint, amennyiben a húszéves cseh korszak lezáródott, mint annak a kornak mártirjai és szenvedői most félreállhatunk és statisztálhatunk azok mellett, akik utólag bejelentik igényüket jobb magyarságukra és multból ismert

„nemzeti törekvésükre. A cseh államkormány félrerugott bennünket, mert túlságosan magyaroknak, irredentáknak talált, haza kerülve pedig ránk szeretnék sütni a bélyeget a nyilvánosság előtt, hogy kevésbé voltunk jó magyarok és nem tartottunk ki eléggé a magyar nemzeti gondolat mellett.

E történelmi munka minden eddigi és ezután következő fejezete megmutatja az olvasónak, hogy keresztyénség és fajszeretet, hithűség és nemzeti öntudat református egyházunkban mennyire édestestvérek voltak és maradnak.

11. Egyházunk viszonya a többi keresztyén felekezethez (az üngi egyházmegye Szabályrendelete).

A csehszlovák államkeretbe kényszerített református egyházunk, evangéliumi küldetéstudatából folyó felismeréssel, a megváltozott idők intése szerint arra törekedett, hogy a többi keresztyén felekezettel összefogva, a közös nagy ellenség: a hitetlenség, bűn, nemzeti türelmetlenség, társadalmi önzés ellen sorompóba álljon és közös fronton tömörülve vegye fel a harcot a krisztusi értékek megmentése érdekében. A kisebbségi sorsban élő, kevés lélekszámú magyarság létérdeke különösképpen megkívánta ennek a törekvésnek gyakorlati alkalmazását, hogy az itt élő magyarság erőtartaléka a felekezeti villongásban el ne forgácsolódjék.

Református egyházunk nemzeti missziójának tudatában szem előtt is tartotta mindvégig ezt a célkitűzést. Ennek igazolása végett a sok példa közül csupán Szilassy Béla egyetemes konventi elnöknek az 1928. évi dec. 13-i kassai Konventen elmondott beszédének idevonatkozó részére utalok, mely szerint a mi helyzetünkben a felekezeti viszonyt illetőleg egyházunk hivatalos álláspontját is kifejezésre juttatva így nyilatkozott: „Felekezeti villongásoknak csak az egyetemes nemzeti érdekek látják kárát. Ezért a más felekezethez való viszonyunkat nemzetünk iránt érzett szeretetünknek kell szabályoznia, azokban is Isten eszközeit látván nemzetünk boldogítására. Hogy mi alkalmasabb eszközök vagyunk, azt a bennünk lakozó lelkesedés, munkakészség és odaadás fogja beigazolni. Nemzeti misszióink tudatának egyházunk minden tagjában élő valóságnak kell lenni, ezt a felekezeti érzésnek nem szabad háttérbe szorítani.“ (L. 1928. évi konventi jkv. 9 oldalt.)

Nem így gondolkoztak azonban a r. katolikus egyház felelős vezetői és lelképásztorai. Amiképen közeli és távoli országokban az akció catholica bevezette a kiméletlen harcot az evangéliumi egyházak ellen, úgy nálunk is ez a türelmetlenkedő törekvés jellemezte sok esetben a r. katolikus egyház magatartását, református egyházunkkal szemben. Ez a törekvés annál inkább visszatetsző volt, mert a csehszlovák állam a 96/1925. sz. alatt meghozott, a felekezetek viszonyosságáról alkotott törvényben úgy intézkedett, hogy egyik felekezet lelkésze se avatkozzék be a másik egyház ügyeibe, hogy végre béke legyen az egyes egyházak között. E törvény 1. §-ának 3-ik pontja kimondta azt a nagy tételt, miszerint: „A gyermekek vallására vonatkozólag bárkinek adott kikötéseknek (reverzális) hatályuk nincsen!” E törvény első §-a kifejezetten a szülőknek adja meg a jogot, hogy szerződésileg intézkedhessenek a gyermekek vallása dolgában, tehát csak a már megszületett gyermek szülei birnak ezzel a joggal, a jegyesek nem.

A plébánosok nagyrésze azonban ez állami törvény intézkedését figyelmen kívül hagyva, a „Ne temere“ bullára és más hasonló pápai rendelkezésre támaszkodva, azt a törvénytelen és igazságtalan álláspontot követték, mely szerint a r. katolikus egyház a vegyesházasságot törvényesnek nem tartja s ezen az alapon kegyetlen kézzel zavarták meg 10—15 éves vegyesházasságok békéjét, lehetetlen helyzetbe hozva a házastársakat és gyermekeiket.

Egyes kiáltó esetek még Egyetemes Konventünket is foglalkoztatták. A kárpátaljai egyházkerület az 1925. évi március hó 31-i poprádi Konventhez két vallássérelmi esetet is felterjesztett, melyeket itt megörökítünk.

„Kompassz Antal fancsikai r. katolikus plébános, az ottani református lelkész tiltakozása ellenére, eltemetett egy református gyermeket. A gyermek vegyesházasságból származott, a szülők azonban a polgári hatóság előtt megegyeztek, hogy születendő gyermekeiket a református vallásban fogják nevelni, házasságukat református lelkész áldotta meg s a gyermeket is az keresztelte meg.

Mikor a gyermek meghalt, a r. katolikus plébános kijelentette, hogy mivel a vegyesházasságot az ő egyháza el nem ismeri, a gyermeket ő fogja eltemetni, mert az r. katolikus vallású. A szülőket, illetve az apát a plébános bírsággal, a szentségek elvonásával fenyegette meg arra az esetre, ha a gyermeket a református lelkéssel temettetik el, akik azonban követve a református lelkész felvilágosítását, a fenyegetésre semmit sem adtak. A temetés egy napon délután 3 órára volt kitűzve, fél órával előbb azonban megjelent az udvaron a plébános és mikor a református lelkész a kitűzött időben a te-

metésre elment: a szertartás már javában tartott. A református lelkész nem akarván botrányt okozni, kénytelen volt az erőszakosságot eltűrni és hazament. Jellemző az esetről, hogy a plébános a gyermeket református temetőben temette el.

A másik eset a következő: ugyanazon szülőknek az eset után egy évvel született fiúgyermekét ugyanazon plébános megkeresztelte, azzal állítván a szülőket, hogy a tavalyi pert megnyerte, dacára annak, hogy a református lelkész ez ellen előre tiltakozott s a szülőket is figyelmeztette a törvénytelen eljárásra.“ (L. 1925. évi augusztus hó 25-i konventi jkv. 80. oldalt.)

E plébános eljárása arculcsapása volt minden keresztyén testvériségnek, szeretetnek és krisztusi türelemnek. Egyetemes Egyházunk természetesen jogorvoslást keresett e minősíthetetlen eljárás ellen, úgy a r. katolikus egyházi, mint a polgári hatóságoknál.

Azonban a vallássérelmi esetek ezután sem maradtak el. Amikor Egyetemes Egyházunk, vagy valamelyik egyházkerületünk szabályrendeletre támaszkodva hasonló fegyverekkel próbált védekezni, akadtak agresszív fellépésű plébánosok, különösen a fiatalabb papi nemzedék tagjai között, akik nem igen válogattak az eszközökben és fenyegetésekben.

Idekiváncokozik az a rimaszombati vallássérelmi eset is, amikor az egyház presbitériuma kizárt a gyülekezetből egy református nőt, aki gyermekét átadta a r. katolikus egyháznak. Erre az ottani plébános demarsot küldött a presbitériumnak és felhívta, hogy öt nap alatt vonja vissza ítéletét, különben az 1894 : XLIII. t.-c. §§-ba, továbbá a terrortörvénybe ütköző bűncselekmény miatt bíróság elé állítja a presbitériumot. Fenyegetését be is váltotta, de a bíróság megállapította, hogy a református egyház presbitériumának joga van az egyháztagokat fegyelmezni (I. tiszáninneri e. ker. jkv. 18. oldalt). Még egy jellemző és kiáltó esetet ideiktatunk a sok közül. — Egy református apa és r. katolikus anya 3 fiúgyermekének áttérését munkába vette a plébános. A dolog nem ment, mert a református lelkész résen állott és figyelemmel kísérte az esetet. Közben a református lelkész tifusz megbetegedéssel a kórházba került. Felépülése után meglepetésképpen megkapta a járási hivatal értesítését a 3 gyermek áttéréséről.

A r. katolikus egyháznak és papjainak ilyen magatartása és eljárása teljesen lehetetlenné tették a keresztyén felekezetek őszinte összefogását a közös nagy ellenséggel szemben, mely nemcsak hitéleti síkon, hanem a cseh impérium elnemzetlenítési törekvé-

seiben is jelentkezett és fenyegetett bennünket, mint keresztyéneket és magyarokat egyaránt.

Az államhatóság részéről egyházunkat ért vallássérelemmel kapcsolatosan a dunáninneri egyházkerület 1928. évi dec. hó 13-i kassai Konventhez intézett felterjesztését említjük meg, amelyben jogorvoslásért fordult a kamocsa lelkészt ért vallássérelem miatt, miszerint nevezett lelkészt a polgári hatóság két alkalommal összesen 500 cs. koronára büntette meg, mert a református iskolában Vízkereszt és Boldogasszony napján nem rendelt el szünetet.

Az akció katholicának és néhány túlbuzgó plébánosnak felekezeti viszonylatban jelentkező túlkapása belekényszerítette egyházunkat is, hogy önvédelemből letérjen az evangéliumi szabadság útjáról és hasonló fegyverekhez nyúljon. Egyházmegyéink, kerületeink egymásután alkották meg szabályrendeleteiket a gyülekezeti tagok egyháziatlan és hithűségbe ütköző cselekményeinek és mulasztásainak kárhooztatásáról. E téren, mint legsikerültebbet, az ungi egyházmegye Szabályrendeletét kell kiemelnünk, melyet 1932. évi augusztus hó 25-i nagykaposi egyházmegyei közgyűlés határozatilag elfogadott. Ideiktatjuk e Szabályrendeletnek a reverzálisra vonatkozó 1. §-át, mely megmutatja, hogy milyen határozottan és bátran leszögezte álláspontját nevezett egyházmegye e kérdésben.

„1. §. — Az egyházmegyébe kebelezett egyházközségek és szórványok egyháztagei — akik vegeyházasságot kötvén születendő gyermekekét a másik házafél egyháza javára, vagy más, nem a református felekezet javára a házasságekötés előtt vagy után — az illetékes lelkész vagy presbitérium tagjainak figyelmeztetése ellenére, vagy ezeknek tudtán kívül odaigérik vagy átadják, avagy vegeyházasság esetén kívül is ilyen cselekményt követnek el — illetve a maguk — nemebeli gyermeküket más felekezetűnek nevelik vagy neveltetik — ha kiskorúak is — a legsúlyosabban megsértik református anyaszentegyházunk erkölcsi tekintélyét és méltóságát, megcsufolják az egyháztagektól elvárt hithűséget és egyháziias érzületet és megkárosítják református anyaszentegyházunk legszentebb erkölcsi és anyagi érdekeit is s ezért az ily gyülekezeti tagokkal szemben az illetékes presbitérium presbitériumi határozattal köteles együttesen kimondani és foganosítani az alábbi intézkedéseket:

a) a presbitérium a tényállásban megállapított cselekményt kárhoztatja; b) megfosztja az illető egyháztageot összes, az Egyházi Törvények I. t.-c. 108. §-ának a)—d) pontjai alatt felsorolt, az egyháztageokat megillető jogoktól; c) megfosztja az úrvacsorával élés jogától; d) kárpótlás nélkül megvonja tőle eddig birt, illetve gyakorolt ülőszékét, illetve székbeli helyét s ily ülőhelyet nem biztosít számára, kérelmére a presbitérium más ülőhelyet jelölhet ki a templomban; e) felmenti összes, az E. T. I. t.-c. 109. §-ának a)—g) pontja alatt felsorolt — az egyháztageokra megállapított kötelezett-ségek teljesítése alól és tőle ily teljesítéseket el nem fogad.“

A Szabályrendelet 8 §-ból és részletes indokolásból állott, mely hasonló szabályrendeletek alkotása végett az összes egyházkerületeknek megküldetett és a Konventhez is felterjesztetett, hogy esetleges zsinati törvényhozás céljaira előkészíthető legyen.

A felekezeti közti helyzet, a reverzális hajsza stb. ilyen határozott állásfoglalásra kényszerítette egyházunkat, ha gyülekezeteinek tekintélyét, erkölcsi, anyagi értékeit, jövő fennmaradását biztosítani akarta.

Szomorúan jegyezzük meg, hogy ezek a felekezeti közti helyzetben felmerült sérelmek az anyaországhoz való visszatérésünkkel nem hogy eltűntek vagy kevesbedtek volna, hanem hatványozottabb mértékben jelentkeznek és még erélyesebb állásfoglalásra kényszerítik református egyházunk közvéleményét és vezetését.

12. Kapcsolataink a külföldi evangéliumi egyházakkal.

Egyetemes Egyházunk mindjárt a szervezkedés megindulása után felismerte azt az értékes segítséget és felemelő erőt, melyet a külföldi evangéliumi egyházakkal való kapcsolat kiépítése jelenthet egyházunk elszigetelt és magárahagyott állapotában. Már az 1921. évi július hó 3-i rimaszombati első Konventhez azzal a felterjesztéssel élt a dunáninneri egyházkerület e kérdéssel kapcsolatban, miszerint a csehszlovák államkeretbe kényszerített egyházunk érdekeinek biztosítása végett keresse meg a Konvent az összes külföldi evangéliumi egyházakat és lépjen velük szövetségre.

Indokoltá tette ezt az a nehéz helyzet, melyben egyházunk az államváltozással jutott, továbbá az a szomorú tény, hogy külföldi testvéreink keveset tudtak rólunk, egyházi életünkről, szükségeseinkről, bajainkról, másfelől pedig mi is keveset tudtunk a külföldi evangéliumi egyházakról, missziói megmozdulásukról, berendezkedésükről, munkájukról és törekvésükről. Bizonyos vonatkozásban, az átmeneti évek kábultságában még a magyar református egyház törekvéseiről és lelki ébredési munkájáról sem tudtunk és nem tudhattunk meg sok olyan értékes mozzanatot, melyeket pedig itteni egyházi életünk számára áldásosan hasznosíthattunk volna.

Tanácsstalanul állottunk sok olyan kérdés előtt, melyekkel a megváltozott idők szembe állítottak és kezdeti nehézség, bizonytalanság, botorkálás jellemezte az első időben sok megmozdulásunkat.

Bizony szükségünk volt úgy a kezdeti időben, mint az egész húszéves cseh megszállás alatt erős és befolyásos külföldi testvéreink megértő szeretetére és kézzelfogható anyagi támogatására. E kapcsolatok kiépítése néhány év múlva meg is indult. Már az 1922. évi szeptember hó 10-i vajáni egyházkerületi közgyűlésen P. Czinke István püspök a következőképpen emlékezett meg külföldi kapcsolataink megindulásáról:

„De hálát adok az én Istenemnek azért is, hogy külföldi hittestvéreink szívét is kezdi egyre jobban felénk fordítani. A XV. és XVI. századbeli drága rokon kötelékek és érzelmek kezdenek ismét megelevenedni a valódi református országokban: Svájcban, Hollandiában, Skóciában, sőt most már Amerikában is, amelynek úgy presbiteriánus, mint református egyháza kezdi felvenni gondunkat és a szeretet önkéntes adományain kívül költségvetésileg is igyekszik sorsunkon segíteni.

Am nemcsak az anyagi segítség, nemcsak a részvétel becses nekünk ebben a testvéri közeledésben. Nagyobb dologról van itt szó, mint egyszerű részvétéről meg alamizsnáról. Laky és Miller, Good és Beach, a hollandusok és svájciak . . . micsoda perspektívák. Egy nagy lelki világszövetségnek, egy hatalmas kálvinista alliancénak ígéretes körvonalai bontakoznak ki a közel jövő még mindig vérpárás ködéből.“ (L. tiszáninenni e. ker. 1922. évi jkv. 5—6. oldalt.)

Ettől az időtől fogva a nagy nyugati nemzetek evangéliumi egyházai mindjobban érdeklődtek egyházunk helyzete, sorsa felől és időnként elküldték követeiket és tanáccsal, kézzelfogható segítséggel szolgáltak. 1922. év nyarán egyházunk két tekintélyes külföldi barátja: James J. Good D. D. és Sylvester W. Beach D. D. kereste fel egyházunkat az amerikai református és presbiteriánus egyház képviselőjében. Ittlétük alkalmával ígéretet tettek, hogy közbenjárnak a csehszlovák kormánynál is sérelmeink érdekében és erre vonatkozólag több sérelmi eset előterjesztését kérték. Ígéretet tettek arra vonatkozólag is, hogy létesítendő intézményeinkre gyűjteni fognak, továbbá elkérték özvegyeink és árváink, valamint szegényebb lelkipásztoraink névsorát. Ígéretükhöz hiven nem is feledkeztek meg rólunk, mert a presbiteri világszövetség nyugati ágának az 1923. évi február hó 14—15. napjain Torontóban (Kanada) tartott nagygyűlésén, a Good és Beach lelkes felszólalása és információja alapján, a gyűlés első napjának egész délelőttjén velünk, magyar református egyházakkal foglalkoztak, s ez alka-

lommal az európai evangéliumi munkára megszavazott 150.000 dollár legnagyobb részét a magyar egyházaknak szánták.

Ez amerikai kapcsolaton kívül P. Czinke István egyetemes konventi elnök megteremtette az összeköttetést holland testvéreinkkel is, minek folyományaképpen megalakult a csehszlovákiai Holland-Magyar bizottság, melynek hollandiai képviselői az időnként ott külföldi tanulmányaikat végző teológusok voltak. Erről konventi elnökünk jelentést is küldött Hoekstra professzornak, a hollandiai bizottság jegyzőjének, aki e jelentésre a következő választ küldte:

„Dr. T. Hoekstra tanár, Kampen, 1923. márc. 21. — Igen tisztelt Uram és Testvéreim a mi Urunk Jézus Krisztusban! — 1922. decemberi levelüket megkaptuk. Holland-Magyar bizottságunk örömmel lépne önökkel összeköttetésbe. Most az az első kérdésünk, mit tehetne az önök nézete szerint a bizottság az önök egyházáért, s Isten országa terjesztéséért Csehszlovákiában. Szeretnők az önök bizottságától megtudni, milyen módon lehetünk egyházuknak segítségére. — Kérjük Istent, a mi Atyánkat, hogy önöket e nehéz időben ő erősítse és vigasztalja. A holland bizottság nevében, testvérük az Urban, Hoekstra jegyző.“ (1923. évi április hó 25-i konventi püspöki jelentés nyomán.)

Az 1923. évi Konventnek javasolta P. Czinke István, hogy lépjen be tagul a Presbiteri Világszövetségbe s a Nemzetközi Jóbarátság Egyházi Világszövetségbe. Konventünk a javaslatot elfogadva, mindkét egyházi világszövetségbe Egyetemes Egyházunkat tagul bejelentette s erről az elnökség útján Fleming edinburghi lelkész és Ramsay londoni titkárt értesítette.

E két világszövetségbe való belépés után még szorosabbra fűződik egyházunk kapcsolata a külföldi nyugati országok evangéliumi egyházaival. Majd minden éven meglátogatják egyházunkat amerikai, angol, holland stb. kiküldöttek. 1923—24. évben itt jártak: Laky Zsigmond lelkész, az amerikai presbiteriánus és református egyház külmisziói bizottságának s európai választmányának elnöke, aki néhány napon keresztül figyelemmel kísérte az itteni keresztyén ifjúsági munkát néhány nagyobb gyülekezetben. Itt volt hivatalos minőségben Dr. Cairns, a skót szabad egyház moderátora Dr. Webster, volt budapesti skót misszionáriussal, aki külföldön a magyar ügy érdekében is igen sokat munkálkodott.

Az 1924. évi rimaszombati májusi konferencián megjelentek a holland szigorú református egyház kiküldöttei: Dr. Bowman, Dr. Hoekstra, Noordzij theol. tanárok és Kok von Kampen, a nagy

református könyvkiadó. E kiküldöttek hatvan millió protestáns lélek üdvözlétét hozták nekünk s dokumentálták azt a tényt, hogy a nemrégiben még külön, egymásról mitsem tudó és egymással nem-törődő protestáns egyházak ma közös kapcsolatban vannak és egyesülnek egy hatalmas világszövetségben, melynek központi irodájába futnak össze a szálak mindenünnen. Örömmel jelentették, különösen a skót és amerikai kiküldöttek, hogy az öt felé szét-parcellázott magyar föld és nép, különösképpen a református egyház iránt egyre növekedik az érdeklődés és egyre melegebben dobbannak meg a segítségre kész szívek. Konkrét ígéretek is hangzottak el, miszerint Magyarország, Csehszlovákia, Románia (Erdély) és Jugoszlávia református egyházai és egyházi intézményei megsegítésére rövidesen két millió dollár segítséget nyújtanak. A nagy vilákgatasztrófa után Isten így hozta ki a rosszból is a jót és így hozta a lelkeket Krisztusban közelebb egymáshoz.

1924. évi augusztus hó 26-i kassai Konventen Balogh Elemér püspök már jelentést is tesz arról az örvendetes tényről, hogy Dr. Good és társai az amerikai presbiteri egyház képviselőjében a szegény lekipásztörök, özvegyek és a tanítóképző céljaira 80.000 cs. koronát juttattak. Ezenkívül skót és holland testvéreink a megszállás húsz éve alatt állandóan tetemes összeggel segítették a losonci teológiát.

Külföldi testvéreink látogatásával kapcsolatosan ki kell még emelnünk a Presbiteri Világszövetség keleti osztálya küldöttségének 1927. évi látogatását. Tagjai voltak: James R. Forgan, ayri skót lelkész, William J. Baxter, glasgowi lelkész és G. S. Duncan, akik Csekes Béla dunaradványi lekipásztör kalauzolása mellett megjelentek a losonci, lévai, komáromi, dunaradványi gyülekezetekben. Losoncon megtekintették a teológiát és mindenütt nagy lelki hatást gyakoroltak az egybesereglett gyülekezetekre.

1933. év áprilisában a Church of Scotland Moderátora: professzor Hugh R. Mackintosh, Dr. J. Macdonald Websternek az Overseas Department főtitkárának társaságában meglátogatta a losonci teológiát, hogy megismerkedjenek egyházunk vezetőivel és közvetlen tapasztalatokat nyerjenek egyházunk életéről és munkáiról. Dr. H. R. Mackintosh magasszínvonalu előadást tartott a teológia hallgatói előtt Isten megismeréséről és a létesítendő teológiai internátus alapja javára 1000 cs. koronát adományozott.

Végezetül Knight Györgynek, a budapesti skót misszió lel-
készenek Smith Róberttel, a prágai skót misszió lelkészével 1937
áprilisában történt látogatásáról emlékezünk meg, mikor is számos
nagyobb gyülekezetben jelentek meg istentiszteleten és Knight Gy.
hivatalos lapunkban be is számolt egyházunk közvéleményének
csehszlovákiai utazásuk néhány benyomásáról, melyre e munka
más helyén már történt utalás.

A Presbiteri Világszövetség, a Nemzetközi Jóbarátság Egy-
házi Világszövetsége minden alkalommal meghívta egyházunk de-
legátusait időnként a különböző világvárosokban tartott gyűléseire.
Ezeken kívül megkeresték egyházunkat: a Gyakorlati Keresztényen-
ség Társadalomtudományi Intézete, a Nemzetközi Igazságosság és
Jóakarát Bizottsága, a protestantizmust védő Nemzetközi Szövet-
ség. Konventi és kerületi jegyzőkönyveink minden éven foglalkoz-
tak külföldi kapcsolataink minél szélesebbkörű kiépítésével és ki-
küldték hivatalos delegátusaikat az egyes világvárosokban meg-
rendezett világgyűlésekre.

Nemcsak külföldi protestáns testvéreink kerestek fel bennün-
ket, hanem a mi hivatalos delegátusaink is számos helyen és
számos alkalommal megfordultak a külföldi evangéliumi egyházak
nagyobb gócaiban, feltárva kisebbségi helyzetünket, ismertetve
egyházi életünket és rámutatva arra a meleg testvéri viszonyra,
mely bennünket, magyar református keresztyéneket, a külföldi
evangéliumi egyházakkal összeköt.

Különösen értékes munkálkodást végeztek e téren, mint egy-
házunk hivatalos delegátusai a különböző gyűléseken: B a l o g h
E l e m é r püspök, aki több alkalommal szerepelt mint egy-
házunk kiküldöttje, de tudományos kutatásszomja is vitte, hogy
egyházunk érdekeit a külföld előtt védje. Saját beszámolója szerint
volt: Pittsburgban, Koppenhágában, Zürichben, Baselben, Kö-
nigsbergben, Edinburgban, Cambridgeben, felkereste a canterboury
érseket, megfordult Hallében, Prágában, Budapesten, Elberfeldben,
Gratzban és Masametben. Élete végéig gyűjtötte a gályarabokra
vonatkozó adatokat. Königsbergben járva érintkezésbe lépett
Dohna Sándor porosz herceggel, akinek őse Bethlen Gábor költsé-
gén vett részt a beszercebányai gyűlésen.

Több alkalommal képviselte egyházunkat Edinburgban, Car-diffban, Bostonban stb. S ö r ö s B é l a theol. igazgató, későbbi püspök, aki a losonci theológiára érkező külföldi testvéreinket leg-részletesebben tájékoztatta a csehszlovákiai református egyház helyzetéről, hiányosságairól.

Nagy súlyt helyezett külföldi kapcsolataink kiépítésére Dr. M a g d a S á n d o r püspök, aki egyéves skóciai tanulmány-útja és más kiküldetései alkalmával egyházunknak sok őszinte ba-rátot és pártfogót szerzett. Püspöki székfoglalójában (1934-ben) programja egyik célkitűzéseként külföldi kapcsolataink szélesebb alapokra fektetését tűzte ki. A skót református egyházzal az össze-köttetést a leghatékonyabban ápolta és fejlesztette. Püspöki be-számolóiban minden évben külön fejezetben megemlékezett a kül-földi kapcsolatokról.

Itt kell megemlíteni azt is, hogy évenként több ifjú lelkész és theológus látogatta külföldi stipendiumok és Egyetemes Konven-tünk segítségének igénybevételével az angol-skót, holland és svájci egyetemek theol. fakultásait (Edinburgh, Aberdeen, Zürich, Basel, Strassbourg stb.), mindenütt elismerést és számos barátot szerezve magyar református egyházunknak.

Külföldi kapcsolataink kiépítése érdekében úgyis mint egy-házunk kiküldöttje, de különösen a sajtó útján eredményeket mu-tatott fel Csekes Béla szapi lekipásztor, a „Református Világ-szemle“ c. negyedévenként megjelenő folyóirat szerkesztője és kiadója, aki állandó kapcsolatot tartott fenn levelezései, lapjában megjelent cikkei révén minden számottevő külföldi magyar evan-géliumi egyházzal, a legközelebb fekvő külföldi missziói állomástól a legtávolabbi braziliai egyházig.

Végül egy lelkes világi egyháztagunkról is meg kell e helyen emlékezni, Dr. Patay Györgyről, az ungi református egyházmegye egykori gondnokáról, aki nagy lelkesedéssel számolt be az 1925. évi losonci Konventnek az 1925. évi augusztus hó 19—30-ig Stokholmban tartott: Krisztus Egyháza Gyülekezetei konferenciá-jának eredményeiről, útjának felemelő tanulságairól és részletes jelentését saját költségén kinyomatta és minden gyülekezetnek tájékoztatás végett megküldte.

Hogy milyen nagy súlyt helyezett egyházunk a külföldi evan-géliumi egyházakkal való kapcsolat kimélyítésére, csupán kurió-

zumként említjük meg azt a tényt, hogy egy alkalommal megtörtént, miszerint a Presbiteri Világszövetség nagygyűlésén egyházunkat senki nem képviselte, nyomban utána az 1934. évi losonci Konventhez a dunáninneri egyházkerület felterjesztéssel, hogy egyházunk elmulasztott egy alkalmat arra, hogy a világ összes reformátusai előtt életjelt adjon magáról, azért indítványozza, hogy a jövőben egyházunk minden esetben képviseltesse magát a Presbiteri Világszövetség zsinatain.

Egyházunk nehéz helyzetében is igyekezett külföldi testvéri kapcsolatait megőrizni, magáról, életrealitásáról jelt adni a hatalmasabb külföldi testvéregyházak előtt, akik sok dicséretreméltó vonást fedeztek fel egyházi életünkben, ami csak növelte egyházunk értékét és közéleti súlyát külföldi testvéreink szemében.

1927. évi Losonci Konvent Számának 2. 16. diaján az opátusai jelt adták
azt az elvi Pápai Kéz

II. RÉSZ.

Iskoláink, intézményeink története.

1. Elemi népiskoláink az elnemzetlenítési törekvés célpontjában, sorozatos iskolai sérelmeink, tanítóink helyzete, állásfoglalása és feladatvállalása.

A csehszlovák kormánytényezőök határozott célkitűzése volt a nemzetiségek elsorvasztása és beolvasztása az uralkodó nemzettestbe, hogy az állami élet egész vonalán az uralkodó csehszlovák nemzeté legyen a döntő szó, a hatalom és a dicsőség. Ennek az elnemzetlenítési törekvésnek állott szolgálatában a politikai és közigazgatási élet teljes apparátusa. A népszámlálás, amely minden kultúrállamban csupán egyszerű statisztikai műveletet jelent, a Csehszlovák köztársaságban azt a célt szolgálta, hogy minél szemléltetőbben kimutassa, hogy mennyi kisebbségi elemet nyelt el egy évtized leforgása alatt az uralkodó nemzet. Ezt az elnemzetlenítési politikát munkálták kulturális intézményeken, elsősorban az iskolákon keresztül is.

E politikai tendenciából következett, hogy református egyházunk 96%-os magyar egységét is elsősorban iskoláinkon és tanítóinkon keresztül kísérelték megbontani és a magyar érzést, a magyar gondolatot elhalványítani, leépíteni s végül teljesen elsorvasztani. A húszéves cseh megszállás alatti küzdelmünknek egyrésze éppen elemi népiskoláink megmentése érdekében lefolytatott harcoknak és védekezéseknek a sorozata volt; energiánk egyrésze éppen hitvallásos iskoláink megtartásának érdekében folytatott erőfeszítésekben morzsolódott fel.

A hitvallásos iskolák ellen intézett támadásokat a csehszlovák állam a sérelmek sorozatával vezette be. Elsősorban ezzel akarta elérni, hogy a felekezetek a feltornyosuló nehézségek miatt önként mondjanak le iskolafenntartói jogukról.

Már a megszállás első éveiben, 1920—1923-ig, megszámlálhatatlan az egyházunkat ért iskolai sérelmek száma, melyek megszüntetése érdekében egyik memorandumot a másik után terjesztik be kerületi és konventi határozatok alapján egyházi vezető faktoraink. Konventi, kerületi és egyházmegyei jegyzőkönyveink, valamint a „Református Egyház és Iskola“ c. hivatalos lap számai sorozatos cikkek keretében tartották napirenden azokat a kiáltó sérelmeket, amelyek iskoláinkon keresztül egyházunk évszázados autonómiáját érték. — Ezek az első időben egyházunk ellen indított támadások két kategóriába sorozhatók. Az első csoportba tartoznak azok, amelyekkel az államhatalom annyira beleavatkozott iskoláink belső ügyeibe, hogy ezzel egyházunk autonómiáján ejtett csorbát, amennyiben sok vonatkozásban iskoláinkat úgy kezelte, mintha azok nem is a mi iskoláink, hanem államiak lennének.

A támadások második csoportját pedig azok a sérelmek jelentették — legalább is az első években —, amelyek tanítóinkat érték azáltal, hogy nem részesültek egyenlő elbánásban a hasonló kategóriában alkalmazott állami tanítókkal.

Az első csoportba tartozó sérelmek voltak a súlyosabbak és gyakoribbak, így azzal részletesebben foglalkozunk. — Az állam iskolaügyi hatóságai kimondottan autonóm, belső iskolai jogainkba avatkoztak be számos esetben „állami felügyelet“ címén. Maguk szabták meg a tanrendet, tantervet, tankönyveket, szünnapokat. A kormányrendeletek nem egyházi főhatóságaink útján közöltettek az iskolaszékekkel, hanem egyenesen a tanfelügyelőségek útján, vagy az iskolaszékek kikerülésével egyenesen a tanítókkal közölték az egyházakat is érintő, fontos iskolai rendeleteket és pedig szlovák nyelven.

Ezt sérelmezi már az államalakulás elején, 1920-ban a tiszán-inneni és dunáninnyi egyházkerületek 1920. évi szeptember hó 8-án beterjesztett közös memorandumának elemi iskoláinkra vonatkozó része, mely így hangzik:

„Elemi iskoláink névleg még kezünkben vannak, de valóságban — egyes túlbuzgó és hatáskörüket túllépő alsóbbfokú állami közegek által — ezeknek igazgatásából majdnem teljesen kiszorítottunk. Törvényeink értelmében a népiskola egyházi hatóságai: elsőfokon a gyülekezet lelkesze és presbitériuma, felsőbbfokon az esperesek és püspökök. Az állami hivatalok mindeme törvényes egyházi hatóságokat következetesen elmellőzik s tanító-

inkkal közvetlenül, mint állami alkalmazottakkal rendelkeznek, összeütközésbe hozzák így azokat igen sokszor az egyházaknak tett hivatalos esküjükkel.“ (L. tiszáninnyi egyházkerület 1920. évi jkv. 37. oldalt.)

A megszállás első éveiben különösen az ungi, alsó- és felsőzempléni, abauji és gömöri egyházmegyék esperesei éltek panaszszal az Egyetemes Konventhez az iskolai hatóságok törvénytelen beavatkozásai és eljárásai miatt. Azokat a református tanítókat, akik vegyesnyelvű területen működtek és református egyházunk, vagy kisebbségi magyarságunk érdekében tevékenységet fejtettek ki, a csehszlovák iskolaügyi hatóságok, tanfelügyelők megfenyegették és állomáshelyük elhagyására kényszerítették. Ellenkező esetben kényszernyugdíjat, vagy az államsegély elvonását helyezték kilátásba. Ezenfelül a vegyesnyelvű területeken működő tanítóktól megkivánták, hogy szlovákul tanítsanak. Sok esetben tanítóink ellen az egyházi bíróságok mellőzésével igen csekély okokból kifolyólag fegyelmi eljárást indítottak s ezidőre az államsegélyt beszüntették, ráadásul hónapokig rendőri felügyelet alatt tartották. Az 1923. évi losonci Konventen Péter Mihály konventi jegyző felolvasta azt az összefoglaló, iskolai sérelmek sorozatát feltáró memorandumot, amelyet Egyetemes Egyházunk felterjesztett az iskolaügyi hatósághoz a sérelmek jogorvoslása végett. E memorandum alapján több konkrét esetet megörökítettünk a történelem számára.

— A nagykaposi (Ung vm.) tanfelügyelő a tanítói javadalom felszámítását és értékelését az egyházi hatóságok megkerülésével rendelte el a tanítóknál. — A csapi csendőrség mindjárt a megszállás első éveiben több alkalommal megjelent az ungi esperesnél és kifogásolta, hogy iskolájában (Tiszasalamon) sárospataki kiadású vallástani könyveket használnak, pedig e kezdeti időkben egyházunk könyvek kiadásáról még egyáltalán nem gondoskodhatott. — Megtörtént az az évszázados autonómiánkkal ellentétben álló eset, hogy a losonci tanfelügyelő felszólította a losonci református elemi iskolába járó gyermekek szüleit, miszerint a losonci lelkészt, az ottani református iskolaszék törvényes elnökét, fosszák meg állásától s mást válasszanak helyébe. — Ehhez hasonló eljárást foganatosított a párkányi járás főszolgabírája, aki a pozsonyi tanügyi referátus rendeletére, minden fegyelmi vizsgálat mellőzésével és alaposabb ok nélkül, Kósik Ilona érsekétyi tanítónőt állásából elmozdította. — Móricz Árpád bodrogszentesi tanítót a nagykaposi tanfelügyelő a tanítástól eltiltotta azon a címen, hogy illetősége nincsen rendben. — 1922-ben Abaujban, Ungban és Zemplénben 14 református iskolában szünetelt a tanítás, mert tanítóikat az államhatóság megkérdésük nélkül elmozdította azzal a megokolással, hogy nevezettek nem birják a szlovák nyelvet. E sovíniszta intézkedés miatt nem részesült elemi oktatásban több száz gyermek. Ugyanekkor 6 egyházunkra idegenvallású tanítót kényszerítették állami hivatali tényezők. — Az állampolgársági kérdés miatt az iskolaügyi referátus elmozdította állásuktól: Lásas Zoltán hubói, Teleky Miklós

pelsőci, Nagy József alsófalusi, Bálint József bejei tanítókat, elrendelve egyúttal azt is, hogy állásaikat az iskolaszékek 60 napon belül töltsék be. — Ruszkai István csízi tanítót azért, mert az évváró vizsgán a gyermekekkel a többi énekek mellett a Himnuszt is elénekeltette, állásából fegyelmi úton elmozdították, pedig fegyelmi esetekben az egyházi hatóság illetékes eljárni. — A garbócbogdányi, az abaujszinnai, a petőszinyei és nagyidai állami iskolákban, melyek régen felekezeti iskolák lévén s azzal a megkötéssel engedtetek át az államnak, hogy nevezett iskolákba református vallású tanító nevezendő ki, református tanító egyikben sem működött, miáltal a kántori teendők ellátása nehézségbe ütközött. (L. 1923. évi konventi jkv. 35. oldalt.)

Kelet-szlovénországon, a tiszáninneni egyházkerület több vegyesnyelvű gyülekezetében a nyelvkérdéssel kapcsolatban okoztak iskolaügyi sérelmeket az iskolaügyi hatóságok, a tanfelügyelők, akik legnagyobb részben a Szlovák Liga tagjai voltak és magyar nyelvi, nemzetiségi jogokról hallani sem akartak. Ez elnemzetlenítési törekvést igazolja a csehszlovák kormány által 1922—1923. évre kiadott hivatalos iskolai statisztika, mely szerint 195 református iskola közül 25 szlováknak, 2 szlovák-magyaroknak volt feltüntetve az ungi, felsőzempléni és abauji egyházmegyéék területéről. Ezzel a hamis statisztikai állítással szemben a valóság pedig az volt, hogy az ungi egyházmegyében: Pályin, Pinkóc; a felsőzempléniben: Gálszecs, Morva; az abaujiban pedig: Beszter, Csáj, Györke, Felsőhutka, Felsőkemence, Nádasd, Vajkóc református hívei kísérszben szlovákok s csupán a többiek: Viszoka, Bánóc, Lasztomér, Bező, Solymos, Kereszt, Lucska, Felsőreviscse, Zahar református hívei majdnem teljesen szlovákok.

A nyelvi kérdéssel kapcsolatosan egyik nagy sérelem volt az a hivatalos eljárás, mely szerint a tanfelügyelői hivatalok tiszta magyar egyházak iskolaszékeivel is csehszlovák nyelven leveleztek és azokra választ is ilyen nyelven kívántak. Sok iskolai sérelem még konventi üléseinket is foglalkoztatta. — A magyarsági (alsózempléni) egyház 1922-ben panaszos beadvánnyal fordult az Egyetemes Konventhez, melyben előadta, miszerint iskolájában megjelent a tanfelügyelő s miután megállapította, hogy a tanulók egyes szavakat megértenek szlovákul, elrendelte az iskolában a szlovák tanítást. Bár az egyház presbitériuma ez ellen a leghatározottabban tiltakozott, mert a református egyház hívei mind magyarok s 400 év óta egyházukban mind a teplomi istentisztelet, mind az iskolai tanítás magyar nyelven folyt, sérelmükre nem érkezett jogorvoslás. Így állott elő ez egyházközséggel kapcsolatban az a fonák helyzet,

hogy amikor az üresedésben lévő kántortanítói állásra pályázatot hirdettek, annak egy része így hangzott: „Az istentisztelet nyelve magyar, a tanításé szlovák.“ (1922. évi konventi jkv. 34. p. nyomán.)

Az iskolaügyi referátus magyarnyelvű iskoláinknak, illetve tanítóinknak cseh- és szlováknyelvű tanügyi lapokat küldött minden megrendelés nélkül és követelte azok árának befizetését is. A lapot el nem fogadókkal és nem fizetőkkel szemben hivatalos megtorló intézkedéseket foganatosított. Több esetben megtörtént a megszállás első éveiben, hogy az iskolaügyi referátus a teljhatalmu miniszter által elrendelt kétnyelvű bélyegzők hiánya miatt a tanítóktól az államsegélyt megvonta. A tiszáninneri kerület 1920. évi jegyzőkönyvének 17. pontja alatt több ilyen iskolai sérelemről számol be.

„Buzi Márton gömöri esperes, a kövecsesi egyház lelkipásztora panaszkolta, hogy a rozsnyói tanfelügyelő iskolalátogató körútjában meglátogatta a kövecsesi református iskolát és kifogásai során megállapította, hogy az iskolából hiányzik a köztársasági elnök arcképe és a kétnyelvű iskolai pecsétnyomó és arra a felvilágosításra, hogy azért hiányzanak, mert azok beszerzésére az iskolaszék elnöksége egyházhatalósági úton rendeletet nem kapott, hosszabb vita után a tanfelügyelő eltávozott és úgy a lelkipásztort, mint a tanítót fegyelmivel, ezenkívül a lelkipásztort internálással fenyegette meg, a tanító államsegélyét pedig táviratilag tiltatta le az adóhivatalnál. Ruzskai Gyula jánosi lelkész is jelentette, hogy a rimaszombati állami tanfelügyelő, az iskolaszéki elnök megkerülésével, közvetlenül a tanítókhöz oly felhívást intézett, mely szerint a tanítók — különbeni felfüggesztés terhe alatt — szerezzék be a tantermek számára a köztársasági elnök arcképét és azt függeszték ki és szerezzenek be minden iskola részére csehszlovák köriratu bélyegzőt. — Ablonczy Pál hanva-csiz-lenártfalvai lelkész arról tett jelentést, hogy a csizi és hanvai községi bírónak oly rendelet adatott ki, mely szerint az iskolák szlovák felirattal láttassanak el, a községi bírók pedig nyolc nap alatt jelentsék a rendelet végrehajtását, vagy végre nem hajtását. Végre nem hajtás esetén 5000 cs. kor. pénzbüntetés helyezettett kilátásba. — A tornaljai egyház presbitériuma ugyanilyen természetű sérelemre vonatkozó panaszt terjesztett elő a gömöri egyházmegye útján. (L. tiszáninneri egyházker. jkv. 1920. évi 22—23. oldalt.)

Sok helyen úgy próbáltak az iskolaügyi hatóságok egyházunk vezetőségének kellemetlenkedni, hogy modern egészségügyi és pedagógiai elveknek megfelelő iskolaépületeket és felszereléseket kívántak a fenntartó egyháztól. Ha meg nem felelőnek nyilvánították az iskolát tanítás céljaira, jöttek a kormányintések és ha a gyülekezet nem volt abban az anyagi helyzetben, hogy a modern idők követelményeinek megfelelő iskolát állítson fel, akkor a harmadik kormányintézésre elvesztette iskolafenntartói jogát és egyben

beszüntették az ott működő tanító államsegélyét is. Megtörtént az a furcsán hangzó eset is, hogy az alkalmatlannak nyilvánított iskolahelyiségben megnyílt ideiglenesen a községi vagy állami szlováknyelvű iskola. Ekkor már nem hivatkoztak nevezett iskolai hatóságok a modern idők követelményeire és pedagógiai elveire.

Erre vonatkozó konkrét példa a sok közül a komárommegyei Marcelháza, a gömörmegyei Nemesradnót és Mezőtelkes iskoláival kapcsolatos eset, amikor a pozsonyi iskolaügyi referátus felhívta a marcelházi és nemesradnóti iskolaszékeket, hogy új iskolaépületekről gondoskodjanak, mert ellenkező esetben elvesztik nevezett egyházak iskolafenntartói jogukat. A marcelházi iskolaépítésről, annak évekig vajudó bizonytalan állapotáról, a hivek áldozatkészségéről külön fejezetet lehetne írni, ha lenne itt reá hely és lehetőség. A mezőtelkesi iskolaügyben pedig utasította a referátus a zólyomi zsupáni hivatalt, hogy az iskolaszék elnöke ellen az 1907. évi 27. t.-c. 17. §-a értelmében az eljárást tegye folyamatba, amennyiben a hivatali meghagyás ellenére sem gondoskodott arról, hogy az iskola a köztársasági címerrel, az elnök képével és hivatalos pecséttel legyen ellátva.

A sérelmek második csoportjába azokat az eseteket sorozzuk, amelyek tanítóink állami fizetéskiegészítésével és nyugdíj ügyével voltak kapcsolatban.

Már az 1922. évi május hó 17-i pozsonyi Konvent óvást emelt az ellen az igazságtalan eljárás ellen, mely szerint az államhatóság az államiakkal egyenlő szolgálatban eltöltött felekezeti tanító nyugdíját az 1913. évi XVI. t.-c. alapján 2400 cs. koronában állapította meg, míg a hasonló fizetési osztályba sorolt állami tanerő 24.000 cs. koronával mehetett nyugdíjba.

Bár tanítóink letették annak idején a hűségi fogadalmat, a kormány mégis csak ideigleneseknek tekintette tanítóinkat mindaddig, míg bizonyos tantárgyakból vizsga alá nem állottak. Több egyházi iskola tanítójától azért vonták meg az államsegélyt, mert a tankötelesek száma nem érte el a 30-at. Pl. Reste leányegyházat a tanfelügyelő már előre figyelmeztette, hogy a megválasztandó tanítónak nem fog államsegélyt javasolni, mert a tankötelesek száma 30-an alul van. Ez a törvény azonban helytelenül alkalmaztatott, mert az 1897. évi XXVII. t.-c. csak újonnan szervezett iskoláknál köti ki a 30 tankötelest.

Általában véve a felsorolt sérelmes intézkedések szöges el-
lentétben állottak több évszázados autonómiáinkkal, az 1906., 1621.
évi (bécsi, nikolsburgi) békekötésekkel, továbbá az 1715. évi 54.,
az 1723. évi 70., az 1741. évi 43. t.-c. pontjaival, valamint az 1777.
évben megjelent „Ratio Educationis“-sal, mely intézkedések az ál-
lami felügyelet kiterjesztését célozták, de egyházunknak az iskolái
felett gyakorolt szabad rendelkezése továbbra is érintetlenül ma-
radt. Az 1790/91. évi XXVI. t.-c. is épségben hagyta a protestáns
egyházak iskolai autonómiáját, sőt új iskolák szervezését is meg-
engedte. Az 1868. évi XXXVIII. t.-c. kibővítette az államhatóság-
nak a hitvallásos iskolák felett gyakorolt felügyeleti jogát, az 1907.
évi XXVII. t.-c. pedig még jobban kiterjesztette, azonban e törvé-
nyek egyike sem érintette azokat a jogokat, amelyek iskoláink belső
életére vonatkoznak, mint pl. a nyelvhasználat, a tanterv, órarend,
könyvek szabad használata, tanítóink választása, elbocsátása, fe-
gyelmezése.

De nemcsak e százados törvények biztosították iskolaügyi
tekintetben szerzett jogainkat, hanem a csehszlovák állam és az
ántánt hatalmak között létrejött versaillesi, trianoni és saint-ger-
maini kisebbségi szerződések is, amelyek világosan kimondták,
miszerint a kisebbségek iskoláikban nyelvüket szabadon használ-
hatják.

Az új csehszlovák államalakulat azonban nemsokat törődött
évszázados autonómiáinkkal és nemzetközi garancia mellett létre-
jött békeszerződésekkel. A csehszlovák államalapítók elfelejtették
azt a néprajzi ténytet, hogy Csehszlovákia nem nemzeti, hanem
nemzeti állam. Az állam exponensei előtt, mint örök bál-
vány, egy szent cél lebegett, a 15 milliós csehszlovák nemzeti állam
eszméje. Ehhez pedig az út csak az 55%-ot kitevő nemzetiségi
többségen (külön-külön kisebbség) keresztül vezethetett. Ezért
volt annyi iskolai sérelme húsz év alatt az iderekesztett kisebbségi
magyarságnak és elsősorban a 96%-ban magyar református egy-
házunknak, mert az elnemzetlenítő törekvés első állomása az iskola
és a magyar tanítói állások leépítése, majd teljes megszüntetése
volt. Ezért a református tanítói kar sorsa közös volt a lekipászto-
rokéval. Nyelvi vizsgákkal, állampolgársági kérdésekkel okoztak
sok nehézséget tanítóinknak is.

Azonban tanítóink helyzete csakhamar megjavult, mert a csehszlovák kormányzat megfelelő fizetésrendezéssel és különféle pártokba való beszervezéssel igyekezett a maga számára megnyerni tanítóinkat. A tanítókat fizetésemelkedés szempontjából kategóriákba osztották. Voltak kisegítő, várományos és véglegesített tanítók. Várományos volt minden tanító, ha volt érettségije. Húszhavi gyakorlat után megszerezhetette a képesítő oklevelét. A nem véglegesített tanítók szolgálati hely szerint évi 10.824—11.100 cs. korona fizetést kaptak. A véglegesített tanítók fizetése 3 évenként emelkedett. A kezdő fizetés évi 9000 cs. korona volt, 35 évi szolgálat után: 27.600 cs. korona, amelyhez működési helyek szerint évi 2640—4800 cs. korona működési pótlék járult. Ezenkívül az iskola-fenntartó igazgatói díj címén köteles volt tanerők szerint évi 750—1500 cs. koronát fizetni. Ez a díjlevélszerű fizetésen felül az egyházakra nézve újabb terhet jelentett, melyet az állam, mely e rendelkezést életbeléptette, nem volt hajlandó magára vállalni, amiből kifolyólag a tanítók és a fenntartó egyházak között évekig tartó vita és ellentét keletkezett, mely foglalkoztatta gyűléseinket a legalsó foktól a legfelsőbb fokig, sőt a világi hatóságokat is, amennyiben akadtak olyan tanítók is, akik világi hatóság előtt perelték az egyházat az igazgatói pótlék miatt.

Tanítóinknál beszámította az államhatóság a helyi javadalmat, mégpedig felét tanítóinak, felét pedig kántorinak. Sok helyen megtörtént, hogy az egész javadalmat tanítóinak számította be az iskolaügyi referátus a tanfelügyelők túlkapásai folytán (pl. a csapi tanfelügyelői körzetben). A tanítók helyi javadalmát 1923-ban értékelték fel s új értékelést az államfordulatig, 1938-ig nem végeztek. Itt kell megjegyezni, hogy a folyósított államsegély minden tanító-nak „előleg“-ként utaltatott, mely a fenntartó egyházzal bármikor visszafizethető, vagy pedig beszüntethető minden további kereset és igény nélkül. Ezzel az intézkedéssel is egyházunkat tartotta sakkban az iskolaügyi hatóság révén a csehszlovák kormányzat.

Tanítóink anyagi helyzetének megjavulásából és az államnak egyházunk és iskoláink iránti antagonizmusából folyt az a szomorú tény, hogy amikor 1925—26. évben szőnyegre került a tanítók személyi államosításának kérdése, akkor a magyar tanítók két értekezlete is (a gömörmegyei várgedei és a csallóközi) elismerés-

sel adózott a tanfelügyelőknek az egységes iskola propagálásáért. A „Magyar Tanító“ c. lapban több alkalommal cikkek láttak ebben az időben napvilágot kántortanítók (református és r. katolikus) tollából, amelyek olykor a felekezeti iskolák, továbbá az egyházi hatóságok ellen izgattak. Néhányan tanítóink közül csehszlovák politikai pártokhoz csatlakoztak és így próbáltak jobb anyagi helyzetet biztosítani maguknak.

A hivatása magaslatán álló református tanítótság egyeteme azonban nem választotta ezt az utat, hanem hű sáfára maradt egyházának, nemzetének. Ha egyházunk ellen bántó élű cikk jelent meg néhány eltévelyedett tanító tollából, akkor a méltatlan vádakkal szemben éppen református tanítóink védtek meg egyházunk becsületét. Egyházunk védelmében ilyen sorokat olvashattunk református tanítóink tollából: „A református tanítótság akkor teszi magának a legnagyobb szolgálatot, ha egyházához ragaszkodva ugyanazokat az utakat járja, mint példát nyújtó elődei. De ezzel nagy szolgálatot tesz egyházának, az államnak és az egész emberiségnek is!“ („Református Egyház és Iskola“ 1931. évi január 4-i számából.)

Jellemző tünet volt, hogy azok a tanítók, akik egyházellenes magatartást tanusítottak és beléptek különböző csehszlovák politikai pártokba, legtöbb esetben otthagyták egyházi állásukat és az államnál helyezkedtek el.

Egyesületi élet szempontjából tanítóink résztvettek az egyházmegyei „Lelkész és Tanító Egyesületek“ munkájában, ezenkívül beletartoztak a szlovenszkói és kárpátaljai magyar tanítók országos szervezetébe: a „Szlovenszkói és Kárpátaljai Magyar Tanítók Egyesületébe“ is (A. M. T. E.).

2. Elemi népiskolánk megtartása érdekében folytatott erőfeszítések, azoknak evangéliumi és kulturális missziója.

Tanítóink helyzetének és feladatvállalásának letárgyalása után visszatérünk iskoláinkra és vizsgálat tárgyává tesszük, hogy az első, átmeneti évek nehézségei és sérelmei után miképpen hanyatlott, vagy fejlődött iskolaügyünk a csehszlovák megszállás húszesztendeje alatt.

A pozsonyi iskolaügyi minisztérium már 1925. VIII. 31-én kelt 216. E. K. szám alatt megkereste Egyetemes Konventünket, hogy a főhatósága alá tartozó elemi iskolákban állítsa fel a VII. és VIII. osztályokat az 1922. évi 226. sz. törv. 12. §-a értelmében, tekintettel arra, miszerint az iskolafenntartók nagy többsége, melyeknek anyagi körülményei lehetővé tették, már eddig is önként bevezették a VII—VIII. osztályos tanítást. Ez intézkedés — mely különben a népoktatásügy fejlődését jelentette — anyagi szempontból és tanítói utánpótlás szempontjából súlyosan érintette egyházunkat, mert az évről-évre jelentkező tanítóhiány még nagyobb lett, tekintettel arra, hogy új állások megszervezése vált szükségessé, egyházközségeinknek új díjlevélszerű járandóságokat kellett a költségvetésbe beiktatni, az osztályok számának szaporodása pedig maga után vonta sok helyen új tantermek építését.

Itt emlékezünk meg arról az anomáliáról is, mely teljes mértékben jellemezte a csehszlovák törvényhozást, miszerint Szlovenszón a minimális tanítói helyi javadalom összegét évi 1200 cs. koronában, Kárpátalján pedig 4908 cs. koronában állapította meg. Egyházi gyűléseink minden fokon foglalkoztak e kérdéssel, jogtalanoknak, sérelmesnek ítélték azt egyházunkra nézve, azonban ez irányú beadványoknak, memorandumoknak semmi eredményük nem lett. Fennállott ez a különbség a cseh állam összeomlásáig, 1938. évi november hó 2-ig.

A VII—VIII. osztályok felállításával megkezdődtek a kooperálások és leépítések. Az 1924. évtől kelt tanügyi jelentések mind gyakrabban mutattak rá arra a lehangoló tényre, hogy vannak iskoláink, melyeket más felekezetekkel vagy állami iskolákkal egyesítettek (kooperáció), sokszor anélkül, hogy erről az egyházi hatóságokat értesítették volna.

„A tiszáninneri egyházkerület Kassán, 1923. évi okt. 16-án tartott közgyűléséből 38. szám alatt felterjeszti az ungi egyházmegye azon panaszát, hogy a nagykaposi tanfelügyelő egy iskolalátogatás alkalmával kívánatosnak jelezte a pallói iskolaszéki elnök előtt, hogy Palló községben a f. iskolai évtől kezdve a református és a g. katolikus iskolák egyesítenek oly módon, hogy egyik iskolában az I—IV., a másikban az V—VIII. osztályok legyenek a gyermekek vallására való tekintet nélkül, amellet mindkét iskola megtartaná felekezeti jellegét s hitoktatásra a gyermekek saját felekezeti iskolájukba járnának. Ezen kívánság nem teljesítése esetén a tanfelügyelő az államsegély megvonásával fenyegetőzött...

A tornaljai egyház a jolsvai tanfelügyelő eljárása ellen ad be panaszt, aki tekintettel arra a körülményre, hogy a népiskolák 8 osztályúvá kiépítése

megkezdődött és tekintettel arra, hogy a Tornalján lévő 4 iskola külön-külön csak nagy anyagi áldozatok árán volna képes a reform megoldására, felhívja az iskolaszékeket, hogy a 4 iskola egységesítése iránt tegye meg a sürgős lépéseket s tegyen erről nála jelentést." (L. 1924. évi január 8-i konventi jkv. 29—30. oldalt.)

Egyetemes Konventünk ez egyházunk iskolai autonómiáját sértő eljárások ellen az illetékes minisztériumhoz panaszt adott be és jogorvoslást kért a tanfelügyelők túlkapasáival szemben. Ebben az időben minden jel arra mutatott, hogy iskoláinkat kifogja az állam sajátítani.

Néhány évvel a megszállás után Srobár, akkori iskolaügyi miniszter félreérthetetlenül kijelentette egy küldöttségünk fogadása alkalmával, miszerint az államosítás keresztülvitele célul van kitűzve a csehszlovák kormánytényezők részéről. Sorrendje így volt megállapítva: előbb a főiskolák, azután a középiskolák, végül az elemi népiskolák. Ennek a centralista elgondolásnak már a csehszlovák köztársaság 9-ik esztendejében, 1927-ben jelentkeznek egyházunkra nézve súlyos veszteségei. Az 1927. évi konventi tanügyi jelentés, mely a megszállás óta az első összefoglaló, mindenre részletesen kiterjedő jelentés volt, megdöbbenéssel mutatott rá ezekre a veszteségekre, melyek legkevésbé a dunáninni kerületben voltak észlelhetők, súlyosabban Kárpátalján és legaggasztóbban a tiszáninni kerületben jelentkeztek. Ebben a kerületben elvesztett 1927-ig egyházunk 18 szlovák iskolát, mert szlovák református tanítókkal nem voltak betölthetők, magyarnyelvűek alkalmaztatását pedig nem engedte meg a csehszlovák iskolapolitika, miért is gyermekeink százai maradtak tanítás, gondozás nélkül. A tanítás 17 iskolában folyt szlovák nyelven, 18 állás pedig betöltetlen volt Gömör magyar református községeiben. Sok helyen evangélikus és r. katolikus tanítók látták el ideiglenesen a tanítást, a mindjobban jelentkező tanítóhiány miatt. A kárpátaljai kerülettel kapcsolatban kiemeli a jelentés, hogy gyülekezeteinek csupán 63%-a tart fenn felekezeti iskolát, éppen a legkisebb gyülekezetek, ami azt jelentette, hogy ebben a kerületben a népesség 40%-ának volt csupán felekezeti iskolája.

Az 1932. évben például a kárpátaljai egyházkerületben a tanítók $\frac{1}{3}$ része ideiglenes volt, a tiszáninneniben 106 okleveles, 57 pedig kisegítő, a dunáninni kerületben valamivel kedvezőbbek

voltak a viszonyok. A tanítóhiányra jellemző volt ebben az időben az a színvonalsüllyedés, hogy 3—4 polgárit, kereskedelmit, sőt ipariskolát végzett, máshol elhelyezkedni nem tudó, bár nagyrészen jóakaratu, de semmi szakképzettséggel és hivatottsággal nem rendelkező kisegítők kezére volt bízva gyermekeink nevelése, egyházunk jövődjéje.

A legsúlyosabb és legveszedelmesebb állami ténykedés volt az iskolaüggyel kapcsolatosan az u. n. „kisebbségi“ iskolák szervezése magyar vidékeken, mely törekvés valósággal az elnemzetlenítés melegágya volt. Számos magyar községben 8—10 cseh vagy szlovák gyermek kedvéért az állam vagy a Szlovák Liga v i s s z a s z l o v á k o s i t ó célzattal szép, diszes iskolákat emelt, a gyermekeket ellátták tankönyvekkel, ruhával, aminek következtében a szegényebb református növendékek egy része az állami szlovák tan nyelvű iskolákat látogatta. Voltak olyan 70—80%-ban magyar többségű községek, amelyekben egyáltalán nem volt magyar iskola, csupán szlovák. Ezek az ittlakó összmagyarág szempontjából is a legsérelmesebb esetek voltak. Magyar iskola nem volt, ellenben szlovák igen, a következő magyar többségű helyeken:

Csécs, Makranc, Hegyi, Gyürki, Sirák, Hegy, Tompa, Süly, Csenke, Macháza, Kismagyar, Előpatony, Tonkháza, Kiskér stb. (L. Tárnok Gy. „Magyar reformátusok a csehszlovákiai kisebbségi sorsban“ c. munkája, 31. oldalt.)

Utolsó nagy támadását a csehszlovák centralista kormányzat 1932. évi december havának utolsó napjaiban nyilvánosságra hozott, az iskolai és nemzetművelődési minisztérium által készített, úgynevezett „Dérer“-féle népiskolai t ö r v é n y t e r v e z e t t e l intézte népiskoláink és általában a hitvallásos iskolák ellen, mely országszerte az ellenmondások és tiltakozások fergeteges megnyilatkozását indította meg nemzeti és felekezeti különbség nélkül az iskolafenntartó egyházak és hívek százezrei részéről, a készülő törvénytervezet ellen.

Egyházunk egyházmegyei szervei: lelkésztestületei is ötezzres aláírásokkal ellátott beadványokkal fordultak Egyetemes Konventünkhöz, hogy súlyt adjanak legfőbb egyházi végrehajtó szervünknek, a törvényes eszközökkel való mindennemű védekezéshez és tiltakozáshoz.

Röviden összefoglalva a „Dérer“-féle iskolai törvénytervezet lényege ez volt: az egyházak iskolafenntartó joga továbbra is megmarad, azonban megszünteti az eddig élvezett összes iskolai és tanítói államsegélyeket. Ahol az egyház magára vállalja az összes iskolai, dologi és személyi kiadások fedezését, ott megtarthatja iskoláit, máskülönben köteles azt az épülettel, vagyonnal és minden tartozékával együtt átadni a politikai községnek. Az ilyen iskolák azután községi iskolákká minősítették volna és a politikai község községi pótdadó útján lett volna köteles gondoskodni az iskola összes, úgy dologi, mint személyi kiadásainak fedezéséről, a tan személyzet azonban állami felügyelet alá tartozott volna, akié a kinevezés joga is. E törvénytervezet tendenciája világos: az egyházi iskolák megszüntetése.

Iskoláinkra felmérhetetlen veszedelmet jelentő „Dérer“-féle népiskolai törvénytervezettel szemben 1933. évi konventi ülésünk, egyházi közvéleményünk és alsóbb szerveink tiltakozó határozataira támaszkodva, a legerélyesebben szembehelyezkedett és félreérthetetlenül leszögezte a maga határozott álláspontját. Megállapította, miszerint e legújabb javaslat minden ízében a marxista világszemléletnek alapján álló szociáldemokráciának a terméke. A Konvent félreismerhetetlenül átlátta a törvénytervezet célzatát és veszélyeit, mely a közigazgatásilag külön tartományokra tagolt Csehszlovák köztársaság egész közoktatásának unifikálását szolgálja, a felekezeti iskolák megszüntetését, a tanítósnak egy központi hatalom alá vételét, a nemzeti kisebbségek elnemzetlenítését és elszegényítését, az egyházi és iskolai autonómiák eltörlését, valamint a burkolt, de mégis messzemenő részleges szekularizáció bevezetését. Éppen ezért kijelenti, miszerint a törvényjavaslat ellen elemi erővel kitört felzudulás tovaterjedését megakadályozni nem tudja és nem is akarja, hanem inkább teljes elismerését nyilvánítja a szlovenszkói tartománygyűlés képviselőtének, valamint a r. katolikus és ág. evangélikus egyház püspöki karának a felajánlott együttes támogatásért. („Református Egyház és Iskola“ 1933. évi április 2-i száma nyomán.)

A nagy összefogás és országos jellegű erélyes tiltakozás végeredménye az lett, hogy a „Dérer“-féle iskolai törvénytervezet megbukott a javaslat spiritus rectorával: Dérer miniszterrel együtt, akit rövid idő múltán menesztettek az iskolaügyi miniszteri székéből.

Népiskolaügyünkkel kapcsolatban meg kell röviden emlékezni az államkormányának az elemi és középiskolai hitoktatás ellátása elé gördített intézkedéseiről is. A húszéves megszállás alatt tudvalevően egyre több növendékünk tanult leginkább kényszerűségből szlovák középfokú iskolában és színmagyar egyházközségeink mellé felállított szlovák elemi iskolában. Általános volt a panasza, hogy a szlováknyelvű állami elemi, de főképpen középiskolákban, az intézet falain belül nem engedik gyermekeinket magyar

anyanyelvükön hitoktatásban részesíteni, hanem a hitoktatók kénytelenek a hitoktatás végzése céljából más helyiségről gondoskodni.

Egy másik szokatlan intézkedés volt az iskolai és nemzetművelődési minisztérium 42.845/1919. és 52.420/1919. számú rendelete, melyeknek értelmében a vallásnak, mint n e m k ö t e l e z ő t a n t á r g y n a k tanítása csoportokban bevezethető abban az intézetben, ahol erre a tanításra legalább 20 tanuló jelentkezik.

Egyetemes Konventünk felterjesztéssel élt mindkét, a vallás-tanítást sértő rendelkezés ellen az iskolaügyi minisztériumhoz, az 1925. évi poprádi Konvent 34. és 43. pontjaiban hozott határozataira támaszkodva, mely szerint kérte, hogy tekintet nélkül az iskola nyelvére, növendékeink a hittant magyarul tanulhassák, továbbá a vallás csoportokban való tanítása akkor is engedélyeztessék, ha arra már 10-nél több tanuló jelentkezik. Az iskolaügyi minisztérium 38.288/I-1925. és 62.633/I-1925. számok alatt válaszolva Egyetemes Konventünk említett két feliratára, azoknak teljesítését megtagadta.

Ebből kifolyólag számos sérelmet szenvedett egyházunk a hittannak másnyelvű iskolákban való tanításával kapcsolatosan. Itt csupán néhány konkrét esetet örökítünk meg a történelem számára.

„A tiszánineni egyházkerület 48/1925. számú felterjesztése előadja, hogy az iskola és nemzetművelődési minisztérium referátusa 55.973/III. sz. alatt felhívja a püspöki hivatalt, hogy intézkedjék arról, miszerint a panaszkodó b. ujlaki szülők gyermekei a vallásban szlovák nyelven oktattassanak. Azonban a lefolytatott vizsgálat azt eredményezte, hogy a felsőzempléni egyházmegye a tiszánineni egyházkerülettől a büntető eljárás megindítását kérte a b. ujlaki áll. tanító ellen, aki jóhiszemű embereket, a panaszkodó szülőket tudatosan és rosszhiszeműen félrevezette s a magyar szülők gyermekeire a szlovák nyelven való tanítást akarta ráerőszakolni. Az egyházkerület az egyházmegye kérését pártolólág terjesztette fel, mint elnemzetlenítési vétséget. (L. 1927. évi nov. 22-i konventi jkv. 86—87. oldalt.)

— Keresztúry József alsózempléni esperes, nagygyéresi lelkész 1930. évi október hó 17-én megjelent az azon év szeptember hó 1-én megnyílt nagygyéresi (szinmagyar nagyközség) állami szlovák iskolában, az oda beiratkozott 16 magyar anyanyelvű református gyermek vallásoktatása céljából. Az iskola tanítónője tudtára adta, hogy ott magyarul vallást nem taníthat s így mintegy kiutasította az iskolából. Ez után egy óra múlva kézbesítette neki a tanítónő két nappal előbből keltezve a csapi tanfelügyelő 3924/1930. sz. rendeletére hivatkozó iratát, mely szerint az állami szlovák tanításnyelvű iskolában csak szlovák lehet a tanítás nyelve minden tantárgynál, így a vallás tanításánál is. Együttal pedig nem engedte meg azt sem, hogy a gyermekek a nagygyéresi református iskolába járjanak vallásórákra, noha ugyanakkor vannak a vallásórák, mint a szlovák iskolában.“ (L. 1932. évi konventi jkv. 33. oldalt.)

Ungváron, ebben a kifordított, felemás lelkü és soknyelvű városban (magyar, ruszin, cseh, szlovák, lengyel, zsidó), ahol sokféle középiskola volt, még nagyobb akadályokba ütközött a vallás tanítása. Az ungvári vallásitanítási sérelem több vonatkozásban foglalkoztatta a Konventet, mely 65/1927. számú határozatával felterjesztéssel élt az ungvári középfokú iskolákba járó református növendékek utáni hitoktatási díj kiutalására, valamint a vallásitanítás nyelvére vonatkozólag a kárpátaljai Civilni Správa vicegubernátorához. Nevezett hatóság 708. sz. leiratában értesítette Egyetemes Konventünket, miszerint az ungvári középiskolákba összesen csak 19 református növendék jár, ezek számára való tekintettel az állam hitoktatási díjat nem utalványozhat. Ami a vallásitanítás nyelvét illeti: az a volt magyar állam által bevezetett gyakorlat szerint történik. Ha megengedtetnék a vallásnak a reformátusok részére magyar nyelven való tanítása, akkor a többiek is kérhetnék, hogy nekik is engedessék meg a saját nemzeti nyelven való tanítás. Különben is a magyaroknak van saját nyelvű iskolájuk pl. Beregszászban, a magyar reformátusok tehát elmehetnek ebbe az iskolába. (1928. évi konventi jkv. 30. pontja nyomán.)

De a vallásitanítás elé más vonatkozásban is akadályokat gördítettek Ungváron.

„A tanügyi hatóságok több esetben a hitoktatóktól kérvény beadását követelték abból a célból, hogy a tanügyi hivatal engedje meg nekik az iskolákban végzendő hitoktatást. A kérvényhez mellékelni kellett az egyházi főhatóság kinevezési okmányát, továbbá erkölcsi bizonyítványt és végül igazolni csehszlovák állampolgárságát.

E kiáltó sérelem ügyében, valamint a hittannak a növendékek anyanyelvén való tanítása ügyében 1937-ben Dr. Korláth Endre nemzetgyűlési képviselő interpellációt adott be az iskola és népművelési minisztériumhoz. Érvelésében elmondta, hogy Ungváron ugyan hivatalosan csak 17.78% a magyarság, de valóságban a választások eredménye szerint több, mint 50%, amelyhez hozzájönnek a szinmagyar nagykaposi járásból bejáró gyermekek. A csehszlovák iskolapolitika jóvoltából nincs Ungváron egyetlen magyar középfokú iskola sem s előáll az az európai ember előtt hihetetlen eset, hogy a szinmagyar növendékeket szinmagyar református lekipásztor nem oktathatja magyar nyelven hittanra, Istenének anyanyelvén való imáadására azért, mert a csehszlovák rendelkezések szerint amilyen az iskola tanítási nyelve, a hittan is csak azon a nyelven tanítandó. A továbbiakban felteszi a kérdést: Miniszter Ur! Szabad-e ma, a kisebbségi jogok korszakában, a kétségbeesés szélén álló, anyagi és szellemi birtokállományából már-már teljesen kiforgatott magyar kisebbségi nemzettel ilyen mérgező, kegyetlen és esztelen iskolapolitikát üzni, hogy még lekipátlálékuk anyanyelvükön való megértésétől is megfosztassanak? Hajlandó-e soronkívül intézkedni, hogy az ungvári nem magyar tannyelvű összes iskolákban a magyar növendékek számára magyar lekipásztorok, magyar nyelven taníthassák a hittant? Dr. Korláth Endre e be-

adványa megrázó erejű dokumentuma annak, hogy az elnemzetlenítésre törekvő csehszlovák hatalom a magyarságnak még legelemibb lelki életigényét is nyelvrendelettel, politikával igyekezett elnyomni." (L. Csomár Zoltán: Húsz év Ungvár Történetéből" c. munka 74—75. oldalt.)

Egyetemes Egyházunk azonban minden elnyomás és átlátszó politikai tendencia és elnemzetlenítési törekvés mellett is minden körülmények között ragaszkodott iskolai autonómiájához. Iskoláink megtartására irányuló erőfeszítéssel igyekezett megteremteni a vezetés és irányítás három nélkülözhetetlen alaptényezőjét: az i s k o l a i r e n d t a r t á s t, az i s k o l a i t a n t e r v e t és b i z t o s i t a n i a t a n i t ó k é p z é s t.

Az államilag jóváhagyott református népiskolai „Rendtartás“ kötelező használatát 1935. évi május hó 23-i kassai Konvent elrendelte népiskoláink számára. „Iskolai Tantervünk“ sorsa azonos volt egyházi törvényeink megerősítésének sorsával, 11 évig feküdt az illetékes minisztériumban és 1938. évi nov. 2-ig nem nyert jóváhagyást. A harmadik kelléknek is eleget tett egyházunk, mikor 1935. szeptemberében megnyitotta Komáromban a református tanítóképzőt.

Ezenkívül gondoskodás történt, különösen a megszállás utolsó éveiben, megfelelő tankönyvekről (pl. Szeretet olvasókönyv III—VIII. osztályok számára). Az első években rendszertelenség, hiány volt megfelelő tankönyvekben, elsősorban a középiskolai vallástani kézikönyvekben. Voltak középiskolák, melyekben növendékeink ág. evangélikus szerzők munkáiból tanultak. Évek multával azonban, nagy áldozatok árán is, igyekezett egyházunk e téren jelentkező nehézségeket leküzdeni. A konventi tanügyi előadó az 1934. évi losonci Konvent elé terjesztette a magyarországi középiskolák vallástanítási tantervét, melyet az itteni viszonyoknak megfelelőleg átdolgozott és könyveket ajánlott. Egyetemes Konventünk ez előterjesztett vallástanítási tantervet elfogadta és azt a középiskolák vallástanításánál betartani rendelte.

Református egyházunk iskoláink fenntartása érdekében nem rendelkezett anyagi javakkal, alapítványokkal vagy nagykiterjedésű latifundiumokkal, hanem kizárólag híveinek áldozatkészségére támaszkodott. Hogy népiskoláink megtartása, sőt fejlesztése érdekében milyen volt a megszállás húsz éve alatt hozott áldozat, arról beszéljenek a számok.

Egyetemes Egyházunknak a megszállás kezdetén, 1918 november 1-én 276 népiskolája volt és ezekben 345 rendes, 13 ideiglenes tanító működött; 1 állás üresedésben volt. A tanítók közül 353 református, 5 más vallású volt. — Legszenvedetlenebb bizonyítéka egyházunk áldozatkészségének, hogy az 1937. évi január 1-i állapot szerint a megszállás utolsóelőtti évében 255 egyháznak volt iskolája, ami az egyházak összes számának, 492-nek 52 százaléka. A 255 iskolához 409 tanítói állás szerveztetett. A húsz év alatt leépült 21 egyházi iskolánk s ezek beszámításával összesen 71 új tanítói állást szervezett egyházunk, vagyis 18 százalékkal gyarapította tanítóink számát. E felfelé tornászó számok nemcsak azt jelentik, hogy 71 új tanítói állás helyi javadalmának terhét vállalták magukra a gyülekezetek, hanem új iskolai épületeket, illetve tantermeket is építettek. Az újonnan szervezett állásokon kívül kb. 60—70 helyen építettek új iskolát, tantermet, vagy tanítói lakást a régi épületek helyébe. Most már ha 140—150 iskolaépület felállításának költségeit papírra vetjük, csupán 60.000 cs. koronájával számítva, 9 millió cs. koronát tesz ki az az összeg, melyet református egyházunk húsz év alatt iskolái fejlesztésére fordított, ami majdnem 2 millió pengőnek felel meg. Nincsenek benne ebben a renoválások, pótlások és átalakítások, továbbá a felszerelésre és berendezésre fordított összeget. Az évi fenntartási összegeket sem hagyhatjuk figyelmen kívül. A személyi és dologi kiadásokra általában tanítói állásonként csak évi 5000 cs. koronát számítva, 2 millió cseh koronán felüli az az összeg, melyet egyházunk évenként iskoláira áldozott, ami kb. évi 400.000 pengőnek felel meg.

A református iskolák általában épület, berendezés és felszerelés tekintetében úgy a más hitfelekezetű, mint az állami iskolákkal szemben kiállták a versenyt, sőt felette álltak egyes esetekben azoknak. Többször felvetődött ugyan a kérdés húszéves elnyomott helyzetünkben: vajjon érdemes-e a nagy áldozatokkal járó iskolák fenntartása, amikor az állam mindjobban kiterjeszti hatáskörét a nevelés és tanítás minden területére?

Ezzel a kisértő kérdéssel szemben azonban egyházunk leg egyszerűbb hivei, felzsinati alkotó tagjainkig, mind egyöntetűen vallották azt az aforizmává vált igazságot, hogy: „Ahol iskolánk nincs, ott nincs jövőnk“. Ahol iskolánk volt, ott biztosítva volt

a magyar szó joga, de ahol megszűnt a református iskola, ott a magyar szó napjai is megszámláltattak. Éppen azért egyetlen református lelkésznek és tanítónak nem volt szabad feladni iskoláink evangéliumi és kulturális missziójába vetett hitét és reménységét. Kétségtelenül a belső megújulásnak, a bizakodásnak jele volt az a felemelő tény, miszerint gyülekezeteinknek iskoláink iránt való szeretete, áldozatkészsége nem lankadt, sőt emelkedő tendenciát mutatott és a legnagyobb megpróbáltatások között is gondoskodott arról, hogy iskoláink a kor színvonalán állva betöltsék evangéliumi és kulturális missziójukat, a csehszlovák államkeretbe kényszerített, kisebbségi sorsba taszított református magyarság életében.

3. Lelkészképzés, a losonci theológia (Sörös Béla).

Egyetemes egyházunknak a cseh megszállás első éveiben egyik legéletbevágóbb, égető kérdése volt a lelkészi utánpótlás és ezzel kapcsolatosan a lelkészképzés kérdése. Az államfordulat előtt lelkészi utánpótlásunkról az ősi szellemi gócpontokban: Debrecenben, Sáfospatakon és Pápán történt gondoskodás. A cseh államkeretbe történt bekebelezés után elestünk összes szellemi gócpontjainktól, nem maradt egyetlen lelkészképző főiskolánk. Amint egyházunk közvéleménye a kábultságból magához tért és hivatott vezetőink megkezdték a szervezkedés munkáját, egyik legfőbb gondjukat képezte a lelkészi utánpótlás biztosítása és ezzel kapcsolatban egy theológiai főiskola felállítása.

A függő kérdések megoldásával kapcsolatosan benyújtott memorandumokban minden alkalommal rámutatott egyházunk vezetősége arra, hogy egyházunk elsőrendű érdekének tekinti a theológiai főiskola felállítását, melyhez — miként a multban — az új államkeretben is állami hozzájárulást igényel. Erre vonatkozólag a csehszlovák kormány álláspontját hiven tükrözte a pozsonyi teljhatalmu miniszternek 1921. évi márc. hó. 31-én kelt 751. sz. alatt egyházunk ideiglenes adminisztrátorainak megküldött, a szervezkedés megindulásával kapcsolatban ismertetett leirata, melynek 5-ik pontja a lelkészképzésről a következőket állapítja meg:

„Ami a református theol. ifjúság nevelését és tanulmányait illeti, a teljhatalmu miniszter ragaszkodik ahhoz az állásponthoz, melyet 1920 dec. 19-én keltezett s Czinke István úrnak, a rim. sobotai püspöki hivatal adminisztrátorának küldött leiratának d) pontja alatt kifejezett, nevezetesen ahhoz az állásponthoz, hogy: „a csehszlovák köztársaságban csak az lehet a református egyház lelkészévé, aki annak területén elvégezte a VIII. gimnáziumi osztályt az érettségivel, — elvégezte Szlovenszkon a theol. akadémia 8 semesterét, letette az előirt vizsgákat s az illetékes püspök által lekésszé avatott fel. E célra fog szolgálni a szlovenszkoí ág. evangélikus egyházzal közös theol. akadémia, később egyetemi fakultás. A református egyház lelkészeinek a csehszlovák köztársasággal s a református egyház szlovák hiveivel szemben tanusított loyális magatartásától fog később függeni a külföldi protestáns főiskolák szabad látogatása.“ (L. tiszáninneri egyh. kerület jkv. 72. oldalt.)

Egy külön református lelkészképző főiskola felállítását a teljhatalmu miniszter tehát feleslegesnek tartotta. — Egyházunk vezetőségének gerinces, bátor és magyar református multunkhoz való tántoríthatatlan magatartását bizonyítja az 1921. évi május 7-én Rimaszombatban ülésező Közös Bizottságnak a leirat e pontjára (többi pontjaira is) adott határozott válasza, melyet a következőkben szószerint idézünk:

„A leirat ama pontját: „A papnevelés céljaira fog szolgálni a szlovenszkoí ág. h. evangélikus egyházzal közös theol. akadémia, később egyetemi fakultás“ bizottságunk határozottan elutasítja. A református egyház közös theol. fakultásban nem kíván lenni semmi más felekezettel, hanem a békeszerződésben biztosított jogánál fogva egy önálló, magyarnyelvű theol. fakultást kíván fenntartani, kéri azért a minisztert, hogy addig is, míg e szervezéssel elkészülhet, engedje meg a szlovenszkoí református egyházaknak, hogy a szükséghez képest külföldről hozathassanak maguknak lelkészeket. E kérését a bizottság azzal támogatja, hogy egyetlen művelt álmában sincsenek a hivek elzárva attól, hogy bárhol tanult lelkészjelölteket alkalmazzanak maguknak lelkészül s Szlovenszkon éppen az ág. evangélikus egyház az, melynek papjai a legnagyobb mértékben látogatták a külföldi iskolákat s az ilyen lelkészjelölteket szabadon alkalmazása elé a volt magyar királyság soha semmiféle gátat nem vetett, sőt azt a civilizáció és a tan szabadság egyik legfőbb biztosítékának tekintette. A leirat ama további pontját, hogy: „a református egyház lelkészeinek a református egyház szlovák hiveivel szemben tanusított magatartásától fog később függeni a külföldi protestáns iskolák szabad látogatása“, bizottságunk, mint az ilyen egyházakban szolgáló lelkészekre, de magára az egyházi felügyeletre is sértőt ezennel visszautasítja, amennyiben a lelképásztorok bármely nyelvű hiveikkel szemben is egyforma bánásmódot szoktak tanusítani és tanusítanak is, ennek áthágása ellenkeznek a lelképásztori prudentiával, letett esküjükkel és feylelmi eljárást vonna maga után.“ (L. tiszáninneri e. ker. 1921. évi jkv. 79. oldalt.)

Ugyanezt a határozott álláspontot tükrözi az a memorandum is, amelyet a szlovenszkoí és kárpátaljai reformátusok nevében 1921. évi június hó 10-i keltezéssel terjesztett fel Czinke István püspök, külön református lelkészképző létesítéséről. E memoran-

dumban szintén kategórikusan leszögezte egyházunk a maga egyenes, kálvinista álláspontját, miszerint a csehszlovák köztársaságba kebelezett magyar reformátusok ragaszkodnak ahhoz, hogy lelkészeiket saját maguk képezhessék a szigorú kálvinista egyház szellemében és hitelvei szerint. Kinyilatkoztatta egyházunk vezetősége, hogy nem tartja sem az igazsággal, sem egyházunk történelmi kialakulásával, sem a lelkiismereti szabadság respektálásával összeegyeztethetőnek a kormány azon törekvését, mellyel minket, szlovákiai reformátusokat, az evangélikus egyházzal közös lelkész-képzésre akar kényszeríteni egy Pozsonyban létesítendő közös lelkész-képző akadémián. Mikor ez ellen óvást emelt egyházunk vezetősége, ugyanakkor arra kérte a teológiai akadémiák ügyének előadóját: Dr. Sommer Eduárdot, hogy nyújtson a magyar református egyháznak segédkezet ahhoz, hogy Rimaszombatban, legalább 4 református tanárral, külön református lelkésznevelőintézet létesüljön mielőbb, mert Szlovákia teljhatalmu minisztere 1921. évi január hó 1. óta nem enged a megüresedett egyházakba Magyarországon végzett lelkészeket választani. Képesítésüket másutt szerzett, magyarul is tudó lelképásztorok pedig nem állottak rendelkezésre, minek folytán az a veszély fenyegette egyházunkat, hogy a megüresedett gyülekezetek rövidesen lelki vezetők nélkül maradnak.

Egyházunknak a lelkészi utánpótlás terén jelentkező nehézségei, továbbá a kormány ajánlata a pozsonyi közös theol. fakultásra vonatkozólag egyesekeket sorainkon belül is arra a véleményre juttatott, miszerint bűn volna meg nem ragadni a kormány által nyújtott alkalmat, amely lehetővé tenné, hogy az állami egyetem közös protestáns fakultásán képezzünk egyházunknak lelkészeket. E vélemény szerint ez nagy előnyökkel jelentene egyházunkra nézve, mert elősegítené a protestáns unió megvalósulását, a többnyelvű előadások hallgatása bővítené a theol. ifjak nyelvismeretét s szélesítené a tudományos látókört s végül egy csapásra megoldódnék az ügy anyagi része is, amelyet a magunk erejéből megoldani képesek nem lennénk.

E vélemény propagálói naiv jóhiszeműségükben nem ismerték fel a cseh elnemzetlenítési politika janus arcát ebben a látszólag gavalléros gesztusban, elfelejtették mérle-

gelni, hogy miképpen lehet az, hogy a kormány sok életbevágó kérdésünk megoldásánál könyörtelen marad, lelkészképzésünkkel kapcsolatban pedig egy közös theol. fakultás keretében hajlandó milliókat áldozni.

Még 1923-ban is kísért a közös theol. fakultás gondolata. Ez év március hó 26-án 1924/1923. szám alatt Jánoska György, líptószentmiklósi ág. evangélikus püspök átiratot intézett Egyetemes Konventünk Elnökségéhez, melyben kifejezésre juttatta, hogy az államkormány által felajánlott közös theol. fakultás felállításába az ág. evangélikus egyház vezetősége készséggel beleegyezik és egyben kéri e fontos kérdésben a testvér református egyház véleményét.

Egyházunk Elnöksége az 1923. évi április hó 25. napján tartott losonci Konventen adta meg erre vonatkozó válaszát, miszerint e nagyhorderejű kérdésben érdemlegesen nem nyilatkozhat, mert a közös theol. fakultásra vonatkozó tervezet hozzá sem a minisztériumból, sem az evangélikus egyháztól nem érkezett, és ezenkívül Konventünk álláspontja az, hogy közel négyszázados multunk jogot ad arra, hogy a csehszlovák államban egy külön református theológiával rendelkezünk.

Ezt az álláspontot tükrözi vissza az 1923. évi június hó 17. napján megnyílt lévai zsinati ülészak végzéseivel kapcsolatban a köztársasági elnökhöz intézett felirat idevonatkozó szövege, melyben törvényeink legfelsőbb megerősítését kérve — mint már több alkalommal — ismételten leszögezte egyházunk, miszerint: „A lelkészképzés terén Zsinatunknak is az az óhajta, hogy a református egyház a maga lelkészeit a köztársaság területén nevelhesse s e célra készséggel fogjuk igénybe venni azt az állami támogatást, amelyet az államkormány kilátásba helyezett. Már most is hangsúlyozzuk azonban, hogy ennek a lelkészképzésnek önálló református intézményben kell történnie.“ (L. lévai Zsinat jkv. 66. oldalt.)

Egyházunk álláspontjának ilyen világos körvonalozása után az állami theol. fakultás gondolata elesett, ezzel együtt az igényelni óhajtott állami hozzájárulás és támogatás is. Így magunkra maradtunk, a magunk erejére lettünk utalva a lelkészképzés megoldását illetőleg.

Egyházunk vezetősége azonban konventi üléseinken ezután még jobban napirenden tartotta a lelkészképző felállításának szükségességét, annál is inkább, mert az elhalálozás, munkaképtelenség folytán, továbbá az utánpótlás bizonytalansága miatt, az üressé vált lelkészi állásokat a közeljövőben képtelen lesz egyházunk betölteni.

Meg is indultak ezzel kapcsolatosan a konkrét indítványok a teológia helyét illetőleg. Javaslatba került több felvidéki gócpontunk, mint Rimaszombat, Léva és Komárom stb. Theológiai bizottságok alakultak változó összetétellel, előbb Czinke István püspök, majd Bertók Béla püspök elnökleite alatt. Egyházunk vezetősége addig is felkérte a kormányt, hogy míg a közeljövőben a saját intézetéből bocsáthat ki lelképásztorokat, engedje meg, hogy Magyarországból hozhasson be theol. tanulmányaikat bevégzett ifjakat.

Az 1924. évi augusztus hó 26-i kassai Konvent egész konkrét formában foglalkozott egy saját erőnkől felállítandó lelkészképző főiskola megnyitásának lehetőségével. Ugyanis Konventünk ugyanez év január hó 8-án tartott ülésének 18. sz. határozatával bizottságot küldött ki azzal, hogy a teológia felállítására vonatkozólag a legközelebbi ülésre jelentést tegyen. E jelentés az 1924. évi augusztus hó 26-i Konvent 5. pontja alatt tárgyalatott, miszerint e bizottság 1924. évi május hó 27-én tartott ülésében, majd a szakbizottságokból alakult végrehajtó bizottság 1924. évi július hó 30-án foglalkozott e kérdéssel és kimondta, hogy a teológiát: „lelkészképző szaktanfolyam“ cím alatt már 1924. év szeptemberében megnyitni kívánja s elfogadta Sörös Bélának az intézet szervezeti, tanulmányi rendjére s költségelőirányzatára vonatkozó javaslatát s kimondta, hogy az intézetet egyelőre Losoncon kívánja megnyitni, felhagyván a nemes versenyt a városoknak.

Bemutatta e bizottság előadója a részletes szakoktatási tervezetet, mely minden, a teológiai képzéshez szükséges tárgyat felölelt, kivéve a héber és görög nyelveket. Ismertette a költségvetést is, mely szerint a szükséglet az első évben: 69.970, a második évben 106.740, a harmadik évben 143.010, ezután állandóan 162.180 cs. korona lenne s erre ugyanennyi fedezet különféle forrásokból. A teológiai előkészítő bizottság jelentésére támaszkodva Konventünk határozatilag kimondta, hogy a lelkészképző szaktanfolyam felállításának ügyét napirendről le nem veszi, bár különböző

anyagi és technikai akadályok miatt már 1924. évi szeptember hó 1-től azt meg nem nyithatja. Ez éven Szlovákiát és Kárpátalját olyan gazdasági inség sujtotta, hogy a gyülekezetek áldozatkész-ségét már csak azért sem lehetett igénybevenni. Közben az intézet felállítása igen sürgössé vált, mert a kormány visszavonhatatlan intézkedése szerint teológusaink csak 1928 szeptemberéig látogat-hatták a magyarországi lelkészképző főiskolákat.

Ebben a kilátástalannak látszó nehéz helyzetben azonban a lelkészképzőintézet felállítását illetőleg váratlan segítség érkezett, mely egy lépéssel közelebb vitte a teológia felállításának kérdését a megvalósulás felé. Ebben az időben látogatta meg a csehszlová-kiai magyar református egyházat a skót református egyház két ki-váló személyisége: Dr. Cairns S. moderátor és M. Webster Jakab lelkipásztor, akik látva egyházunknak a lelkészképzéssel kapcsola-tos erőfeszítéseit, azt a tanácsot adták, hogy a lelkészképzést a lehető legegyszerűbb keretek között oldjuk meg. Hivatkoztak ta-nácsuk kapcsán arra, hogy a történelem folyamán a skót református egyháznak is voltak hasonló nehézségei és ilyenkor a legszeré-nyebb keretek között oldották meg a lelkészi utánpótlás kérdését. Amikor egyházunk vezetősége ez életrevaló indítvánnyal szemben azzal az ellenvetéssel érvelt, hogy nincs a teológia vezetésére al-kalmas embere, akkor skót barátaink: Sörös Béla, losonci lelki-pásztorban látták meg azt az alkalmas személyt, akire rálehet bizni a létesítendő lelkészképző szaktanfolyam vezetését.

Ilyen előzmények után készítette el Sörös Béla, mint a Kon-vent által kiküldött theol. bizottság előadója az intézet r é s z l e - t e s szervezeti szabályzatát, melyet az 1925. évi szeptember hó 8-i losonci Konventen elő is terjesztett. Egyháztörténeti szempont-ból is különös érdeklődésre tarthat számot az az eredeti elgondolás, mely szerint Sörös Béla a lelkészképzést skót testvéreink tanácsai nyomán megoldani javasolta.

Sörös Bélának a lelkészképző főiskolára vonatkozó előter-jesztett szervezeti szabályzatát fentemlített Konvent egyhangulag elfogadta és elhatározta, hogy 1925. évi szeptember hó 15-vel kez-dődőleg Losoncon megnyitja egyetemes egyházunk lelkészképző főiskoláját: t h e o l ó g i a i s z e m i n á r i u m elnevezés alatt.

Az elfogadott szabályzat értelmében a losonci teológia s z e r v e z e t e, j o g i h e l y z e t e, r e n d s z e r e, s z e l l e m i

és anyagi viszonya a következő volt. A Szervezeti Szabályzat a skót presbiteri egyház múlt századbeli lelkészképzését tartotta szem előtt. — A theol. szeminárium fenntartója az Egyetemes Konvent, mely az intézet állandó felügyeletét, belső és külső fejlesztését a főiskolai igazgatói tanács által gyakorolja. A főiskolai ig. tanács tagjai: a három egyh. ker. püspöke és főgondnoka, az Egyetemes Konvent által 3 évre választott 2 konventi tag és az Egyetemes Egyházból ugyancsak a Konvent által szabadon választott 2 lelkész. A szeminárium szellemi ügyeinek vezetését teljes jogu felhatalmazással és felelősséggel Sörös Béla losonci lelkész kezébe tette le, míg az anyagi ügyek intézésével: Bertók Béla püspök bízott meg.

A teológia szellemi vezetésével megbízott Sörös Béla hatáskörébe tartozott a szervezeti szabályzat értelmében az előadók megválasztása, behívása, fizetésük folyósítása, az előadásra kerülő tárgyak megjelölése, beosztása, a kollokviumok idejének megállapítása, a növendékek felvétele, elbocsátása, a papnövendékek elhelyezéséről és ellátásáról való gondoskodás. Ő intézte a segélyezésüket a fennforgó szükségletek mérlegelésével, előkészítette és vezette a legáció-választásokat, öröködött a szeminárium belső rendje felett, figyelemmel kísérte a növendékek tanulmányi előhaladását, teljes jogkörrel végezte a fegyelmezést és a bizonyítványok kiadását. Általában a szeminárium minden külső és belső életére vonatkozó kérdésben eljárni tartozott s a felmerült szükséghez képest a teológiai bizottság (ig. tanács) elnökének közbejöttével az Egyetemes Konventhez előterjesztéssel járult. Egyháztörténelmünk nem ismer még egy ilyen esetet, amikor a lelkésznevelés kérdése ennyire egy személy kezében összpontosult volna. Ennek tagadhatatlanul sok előnye is volt, minélfogva rugalmasabb volt a teológia élete, de hátrányai is jelentkeztek, különösen fennállásának utolsó éveiben, amikor mindjobban erősödni kezdett az a vélemény, hogy a losonci teológiát rendes főiskolává kell kifejleszteni.

Erre vonatkozólag Dr. Magda Sándor püspök, volt theol. előadó 1937-ben konkrét javaslatot is terjesztett az Egyetemes Konvent elé, melyben felvázolta azokat a lehetőségeket, melyek szerint egyházunk meglévő teológiai szemináriumát kiépítheti teológiai

főiskolává, azonban 1938 november 2-á bekövetkeztével e kérdés megoldása tárgyalanná vált.

A teológia tanulmányi rendjére térve kiemelendő, hogy a magyarországi teológiai Tanterv vétetett alapul. A tárgyak sorába felvétetett teljes egészében az az anyag, melyet a magyarországi és erdélyi teológiákon tanítanak, hozzávéve még az angol és szlovák nyelvet is. Sörös Béla javaslata szerint az itteni lelkészi karból behívott, a tudományos teológia kérdéseivel is foglalkozó lelképásztörök látták el a tanítás munkáját. Egy-egy előadó háromhónapos ciklusra hivatott be és a magyar teológiáknak megfelelő óraszám-ban leadta a kétfélévi anyagot úgy, hogy a lelkészjelöltek a ciklus végén mindjárt kollokviumot is tettek. A magyar teológiai főiskoláktól ez volt a losonci teológiának lényegesen eltérő vonása. A teológiának éppen e sajátos tanulmányi rendje és a teológiák történetében különálló szervezete miatt voltak sorainkon belül ellenzői, akik kételkedtek abban, hogy a teológia ilyen sajátosan eredeti rendszerrel számottevő eredményeket fog tudni felmutatni lelkészképzésünk terén. Emiatt még a teológia barátai részéről is egyre gyakrabban hangzott el a kívánság egy teol. főiskolává kiépítendő lelkészképző érdekében.

Egyetemes Konventünk a Szabályrendelet értelmében a következő anyagi segélyforrásokból tervezte előteremteni a teológia fenntartási költségeit: 1. Lélekszámszerű kivetés, mely szerint a gyülekezetek lélekszámában fél kiló búzával járulnak hozzá évenként. 2. Egyesek, testületek vagy egyházak adományai. 3. Az Egyetemes Egyház segélyei. 4. A külföldi református egyházak közvetlen vagy a zürichi központ segítségével nyújtott támogatása. 5. A hallgatók tandíja. 6. Államsegély.

E tervezet szerinti anyagi segélyforrások a gyakorlatban módosultak és azoknak befolyása igen sok akadályba ütközött. A lélekszámszerű kivetés nem folyt be rendszeresen, mert az államváltozás előtt különféle kerületekben élt református népünk a rendszeres összedolgozást nem ismerte. Az 1930-as éveket követő gazdasági válság előtt egyes gyülekezetekből az előírt kivetés háromnegyszerese folyt be. 1930 után, amikor földművelő népünk anyagi helyzete a világválság és a sorozatos szük esztendőök után megrendült, egyre jobban maradoztak el a lélekszám szerint kivetett összegek.

Az alapítás első éveiben igen tekintélyes volt az önkéntes adakozók száma és áldozatkészsége. Fenntartását a kezdeti nehézségekkel küzdő intézetnek főképpen ez biztosította. Ezzel szemben az Egyetemes Egyház az első időben kevésbé, a későbbi években azonban 20.000 cs. korona összeget utalt át évenkénti rendszeres segély címén.

A külföldi egyházak közül elsősorban a skót református egyház, a holland református egyház és a magyar református egyház és állam, továbbá Amerika nyújtottak számottevő anyagi segítséget évenkénti rendszeres adományaikkal. A hallgatók tandíjára építő segélyforrás a gyakorlatban nem létezett, mert a theológia vezetője tandíjat a theológia hallgatóitól soha nem kért. Azonban meg kell itt említeni azt a bevezetett szokást, mely szerint a legátumok néhány százalékát a begyűlt összeg nagysága szerint megállapított arányban be kellett szolgáltatni a theológia fenntartási céljaira.

A tervezetbe felvett államsegély a valóságban elmaradt, mert a csehszlovák állam a losonci theológia fenntartására a húsz év alatt soha semmi támogatást nem nyújtott.

A theológia anyagi ügyeinek mikénti állására idézzük Sörös Béla theol. igazgatónak 1927. évi konventi jelentésének idevonatkozó részletét: „A szeminárium anyagi ügyeiről legyen elég e helyen annyit mondani, hogy az egyes gyülekezetekből befolyt megajánlások és az egyes egyéni adományok eddig fedezték kiadásainkat. A külföld is segítségünkre volt, Skócia, Amerika Zürichen keresztül meghozta hittestvéri ajándékait. A folyó év azonban nagyobbarányu támogatás keresésére ösztönöz bennünket.“ (L. 1927. évi konventi jkv. 15—16. oldalt.)

Ilyen szervezeti, tanulmányi és anyagi keretek között nyilott meg 1925. évi szeptember hó 22-én a losonci református theológia, Sörös Béla losonci lelkész vezetése alatt 22 hallgatóval. Mennyi kétség és aggodalom kísérte e kezdetet. A kishitűek és gáncsoskodók hitetlenkedéssel és kézlegyintéssel juttatták kifejezésre bizalmatlanságukat. A reménykedők lelkében pedig ott élt titkon is a nagy kérdés, hogy lesz-e elég ereje az anyatestről leszakított református egyházunknak ahhoz, hogy e szükséges és fontos intézményt fenntartsa.

Ehhez az aggodalomhoz járult még az a körülmény, mely a theológiára beiratkozott különféle reform- és reálgimnáziumokból

kikerült hallgatók lelkiiségével és vallásos életével függött össze. Ugyanis Csehszovákiában egyetlen hitfelekezeti középiskolánk sem volt. A losonci református gimnázium, valamint a rimaszombati közös protestáns gimnázium elvételétőlünk. A különféle típusú középiskolákban pedig a legellentétesebb világnézetű tanári együttes tanított. Ungváron és Beregszászban pl. a hívőtől a zsidón keresztül az atheistaig minden változat képviselve volt. Nemzeti vonatkozásban ugyanez volt a helyzet. Magyar, cseh, szlovák, ukrán emigráns, nagyorosz és kisorosz irányzatuk egyformán taníthattak ugyanazon intézetben, úgy hogy a szegény diák egyik óráról a másikra nem tudta, hogy kihez igazodjon, kire hallgasson. A vallás-tanítás, mint nem kötelező tantárgy heti 1—2 órán tanított. Így legtöbb esetben az volt a helyzet, hogy református ifjúságunk 18 éves korig vajmi kevés vallásos nevelésben részesült. Ebből önként következett, hogy azoknak nagyrésze, akik a losonci teológiára jöttek, igen kevés evangéliumi ismerettel és református öntudattal rendelkeztek.

A hit azonban csodákat művelt itt is. Sörös Béla, a feltornyosuló nehézségeket áthidalva, egész lelkét és életét szánta oda Egyetemes Egyházunk e kétségtelenül legfontosabb alkotására, a losonci teológiára, amivel egyházunknak felbecsülhetetlen szolgálatot végzett. Minden hallgatóval egyénileg foglalkozott. — Már az első esztendő megszégyenítette a gunyolódókat és gáncsvetőket, mert nem várt eredmény mutatkozott egy év munkája után is.

Erre vonatkozólag utalunk Dr. Magda Sándornak, volt teológiai előadónak 1926-ban a kassai egyetemes lelkésztestületi gyűlésen a lelkészképzésről tartott előadásának, a losonci teológiával foglalkozó, idevonatkozó részletére:

„Ha teológiánkon a hitbéli, erkölcsi és jellembeli nevelés felé fordítjuk tekintetünket s ha az intézetben uralkodó közszellemet figyeljük, e tekintetben már bátran mérjük össze szemináriumunkat azokkal a külföldi intézetekkel, amelyekben nevelkedtünk. Losoncon az éjszakázó, lumpoló, kártyás, templomkerülő, előadásokat elfugáló teológus teljesen ismeretlen fogalom. A lelket és a testet rontó szórakozások alkalmait kizárja már maga az YMCA-ban való szemináriumi együttlakás s a széniori felügyelet, de nem türi meg a hitványságokat az ifjúság közszelleme sem. Losonci teológiánkon ma igazi, a szó valódi értelmében vett lelkésznevelés folyik, ahol a növendékek tényleg és állandóan tanulnak s komolyan előkészülnek a lelkipásztori hivatásra. Ahol nem hivatalnok-papok nevelődnek, hanem misszionáriusok, akik bizonyára meg fogják állani helyüket a nagyon megváltozott idők nehéz

követelményeivel szemben is. Az esti áhitatok, bibliamagyarázatok, a hetenként tartani szokott Kálvin-szövetségi összejövetelek, a vasárnapi iskolai munkában való részvétel, a növendékek közreműködését igénylő egyházi ünnepélyek mindmegannyi áldásos alkalmak arra, hogy megismerkedjenek a gyülekezeti evangelizációs munkákkal, s már gazdag tapasztalattal s megfelelő gyakorlati tudással menjenek ki az életbe...“ (L. „Református Egyház és Iskola“ 1926. évi augusztus 8-i számát.)

Ugyancsak utalunk Sörös Bélának az 1927. évi kassai Konventen a teológiáról elhangzott jelentésének idevonatkozó részletére:

„Ami a teológusok rátermettségét illeti a lelkipásztori hivatásra: a tekintetben az egész ifjúságról általában elismeréssel szólhatunk. Komoly törekvés, erőteljes hitélet s ezzel kapcsolatos egészséges közszellem hatja át őket, aminek már eddig is jelentékeny megnyilatkoztatását adták sokoldalú szolgálatkészségükkel.

A teológiai tudományokban való előhaladásuk nemcsak hogy lépést tart más teológiák papnövendékeinek tanulmányával, hanem gyakorlati képességük terén, éppen a szemináriumi oktatás révén, sok tekintetben előnyösebbé válik... Eddig a magyarországi teológiák tananyaga az I. és II. évfolyamon teljesen előadatott. Az alapvizsgák is ugyanazon tantárgyakból tartattak, melyek a magyarországi theol. akadémiákon ilyenekül kijelöltettek...“ (L. 1927. évi konventi jkv. 13—14. oldalt.)

E szép eredménnyel biztató kezdetet azonban mindjárt egy év múlva megzavarta egy megsemmisítéssel fenyegető kormányintézkedés, mely 1926 őszén a losonci teológiát bezáratta. A végleges beszüntetést úgy kerülte el, hogy az éppen akkor Genfben üléselő Presbiteri Világszövetség, egyházunk panasza folytán közbelépett a csehszlovák kormánynál s a külföldi nyomásra az illetékes tényezők tárgyalásokat kezdtek egyházunk hivatalos kiküldötteivel s hivatalos kormánynyilatkozattal rendezték a losonci teológia jogi helyzetét az állammal szemben.

Ismertetjük azt a kormánynyilatkozatot, amelyet 1926. évi szeptember hó 21-én Dr. Kállay József, Szlovenszko teljhatalmu minisztere, Dr. Markovics Iván, volt iskolaügyi miniszter, Müller osztálytanácsos és Stunda István titkár jelenlétében adott az Egyetemes Református Egyház ott jelenlevő képviselőinek: Balogh Elemér püspök, Szilassy Béla főgondnok, Sörös Béla lelkész és Végh Kálmán püspöki titkárnak, mint az egyház hivatalos delegátusainak, a poszonyi teljhatalmu minisztérium tanácskozási termében.

„1. A kormány részéről tudomásul szolgál, hogy a Losoncon felállított teológiai szeminárium nem azonos azzal a teológiai főiskolával, amely az egyházi törvények VI. törvénycikkében, mint theol. főiskola, teológiai akadémia néven volt ismeretes.

2. Az Egyetemes Konvent elnöke részéről tett hivatalos bejelentés az 1925. év őszén a kormány részéről olybá tekintetett, mintha az aszerint felállítani szándékolt teológiai főiskola nyílt volna meg 1925. évi szeptember hó 15-én, ez okból, mint késői bejelentés, elismerésre és jóváhagyásra nem találhatott.

3. Minden félreértés kiküszöbölése végett megállapítást nyert, hogy az elnöklő miniszter: Dr. Kállay József ez alkalommal értesült először arról, hogy a Losoncon működött református teológiai szeminárium a skót egyesült szabad egyház Csehszlovákiában hivatalos utat tett moderátorának ajánlatára, a skót presbiteri egyház korábbi lelkészképzésének mintájára létesítettett, azzal a különbséggel, mellyel a helyi viszonyoknak megfelelően itt alkalmazni kellett. Mint ilyen létesítmény, a presbiteri világszövetség erkölcsi és anyagi támogatását élvezi. Különleges jellegénél fogva addig áll fenn, amíg az egyház és az állam közötti jogviszony véglegesen rendeztetik, az ott szabályozott módon egy rendszeres teológiai főiskola, amilyenre nézve az előzetes bejelentés kötelezettsége fennáll, felállítható lesz.

4. Ilyen alakban a losonci lelkészképzés ügye továbbra is rendezve marad. A Losoncra jelentkező papnövendékek tanulmányaikat itt mindaddig tovább folytathatják, amíg egy véglegesen elismert teológiai főiskola felállítatik. Előtanulmányaik a hallgatók félévek szerint főiskolán hallgatott $\frac{1}{2}$ éveknek tekintetnek, eredményes előhaladásukat igazoló növendékek Losoncról hozott bizonyítványaik alapján tanulmányi idejüket el nem veszíthetik.

5. A bezárni rendelt teológiai főiskola helyett Losoncon megindult lelkészképzés ügyének biztosítására a következő gyakorlati megoldást javasolja: adjon ki az Egyetemes Konvent az egyház hivatalos lapjában, a Református Egyház és Iskolában egy hivatalos rendeletet, mellyel a Református Egyetemes Konvent a losonci teológiai főiskolát beszünteti 1926 október hó 1-vel. Ezzel egyidőben a Losoncra jelentkezett I. és II. éves papnövendékek nagy számára való tekintettel, valamint ezek egyéni érdekeit is szem előtt tartva, az egyház hatáskörében úgy gondoskodik a volt losonci teológiai főiskola hallgatóiról, hogy ők addig is, amíg az Egyetemes Konvent az állandó jellegű teológiai főiskolát felállítja, előtanulmányaikat Losoncon végzhessék. E két rendelkezés bár egyidőben, de külön szám alatt adassék közre. Ily módon a lelkészképzés ügyének mindaddig, míg az állandó jellegű főiskola létesíthető lesz, semmi sem áll útjában.

Az egyház delegátusai ezt a megoldást elfogadták, ennek tényleges keresztülvezetése a Református Egyház és Iskola 1926. évi október hó 10-i 41. számában meg is történt 172/1926. E. K. és 173/1926. E. K. számok alatt." (L. 1928. évi kassai konventi jkv. 45—46. oldalt.)

A losonci teológia működése elé a csehszlovák kormány e nyilatkozat óta semmi akadályt nem gördített. A teológia hallgatói ugyanazokat a kedvezményeket élvezték, amelyek a köztársaság főiskolai hallgatói számára megadottak.

A teológia belső életére, szellemére és áldásos munkájára vonatkozólag hű képet ad Sörös Béla theol. igazgató 1928. évi konventi jelentésének idevonatkozó részlete, melyet a történelem számára megörökítünk:

„Különös gondot fordítunk a szemináriumban arra, hogy ifjúságunk tevékenyen résztvegyen mindazokban a református jellegű, keresztény építő munkákban, amelyekben később az életben, az egyház szolgálatában helyt

kell állania. Nemcsak a teológia tudományokban képezzük őket, hanem meg-
ragadunk minden alkalmat a belső hitépítésre, a keresztyén szolgálatkészség
előhívására és ennek a gyakorlatban lévő érvényesítésére. Növendékeink kö-
zött olyan közösség áll fenn, melyben a Krisztus lelkének vezetése alatt egy-
mást támogatják. Mélyen megindító jelenségeit sorolhatnám fel ennek beteg-
társaik ápolásánál, a szegényebbek felkarolásánál és anyagi segítésénél, az
ifjúság becsületének és a szeminárium tisztességének védelmének. Ha egy-
házi életünk egész vonalán csak felényt láthatnánk annak a féltő szeretetnek,
amit ez a közösség az elmúlt évben nyújtott: akkor a teológia felől táplált
aggodalmak önmaguktól omlanának össze.

Nagy súlyt helyeztünk arra, hogy azokban az ifjúsági megmozdulások-
ban, amelyek Szlovénia, a történelmi Csehország és a hozzánk oly közel
eső külföld: Magyarország területén jelentkeznek, a szeminárium ifjúsága a
maga képviselői útján mindenkor résztvegyen. E téren a keresztyén ifjúsági
munkákról mindenünnen részletes jelentéseket hoztak a szeminárium és tár-
saik számára. Közreműködésük mindenütt megbecsülést szerzett...

Ifjúságunk a csehszlovák köztársaságban a maga nyilvános munkájá-
val már eddig is olyan szolgálatot végzett, amelynek szerény értékelése mel-
lett is meg kell állapítanunk azt, hogy hozzá hasonló nagyarányu megmoz-
dulás magyar kálvinista népiünk körében ezen a területen még egyáltalában
nem volt található..." (L. 1928. évi kassai konventi jkv. 40. oldalt.)

Gyülekezeteink és egyháztagjaink áldozatkészségéről is kell
még szólni a teológia ügyével kapcsolatosan. 1930 körül a losonci
teológiai szemináriumban tanuló növendékek elhelyezésének kér-
dése egyre több gondot okozott a teológia vezetőségének. Ennél-
fogva sürgető szüksége merült fel annak, hogy a teológusok szá-
mára egy internátus létesíttessék. E célból a theol. bizottság elnöke
egy felhívást bocsátott ki a református társadalomhoz, mely fel-
hívásra: 126.000 cs. korona megajánlás és 33.000 cs. koronánál
több készpénzbefizetés történt. Bár az internátus felállítására sor
nem került, de megörökítjük a történelem lapjain e kezdeményezést,
mint az áldozatkészségnek messze világitó példáját.

A teológia további életével kapcsolatban ki kell még térni
arra a körülményre, hogy az 1930-as éveket követő gazdasági vál-
ság az intézet életében is igen éreztette hátrányos hatását. Az in-
tézet szellemi vezetését azonban anyagi eszközök szűkös volta mel-
lett is rendes mederben folytatta megrokkant egészségi állapotával
is Sörös Béla, a theol. vezetője. Az 1936. évi konventi theol. jelen-
tésében már kénytelen felhívni a Konvent figyelmét az anyagi téren
egyre jobban jelentkező nehézségekre, hogy szerezzen érvényt azon
határozatának, amellyel az egyes gyülekezetek lélekszáma után a
teológia anyagi fenntartásához való hozzájárulás mérvét megállá-
pitotta. Hogy mennyibe került Egyetemes Egyházunknak évenként
a losonci teológia fenntartása, azt még hozzávetőlegesen sem le-

het megállapítani, mert Sörös Béla, a kiváló szellemi és áldozatos anyagi vezetés mellett, elszámolást soha nem adott az Egyetemes Konventnek.

Azok a körülmények és nehézségek, amelyek között a losonci református teológia 13 és fél évig, 1939. évi január hó 25-én bekövetkezett önkéntes megszűnéséig élt, református népünk evangéliumi öntudatát, vezetőink szívós kitartását és áldozatkészségét hirdetik. Ez idő alatt mintegy 120-an kerültek ki falai közül, akik a sajtóságosan eredeti teológiai tanulmányi rendszer mellett megismerték a legujabb kor tudományos teológiai kérdéseit, valamint az utolsó két évtizedben szépen fellendült magyar református teológiai irodalmat és erős indítást nyertek a missziói munkára.

A losonci teológia most már a múlté, de hosszú időkre kiható elvitathatatlan érdeme marad, hogy a cseh megszállás alatti történelmi időkben a hitépítés és evangéliumi erők közlése, továbbadása mellett, mint egyetlen magyarnyelvű főiskola a csehszlovák köztársaságban, a magyar nemzeti gondolat fókuszja is volt és az elnemzetlenítés célzatos veszedelmétől, magyar református egyházunk szolgálatára készülő teológus ifjúságot megmentette. Isten iránt soha el nem muló hálával örökitjük meg a történelem lapjain ezt a szolgálatát és Sörös Bélának, az intézet igazgatójának, valamint azoknak az emléket, akik hittel és hűséggel szolgálták a losonci teológiával kapcsolatosan az egyházunkra nehezedő két gyászévtizedben a lelkészképzés szent munkáját.

4. Tanítóképzés, a komáromi tanítóképző.

A tanítóképzés és utánpótlás tekintetében ugyanolyan nehézségekkel küzdött egyházunk, mint lelkészképzés terén, azzal a különbséggel, hogy míg lelkészképzőintézetét már 1925 szeptemberében megnyitotta Losoncon, tanítóképzőjét az egyre súlyosbodó gazdasági válság következtében 10 esztendővel később, 1935. szeptemberében állította fel Komáromban. Pedig a nagy tanítóhiány már az államfordulat első éveiben is súlyosan jelentkezett, mivel a csehszlovák állam a régi magyar tanítóképzőintézeteket mind megszüntette és azokat szlováknyelvűekkel helyettesítette.

A magyar tanítói utánpótlás így évről-évre mindig nagyobb nehézségekbe ütközött. Az állam a feltornyosuló nehézségen úgy próbált segíteni, hogy bevezette az u. n. tanítói externista vizsgákat, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy 3—4 középiskolát végzett növendékek magánuton készülve, hosszabb vagy rövidebb idő alatt tanítói érettségit tehettek, majd húszhavi gyakorlat után képesítővizsgára állhattak. Ilyen hiányos szakképzettséggel rendelkező egyének kerültek iskoláinkba is, mert üres tanítói állomás volt elég. Egyetlen magyar tanítóképző a pozsonyi „Orsolyák“-é volt, amelyet a változás után meghagyott az állam és itt tanult sok református leánynövendékünk is.

Az egyre katasztrófálisabban jelentkező magyar tanítóhiányra való tekintettel az állam felállított később Pozsonyban egy négyévfolyamos tanítóképzőt is, melyre csak minden második éven vettek fel jelentkezőket. E képzőintézet kiépüléséig egyéves a b i t u r i e n s tanfolyamot állított fel az állam gimnáziumi érettségivel rendelkezők részére.

A magyar tanítóképzésnek az állam által nyújtott lehetősége természetesen nem elégithette ki egyházunkat, minekfolytán egyházi iskoláinkban évről-évre kevesebb lett a megfelelő szakképzett, egyháza érdekeit is figyelemreméltató, hivatása magaslatán álló református tanító.

A nagy tanítóhiányt látva, a református tanítóképző felállításának gondolata a lelkészképzés felállításának szükségességével párhuzamosan már az államváltozás első éveiben felmerült. Itt ki kell emelni a komáromi gyülekezet áldozatkészségét, melynek presbitériuma már 1921-ben foglalkozott e kérdéssel, sőt 1922. évi április hó 7-én kelt memorandumában felajánlotta tanítóképző céljaira a régi kollégium épületét, valamint a mellette épült kántorlakást, ennek kertjét és melléképületét. E memorandum költségvetési és fenntartási tervezetet is tartalmazott.

Az 1922. évi május 17-i pozsonyi Konvent 16. pontja érdemben foglalkozott e kérdéssel és kimondta, hogy a teológia mellett elsőrendű érdekének tekinti egy református tanítóképző sürgős felállítását. Helyéül — tekintettel a gyülekezet áldozatkészségére és előnyös helyzetére — Komáromot jelölte meg. Az egyre súlyosbodó anyagi helyzet miatt azonban a tanítóképző felállítása egyre későbbi időpontra tolódott ki. Közben, mint egyházunk létkérdésére

nézve fontosabb intézmény, a theológia megnyílt Losoncon. Azonban a tanítóképzés kérdésének megoldását is számontartotta minden konventi gyűlésünk.

Különösen napirenden tartotta tanítóképzésünk ügyét Patay Károly barsi esperes, konventi tanügyi bizottsági elnök és Nagy Sándor felsőszecsei ig. tanító, konventi tanügyi előadó, akik nagy ügyszeretettel fáradoztak azon, hogy a Komáromba tervezett tanítóképző ügye mielőbb tető alá kerüljön.

Az 1931. évi március hó 18-i kassai Konvent hatalmas lépéssel vitte előre a felállítandó tanítóképző ügyét. A képző helyével kapcsolatosan ekkor két komoly ajánlat feküdt a Konvent előtt: a komáromi és a rimaszombati gyülekezet ajánlata. A rimaszombati református egyház gazdasági helyzete azonban rendezésre szorult s így számításba csak Komárom jöhetett, mire határozatilag kimondta fenti Konvent, hogy a református tanítóképzőintézetet Komáromban állítja fel. Nagy Sándor, konventi tanügyi előadó, a felállítandó tanítóképzőre vonatkozó előadói javaslatában e konventi ülésen nagy alapossággal mutatott rá arra a sivár helyzetre, amelyben egyházunk a tanítói utánpótlás hiánya következtében került. Kiemelte, miszerint tanítói állásainknak csupán 65%-a van rendes, okleveles tanítóval betöltve, tanítóinknak több mint 10%-a nem református vallású. A tanítóképzés tanulmányi menetére, anyagi megalapozására vonatkozólag nagy körültekintéssel tervezetet készített, mire a Konvent határozatilag kimondta, hogy Komáromban református tanítóképzőintézetet létesít, kétévenként ismétlődő, váltakozó évfolyammal és ez intézetet már 1931. évi szeptember hó 1-én megnyitja. A tanítóképző támogatására felhívta Egyetemes Konventünk egyetemes egyházunk összességét, minden szervét, minden funkcionáriusát és minden tagját s az e célra való közadakozás megkezdését is azonnal elrendelte. A tanítóképző közvetlen felettes hatóságául az Egyetemes Konvent Igazgató Tanácsot állított fel, mely megbízott a tanítóképző felállításával összefüggő összes ügyek vezetésével, a tanszemélyzet megválasztásával és a felügyelet gyakorlásával. A megvalósulás ideje azonban nem érkezett el, a tanítóképzőnek 1931 szeptember 1-re tervezett megnyitása számomra, időközben felmerült akadály miatt elmaradt. Azonban ezután következő években egyre intenzívebben foglalkoztak tanügyi előadóink jelentése kapcsán konventi üléseink az égető szükségé vált

tanítóképzőintézet felállításának kérdésével és újra meg újra le-
szögezték 1931—1934-ig minden idevonatkozó javaslattal kapcsolatban, hogy egyházunk egy önálló tanítóképző felállításához ragaszkodik és az 1931. évben hozott határozatát teljes egészében fenntartja és nem abiturienus tanfolyamokkal vagy gimnáziumi előkészítésekkel kívánja e kérdést megoldani, hanem egy rendes, négy-
évfolyamos tanintézetet kíván létesíteni és mielőbb megnyitni.

A tanítóképző felállításával kapcsolatban jelentkeztek a gáncsokodók, a kételkedők is és azzal érveltek, hogy az államhatóság előzetes engedélyének kikérése nélkül egyházunknak nem áll jogában ilyen intézetet felállítani. Elfelejtették az így gondolkozók, hogy az 1868. évi XXXVIII. t.-c. biztosítja a bevett vallásfelekezeteknek azt a jogot, hogy tanítóképzőintézeteket állíthatnak fel és tarthatnak fenn, melyek teljesen egyenjogúak más hasonló tanintézetekkel. E törvény minden fenntartás, engedély és előzetes beleegyezés nélkül adja meg a jogot az egyházaknak tanítóképzők felállítására s csak a bejelentés kötelezettségét írja elő, hogy a törvényben biztosított felügyeleti jogot az állami hatóságok gyakorolhassák.

Minden ellenvetéstől eltekintve az 1933. évi március hó 29-i pozsonyi Konvent, hogy a létesítendő tanítóképző anyagi alapját megteremtse s egyben számolva azzal, hogy államsegélyre nem igen gondolhat, felszólította a gyülekezetek presbitériumait, hogy hajlandók-e a gyülekezet lélekszáma szerint évenként 50 cs. fillérrel a felállítandó tanítóképzőintézet fenntartásához hozzájárulni. A gyülekezeti állásfoglalások végleges eredménye az lett, hogy 181 gyülekezet minden feltétel nélkül, 11 bizonyos kikötésekkel kívánta az intézet felállítását és vállalta az évi lélekszámszerinti hozzájárulást és csak 51 gyülekezet hozott nemleges határozatot, bár ezek is hangsúlyozták a tanítóképző felállításának fontosságát, de nagy anyagi terheik miatt az önkéntes megadóztatást nem vállalták. Tekintettel arra a körülményre, hogy gyülekezeteink nagy többsége kívánta az intézet felállítását és vállalta fenntartását, az 1934. évi losonci Konvent egész részletesen foglalkozott a megnyitás körüli akadályok és nehézségek elhárításának kérdésével. Ismételten feltárta a tanulmányi és anyagi alapra, tanárok fizetésére vonatkozó tervezetet és hivatkozott a komáromi egyházmegye 1930-ban tett nemes ajánlatára, mely szerint a komáromi egyházmegye a református tanítóképző céljaira Komáromban a református egyház által

felajánlott telekre építendő épület építési költségeire megszavaz 100.000 cs. koronát.

Ilyen előzmények után az 1935. évi május hó 23-i kassai Konvent határozatilag kimondta, miszerint 1935 szeptember 1-én Komáromban a református tanítóképzőt, mint a Szlovákiai és Kárpátaljai Református Egyetemes Egyház intézményét felállítja és megnyitja s ez elhatározását az iskola- és nemzetművelésügyi minisztériumnak 263/35. sz. alatt a vonatkozó 1868 : XXXVIII. t.-c. értelmében bejelentette. Egyben tudomásulvette kiküldött bizottsága által 1931-ben megalkotott tantervi és rendtartási szabályzatokat és az intézetnek ilyen szellemben való vezetését elrendelte és kimondta, hogy az évi személyenkénti 50 fillér járulék befizetése minden gyülekezetre nézve kötelező. Végezetül megválasztotta 5 évi tartamra az ig. tanács tagjait.

E konventi határozat alapján meg is nyílt Komáromban a református tanítóképző Nagy Sándor igazgató vezetése alatt, 45 növendékkel. A nagy lelkesedéssel megindított intézet szervezői és növendékei felett azonban állandóan ott ült a sötét bizonytalanság, hogy az államhatóság illetékes tényezői nem vettek tudomást az intézet működéséről és annak vezetőségével a hivatalos érintkezést fel nem vették. Bár a tanítóképző ügyeinek vezetésére megválasztott Igazgató Tanács mindent elkövetett s több alkalommal küldött-ségileg jelent meg az iskolaügyi minisztériumban abból a célból, hogy az intézet működéséről vegyen tudomást és felügyeleti jogának gyakorlását kezdje meg.

A sok küldöttségjárásnak egy és fél év múlva jelentkezett az eredménye, amennyiben a pozsonyi iskolaügyi referátus 1937. évi január hó 9-én kelt 13.263/36-II/2. számú átiratával közölte Egyetemes Konventünk Elnökségével, hogy az iskolaügyi minisztérium egy bizottságot küld ki tanítóképzőnkhez annak megvizsgálására, hogy mennyiben felel meg az intézet az 1868. évi XXXVIII. t.-c.-ben megkívánt feltételeknek. 1937. évi január hó 26—27. napjain az iskolaügyi minisztérium kiküldöttei megjelentek az intézetben és megvizsgálták annak összes anyagi körülményeit, berendezését, felszerelését, adminisztratív vezetését, szellemi működését, a nevelés és tanítás munkáját. Megnézték a felajánlott telket, a szándékolt építkezés tervrajzát, két napon keresztül hallgatták a tanítási

órákat, megvizsgálták az írásbeli dolgozatokat és minden dologra vonatkozólag a legapróbb részletekig közölték észrevételeiket.

E hivatalos vizsgálat eredménye az lett, hogy az iskolaügyi minisztérium 1937. évi április hó 5-én kelt 26.861/37-II/2. számú rendeletével az Egyetemes Konventnek 1935. évi május hó 23-án kelt 263/35. számú bejelentését, amely szerint két váltakozó tanfolyammal bíró református magyar koedukációs tanítóképzőintézetet állít fel Komáromban — utólagosan tudomásul vette. E rendelkezés nagy megnyugvást keltett úgy egyházunk közvéleménye, mint a növendékek körében, akiknek száma az 1937. évben beiratkozott I-ső évfolyammal 89-re emelkedett. Elégtétel volt azok számára is, akik a tanítóképzőintézet felállításán másfélévtizeden keresztül fáradoztak.

Azonban hátra volt még a miniszteri vizsgálat értelmében új iskolai épületről való gondoskodás és az építkezéshez szükséges anyagi eszközök előteremtése. Itt lelkipásztoraink és tanítóink hoztak erejükön felüli áldozatot, amennyiben a Konvent által kibocsátott „K é r ő s z ó”-ra minden lelkész és tanító kötelezte magát arra, hogy 5 év alatt 1000 cs. koronát fizet, egyszersmindenkori hozzájárulásként, évi 200 cs. koronás részletekben a tanítóképző javára. Az építkezésre az 1938. évi november hó 2-át követő örvendetes változás miatt sor nem került.

Röviden szólunk még az intézet szellemi vezetéséről. Az intézet két tanfolyama a változás után is folytatja működését, amíg be nem fejezi. Azután megszűnik. Szigorú fegyelem jellemzi az intézet vezetését. A nevelést vallásos szellem hatja át, az ifjúságot eleven hitélet jellemzi. Rendszeresen járnak bibliaórákra és résztvettek a környékbeli gyülekezetek vallásos ünnepélyein, elismerést szerezve fiatal intézetünknek. Sok tanulmányi kiránduláson vettek részt a növendékek, általában a szellemi és testi nevelés összhangjára való törekvés érvényesült. A növendékek az intézet konviktusában kaptak ellátást.

A magyar érzés és gondolat fókusza is volt az intézet. Növendékei a magyar delegáció komáromi tárgyalásainál rendezett hatalmas tüntetésben vezető szerepet játszottak. Még a cseh sorakatonaság uralta Komáromot, amikor nemzetiszínű szalaggal és árvalányhajas kalappal járta be az ifjúság a várost és a református

templomban kórusban énekelték el nemzeti imádságunkat: a Himnusz. Ez intézet rövid működése is élő bizonyysága volt a cseh államkeretbe kényszerített református magyar nép áldozatkészségének és élniakarásának.

5. A pozsonyi diákinternátus és a menza.

Egyházunk dinamikus életerejének eleven bizonyysága volt, hogy amint felismerte nehéz helyzetét, miszerint mindenben magára van hagyatva, igyekezett intézményeit kiépíteni. Már a losonci teológia felállítása után néhány évvel, 1928. évi november hó 14-én, a dunáninneri egyházkerület közgyűlésén Dr. Salamon Xavér Ferenc somorjai közjegyző, a pozsonyi egyház főgondnoka felvetette egy Pozsonyban felállítandó református diákinternátus és menza tervét, melynek szükségességét a kerületi közgyűlés alkotó tagjai átértékelték és az indítvány minden pontját elfogadták, az előkészület munkájával pedig a pozsonyi református egyház presbitériuma bizott meg. Minden vonatkozásban indokolt volt e nagyhorderejű terv felszínrehozása és az intézménynek Pozsonyban való felállítása, ha tudjuk azt, hogy a csehszlovák köztársaságban különféle vallás- és egyházellenes áramlatok igyekeztek ifjúságunkat, a jövő társadalmi vezetőit meghódítani. Itteni egyházunkban az intelligens világi elem annyira megfogyatkozott, hogy egy-egy megüresedett egyházi tisztség betöltésére hosszas keresés után is igen nehezen lehetett alkalmas személyt találni. Ezért elsődleges életérdeke volt egyházunknak arról gondoskodni, hogy a jövő intelligencia közül egy is el ne vesszen és már diákévei alatt érezze meg egyházunk segítő és felemelő kezét. Pozsonyban való felállítása pedig azért volt fontos, mert itt voltak az összes közép- és felsőfokú iskolák, ahol ifjúságunk legalsóbb és legfelsőbb kiképzését nyerhette.

Az 1928-as terv azonban csak terv maradt. Időközben felvetődött a losonci teológiai internátus, majd a komáromi tanítóképző ügye, melyek teljesen igénybevették egyházunk anyagi gondoskodásának minden erejét.

Az 1934. évi losonci Konventen Dr. Salamon X. Ferenc újabb előterjesztést tett a felállítandó pozsonyi diákinternátus és menza ügyében. Ez alkalommal részletes javaslatot és költségvetést nyújtott be az Egyetemes Konventhez, melyben kiemelte, miszerint a diákinternátus és menza felállítása most már halaszthatatlan és azonnali intézkedést kért. Kihangsúlyozta, hogy egyelőre a legszerényebb keretek között nyitandó meg az intézet, még 1934. szeptemberében, mely legalább 20—30 diák ellátását biztosítsa. A pozsonyi hitközség azonban erre egymagában képtelen, de nem is az ő feladata, hanem annak a vidéknek kell megmozdulnia, melynek erre szüksége van. Hangsúlyozta, hogy a szlovákiai keresztény társadalomnak egyetemlegesen meg kell mozdulnia és igénybevenni minden járás, tartomány, város és közületek anyagi és erkölcsi támogatását. Evégből az Egyetemes Konventet kéri, hogy az intézmény mielőbbi felállítása érdekében minden lehető követessen el.

E részletes és minden vonatkozásban alátámasztott előterjesztés után Egyetemes Konventünk határozatilag kimondta a Pozsonyban létesítendő diákinternátus és menza mielőbbi létesítését és annak erkölcsi és anyagi támogatását és azt elsőfokon a dunán-inneni kerület, másodfokon az Egyetemes Konvent felügyelete alá helyezte és annak irányításával, mint elnököt: Dr. Salamon X. Ferenc, pozsonyi főgondnokot bízta meg. Egyben anyagi támogatás-ként előre 16.000 cs. koronát szavazott meg.

Ilyen előzmények után nyílt meg 1934 szeptemberében a pozsonyi diákinternátus és menza. Az intézmény ettől fogva teljesítette hivatását, azonban minden éven anyagi nehézségekkel küzdött, a Konvent sem vállalhatta magára teljesen annak fenntartását, csupán némi segítséget juttatott minden évben a hiányok fedezésére. Az utolsóelőtti éven, 1937-ben, 4000 cs. koronával támogatta az intézményt. Ha rövid ideig is működött ez intézmény és a gyakorlati egyházi közéletben nem is jelentkezhett számbavehető eredménye, mégis missziót teljesített egyházunk életében, mert legalább igazolta az itt élő magyarság közvéleménye előtt, hogy az itt élő több mint 200.000 magyar református lélekben van felelősségérzés és küldetéstudat.

6. Árvaházaink (Beretke, Kiskoszmály, Munkács, Nagyszöllős).

A csehszlovák államkeretbe kényszerített Magyar Református Egyház megalakulásának első pillanatától kezdve tudatában volt annak a nagyhorderejű gondolatnak, hogy nem elég csupán a külső egyházi szervezet kiépítése, hanem az egyház szociális feladatát is szem előtt kell tartania s éreznie kell a felelősséget a szeretetmunka intézményes megszervezése tekintetében is.

A megszállás első tíz esztendeje a szervezkedés idegeket őrítő munkájával, anyagi erők hiánya miatt sok-sok küzdelemben telt el, ami minden belső egyházi megmozdulást megbénított s ennek következtében minden nagyszerű építő terv és Istennek tetsző elgondolás csak lassan, lépésről lépésre haladhatott előre. Azonban a szervezkedés, a teológia megteremtése, a belmisszió és evangelizáció erőteljesebb megindulása után jönnie kellett az intézményes alapokra fektetett könyörülő szeretetmunkának is. És jött is.

Egyetemes Egyházunk vezetősége 1928-ban halaszthatatlannal elérkezettnek látta az időt arra, hogy az Egyházi Törvények VIII. törvénycikkében körvonalazott egyházi hitépítő- és szeretetmunkát intézményesen megalapozza.

E kitűzött cél mielőbbi megvalósítása végett 1928. évi május hó 31-én rendkívüli konventi ülést tartott Rozsnyón, melynek főpontja Rozsnyó-fürdőnek református árvaház (szeretetház) megvételére irányuló elnöki előterjesztések és javaslatok megtárgyalása volt. E tárgyban sok javaslat és ellenjavaslat hangzott el a Konvent alkotó tagjai részéről, utána is sok cikk és indítvány látott napvilágot, azonban a fürdő megvétele körüli kérdés annyira bonyolódott, hogy emiatt az Egyetemes Egyház támogatásával létesítendő szeretetintézmény, árvaház felállítása abbamaradt. Abbamaradt, de nem hosszú időre.

1928. évi december hó 5-én a gömöri e. m. rendkívüli Közgyűléséhez L. Tornallyay Margit úrnő levelet intézett, melyben — tekintettel a szeretetintézmény felállítása körüli nehézségekre — felajánlotta a gömörmegyei Beretkén lévő régi kastélyát és annak megfelelő átépítésére 100.000 cs. koronát. Az Egyetemes Konvent 1928. évi december hó 13-án tartott rendes ülésében elfogadta L. Tornallyay Margit úrnő fejedelmi adományát és elhatározta egy

egyetemes szeretetháznak Beretkén való felállítását. Egyben bizottságot küldött ki, hogy a felajánlott alapítványt az Egyetemes Egyház részére vegye át és gondoskodjék arról, hogy az árvaház 1929. évi szeptember hó 1-re megnyitható legyen.

Kiküldött Bizottság a Konvent megbízatása szerint eljár, az ősi Beretky-féle kastélyt rendbehozatta és kiegészítésül a kastély tőszomszédságában lévő régi iskolaépületet a belsőséggel együtt 25.000 cs. korona vételárért megvásárolta. A kastély és melléképületei átalakítási terveit és költségvetését: Tornallyay Zoltán, egyh. ker. főgondnok, okl. építésmérnök készítette el díjtalanul. Az építés 1929 október havában befejeztetett és így Egyetemes Egyházunk első szeretetintézménye: a beretkei árvaház 1929. évi október hó 31-én ünnepélyesen átadatott rendeltetésének.

A berendezés és felszerelés legnagyobb részben önkéntes adományokból gyűlt össze, mely beszédes bizonyosága volt népünk lelkében élő áldozatkészségnek. A három egyházkerület összesen: 166.500 cs. koronát adott össze az első időben, ehhez jött L. Tornallyay Margit úrnő 100.000 cs. koronás alapítványa és kastélya 200.000 cs. korona értékben, mely összegek együttvéve 466.500 cs. koronát tettek ki. Ilyen gyors lendülettel indult meg egyházunk első szeretetintézménye egy nemeslelkű úrnő adománya által, ki nevét fejedelmi adományával kitörölhetetlenül beírta egyházunk történetébe.

Az árvaház első igazgatója: Bácsy Gyula beretkei lelkipásztor lett, aki 18 árvával kezdte meg az árvaház működését. Egyházi fórumaink, testületeink, gyülekezeteink és hiveink minden esztendőben meghozták az áldozat adóját az árvaház érdekében. Megnyíltak nemcsak a szívek, hanem a zsebek és az éléskamrák is. Népünk különösen természetbeni adományaival sietett az árvaház támogatására. Az árvaházban az evangéliumi keresztyén szellemben való nevelés a legnagyobb szakértelemmel és lelkes odaadással folyt és folyik ma is, mert a cseh megszállás megszűnése után is tovább folytatja áldásos működését ez intézményünk.

Az árvaház igazgatója minden évben beszámolt az Egyetemes Konventnek az intézet külső és belső életéről, anyagi helyzetéről és az adakozókról. 1934-ben, a fennállás 5-ik évében, 41 árva kapott helyet a beretkei árvaotthonban, mégpedig mind a három kerületből. Az árvákat képességük szerint mindennel foglalkoztat-

ták. Egy árvát, aki első évfolyamtól kezdve kitűnő előmenetelt tanusított, tanítóképzőbe adtak. A nyári vakációt vidéki jólelkű családnál töltötték árvaink majd minden esztendőben. Meg kell még emlékezni az árvaházzal kapcsolatban P. Czinke Istvánról, aki valóstani könyveinek tiszta jóvedelmét a beretkei árvaházra hagyta, melyből az államfordulatig, 1938 november 2-ig, begyűlt kb. 50.000 cs. korona az intézet javára. Olyan összeg ez, mely által L. Tornallyay Margit után Czinke István püspök következik másodikként az alapítók sorában.

Jellemző az árvaházban uralkodó szellemre és szakavatott vezetésre: Tornallyay Zoltán főgondnoknak, a volt tiszánineni egyházkerület 1939. évi október hó 25-én tartott utolsó gyűlésén elhangzott beszédének a beretkei árvaházra vonatkozó megállapítása: „Szívügyünk az árvaház, jóindulatu figyelmükbe ajánlom továbbra is. Első jubileumát: 10 éves fennállásának évfordulóját nem fényes ünnepséggel ünnepeltük meg, hanem azzal, hogy villanyvilágítással és vízvezetékekkel láttuk el kis árvaink meleg otthonát.“ (L. tiszánineni e. k. 1939. évi jkv. főgondnoki megnyitóját.)

Időrendben valamivel előbb keletkezett, de nem egyetemes egyházi megmozdulásból, hanem magánkezdeményezésből született meg a kiskoszmályi református B é t h e l-árvaház. Sajátságos volt a létrejötte, jellegzetes belmissziói munka az elindítója, melynek vezetője: Nehézy Károly, akkor marcelházai lelkipásztor. Kicsiny mustármagnyi kezdetből nőtt terebélyes fává, számottevő, komoly szeretetintézménnyé.

1928. évi március hó 25-én, egy verőfényes vasárnap délután a lelkészlakon tartott bibliaórán felvetődött a kérdés: Hol van a zsidók királya? (Máté ev. II. 2. v.) A jelenlévők lelkére annyira ráfeküdt a kérdés, hogy mindenki érezte, hogy nem lehet menekülni előle és e komoly pillanatban nem lehet játszani a szavakkal. Márk ev. IX. 37. versében találták meg a megoldást, mely szerint: aki a gyermekek közül csak egyet is befogad Jézus nevében, Őt magát fogadja be. Így található meg Jézus, a zsidók királya, gondozatlan árvagyermek képében. Ilyen előzmények után nyilott meg egy héttel később, 1928. évi április hó 2-án az árvaház 2 árvával a lelkészlakon. A bibliaköri tagok külön-külön, darabonként adták össze az árvák ruháit. Az élő hit csodákat művelt. Egy év múlva elköltözött az árvaház a lelkészlakról és külön helyiséget béreltek

az árvák részére, kiknek száma 8-ra és két gondozóra, egy újabb év múlva pedig 14-re szaporodott.

1931. év nevezetes forduló az árvaház életében, mert ekkor szélesebb alapokra sikerült fektetni annak munkáját és végleges otthont biztosítani számára. Evégből ez év májusában az árvaház barátai alakuló gyűlést tartottak, melyen megalkották a „B é t h e l”-egyesület alapszabályait. Ezután gyorsan halad az árvaház a fejlődés és erősödés útján. A marcelházai szerény kis otthon szüknek bizonyult s sikerült a B é t h e l-egyesületnek Kiskoszmályon egy régi emeletes grófi kastélyt 18 szobával és 950 négyszögöl belterülettel megvásárolni 70.000 cs. koronáért. (1931 jul. 2-án.)

A barsi egyházmegye, melynek területén van az árvaház, ez alkalommal 30.000 cs. koronát szavazott meg e célra. Ebben az időben 20 árva, egy agg nő és három gondozó tartozott az árvaház kötelékébe. 1934. évben a barsi e. m. közgyűlése egy „Megállapodás”-t fogadott el, melyben hivatalosan rendeztetett az egyházmegye és az árvaház viszonya, mely szerint: „Az árva- és szeretet-házat testéhez tartozónak tekinti, a felügyeletet köteleességszerűen elvállalja s magát az intézményt az egyházmegye gyülekezeteinek hathatós támogatásába ajánlja.”

Ettől kezdve rohamos fejlődésnek indult az árvaház. Az alapítók terve szerint az árvaház körül csoportosult a bel- és külmissziói munka. Árvaházi lelkészi állást szervez az egyházmegye, melyre megválasztja Tóth Kálmán feketeadói lelkészt. Még 1931-ben megindult a „Hajnal” c. külmissziói folyóirat. A táborozás és konferenciázás céljaira ugyancsak az árvaház telkén épült egy 70—80 személyt befogadó barakk. Megindult közben az árvaházzal kapcsolatban a diakonisszaképzés is. Az árvaház szelleme és az ott folyó sajátos irányu missziói munka kihatással van a környékbeli gyülekezetekre is, amelyekben a lelki ébredés jelei áldásosan mutatkoznak. Az utóbbi években mindjobban kiszélesedett a Béthel-szövetség árvaházi munkája, amennyiben Léván, Komáromban fiók-árvaházak alakultak. Komáromban ifjúsági munka céljaira „Timótheus Palotát” építettek nagy költséggel, melyet imádkozva teremtettek elő. Egyébként kórház építését is tervbe vették a lelkes alapítók. Vannak olyan gondozók, bentlakói az árvaháznak, akik egész vagyonukat az árvaháznak adták és munkájukat ingyen felajánlották az Istennek tetsző célra. Egész szép mező-

gazdasága van pl. a kiskoszmályi központnak, mely a magja az egész missziói mozgalomból kinőtt árvaházi szeretetmunkának. Ha a munka módszerében vannak is sajátos kilengések és túlzások, egy tény elvitathatatlan: gyakorlati egyházi életünkben a szeretetmunkák megvalósítása terén számottevő, komoly eredményeket értek el, mely méltó a megbecsülésre s amelyre minden keresztyén embernek fel. kell figyelnie.

Időrendben legkésőbb keletkeztek a munkácsi és nagyszöllősi „Szeretet“-árvaházak, melyeket a „Kárpátaljai Reformátusok Segítő Egyesülete“-nek megszervezésével a missziós lelkü Bertók Béla, kárpátaljai püspök hivott életre, hogy erőteljesebb iramban induljon meg kerületében az egyházi karitativ és szociális tevékenység.

A K. R. S. E. (Kárpátaljai Reformátusok Segítő Egyesülete) alakuló közgyűlése 1935. évi június hó 17-én volt Munkácson. Ekkor választotta meg tisztkarát és alkották meg az egyesület alapszabályait, ismertették nemes célkitűzéseit, mely nem csupán árvaházakat fenntartó egyesület, hanem többirányú szociális munkát és egyházi karitativ tevékenységet szolgáló intézmény. Ez alakuló közgyűlés határozta el, hogy Munkácson megnyitja még ugyanez évben „Szeretet-Árvaház“-át és e célra megvette Munkácson a Zrinyi-u. 23. sz. házat belsőségével együtt.

3. A megszerzett épület rendbehozása után, 1935. évi december hó 8-án, ünnepélyesen átadatott a „Szeretet-Árvaház“ Istennek tetsző rendeltetésének. Megjegyzendő még, hogy 7 árva vétettet fel még 1935 szeptember 1-én az árvaházba, akiket míg az épület rendbehozása tartott, munkácsi szeretőszivü családok gondoztak. Az árvaház igazgatója a Beretkéről meghívott Bácsy Gyula, ottani árvaházi igazgató lett.

4. A negyedik, a nagyszöllősi árvaház története, mint az előbbieké is felemelő és megindító. Egyben bizonyág amellelt, hogy Isten ma is dolgozik Szentlelkével kiválasztott emberi életeken keresztül. Ez árvaház alapítása: Atzél Lászlóné sz. báró Perényi Lujza úrnő nevéhez fűződik, aki 1935. évi július hó 18-án kelt ajándékozási szerződéssel s július 23-án kelt alapítólevéllel a Kárpátaljai Református Egyházkerületnek ajándékozta Nagyszöllősön, a város közvetlen közelében lévő 29 kat. hold ingatlanát és tartozékait oly

feltétellel, hogy az épületek azonnal, a többi pedig halála után egy ott felállítandó kerületi árvaház alapját szolgálják.

A kárpátaljai egyházkerület közgyűlése a nagyszöllősi árvaház megszervezésével és irányításával a KRSE-t bízta meg. Az árvaház neve az alapot megteremtő nagyasszony kívánsága szerint: „Atzél-Perényi Református Szeretet-Árvaház“ lett. Az épület rendbehozása után, 1935. évi október hó 6-án, felemelő ünnepség keretében avatta fel és adta át magasztos céljának az árvaházat Bertók Béla püspök. Kilenc árvával indult meg az árvaház munkája, akik kivétel nélkül nagyon szegény földműves- és iparos-családok gyermekei voltak.

A KRSE, mint e két utóbbi árvaház közvetlen fenntartója és irányítója, erőteljes lendülettel indult meg. Már 1935. év végén 74 alapító, 465 rendes és 106 pártoló taggal rendelkezett. Az egyesület vagyona 217.601 cs. korona volt, teher 169.329 cs. korona, tiszta vagyon 48.272 cs. korona az idevonatkozó hiteles kimutatások szerint.

Időközben nehézségekkel is küzdenie kellett, de mélyhitű vezetője: Bertók Béla püspök odaadó munkájával, irgalmas jószívek támogatásával legyőzte a nehézségeket úgy, hogy mindkét árvaház zökkenő nélkül teljesítette kitűzött magasztos célját, az idekerült árvagyermek gondozását.

E négy szeretetintézmény rövid története az élő példa erejével igazolja az utókor számára, hogy a cseh rabság húszéves megpróbáltatásait kiállott egyházunkban Isten lelkének támogatásával hogyan indult új élet a romokon s keletkeztek olyan karitatív intézmények, melyek a kényszerhelyzet megszűnése után is áldáson működnek és az élő hit erejéről beszélnek.

7. Nyugdíjintézetünk.

Országos nyugdíjintézetünk a trianoni békeparancs után az elszakított szlovenszói és kárpátaljai református egyházban néhány évig szüneteltette működését. Az 1922. és 1923. évi konventi üléseken már tárgyalatott a megszervezendő nyugdíj- és özvegy-árvagyámintézet alapszabálya és normál költségvetése az illetékes minisztériumhoz való felterjesztéssel együtt.

Érdemlegesen az 1923. évi június hó 17-én megnyílt lévai Zsinat foglalkozott a VII. t.-c. kapcsán az Országos Lelkészi Nyugdíjintézet kérdésével, egyben úgy intézkedett, hogy az Egyetemes Konvent a Nyugdíjintézetnek 1924 január 1-vel életbeléptetésére tegye meg a szükséges intézkedéseket.

Az 1924. évi január hó 8-i kassai Konvent 19. pontja alatt a lévai Zsinat idevonatkozó határozata alapján kimondta, miszerint a trianoni békeszerződés alapján a csehszlovák köztársaságba rekesztett magyar református gyülekezetek önálló egyetemes egyházzá szervezkedvén, ennek következtében kiválik a magyarországi református egyház lelkészi nyugdíjintézet s özvegy-árvagyámintézete kötelékéből és saját „Országos Lelkészi Nyugdíjintézet”-et állít fel. Kimondta továbbá, hogy a zsinati törvények alapján a nyugdíjintézet 1924. évi január hó 1-vel megkezdí működését, egyben megalkotta a nyugdíjintézet szervezeti Szabályzatát, mely szerint kötelezett tagja annak minden lekipásztor és hitoktató lelkész. A szolgálati időhatárt 40 évben, ennek betöltése után járó nyugdíjat évi 6000 cs. koronában állapította meg, az özvegyet ennek az összegnek a fele: 3000 cs. korona illette meg. A félárvának évi 300, az egész árvának évi 600 cs. korona neveltetési segély járt a nyugdíjintézeti Szabályzat értelmében.

Az Egyetemes Konvent első nyugdíjintézeti igazgatóvá: Id-rányi Barna nagyszalánci lekipásztort, abauji esperest választotta meg. Amint az idevonatkozó konventi határozat igazolja, a megszervezett Országos Nyugdíjintézet igen szükös nyugellátást biztosított nyugállományba kerülő lelkészeinknek és özvegyeinknek. Bár a befizetett tagdíjak így is elég terhet jelentettek, kiváltképpen a nagy többségben levő törpegyülekezetekre és nehéz anyagi körülmények között élő lelkészeinkre, amennyiben a gyülekezetek az általuk rendszeresített lelkészi, vallástanítói vagy kántori állások után a nyugdíjigénynek 2%-át, a tagok pedig a belépési járulék fejében a nyugdíjigény 10%-át, évi tagdíjul pedig a nyugdíjigény 3%-át voltak kötelesek fizetni szolgálatuk 40 évének betöltéséig, ami az egyházakat 120, a lelkészeket pedig 130 cs. korona évi tagdíjfizetésre kötelezte.

Nagy nehézséggel küzdve indult meg csupán éhbért juttató Országos Nyugdíjintézetünk működése 1924 január 1-vel. A nyug-

dijintézeti igazgató már a következő évi jelentésében nagy összegű hátrálék kimutatásáról panaszodik, mely meghaladta a 100.000 cs. koronát. A megindulástól kimutatott hátrálékok az évek múlásával szabályos arányban növekedtek.

Fokozta az Országos Nyugdijintézet nehéz helyzetét az 1926. évi 122. számú kongruatörvény, melynek 2. §-a kimondta, miszerint: „Lelkészeknek és hátramaradottaiknak igényük van nyugdij- és ellátási illetményekre..., amelynél a nyugdijalapot az elért kongrua alkotja, levonva abból 20%-t és kikerekítve azt a 12-vel osztható legközelebbi magasabb számra.“ A kongruatörvény fenti rendelkezésének természetes következménye lett az a felfogás, hogy amennyiben úgy a lelkipásztorok, mint a leendő özvegyek és árvák állami ellátást fognak élvezni, ennél fogva tovább nincs szükség az Egyetemes Egyház által fenntartott nyugdijintézetre s a gyülekezetek és lelkipásztorok további megterhelésére.

Ez az álláspont Krisztustalan és erkölcstelen volt, mert az egyének és testületek, akik a Nyugdijintézet ellen izgattak, nem akartak tudomást venni az állampolgárság nélküli lelkészekről és özvegyekről, akiről ennek az intézménynek kellett gondoskodni.

E 122/1926. számú kongruatörvény, valamint annak nyomában jelentkező visszhang és széleskörű állásfoglalás következtében az 1928. évi pozsonyi Zsinat az 1904-ben megalkotott E. T. VII., a lelkészi nyugdijintézetéről szóló törvénycikket az új kánonból kihagyta, mivel az állam 1926. évi január hó 1-vel szolgálatban álló lelkészeknek nyugdíjat, hátramaradottaiknak is nyugellátást biztosít. A korábbi nyugdíjasokkal és özvegyekkel szembeni kötelezettségét az Egyetemes Egyház olyanformán gondolta teljesíteni, hogy a nyugdijintézet meglévő vagyonából Országos Gyámintézetet létesít, amelynek minden lelkipásztor, vallásitanító és énekvezér kötelezett tagja lenne. Az erre vonatkozó Szabályrendelet megalkotásával a Zsinat az Egyetemes Konventet bizta meg.

A nyugdijintézetnek ilyen átszervezése azonban egyházi törvényeink jóváhagyásának hiányában nem történt meg. Így a régi alapon és évről-évre nagyobb nehézségekkel, költségvetési hiányokkal és hátrálékokkal küzdve folytatta tovább működését Or-

szágos Nyugdíjintézetünk és minden nyomasztó körülmény ellenére is folytatta az özvegyek és árvák, valamint a nyugdíjasok nagyon szerény mértékben megállapított illetményeinek kifizetését.

Évek múlásával a Nyugdíjintézet iránti közömbösség egyre nőtt és annak arányában a hátrálékok felfelétornászó számoszlopai is félelmesen megnövekedtek. A nyugdíjintézeti igazgató 1931. évi jelentése 1930. év végéig 197.870 cs. korona tagdíjhátrálékot mutatott ki.

1934-ben Kövér Árpád, az új nyugdíjintézeti igazgató, aki 1933-ban Idrányi Barna 10 évi működése után bízott meg az intézet vezetésével, jelentésében lemondó hargon állapítja meg, miszerint: „Sajnos nyugdíjintézetünk nem teljesítheti a gyámolítást oly hathatósan, mint szeretné. A rengeteg hátrálék megakadályozza ebben és megbénítja működését. Immár felülmúlja a harmadfélszázézer cs. koronát.“ Az 1934. évi zárszámadásra vonatkozólag kilátásba helyezi, miszerint az alig fog jó eredménnyel zárulni, mivel az államsegély az eddigi 65.000 cs. koronáról 40.000-re szállított le.

1935. évben közel 300.000 cs. koronára emelkedett fel a nyugdíjintézeti hátrálék összege, de még ekkor is 51 özvegy és 32 árvának juttatott segélyt és 16 tanulónak nyújtott tanulmányi ösztöndíjat. 1936-ban már kénytelen volt a nyugdíjintézeti igazgató 50.000 cs. koronát átvezetni a tőkeképző számláról, mert csak így tudta a 49 özvegy és 32 lelkészárva, valamint 13 tanuló számára a költségvetésileg előirányzott összeget kiutalni. Ennek oka egyrészt az volt, hogy az államsegélyben való részesedés megszűnt, sőt az Országos Közalap is beszüntette a Nyugdíjintézet támogatását, oka másrészt a rengeteg hátrálék, amely 1936. év végén 350.000 cs. koronára szökött fel.

Ebben az időben hivatalos lapunkban több közlemény jelent meg a Nyugdíjintézet átszervezéséről, országos gyámintézetté vagy segélyegyletté való átalakításáról. Meg kell itt említeni Varga Imre rimaszombati lelképásztornak a „Református Egyház és Iskola“ 1936. évi október hó 3-i számában: „Nyugdíjintézetünk pusztulása“ címen megjelent vezércikkét, melyben kihangsúlyozta, hogy a mai gyakorlat sem jogi, sem erkölcsi szempontból nem állhat

meg. A nyugdíjintézet az 1926 utáni években szolgáló lelkipásztoroktól követeli a járulékot akkor, amikor azoknak semmit sem ad. De jogilag is lehetetlen a nyugdíjintézet helyzete, mert amikor 1934. évben a Konvent utasította ügyészét a peresítésre, a peresítés elmaradt, amint nem merte azt foganatosítani annakidején Idrányi Barna sem. Így azután csak az fizet nyugdíjintézeti járulékot, aki akar. Egyben javasolja, hogy szerveztessék át a nyugdíjintézet Országos Református Lelkeszi Segélyegyletté és tűzze ki maga elé azt a célt, hogy minden nyugdíjas lelkésznek lakbérsegély címén évi 4000 s minden lelkészözvegynek 2000 cs. koronát ad. Evégből hajtassa be a Konvent az összes hátrálékokat és 1937-től kezdve az egyházak és lelkészek járuléka olyan összegben legyen megállapítva, hogy a nyugdíjjáruléknak a 4000, illetve a 2000 cs. korona lakbér biztosítsák.

Ugyanezt javasolta 1936. évi jelentésében a nyugdíjintézeti igazgató is, hogy érkezett a 12-ik órája annak, hogy nyugdíjintézetünk átalakuljon Segélyegyletté, mert az állami nyugdíjkiutalás csak így nem vonná le azt az összeget, melyet nyugdíjintézetünk fizetne a szükös állami nyugdíjon felül. Az 1936. évi október hó 15-i kassai Konvent a nyugdíjintézeti igazgató előterjesztésére 56/1936. szám alatt Bizottságot küldött ki, melynek feladatává tétetett, hogy készítsen javaslatot a Nyugdíjintézet átszervezésére vonatkozólag.

Az Országos Nyugdíjintézet átszervezésére kiküldött bizottság a maga javaslatát az 1937. évi április hó 14-i komáromi konventi ülésre beterjesztette, miszerint kívánatosnak tartja, hogy a Nyugdíjintézet az egyházi törvények VII. t.-c. vonatkozó §§-nak és a meglévő nyugdíjintézeti szabályrendeletnek megfelelő módosításaival véglegesen, de szabályrendeletileg már az 1938. évtől kezdődőleg szerveztessék át Országos Református Lelkeszi Gyámintézeté.

Ez üdvös intézkedés gyakorlati megvalósítása azonban az 1938. évi november hó 2-i visszacsatolás következtében tárgytalanná vált s nyugellátás szempontjából az elszakitottságban élt lelkészek a magyar református Országos Nyugdíjintézet kötelezett tagjai lettek.

8. Református Biztosítási Iroda, Helvetia.

A csehszlovák köztársaságba kebelezett református egyházunk intézményei, iskolái a megszállás első idejétől kezdve súlyos anyagi gondokkal küzdve harcoltak létük fennmaradásáért és számos gazdasági krízist éltek át. Egyetemes Egyházunk vezetősége több alkalommal próbálkozott súlyos anyagi problémáinknak megoldást találni, vagy legalább némileg enyhülést szerezni.

Sok küzdelem és erőfeszítés után felismerte egyházunk vezetősége, hogy kívülről minél kevesebb segítséget várhatunk és hogy egyedül csak a magunk erejére támaszkodva, céltudatos, tervszerű, intézményes munka kiépítésével alapozhatjuk meg egyházunk anyagi helyzetét.

Ilyen elgondolások és beható tárgyalások után jött létre 1925. évi július hó 26-án az Egyetemes Református Egyház és a Phönix Biztosító Társaság között megkötött szerződés, mely szerint az Egyház átveszi egész Szlovákia és Kárpátalja területén a Phönix Elemi és Phönix Életbiztosító Társaság képviselőjét és a Református Biztosítási Iroda útján az összes biztosítási ágazatokban a társaság részére biztosítási ügyleteket közvetít. Az 1925. évi szeptember hó 8-i losonci Konvent e szerződést és annak mellékleteit elfogadta s egyetemes egyházunkra nézve kötelezőnek elismerte, egyben a lelkipásztorokat, tanítókat és az egyházi tisztviselőket felhívta annak fokozott mértékű támogatására.

Ilyen előzmények után alakult meg az Egyetemes Egyház által megszervezett Református Biztosító Iroda Pozsonyban. A szervezeti szabályzat értelmében az iroda székhelye Losonc lett, míg Pozsonyban, illetőleg Komáromban, Kassán és Beregszászon kerületi iroda állítottatott fel. A megállapodás 10 évi időtartamra kötött. Kezdetben lendülettel indult meg a biztosítási iroda tevékenysége. Schmid Imre elnök és Gunszt K. Lajos igazgató jelentése szerint az 1925. évi július hó 1-től 1927. évi június hó 30-ig terjedő időre szóló üzleti zárszámadások alapján ezen két év tiszta jövedelme 36.424.97 cs. korona volt, mely a konventi pénztárba, illetve az egyes egyházkerületek pénztárába folyt be.

Azonban az első két év tapasztalata azt is megmutatta, hogy igen nagy tábora van azoknak, akik erkölcsi és anyagi erejükhöz képest a legminimálisabb tevékenységet fejtették ki ez intézmény

támogatásában. Évről-évre ez a panasz állandósult. Schmid Imre elnök minden évi jelentésében szinte sablonosan kihangsúlyozta, miszerint a biztosítási iroda ügyét nem támogatják és nem karolják fel lelkipásztoraink, tanítóink, egyháztagjaink vezetői kellő mértékben.

Az 1933. évre egyházunknak kifizetett jutalék 31.648.12 cs. korona volt. Tehát a szervezés utáni nyolcadik évben nem hogy emelkedett volna a tiszta bevétel összege, hanem 5000 cs. koronával csökkent. Így érkezett el a 10 évi időtartam felmondási esedékességének határideje, mely 1935. évi július hó 26-án járt volna le. E kérdés tárgyalásával kapcsolatban az 1934. évi losonci Konvent bár megállapította, hogy a Phönix biztosítóval kötött szerződés sok tekintetben nem tartatott be, egyházunk részére kilátásba helyezett kedvezményes hitel soha rendelkezésére nem bocsátott, továbbá azt is megállapította, hogy a biztosítási iroda csak mint a Phönix ügynöksége kezeltetett, minélfogva elérkezettnek látta az időt arra, hogy szakítson a biztosítás eddigi gyakorlatával és annak házikezelésbe vételével foglalkozzék és az előmunkálatok végzésével: Kőmives Sándor vajáni lelkészt megbizta, mindezek megállapítása után mégis lekötötte magát egyetemes egyházunk a Phönix biztosítónál újabb 10 évre.

A megszállás utolsó három esztendejében mind erőteljesebben nyilvánult meg az óhajlás egyházunk jövődjének anyagi biztosításával kapcsolatban arra vonatkozólag, hogy egyházunk az önbiztosítást bevezesse. Kőmives Sándor vajáni lelkipásztor konventi megbizásból részletes javaslatot is dolgozott ki erre vonatkozólag s az önbiztosítást egy új Egyetemes Közalap létesítésével és a Nyugdíjintézet átszervezésével hozta kapcsolatba. Az Egyetemes Konvent is minden előkészületet megtett arra, hogy a Phönixsel kötött szerződés lejártakor áttérhessen egyházunk az önbiztosításnak, az új Országos Közalap keretében megvalósítandó útjára. Ez elgondolások és előkészületek azonban a megszállás kényszerhelyzetének megszűnése után tárgytalanokká váltak és mint problémák megszűntek.

A biztosítással kapcsolatban röviden szólni kell még a Helvetia Jóléti Egyesületről is. Ez erőtlen intézmény a megszállás utolsó éveiben, 1935-ben keletkezett. Alapszabálytervezetét a kon-

venti elnökség 361/1935. szám alatt hagyta jóvá. A Helvetia Jóléti Egyesület egyetemes egyházunk vezető személyiségeinek, mint magánembereknek közreműködésével létrejött magánvállalkozás volt, melynek célkitűzése a Református Egyetemes Egyház szociális munkájának hathatós támogatása, anyagi segélyek nyújtása. Egyetemes Konventünk bár jóváhagyta a Helvetia alapszabálytervezetét, azonban nem vállalta magára a felelősségben osztozást, ami azt jelentette, hogy az egyesület nem lett kimondottan egyházi szervvé.

Nehezen indult meg a nemes célkitűzéssel meghirdetett jóléti intézmény működése, de nem is jutott tovább a kezdetnél, mert részben a Phönix bukása miatt is, mellyel összekötötte munkáját, részben a megnyilvánuló bizalmatlanság miatt néhány év múltán felszámolt és gyakorlati egyházi életünkben nem volt semmi pozitív jelentősége és jótékony hatása.

9. Ungi Segélyegylet (U. S. E).

Azok között, akik e történelmi munka fejezeteit olvassák, akadhatnak olyanok is, akik kifogásolhatják e fejezet külön cím alá sorozását, azzal érvelve, hogy a csehszlovák államkeretbe kényszerített református egyház életére nem volt egyetemes vonatkozása s csupán egy egyházmegye partikuláris megmozdulásának tekinthető az Ungi Segélyegylet ügye. A felületes szemlélő előtt lehet hogy így tűnik fel e kérdés, azonban ha abból a szemszögből nézzük, mint az elszakitottságban élő református egyházunk élni-akarásának és intézményes megmozdulásának egyik fényes bizonyosságát, akkor mint e téren egyedül álló buzdító példával foglalkozni kell röviden az Ungi Segélyegylet keletkezésének és célkitűzésének körülményeivel is.

Az Ungi Segélyegylet 1924. évben keletkezett, szervezeti szabályzatát az egyházmegye 1924. évi szeptember hó 9-i nagykaposi rendes gyűlése hagyta jóvá.

A Segélyegylet az egyházi törvények I. t.-c. 7. §-a értelmében alakított meg és célkitűzése: az egyházmegye felügyelete s ellenőrzése alatt a tagok elhalálozása esetén azok családjának vagy megjelölt hozzátartozójának kölcsönös hozzájárulás útján való egyszersmindenkori segélyezése.

A segélyezés úgy történt a megszállás ideje alatt, hogy az egy-
leti tag elhalálozásakor bármely lelkipásztor értesítésére kifizetett
az ungi református egyházmegye pénztára a temetkező család ke-
zeihez annyiszor 100 cseh koronát, ahány élő tagja volt a segély-
egyletnek. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy minden tag egy-
egy elhalálozás esetén befizetett 100 cs. koronát és az elhalt hozzá-
tartozói kb. 8000—10.000 cs. korona temetkezési segélyben része-
sültek. Ez számottevő anyagi segítséget jelentett a szükös anyagi
körülmények között élő elhunyt lelkipásztorok hátramaradottainak,
ezzel szemben az egyesületi tagokra sem jelentett elviselhetetlen
terhet, sőt üzleti számítás szerint is annyira előnyös volt e gyakor-
lat, hogy az egyesület megerősödésével kapcsolatban azt a ren-
delkezést léptették életbe, hogy minden tag csupán 40 alkalommal
köteles befizetni 100 cs. koronát, ami 4000 cs. korona befizetésének
felel meg, ezzel szemben a hozzátartozók 10.000 cs. koronát kap-
tak, mert a többi részletet a 40 befizetés után a tartalékalap fizette.

A Segélyegylet kötelező tagja volt az egyházmegyében mű-
ködő minden rendes lelkipásztor és tanító. Azonban tagok lehettek
az egyházmegye tisztikarának világi tagjai, az egyházmegyébe ke-
beleezett helyettes és segédlelkészek és tanítók, valamint más egy-
házmegyéhez tartozó rendes lelkipásztor és tanító is, ha ezirányu
kérelmüket bejelentették és ilyenekül felvették. Sok jelentkező
tagja volt így az egyesületnek a két zempléni és abauji egyház-
megyéből.

A Segélyegylet pénztárosa: Kőmives Sándor vajáni lelkipász-
tor lett, aki mint ezirányban odaadó munkásságot kifejtett szak-
tekintély, nagy ügyszeretettel vezeti ez életerős és virágzó, jóté-
konycélú intézményt a visszacsatolás után is.

A Segélyegylet folytonos erősödésére és áldásos működésére
nézve jellemző, hogy nemcsak továbbra is folytatja segélyező
munkáját, hanem kiszélesítette működése terét olyformán, hogy
kölcsönös megegyezés folytán az ungi lelkipásztorok és tanítók
mellett kötelező tagok lettek az abauji egyházmegye lelkipásztorai
is, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy az egyesület tagjai továbbra
is fizetik az egyes tagok elhalálozásakor esedékes 100 cs. korona
összegnek megfelelő 7 : 1 átszámítás szerinti 15 pengőt, ezzel

szemben kifizet a hátramaradottaknak a régi 1500 pengőnek megfelelő összeg helyett 2000 pengőt.

Megjegyzendő még, hogy a Segélyegylet szervezeti, elszámolási és közigazgatási ügyeiben az ungi egyházmegye közgyűlésének felügyelete alatt, az ungi egyházmegyei lelkes- és tanítóegyesület intézkedik.

A Református Biztosítási Iroda gyenge működése, továbbá a Helvetia élettelen volta mellett az Ungi Segélyegylet a kari szolidaritásnak, a hátramaradt hozzátartozókkal való törődésnek, az egymás terhét hordozzátok krisztusi elvének gyakorlati megvalósulása és megörökítésre méltó felemelő példája.

III. RÉSZ.

Irodalom, sajtó.

1. Református Irodalmi Társaság.

A húszéves cseh megszállás alatt egyházi közéletünk sok életrevaló és áldásos intézmény megvalósulásával dicsekedhetett, azonban sok életrevaló elgondolás és elhatározás csak a nyomdafestékig jutott el, hogy azután örök időkre elpihenjen a jegyzőkönyvek lapjain. Ide sorozhatjuk a Református Irodalmi Társaságot is, melynek a megalakulással kapcsolatosan vannak történelmi előzményei, azonban az „elindulásnál“ tovább nem jutott, mert soha semmi aktív tevékenységet nem fejtett ki egyházi irodalmi életünkben.

Egy Protestáns Irodalmi Társaság megalakításának gondolatát már 1922. évi május hó 17-i pozsonyi Konventen felvetette Dr. Magda Sándor és indítványozta, hogy küldjön ki az Egyetemes Konvent egy bizottságot az alapszabálytervezet elkészítésére s egyéb szükséges előmunkálatok elvégzésére. Az Egyetemes Konvent azzal a módosítással fogadta el az indítványt, hogy a „Protestáns“ helyett kimondta egy „Református Irodalmi Társaság“ megalakítását és bizottságot küldött ki az alapszabálytervezet elkészítésére.

Az 1923. évi április hó 25-i losonci Konvent 19. sz. határozatával az előbbi végzéssel szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy miután az irodalmi társaság szervezésére vonatkozólag a VIII. t.-cikkkel kapcsolatban annak idején egy tervezetet már elfogadott, ezt a kérdést e törvénycikk keretében fogja megoldani.

Az 1925. évi március hó 31-i poprádi Konventen P. Czinke István ismét szóvá tette a Református Irodalmi Társaság megszervezését és indítványozta, hogy addig is, amíg egyházi törvényeink megerősítetnek, már megkezdhesse működését. Az Egyete-

mes Konvent az indítványt elfogadta és megválasztotta az Irodalmi Társaság első húsz tagját. Tovább építette a Református Irodalmi Társaság ügyét a jegyzőkönyvek lapjain az 1925. évi szeptember hó 8-i losonci Konvent 6. sz. határozata, mely szerint Sörös Béla előadó a tőle megszokott nagy koncepcióval felvázolta a Református Irodalmi Társaság célkitűzéseit, melyet elsősorban itteni egyházi életünk irodalmának, sajtóügyének fejlesztésében jelölt meg. A kivitelre nézve javasolta egy sajtó- és védőirodának a központi fekvésű Losoncon való felállítását, továbbá hitépítő családi néplapnak, traktátusoknak iratását, kiadását és terjesztését, végül teológiai irodalmunknak önálló művek kiadásával való gyarapítását és a társaságnak irodalmi erőkről való gondoskodását.

A Református Irodalmi Társaság tényleges működése azonban nem jutott tovább a megalakulás munkájánál. komoly célkitűzése rövid idő alatt megfeneklett, melyet Sörös Béla alelnök az 1927. évi november hó 22-i kassai Konvent 32. pontja alatt hivatalosan is bejelentett, miszerint az elnök elhunyt, az új egyházi törvények jóváhagyva nincsenek, emiatt a társaság igazi működést ki nem fejthetett s ilyen csakis az egyházi törvények közeli jóváhagyása után várható. Tudvalevően törvényeink a cseh államkeretben soha jóváhagyást nem nyertek, ennek folyományaként az Irodalmi Társaság sem adott soha életjelt magáról a húszéves cseh megszállás alatt.

2. Szellemi határzár, iratterjesztés, Kálvin-nyomda (Bertók Béla püspök).

Aki egy kicsit is éber figyelemmel kísérte a cseh államkeretbe kényszerített magyar református egyház belső életét és látta a Református Irodalmi Társaság működésének húszéves szünetelését, az észrevehette, hogy sok fogyatkozásunk és megoldatlan problémánk mellett egyik nyílt sebünk volt református sajtónk, irodalmunk és iratterjesztésünk eléggé nem méltányolt és elhanyagolt kérdése. A sok példátmutató és életrevaló intézményes megmozdulás mellett sajtóügyünk szolgálata a hamupipőke sorsát élte. Itteni egyházi közvéleményünk nem vette eléggé komolyan azt a tényt, hogy a sajtó, a nyomtatott betű a mai gyorsütemű életben közvéleményformáló hatalom és gyever.

Ennek több oka volt. Az 1918. évi forradalmi idő és a nagy átalakulással járó 1919-ik esztendő nem volt alkalmas arra, hogy egészséges irodalmi élet induljon meg itteni szegényes egyházi közéletünkben. Nagymértékben hátráltatta irodalmi életünk fellendülését az a s z e l l e m i h a t á r z á r i s, mellyel az uralkodó cseh-szlovák hatalom minden rendelkezésére álló eszközzel igyekezett megakadályozni magyarországi szellemi termékeknek a megszállott területre való behozatalát. Nem tettek kivételt akkor sem, ha vallásostárgyu, hitépitő munkáról volt szó. Tagadhatatlan tény, hogy az életbeléptetett szellemi határzár ellenére is birtokába jutottunk sok kiváló magyarországi szellemi terméknek, melyek az utolsó két évtized alatt megjelentek, de nehezen, kerülő utakon, titokban. Ez a körülmény azonban éppen elegendő volt ahhoz, hogy szabad fejlődésében meggátolja és megszegényítse itteni irodalmi életünket. Legfőbb oka volt azonban egyházi irodalmi életünk fogyatékosságának és túl szerény keretek között folyó fejlődésének az a két eredő, melyet s z e r v e z e t l e n s é g, k ö z ö n y ö s s é g kifejezésekkel jelölhetünk. Íróembereinkben nem lett volna hiány, de minden nemes igyekezett és jószándék megtört a sorainkon belül, a sajtóügyi és irodalmi vonatkozásban jelentkező szervezetlenségen, közönyösségen, melynek oka egyrészt rajtunk kívül álló erőkön múlt, abban t. i., hogy a cseh államkeretbe kényszerített Egyetemes Egyházunk Pozsonytól Técsőig egy 800 km hosszú, keskeny sávon feküdt, mely az 1918. évi összeomlás előtt három egyházkerületbe szervezve élte a maga egyházi életét és ennél fogva az összedolgozástól nem csak egyházszerkezeti vonatkozásban, de sajtóügyi téren is idegenkedett.

Egyházi sajtóügyi és irodalmi vonatkozásban egy bátor kezdeményező volt közöttünk: B e r t ó k B é l a munkácsi lelkipásztor, a kárpátaljai kerület püspöke, aki már fiatalkorában, mint ujságíró magábaszívta a nyomtatott betűnek, az írott szónak, a lapoknak, könyveknek és a nyomdának megbecsülését és szeretetét. 1923-ban, mint püspök megindította legelterjedtebb néplapunkat a „S z e r e t e t” c. ujságot, mely kb. 6000 példányszámban jelent meg, tulajdonképpen ettől az időtől számíthatjuk irodalmi életünk megindulását. Kiadta ezzel kapcsolatban minden éven 1937-ig a közkedveltségnek örvendő „S z e r e t e t”-naplót, megszervezte a Szeretet kiskönyvtárát, mellyel lehetővé tette, hogy írói talentumokkal ren-

delkező lelkipásztoraink tollából építőfüzetek, vallásos történetek és szindarabok napvilágot lássanak és hiveink számára megszerezhetők legyenek. (E sajtótermékek felsorolását l. Megjelent könyvek, füzetek c. alatt.)

lelkipásztor De ezzel nem elégedett meg, hanem intézményes iratterjesztést csinált, behozva Magyarországról, főképpen Erdélyből református egyházi irodalmunknak mindazokat a legújabb és legértékesebb termékeit, melyeket a hirhedt cseh cenzura átengedett a határon. Mondanunk sem kell, hogy egyházi sajtónk és irodalmi életünk terén milyen nagy szolgálatot jelentett Bertók Béla püspöknek ez a bátor, sőt merész és kockázatos vállalkozása, mely a lelki élet terén egyházunknak nagy nyereséget jelentett, de a bátor kezdeményezőnek több esetben anyagi veszteséget eredményezett.

Meg kell még emlékezni arról is, hogy a Bertók Béla által intézményesen megszervezett munkácsi iratterjesztésen kívül a nagyobb városi és falusi lelkipásztori hivatalok is foglalkoztak igen szerény keretek között iratterjesztéssel (mint pl. Beregszász, Komárom, Pozsony, Léva, Kassa, Ungvár, Rimaszombat, Nagyszőlős, Csap stb.), azonban ezek tevékenysége leginkább Bibliák, zoltárok, imádságoskönyvek és néhány építőfüzet terjesztésére szorított.

Bertók Béla sajtóügyünk fellendítésére vonatkozó nagykonceptióju tervét legjobban mutatja az a ténykedése, hogy Beregszászban „Kálvin-nyomda“ néven egy jól felszerelt nyomdát vásárolt, hogy Isten országának terjedését a nyomtatott betűn keresztül is szolgálja. E nyomda 1923. évi november hó 1-én meg is kezdte működését, először mint a beregi egyházmegye tulajdona, majd a fokozódó anyagi nehézségek folytán a kárpátaljai egyházkerület tulajdonába került. Bár a nyomdát kiválóan, a legmodernebb követelményeknek megfelelőleg sikerült felszerelni és bár az 1924. évi január hó 8-i kassai Konvent határozatilag kimondta, hogy mindenféle hivatalos kiadvány ott készítendő és evégből szükségesnek látta megkeresni az egyházkerületeket és egyházmegyéket is, hogy a Kálvin-nyomdát támogassák, e határozatot azonban az egyházmegyék, a kerületek, sőt maga a Konvent sem tartotta be, minek következtében a nyomda nehéz anyagi helyzetbe kerülvén, az utolsó években bérbe adatott.

Bertók Bélában elárvult egyházi sajtónk és irodalmi életünk mezején a könyviró, könyvnyomtató és azokat terjesztő magyar reformátorok alakja jelenik meg. Nagy vesztesége volt egyetemes egyházi életünknek, hogy a sajtóügy, a könyvnyomtatás és terjesztéssel kapcsolatos nagykonceptióju tervei és gyakorlati célkitűzései csak részben ölthettek testet, mert másrészben meghiusultak azok a bekövetkezett gazdasági válság, valamint egyháztársadalmunk sajtóügyi tekintetben megnyilvánuló szervezetlensége és közönysége miatt.

3. „Református Egyház és Iskola“ c. hivatalos lap, újságok, folyóiratok (Dr. Magda Sándor püspök).

A cseh megszállás után két év múlva, 1921. évi január hó 2-án jelent meg a „Református Egyház és Iskola“ c. lap első száma Rozsnyón, Réz László rozsnyói lelkipásztor szerkesztésében, a lap élén P. Czinke István püspök felemelő imádságával. A tiszáninneri egyházkerület 1921. évi október hó 30-i rimaszombati közgyűlése 21. pontja alatt foglalkozott a lap megjelenésével és úgy szól róla, mint a szlovenszkói és kárpátaljai reformátusok hivatalos lapjáról, melynek további megjelenését indokoltnak és szükségesnek tartja.

Az 1922. évi pozsonyi Konvent 28. pontja alatt tárgyalta a tiszáninneri egyházkerületnek a „Református Egyház és Iskola“ c. lapra vonatkozó 21. számú határozatát és ezzel kapcsolatban a beregi egyházmegye 1922. évi április 20-i határozatát, melyben nevezett egyházmegye tiltakozott az ellen, hogy az egyházmegyére eső holland segélyből 500 cs. korona a lap kiadására fordíttassék, vagy ily segély hiányában ez az 500 korona az e. m. pénztárát terhelje, de hivatalos lapnak el nem ismeri azért sem, mert annak kiadása tőlük függetlenül határozottatott el.

Egyetemes Konvent ezzel szemben kimondta, hogy e lapot az Egyetemes Egyház hivatalos lapjának tekinti és a felelős szerkesztéssel továbbra is Réz László rozsnyói lelkészt, főmunkatársul Sörös Béla losonci lelkészt bizta meg. Réz László azonban, aki megteremtette „Református Egyház és Iskola“ c. hivatalos lapunkat és azt elismert tényezővé tette egyházi életünkben, megrokkant egészségi állapota miatt hamar belefáradt a szerkesztés nehéz mun-

kájába és az 1923. évi losonci Konventnek bejelentette a szerkesztésről való lemondását.

Egyetemes Konvent a lap további szerkesztésével Kövy Árpád losonci másodlelkészt bizta meg, aki 1925. évi május hó 15-ig szerkesztette a lapot ügyszeretettel és odaadással. Az 1925. évi március hó 31-i poprádi Konvent ez év május hó 15-től felelős szerkesztővé: *D r . M a g d a S á n d o r t*, főmunkatársaivá: Sörös Béla, Péter Mihály, Izsák Imre és Peleskey Sándor lelképásztorokat választotta meg.

Külső formai tekintetben a lap terjedelmesebb lett, belső tartalmi vonatkozásban pedig magas elvi és irodalmi színvonalra emelkedett *Dr. Magda Sándor* szerkesztése alatt. Tovább mint egy évtizeden át irányította e lap szerkesztését nagy rátermettséggel, képességgel és felelősségtudattal és valóságos központi organum-má építette ki szerény keretek közé kényszerített hivatalos lapunkat, melynek anyagi nehézségei mellett küzdenie kellett a sorainkon belül ismeretes közönnyel és olykor-olykor felbukkanó ellenzékkel. *Dr. Magda Sándor* több mint egy évtizedes szerkesztői munkássága alatt számtalan magasszínvonalú cikkel gazdagította a lap belső tartalmát, sok egyházpolitikai és belső egyházi vonatkozású vitás kérdésben állást foglalt és világosan megfogalmazott és körvonalazott, elfogulatlan álláspontjával többször vágta ketté a gordiusi csomót és szolgált tanáccsal, útmutatással egyházunk hivatalos vezetői számára. Tudatában volt az írott szó, a nyomtatott betű óriási hatalmának a mai gyorsütemű életben. Tudta, hogy minél magasabb színvonalú hivatalos lapunk, annál messzebbre hallatszik szavunk. Sok vezércikke, írása és megállapítása egyenesen történelmi dokumentum az utókor számára. E történelmi munkának majdnem minden fejezetében hivatkozás történik, mint hiteles kútforrásra, nagyszerű cikkeire, megállapításaira, mellyel korának eseményeit bevonultatja a történelem lapjai közé.

Püspökké választása után nagy munkakörére való hivatkozással az 1934. évi losonci Konventnek benyújtotta a lap szerkesztői tisztéről való lemondását. Egyetemes Konvent azonban méltányolva hasznos és áldásos tevékenységét, melyet a legnehezebb időben hivatalos sajtóügyünk érdekében *Dr. Magda Sándor* kifejtett, felkérte, hogy nagy elfoglaltsága mellett is ne hagyja el végleg egyházunk hivatalos lapját, mely szinte összenőtt az ő nevével,

hanem vállalja továbbra is a főszerkesztői tisztséget. Egyben felelős szerkesztővé: Szőke István rozsnyói lelkészt, theol. előadót, főmunkatársul pedig: Kőmives Sándor vajáni lelkipásztort választotta meg (l. 1934. évi konventi jkv. 66-ik pontját).

Szőke István, egyházunk egyik nagy igérete, legjobban számbajöhető történésünk, csupán két évig szerkeszthette hivatalos lapunkat, mert 1936 őszén váratlanul elhunyt. E rövid idő alatt megbízatását hiven teljesítette és a lap magas színvonalát továbbra is megőrizte.

Az Egyetemes Konvent Elnöksége Szőke István után: Zsemlye Lajos hetényi lelkipásztort, volt theol. előadót bizta meg hivatalos lapunk szerkesztésével, aki nagy ügyszeretettel és egész lélekkel vette kezébe a szerkesztés nagy körültekintést és rátermettséget igénylő munkáját. Két évre terjedő szerkesztői munkássága alatt számos írásával gazdagította a lap belső tartalmát és emelte szellemi értékét. Megbízatását megtartotta az 1938. évi november hó 2-át követő felszabadulásig. A lap utolsó száma 1938. évi december hó 31-én hagyta el a sajtót.

Ez a lap is élniakarásunknak betűkbe rögzített bizonyága volt. 18 évre terjedő megjelenésével sok történeti anyagot ölelt fel és sajtómissziót töltött be kisebbségi egyházi életünkben. Rendeltesének megfelelt, hivatását jól betöltötte.

A „Református Egyház és Iskola“ c. hivatalos lapon kívül a következő hitépítő és gyakorlati folyóiratok, újságok jelentek meg a húszéves cseh megszállás alatt egyházi sajtóirodalmunkban:

„Szeretet“ (1923—1938). Szerkesztette és kiadta: Bertók Béla püspök. Kéthetenként jelent meg.

„Baráti Szó“ (1928—1931). A református magyar diákság folyóirata. Szerkesztette: Varga Imre és Narancsik Imre. Felelős szerkesztője: Csomár Zoltán volt.

„Kis Tükör“ (1928—). A komáromi egyház hivatalos lapja. Szerkeszti és kiadja: Galambos Zoltán lelkipásztor.

„Hajnal“ (1930—1939), külmissziói havi folyóirat. Szerkesztette és kiadta: Nehézy Károly kisujfalui lelkipásztor.

„Református Világszemle“ (1931—). Szerkeszti és kiadja: Csekes Béla, szapi lelkipásztor.

„Református Leány“ (1931—1934). Szerkesztette: Tárnok Gyuláné.

„Református Élet“ (1934—1935). A református diákság volt folyóirata. Szerkesztették: Narancsik Imre és Kiss Gyula.

„Összefogás“ (1937—1938). Református néplap. Szerkesztette: Varga Imre rimaszombati lelkipásztor.

„Református Sion“ (1928—1934). Gyakorlati havi folyóirat. Szerkesztette és kiadta: Soós Károly búcsi lelkipásztor.

„Útmutató“ (1936—1938, 1939-től kezdve: „Felvidéki Prédikátor“). Gyakorlati havi folyóirat. Szerkeszti: Konkoly Thege István jánosi lelkipásztor. (A „Református Világszemle“ 1937. évi 4. száma nyomán.)

A felsorolt újságok és folyóiratok közül néhány csak tiszavirág életű volt és rövid pár évi megjelenés után megszűnt. A sajtóügy terén kívánatos összefogás húszéves babiloni fogságunkban nem tudott megvalósulni. Az építő és szervező erők elforgácsolódtak. Református tömegeink nem voltak kellőképpen ránevelve az egyházi kiadványok olvasására, főképpen az értük való áldozathozatalra.

Legéleterősebb néplapunk kétségtelenül a „Szeretet“ volt, mely egyben a legelterjedtebb volt gyülekezeteinkben. Nagy odaadással és áldozatkészséggel szerkesztette egész a felszabadulásig: Bertók Béla püspök.

A folyóiratok közül a legbiztosabb alapokon nyugvó volt a: Csekes Béla szapi lelkipásztor kiadásában megjelenő „Református Világszemle“, mely külföldi hittestvéreink egyházi életét, erőfeszítéseit és missziói munkáit ismertette meg a cseh megszállás alatt élt magyar református közvéleménnyel. Főleg a lelkipásztorok és intelligens egyháztagok között volt elterjedve.

Két gyakorlati folyóiratunk közül használhatóbbnak és életerősebbnek bizonyult az 1936. évben megindult „Útmutató“, Konkoly Thege István jánosi lelkipásztor szerkesztésében és kiadásában, mely az egyházi beszéd, irodalom mellett közölt vallásosestére való anyagot, verseket, vallásostárgyu szindarabokat, bibliai vezérfonalakat stb. E gyakorlati folyóirat tekintettel volt az Igének nemcsak a sablonos liturgiális, hanem a mindjobban tért hódító belmissziói szolgálatára is. 1938 június 30-ig 23 csehszlovákiai lelki-

pásztor irt dolgozatot az Útmutatóba. Csupán a történelmi tény-állás kedvéért meg kell emlékezni arról, hogy ez idő alatt legtöbbet dolgozott a lapba: Konkoly Thege István szerkesztő, akitől 35 egyházi beszéd, 12 értekezés és Csomár Zoltán munkatárs, akitől 27 egyházi beszéd és 1 értekezés jelent meg. E gyakorlati folyóirat életrevalóságát és szükségességét igazolja az a tény, hogy a felszabadulás után is megjelenik: „Felvidéki Prédikátor“ címen.

Megszállt területi szegényes egyházi irodalmunkban áldásos munkát végeztek e jelentősebb folyóiratok, melyek egyben bizonyosságai voltak annak a ténynek, hogy az itteni reformátusság él hitében is és nyelvében is.

4. Megjelent könyvek, füzetek és tankönyvek.

A húszéves cseh megszállás alatt megjelent könyvek, füzetek és tankönyvek felsorolását a Református Világzemle 1937. évi augusztusi száma nyomán némi kiegészítéssel a következőkben adjuk:

Bertók Bélának, a kárpátaljai egyházkerület püspökének szerkesztésében és kiadásában megjelent könyvek és füzetek:

Bácsy Gyula: Kis Káté konfirmációra, 1924.

Dr. H. Bauwman: Az egyházfegyelem, 1924.

Szabó Béla: Diana, 1924.; Vallásunk és egyházunk a multban; Két karácsony, 1933.; Krisztus Urunknak áldott születésén, színjáték, 1934.; Én hiszem és vallom! Konfirmációi káté, 1935.

Nagy Lajos: Kálvin, 1924.; A kis Bodnár Mariska története, 1924.; Vallás nélkül, 1925.

Vajas Klára: Hol járt Gyurika? 1924.; Fehér Ilona, 1927.

Péter Mihály: A magyar református lelkipásztor a történelemben, 1925.

Zsemlye Lajos: A kálvinizmus és a vagyon kérdése, 1925.

Boross Kálmán: Egyházi évkör, 1925.; Levelek a mennyországba, 1925.

Peleskey Sándor: Építő esetek, 1925.

Galambos Zoltán: Heidelbergi Káté és magyarázata, 1925.

Gönczy G., Meskó D., Simon J.: A presbiterség az őskereszténységben, Kálvin korában és ma, 1926.

- Balogh Sándor: Szeretet-énekek, 1926.
- Konkoly Thege István: Karácsonyi meglepetés, 1932.
- Balázs János: Bibliatanulók tévelygése, 1932.
- Bótán (Szabó Zoltán) versei: Vallomás, 1933.
- Dr. Karácsony Sándor: Tévesztett élet, 1934.
- Szőke István: Ráday Pál, 1934.
- Meskó Dezső: Szenczy Molnár Albert, 1934.
- Konkoly Th. István: Református keresztyén vallásban, elemi isk. III—IV. oszt., 1935.
- Bertók Béla: Szeretet Naptár 1925—1937. évekre.
- Egyéb kiadásban megjelent művek:
- Pálóczy Czinke István: Reformátusok Naptára, 1924.; Az idvezítés története; Ker. hit és ker. élet; Az anyaszentegyház élete; Konfirmációi káté.
- Boross Kálmán: A világháboru kamocsai áldozatainak emlékkönyve, 1925.; Szignyei János, történelmi elbeszélés, 1926.
- Csekes Béla: Reformátusok, 1922.
- Csomár Zoltán: Csendes Órák, imakönyv ifjúság és gyermekek számára, 1936.; Út, Igazság és Élet, előadások, cikkek, egyházi beszédek, 1938.
- Czibor József: Viharok szárnyán, a deáki református egyház története.
- Galambos Zoltán: Zsoltáros Zsófi néni, 1925.; Máglyahalált halt lelkész, 1926.; Krisztus Bolondja, 1928.; Szentföldön, útleírás, 1929.
- Haraszty Károly: Adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez, 1931.
- Dr. Hrejša Ferdinánd: A csehtestvérek evangélikus egyháza, fordította: Dr. Magda Sándor.
- Kilburn: Az igehirdető és munkája, fordította: Tárnok Gyula, 1936.
- Kovács Alajos és Osztényi József: Református vallástani kézikönyv, 1924.
- Kövy Árpád: Magyar Kálvinista Sion, 1925.; Vigyázatok és imádkozzatok, 1937.
- Kúr Géza: Küzdelmeink, három református egyház története, 1932.; A komáromi református egyházmegye, 1937.

Dr. Makkai Sándor: Zörgesetek és megnyittatik, Losonc, 1923.

Modersohn: Hazatérés, ford. Szabó Zsigmond, 1937.

Nagy Sándor: Szeretet olvasókönyv népiskolák számára, 2 kötet.

Nehézy Károly: A kiskoszmályi árvaház története, 1932.

Péter Mihály: Papi dolgozatok, 1927.

Soós Károly: A komáromi e. m. presbiteri konferenciájának emlékkönyve, 1926.; Jöjjön el a Te országod, egyházi beszédek, 1931.

Soós Károly és Kovács Alajos: Református vallástani kézikönyv, 1931.

Szakáll János: A Lélek útja, egyházi beszédek, 1933.

Tárnok Gyula: Afrikában a tábortüz körül; Karácsonyi öröm, szindarab, 1937.; Bodelschwingh Frigyes élete, 1937.; Afrika kiáltott — Bethel felelt, 1938.; Czigányok karácsonya, szindarab, 1938.; Hol a Jézus? szindarab, 1938.

Vágó Ede: Kegyelem napja Hodoson, 1933.

E felsorolás mutatja, hogy a megszállás első éveiben semmi irodalmi munkásság nem indult. Legelső önálló dolgozat: Csekes Bélának 1922-ben megjelent: „Reformátusok“ c. munkája. Elárvult egyházi irodalmunk 1923-tól kezd éledni, amikor Bertók Béla megszervezi a munkácsi iratterjesztést és egymásután jelennek meg a „Szeretet Kiskönyvtára“ sorozatos kiadványai, füzetei. Lényegében ettől az időtől számíthatjuk irodalmi életünk megindulását. Az általános irodalmi munkásság azonban az első évtizedben csupán szórványosan jelentkezik. A második évtizedben a losonci teológia kezdeményezése nyomán megindult különféle ifjúsági konferenciák, belmissziói munkák térhódításaival kapcsolatosan kezd erősebb lendületet venni az irodalmi vállalkozás és munkakedv. A második évtizedben az eddigi kis füzetek mellett megjelennek számottevőbb történelmi és gyakorlati építő munkák és tankönyvek, mint pl. Haraszty Károly: Adalékok az ungi református egyházmegye történetéhez, 480 oldal; Kúr Géza: A komáromi református egyházmegye, 262 oldal; Csomár Zoltán: Út, Igazság és Élet, előadások, cikkek, egyházi beszédek, 160 oldal; Nagy Sándor: Szeretet olvasókönyv, az elemi iskolák számára, 2 kötetben.

A könyvek és füzetek megjelenésével kapcsolatban ki kell emelnünk, hogy amint megindult a szervezkedés munkája, a kárpátaljai egyházkerület kivételével minden egyházi fórum: Zsinat, Konvent, kerületek és egyházmegyék kinyomatták jegyzőkönyveiket. Ezek közül a zsinati, konventi és különösképpen a volt tiszáninneri egyházkerület jegyzőkönyvei húszéves történelmünknek valóságos tárházai, melyek a megszállás idejének minden számottevő és történeti megőrkítésre igényt tartó mozzanatát megőrkítették. Külön ki kell emelni a jegyzőkönyvek bátor hangját, mely szerint kálvinista egyenességgel és határozottsággal leszögezték egyházunk hivatalos álláspontját minden, az egyház és állam viszonyát érintő kérdésben. A sok fényes példa közül — melyeket e munka megfelelő helyein közzétettünk — csupán az 1921. évi május hó 7-i Közös Bizottság jegyzőkönyvére, a poprádi Konvent 11. pont alatti határozatára, a teológia felállításával kapcsolatos beadványokra utalunk, melyekben egyházunk vezetősége nem „v i r á g n y e l v e n”, hanem minden kertelés nélkül őszintén és bátran kinyilatkoztatta a maga megalkuvást nem tűrő és kompromisszumokba nem bocsátkozó álláspontját. Részben ezért voltunk húsz éven keresztül üldözött és megvetett egyházi korporáció, a csehszlovák állam hivatalosainak szemében.

A felszabadulással azonban ez a nyomasztó állapot megszűnt és a szépen fejlett magyar református teológiai irodalomhoz való közeljutással megoldódott a szellemi határzár okozta irodalmi nehézség kérdése is.

5. *Énekeskönyvünk (Pálóczy Czinke István püspök).*

A csehszlovák államalakulatba került gyülekezeteinknek egyik megoldatlan kérdése volt az első években az énekeskönyv hiánya, illetve a pótlásnak kielégítő megoldása. A magyarországi református egyház új énekeskönyvet adott ki, mely Csehszlovákiában nem volt beszerezhető, a régi próbaénekes pedig, mely itt használatban volt, kifogyott.

Az énekeskönyv utánpótlása terén jelentkező hiányokat látva, már az 1923. évi losonci Konvent 34. pontja alatt foglalkozott e kérdéssel és határozatában javasolta a Zsinatnak, miszerint a szlo-

venszkói és kárpátaljai reformátusok részére adjon ki külön énekeskönyvet, mely a magyarországi Egyetemes Református Egyház által készített énekeskönyvvel azonos beosztású legyen. (L. 1923. évi konventi jkv. 48. oldalt.)

Az 1923. évi június hó 17. napján megnyílt lévai Zsinat énekeskönyvügyi bizottságának javaslata alapján határozatot hozott e kérdésben, mely szerint az Egyetemes Konventet felhatalmazza oly énekeskönyv elkészítésére és kiadására, mely terjedelmében kisebb, de beosztásában azonos a magyarországi református egyházéval.

Czinke István püspök maga vette kezébe az énekeskönyv szerkesztésének nagy körültekintést igénylő munkáját és az 1925. évi március hó 31-i poprádi Konventre beterjesztett jelentésében beszámolt az énekeskönyv körül nagy gyönyörűséggel végzett munkájáról és ismertette a 34/1923. számú konventi javaslat, majd a 187/1923. számú zsinati határozathoz igazodó, sajtó alá rendezett énekeskönyv tartalmi beosztását, a régies és használhatatlan szövegátdolgozással kapcsolatos sikerült, sőt művészi módon sikerült módosításokat és kihagyásokat.

Az így sajtó alá rendezett énekeskönyv 57 zsoltárból, 28 kezdő énekből és 234 dicséretből (Hozsánna és temetési énekeket is beleszámítva), összesen 319 darabból állott. Egyetemes Konvent ez örvendetes jelentést tudomásul vette s kinevezett a sajtó alá rendezendő munka megbíráására egy 6 tagból álló bizottságot, melyet egyben teljes jogkörrel felhatalmazott arra is, hogy esetleges észrevételeinek a szerzővel való közlése után a Kálvin-nyomdával a szerződést kösse meg és az énekeskönyvet nyomassa ki, melyről majd tegyen jelentést a legközelebbi Konventre. (1925. évi konventi jkv. 13. pontja nyomán.)

A kiküldött bizottság feladatának eleget tett, a Kálvin-nyomdával a szerződést 20.000 példány kinyomatására megkötötte, mely 1926-ban meg is jelent és a konventi iroda kezelésében a lelkeszi hivatalok útján áruba bocsáttatott.

A kiadott énekeskönyvet — mely nagy hiányt és szükséglet pótolta — a legkedvezőbb kritika és elismerés fogadta minden vonatkozásban. Az írott elismerésnél még nagyobb volt a gyakorlati eredmény, mely szerint a Czinke István-féle énekeskönyv egy csapásra olyan közkedvelté vált, annyira szívéhez nőtt gyülekezete-

inknek, hogy néhány év múlva elfogyott az első kiadás 20.000 példánya és második kiadás vált szükségessé, mely alkalommal 10.000 példány látott napvilágot.

1936-ban már fogytán van ez a kiadás is és hivatalos lapunkban cikkek látnak napvilágot, melyek sürgetik egy harmadik kiadás megjelenését. A mindjobban jelentkező hiányra való tekintettel az 1936. évi október hó 15-i kassai Konvent az énekeskönyv 3-ik kiadását rendelte el, mely 20.000 példányban jelent meg 1937-ben. Az örvendetes felszabadulás miatt azonban e példányszámok egyrésze már forgalomba nem kerülhetett.

Végezetül, mint a csehszlovákiai református egyház énekeskönyvének osztatlan népszerűségére és közkedveltségére, valamint Czinke István püspök idevonatkozó megbecsült és elismert munkásságára jellemzőt ideiktatjuk, hogy a felvidéki tiszáninneri egyházkerület 1939. évi február hó 2-i sátoraljújhelyi gyűlésén elhangzott püspöki jelentésére hozott határozatában leszögezte, miszerint: „Az Egyetemes Konvent 1938. évi április hó 27—28. napjain Budapesten tartott ülésének 248-ik jegyzőkönyvi pontjára való utalással e. ker. Közgyűlés megkeresi az Egyetemes Konventet, hogy a legközelebb kiadandó új énekeskönyvbe Dávid zoltárait a P. Czinke István átdolgozásában vegye fel, a dicséretes és alkalmi énekek közé pedig sorozza be a mi énekeskönyvünkől mindazokat az énekeket, amelyek megragadó szépségükkel a felvidéki reformátusság körében már is osztatlan népszerűségnek örvendenek.“ (L. tiszáninneri e. ker. 1939. évi február 2-i jkv. 33. oldalt.)

Általában elmondhatjuk, hogy énekeskönyvünk P. Czinke István szárnyaló lelkének ihletett alkotása volt s ha az egyházi szervezkedés nagy munkáján és egyéb megjelent irodalmi alkotásain kívül mást nem végzett volna földi életében, akkor is örökre emlékezetessé tette ezzel nevét és kitörölhetetlenül beírta egyházunk történetébe.

IV. RÉSZ.

Belső hitélet, misszió.

1. Egyházfegyelem, az egyház belső építése (VIII. t.-c.).

Az 1914—18-j világháborút követő forradalom s a nyomában jelentkező ideológiai válság, továbbá nemzeti és egyházi szempontból ötfelé tagoltatásunk bomlasztólag hatott a belső hitéletre és egyházfegyelemre s e tekintetben helyzetünk a szétszórt csontokkal telt mező sivár képét mutatta.

Emberfeletti nagy munkát adott az illetékeseknek ezekben a vajudó időkben az egyházszervezet és kormányzás egészséges kiépítése, iskoláink, intézményeink megtartása vagy továbbfejlesztése; nagy feladatot jelentett elárvult és anyagiak híján kolduszegény sajtónk és irodalmunk megindítása és fellendítése, de a legnagyobb erőfeszítéssel helyrehozható károkat a nagy világegés utáni erkölcsi és lelki értékek devalválódása következtében szenvedtük a belső hitélet, misszió és különösen az egyházfegyelem, az egyház belső építése terén.

Hivatalosaink és egyházi közügyek iránt érdeklődést tanúsító híveink egyaránt panaszkodnak e kezdeti időkben az egyházfegyelem hiánya miatt s ennek nyomában egyháztagjaink soraiban jelentkező egyháziatlan és hithűségbe ütköző cselekmények miatt. Egyöntetűen vallották, hogy a bajok főoka abban rejlik, hogy az egyház kiejtette kezéből a kormányzás kulcsát: a z egyházfegyelmet, melynek a múltban jóhírnevünket köszönhattük. E téren jelentkező szomorú tünetek kimélyítéséhez bizonyos vonatkozásban alkalmat adott, sőt segédkezett nyújtott az elnyomó cseh-szlovák hatalom is, minek következtében még nehezebb lett a belső egyházépítés, a gyülekezeti járend és fegyelmezés szempontjából a helyzet.

Czinke István püspök 1922. évi püspöki jelentésében erre vonatkozólag így panaszkodik:

„A legszomorubb egyházi életünkben két bűnös jelenség. Az egyik az, hogy az a kálvinista ember, az a kálvinista gyülekezet, amelyik a multban egyházi dolgokban sohse fordult panaszával világi hatósághoz, a véréből való vérhez, a saját egyháza tekintélyének megkisebbitésével: most könnyű szívvel árukkodik némely zsupánoknak, hogy igazát kerülő utakon biztosítsa. A másik bűnös jelenség az, hogy idégen, sőt pogány világtérfogást hirdető kommunista lapok útján kötik némelyek nyelvére a saját egyházunk és lelkészük eddig féltve őrzött tisztességét. Olyan mérgezési tünetek ezek főtiszt. egyházkerület, amelyek minden másnál sürgősebben dobják tanácskozási asztalunkra az egyházi fegyelem kérdésének radikális és halaszthatatlan rendezését. Zsinati új törvénykönyvünkől nem szabad kimaradni ennek a feyelmi szakasznak.“ (L. tiszáninneri egyházkerület 1922. évi jkv. 10. oldalt.)

Nem is maradt ki, mert az 1923. évi lévai Zsinat törvényhozói mélyen átérezve az egyház belső építése, az egyházfegyelem terén jelentkező és sürgős pótlására váró hiányokat, valamint átlátták református egyháztársadalmunk egységes irányításának szükségességét, Sörös Béla szövegezésében megalkották az egyház belső építéséről szóló VIII. t.-cikket, amely határozottan és nagy körültekintéssel megszabta az egyház belső építő munkájának komoly evangéliumi irányát, a hitépítő szeretetmunkát intézményesen megalapozta, a gyülekezeti egyházfegyelmet új alapokra fektette. Az egyház belső építéséről szóló eme VIII. t.-cikk 4 fejezetből és 55 §-ból állott. Az első két fejezet 1—33. §-ig a missziói és szeretetmunkák intézményes megalapozásáról, a templomon kívüli evangelizációról és annak irodalmi úton való terjesztéséről (Református Irodalmi Társaság) szólt. A harmadik fejezet 34—41. §-ig a gyülekezeti fegyelmezésről, a negyedik fejezet 42—55. §-ig a lelkésztestületről intézkedett.

Azonban e VIII. t.-cikk, mellyel vezetőségünk a csehszlovákiai magyar református egyházat az új evangéliumi ébredési mozgalomba akarta intézményesen, a törvényes alapokra fektetve bekapcsolni — mint ismeretes —, soha nem nyert állami jóváhagyást.

Hogy e törvénycikk üdvös intézkedései valamiképpen mégis megvalósulást nyerjenek gyakorlati egyházi életünkben, két évvel annak elkészítése után, 1925. évi szeptember hó 8-i losonci Konvent 7. pontja alatt a konventi lelkészelnök a következő indítványt nyújtotta be:

„Mondja ki az Egyetemes Konvent, hogy az egyház belső építéséről szóló VIII. t.-cikket egyelőre ideiglenes irányításul, a törvény jóváhagyása után pedig véglegesen és kötelezően életbelépteti s elrendeli, hogy: a) ezután minden egyházközségben, az ott lakó református családokról „Családkönyv“ vezetendő (9. §); b) a presbitérium az elhagyott árvákról gondoskodni köteles; c) a konfirmációra való előkészítés kizárólag a lelkészek kötelességévé tétetik; d) a 16—21. éves gyülekezeti tagok hitbéli építésének egyháztársadalmi úton való gyakorlására Egyetemes Konventünk „Tájékoztató“-t készített; e) a templomon kívüli evangelizáció végzésére evangéliumi közösségek (vasárnapi iskola, konfirmáltak egyesülete, ifjúsági egyesület, leánykör, Kálvin-kör, énekkar vagy más ilyen célú egyesület) szervezendők és tartandók fenn; f) az istentisztelet egyöntetűsége kedvéért Egyetemes Konventünk egy bizottságot küld ki az istentiszteleti és szertartási rendnek (ágendának) megállapítására; g) a gyülekezeti fegyelmezésről szóló 34—41. §-ra különösebben felhívja a presbitériumok figyelmét s azoknak bölcs körültekintéssel való fokozatos alkalmazását a gyülekezeti élet megújhodása végett kívánatosnak tartja, a 42—55. §-ban elrendelt egyházmegyei lelkésztestületek megalakulni s évenként legalább egyszer értekezletet tartani kötelesek . . .“

Egyetemes Konvent ez indítványt határozati erőre emelte s annak foganatosítására az illetékes tényezőket felhívta. Az evangéliumi alapra fektetett komoly belmissziói munka lassan meg is indult a VIII. t.-cikkben körvonalazott elvek szerint, melyről e munka megfelelő helyén szólunk majd részletesen, azonban a gyülekezeti egyházfegyelem e törvénycikkben új alapokra fektetett elvek szerint nem nyert alkalmazást belső egyházi életünkben. Az 1930-as években az egyházfegyelem kérdése úgy a magyarországi, mint a többi utódállambeli református egyházakban mindjobban az érdeklődés homlokterébe került. Ennek oka részben az volt, hogy a történelmi és utódállambeli magyar református egyházakban csaknem egyidőben került sor az 1904—07. évi Egyházi Törvények revíziójára, valamint az evangéliumi szabadság álarcában egyházi életünkbe befészkelődő liberalizmus teljes mértékű kiküszöbölésére. Így érlelődött meg úgy a magyarországi, mint az elszakított református egyházak vezetőiben az a gondolat, hogy az egyházfegyelem kérdését új alapokra kell fektetni.

Amennyiben a csehszlovákiai magyar református egyház életében ezt az egyház belső építését szolgáló új célkitűzést az ismeretett VIII. t.-cikk alapján annak jóváhagyása hiányában, sem pedig ideiglenesen beállított konventi intézkedéssel nem sikerült megvalósítani, közben pedig a kárunkra kötött reverzálisok és hithűségbe ütköző cselekmények száma megsokasodott, egyre erőteljesebb

megmozdulások történtek az 1930-as évek után a hathatós, szigorú gyülekezeti egyházfegyelem bevezetésére.

Mint e téren számottevő megmozdulást elsőnek a szlovenszkói ungi egyházmegye 1932. évi augusztus hó 25-i nagykaposi közgyűlésén 9/1932. szám alatt elfogadott egyházfegyelmi szabályrendeletét kell megemlítenünk, mely a gyülekezeti tagok egyháziatlan és hithűségbe ütköző cselekményeinek és mulasztásainak kárhoztatásáról szólott és amelyet: „Egyházunk viszonya a többi keresztényen felekezethez“ c. alatt részletesen ismertettünk. E fegyelmi szabályrendeletet 35/1932. számú határozatával szabályrendeletül elfogadta a felsőzempléni egyházmegye is, pár hónap mulva 88/1932. szám alatt a tiszáninneri egyházkerület pedig a kerület egész területére szabályrendeletül elfogadta. Egyben felterjesztett ezzel kapcsolatban az Egyetemes Konventre aziránt, hogy e szabályrendeletben foglaltak az egyházi fegyelmezés terén a jövőben alkotandó zsinati törvényhozásnál figyelembe vétessenek.

A kárpátaljai egyházkerület szintén szerkesztett egy, a tiszáninneri kerületéhez hasonló fegyelmi szabályrendeletet, mely egyidejűleg felterjesztett az 1933. évi Konventre, azonban a Konvent a benyújtott szabályrendeletek jóváhagyását mellőzte, nem helyeselve a szabályrendeletben foglalt gyülekezeti kizárás módoszatait és úgy döntött, hogy csekély változtatással érvényes szabályrendeletté teszi a VIII. t.-cikknek az egyházfegyelemről szóló 34—41. §-ait magában foglaló harmadik fejezetet, melyben nincs szó az egyházból való kirekesztés lehetőségéről, mert annak gyakorlati érvényesítését az állami törvény úgy sem engedte volna meg, a konventi világi elnök megokolása szerint. — Az 1933. évi Konvent által határozatilag életbeléptett gyülekezeti Szabályrendelet, melyre most már adott esetben a lelkipásztorok hivatkozhattak, a következő volt:

I.

„1. §. Az egyházközségek gyülekezeti életének épségét, tisztaságát, jórendjét és békességét a gyülekezeti egyházfegyelem védi. E fegyelem mindazokkal szemben alkalmazható, akik a gyülekezetet és hithűséget akár a vegyesházasságok alkalmából a gyermekek vallására vonatkozólag kötött megállapodásokkal (reverzális) vagy egyébként bármimódon sértik, valamint az I. t.-c. 109-ik §-ában meghatározott köteleességek elhanyagolása vagy megszegése eseteiben.

2. §. A gyülekezeti egyházfegyelem fokozatai:

1. A lelkipásztor részéről:
  - a) a négy szemközti figyelmeztetés;
  - b) két presbíter jelenlétében való megintés.
2. A presbitérium elé idéztetés során:
  - a) dorgálás;
  - b) a gyülekezet megkövetése. Ez lehet a határozat szerint egyszerű állvamaradás a záróének alatt a bűnvallás jelképes kifejezésére, vagy pedig annak a nyilvános istentisztelet végén, a záróének előtt élszóval való bejelentése;
  - c) az Urvacsorától meghatározott időre való eltiltás;
  - d) a gyülekezeti közösségből bizonytalan időre való kirekesztés. Ez azonban az egyházközséghez való tartozást nem érinti.

3. §. A gyülekezeti egyházfegyelem követelményeinek a bűnbánat nyílt bevallása és a gyülekezethez való hűség megbizonyításával mindenki eleget tehet.

4. §. A presbitérium által gyakorolt egyházfegyelem olyan esetei, melyekben a követelményeknek elég nem tétetett, az egyházközségi fegyelmi bíróság elé terjesztendők. Ha a gyülekezeti egyházfegyelem alkalmazásának során a presbitérium arról győződik meg, hogy a gyülekezeti élet sérelme szándékosan okoztatott, az ügyet ebben az esetben is az egyházközségi bírósághoz teszi át, fegyelmi bírósági eljárás céljából.

5. §. Annak az egyháztagnak, aki a gyülekezeti egyházfegyelemnek vele szemben alkalmazott kívánt fokozatát elfogadhatatlannak tartja, jogában áll a presbitérium írásban közölt határozatának átvételétől számított 15 napon belül az egyházmegye elnökségétől felülvizsgálatot kérni.

6. §. A gyülekezeti egyházfegyelem felülvizsgálati eseteiben az egyházmegyei elnökség a presbitérium határozatát vagy jóváhagyja, vagy pedig feloldja és a presbitériumot új határozathozatalra utasítja.

7. §. A presbitérium e tárgyú határozataiban mindenkor kifejezendő, hogy az egyhangulag vagy szótöbbséggel, éspedig milyen arányu többséggel hozott, a megidézett félnek vagy feleknek a törvény-kánon idevonatkozó rendelkezései felolvastattak és megmagyaráztattak, a megidézett felek a presbitérium határozatában megnyugodtak, vagy felülvizsgálat céljából annak írásbeli kiadását kérték.

8. §. A felülvizsgálat során hozott határozatokat az érdekelt egyháztagokkal 15 napon belül a presbitérium elnöksége közli.

II.

9. §. Az egyházközségek anyakönyveit vezető s a kötendő házasságok kihirdetését eszközölő református lelkészek e szabályrendelet 1. §-ának eseteiben a kötendő házasságok kihirdetésétől eltiltatnak.“ (L. Református Egyház és Iskola 1933. évi május hó 7-i számának 3—4. oldalát.)

Visszatérve a tiszáninneni egyházkerület Szabályrendeletére, röviden ideiktatjuk, hogy annak gyakorlati alkalmazása a kerület területén a statisztikai adatokra támaszkodó 1937. évi püspöki jelentés szerint annyira bevált, hogy szinte csodákat művelt. (40 házasságkötésnél 25 esetben javunkra és 15 esetben köttetett kárunkra reverzális.)

Igaz, hogy a kerület vezetősége, élén Dr. Magda Sándor püspökkel, a legszigorúbban gondoskodott arról, hogy a végrehajtó

szervek a gyakorlatban alkalmazzák is lelkiismeretesen a Szabályrendelet előírásait. Az egyházfegyelemmel kapcsolatban egyébként Dr. Magda Sándor püspöknek egyenesen meggyőződése volt, hogy itteni elnyomott magyar református egyházunkat a belső építést munkáló, szigoruan alkalmazott egyházfegyelem mentheti meg a pusztulástól. Hogy az egyházfegyelemnek milyen lényeges jelentőséget tulajdonított, igazolja az a tény, miszerint minden püspöki jelentésében külön fejezet alatt számolt be az egyházfegyelemről, annak eredményes alkalmazásáról és a gyülekezetek, valamint egyetemes egyházunk jórendjére gyakorolt áldásos hatásáról. Püspöki működését különösképpen az jellemezte, hogy meggyődéssel harcolt az Egyetemes Egyház konszolidációjáért, anyagi javainak gondos kezeléséért, belső rendjéért és a törvényes szervek határozatainak pontos végrehajtásáért. Aki református egyházi életünket ismeri, az tudja, hogy erre egyházunkban mindig szükség volt, mert ezen a téren mutattunk fela történelem folyamán mindig a legtöbb kívánni valót.

De nemcsak a belső építés szempontja, hanem a külső védelem kényszere is megkövetelte egyházi életünkben a szigoru egyházfegyelem alkalmazását. És alkalmaztatott is sikerrel a meghozott egyházfegyelmi Szabályrendelet, mely igen alkalmas eszköznek bizonyult a róm. katolikus invázió megállítására. Itteni egyházunk idejében felismerte, hogy a belső hit- és erkölcsi élet szoros kölcsönhatásban áll a szigoru egyházfegyelemmel, melynek következetes alkalmazása egyházi életünk minden területén életkérdéssé vált.

2. Gyülekezeti hitélet, istentisztelet.

Az egyházfegyelem és az egyház belső építésének tárgyalása majdnem egybeesik a gyülekezeti hitélet és istentisztelet tárgyalási anyagával, azonban az első kérdés tárgyalásánál annak kimutatására szorítkoztunk, hogy az egyház belső építése, a gyülekezeti hitélet fejlődése és jórendje szempontjából milyen szabályrendeleteket és eszközöket alkalmazott egyházi felsőbbségünk, vagyis hogyan építettünk húsz év alatt, addig e fejezetben arról kívánunk történelmi beszámolót adni, hogy milyen volt a gyülekezeti

hitélet színvonala, az istentiszteletek látogatottsága, vagyis hogyan épültek gyülekezeteink a húszéves cseh megszállás alatt.

A gyülekezeti hitéletre vonatkozó adatok az első, átmeneti években nem állnak rendelkezésünkre. Az esperesi jelentések nem terjesztettek fel a kerület püspökhelyetteseihez, illetve püspökeihez ebben az időben. Amint a szervezkedés és egyházkormányzás terén a legnagyobb bizonytalanság volt észlelhető az első 2—3 évben, ennek folyamánaképpen a legnagyobbfokú bizonytalanság és tapogatódzás tapasztalható a gyülekezetek hit- és valláserkölcsei életével kapcsolatban is.

A tiszáninneri egyházkerület püspöke az 1921. évi június hó 14-én Ótátrafüreden tartott kerületi közgyűlésen elhangzott püspöki jelentésében erre vonatkozólag így nyilatkozott:

„Hamis képet nem akarunk magunkról rajzolni. Adatok pedig nem állnak rendelkezésemre. Egyetlen esperesi jelentés érkezett csupán hozzám a felsőzempléni egyházmegye életéről. Ebből azt olvasom, hogy most is úgy, mint régen a fény az árnyékkal váltakozik, csak vaskosabb színekben, mint aminökhöz eddig szokva voltunk. Néhol az áldozatkészség erősebben buzogott, mint bármikor idáig, másutt meg a teljes fásultság, sőt egyenesen egyházellenes magatartás tüneteivel találkozunk. Valószínűleg így van ez a többi egyházmegyében is, de azokról — mondom — most még nincsen tudomásom.“ (L. tiszáninneri e. ker. 1921. évi június hó 14-i jkv. 16. oldalt.)

Hasonló volt az eset a dunáninneri egyházkerületben is, a kárpátaljai kerület pedig ezidőben meg sem volt szervezve. Azonban nemcsak jelentések nem érkeztek be a gyülekezeti hitélet állásáról, hanem jelenteni sem igen volt mit, mert az első években a nagy világháború és azt követő forradalmi hangulat hatása alatt volt mindenki, sokan lázadó emberi indulattal egyenesen szembehelyezkedtek az egyházzal és Krisztus evangéliumával. Ezt az egyházától és Istenétől elrugaszkodott s részben szoc. dem. és kommunista pártokba tömörített embercsoportot a megszálló csehszlovák hatalom centralista célkitűzése érdekében még elrugaszkodottabbá és egyházellenesebbé igyekezett tenni s ezzel a gyülekezeti hitélet és valláserkölcsei élet színvonalát alászállítani.

Az 1922. év után az idevonatkozó kútforrások majdnem egyöntetűen állapítják meg, hogy a megzavart belső egyházi élet kezd a maga rendes medrébe visszatérni. Sőt az adakozás, az áldozatkészség fokozott mértékben nyilatkozott meg ezidőben mindhárom egyházkerületben. A háború alkalmával elvitt harangok helyébe mindenütt újakat szereznek, templomokat, tornyokat javítanak sok

gyülekezetben, tekintettel arra, hogy a világháború idején az ilyen munkálatok szüneteltek a nagy nyersanyaghiány és pénzdevalváció folytán jelentkező drágaság miatt. Azonban — sajnos — ez a túlméretezett iramban megindult adakozás és áldozatkészség legtöbb esetben csupán külsőséges megnyilatkozás volt, melynek belső lendítő ereje nem az evangéliumból táplálkozó élő hit, hanem a megcsontosodott szokás-hit, az ősi hiúság és emberi kérkedés, nagyra-vágyás volt.

Ezt a megállapítást mindenben alátámasztja Czinke István püspök 1923. évi jelentésének idevonatkozó részlete:

„Áldozatot különben most hoz a mi népünk is, szinte erején fölöttit. De — tudja Isten — olyan ez a nagy nekibuzdulás is, aminek nem tudok szívem szerint igazán örülni. A régi bűneink egy részét látom felelevenedni ebben is: a kérkedést, az ősi hiúságot, pompakedvelő lakodalmaskodást, a szalmalobogást. A rejtett tüzekeket, a kitartást, a komoly felkészülést, a mindenre készséget nem látom belőle. Én megengedem, hogy a napirenden levő harangöntések, azokkal kapcsolatos színpadi felvonulások az elnyomott érzelmek önkéntelen kitörése s van benne valami a vallási hevületből is, az istenszeretetből is, de olyan boldoggá tenne, ha ezt a szent hevületet nemcsak tüntetető ünneplésben látnám kimerülni, hanem valami nagyobb, egyetemesebb, örökkévalóbb alkotásokra tudnák azt ráirányítani“... (L. tiszán-inneni e. ker. 1923. évi jkv. 11—12. oldalt.)

A gyülekezeti hitélet feltűnően sekélyes voltát mutatta egyébként a megszállás első évtizedében az a lehangoló tény, hogy az önkéntes adományokkal szemben az egyházfenntartás terhét sok gyülekezet és gyülekezeti tag egyre panaszosabban hordozta, minnek következtében az egyházfenntartó adóhátrálékok felfelétornászó számoszlopai egyre magasabbra növekedtek még az u. n. jobb gyülekezetekben is. Népünk sok helyen túlzott mértékben anyagiassá gondolkodásúvá lett — bár ez általában jellemző vonása népünknek —, de ebben az időben igen elterjedt a mammonimádás bűne. Ebből az anyagelvű gondolkozásból keletkezett az „egyke“ nemzetpusztító betegsége, mely éppen a legmódosabb és legmagyarabb vidéken terjedt és pusztított, mint pl. Barsban, Gömörben és Zemplén megye színmagyar részein.

Kálvinista világnézet és evangéliumi öntudat igen halványan pislogó mécsvilág voltak ezidőben népünknel. A hitélet — csekély kivételtől eltekintve — csupán vasárnapi kétszeri templomlátogatásban és zugolódva, panaszkodva teljesített egyházi teherviselésben merült ki. A hétköznapi istentiszteleteket sok helyen a felnőt-

tek nem látogatták, csupán az iskolásgyermekek vettek azokon részt. Az idevonatkozó statisztikai adatok szerint több gyülekezetben még a vasárnapi munkaszünetet sem tartják meg. A missziós munkának sehol semmi nyoma ebben az időben. A gyülekezeti hitélet fellendítését célzó vallásos összejövetelek, konferenciák, építő traktátusok ismeretlen fogalmak. Hogy bajok voltak a gyülekezeti hitélet mezején, szomorúan igazolták a szekták gyors térhódításai egyes gyülekezetekben. Ez aggasztó tünetek egyformán jelentkeztek mindhárom egyházkerületben. A megszállás 7-ik évében, 1925-ben, P. Czinke István püspök jelentésében a gyülekezeti hitélettel kapcsolatban így panaszkodik:

„Gyülekezeteink lelki élete, mint az esperesi jelentésekből látom — még mindig a Bethesda-tavának mozdulatlanságát tükrözi. Még mindezideig nem szállt le hozzá az angyal, hogy életre kavargja. — Az az egy-két enyhe suhanás, amely néha-néha felborzolja, még mindig csak a harangokkal való paradézásban, újabban a hősök emléktáblájának állítgatásában s egyik-másik templom izléstelen kimázolásában merül ki, ami a lelki életnek igazán csak a külső máza. Hogy nagyobb felbuzdulásra képes-e már: majd a lelkesnevelésre való adakozás fogja megmutatni. Az ünnepi istentiszteleteket s az úrasztalát elég szép számmal látogatják, de a köznapi istentiszteletek a legtöbb helyen egészen lesorvadtak... A konfirmációi oktatás mindenütt igen rövid időre van szabva, pedig annak legalább egy fél évig, ha nem egy évig kellene tartania... .

Házi istentiszteletek nem igen tartatnak, vallásos összejövetelek is csak szórványosan. Szóval gyülekezeteink hitélete felszínes és sekély. Csak a megcsontosodott forma és szokás tartja még benne a lelket“... (L. tiszáninneri e. ker. 1925. évi jkv. 13—14. oldalt.)

A megszállás első évtizedének vége felé azonban lassan javulni kezd a helyzet a gyülekezeti hitélettel kapcsolatosan. Lelkipásztorok és egyszerű hívek kezdik belátni, miszerint a belső gyülekezeti építő munkát nem lehet többé tisztán csak a vasárnapi egy vagy két prédikációval elintézni, amint azt régen sem lehetett, mert akkor az egész iskoláztatás vallásitanításból állott és kötelezően gyakorolni kellett a vasárnapi katechetizálásokat is. Egyházi közvéleményünk kezd magasabb mértéket alkalmazni. Az esperesi jelentések minden kerületben a belső gyülekezeti hitélet színvonalának emelkedéséről számolnak be. Az élet kezdi a maga jogait visszakövetelni. A kárpátaljai kerületben Benkő Viktor, a dunáninneriben Nehézy Károly lelkipásztorok kezdeményezése folytán az új egyházi ébredés jelszava alatt evangelizációs irányzat keletkezik (l. részleteket „Evangelizációs irányzatok“ c. fejezet alatt). A tiszáninneri e. ker. 1927. évi jkv. 8—10. pontja alatt határozatilag

kimondta, miszerint a téli vallásosesték biblia- és kátémagyarázattal mindenütt megtartandók és erről az egyházlátogatók jelentést tenni kötelesek.

E gyülekezeti hitépitést munkáló megmozdulások azt mutatják, hogy a lelkek, vezetők és vezetettek egyaránt szomjúhoztak az Ige forrásai után. A megszállás második évtizedében egyre erőteljesebb lendülettel indult meg a belmissziói munka és megkezdődtek a különböző ifjúsági és presbiteri konferenciák. Itt csupán a gyülekezeti hitéltre gyakorolt hatás szempontjából érintjük e kérdést, mert részletes tárgyalását a következő fejezetben adjuk.

Az erőteljes irammal meginduló belmissziói munka rövid idő alatt érezte áldásos hatását a gyülekezeti hitéletben. Az esperesi jelentések szerint a hétköznapi reggeli könyörgések már legtöbb helyen bibliaolvasással tartatnak. Helyenként bevezették a reggeli istentiszteletek helyett az esti istentiszteleteket, melyek általában látogatottabbak a reggelieknél. Néhol felújították az ifjúság vasárnapi bennmarasztásának ősi intézményét, ifjúsági és leányegyesületek alakulnak és a vallásos iratterjesztés is kezd erősebb lendületet venni. A vasárnapi munkaszünetet megtartják. Általában egyetemes egyházunk legtöbb gyülekezetében a második decenniumban határozott fejlődés tapasztalható a gyülekezeti hitélet vonalán.

Ha vizsgáljuk az egyházmegyék belső életéről adott képet az esperesi jelentések tükrében, akkor általában ilyen megnyugtató megállapításokat olvashatunk azokban: „A hivek vallás erkölcsi élete a legtöbb helyen a kívánalmaknak megfelelő s a templom látogatása tekintetében nincs ok a panaszra“ . . . vagy: „A hit és erkölcsi élet megnyugtató, az őrállók lelkiismeretes forgolódnak tisztükben s a hivek sem restültek meg az Ige hallgatásában“ . . . „A gyülekezetek hitélete különben a mai nehéz idők sok bajához képest normális mederben halad“ . . . stb.

Összegezésül leszögezhetjük, hogy a gyülekezeti hitélet a csehszlovák megszállás alá kényszerített magyar református egyházunkban a világháború után jelentkező erkölcsi és lelki megrázkodtatás és válság után nemcsak visszatért a rendes mederbe, hanem — különösképpen a második decenniumban — emelkedő tendenciát mutatott.

Röviden még az istentiszteletekről, azokban jelentkező eltérésekről és egységre törekvésekről, valamint azok nyelvéről szólnunk.

E téren a legkevésbé volt meg az egység itteni egyházi életünkben. Itt jelentkeztek különösképpen azok a különbségek és eltérések, melyek abból az adottságból folytak, hogy a megszállás előtt egyetemes egyházunk különböző kerületekből szakított ki és mint örökséget hozták magukkal a régi kerületekben érvényben levő liturgiális rendelkezéseket és szokásokat. Időnként különböző fórumokon, hivatalos lapban (pl. Izsák Imre máramarosugocsai esperes részletes tanulmánytervezete liturgiánk egységesítéséről, Református Egyház és Iskola 1927. évi augusztus hó 28-i és szeptember hó 4-i számában), sőt a Konventen is felvetődött az egységes istentiszteleti rendtartás bevezetése, azonban az idevonatkozó javaslatok mindvégig tervek maradtak és a húsz év alatt gyakorlati egyházi életünkben megvalósulást nem nyertek.

A legszembetűnőbb volt az eltérés a konfirmáció idejével és az úrvacsoraosztás szertartásával kapcsolatosan, mely minden egyházkerületben különböző volt. A dunáninneni és a kárpátaljai kerület nagy részében nem alkalmazták pl. a hitvalló és bűnvalló kérdéseket, valamint a kenyér és a bor megáldását sem. Régi, avult vagy racionalista izü, ágendás könyvek forogtak nagyrészből a lelkipásztorok kezén, mint a Fördös Lajosé és a Mitrovicsé. A liturgiai összevisszaság és elvtelenség sokszor éppen a nagy ünnepi alkalmakkor mutatkozott meg, amikor több lelkipásztor szolgált és mindegyik a maga megszokott gyakorlata szerint.

Ez összevisszaság kiküszöbölésére 1926—1927. években úgy a kerületeken, mint a Konventen mozgalom indult meg az „Ágenda“ egyöntetűvé tételére. Az Egyetemes Konvent 1927. évi november hó 22-i ülésének 42. pontja alatt tárgyalta e kérdést és úgy határozott, hogy megvárja, míg Magyarországon e tárgyban intézkedés történik és akkor fog érvényes határozatot hozni. Közben a Ravasz-féle Ágenda megjelent, az itteni konventi határozat azonban elmaradt.

Partikuláris megmozdulások is történtek az egyöntetűség kérdésében. A tiszáninneni egyházkerület 1926. évi közgyűlési határozatával elrendelte a konfirmációnak áldozócsütörtök délelőtti való megtartását, továbbá, hogy az urvacsorai, megáldási és beiktatási szertartásoknál mindenütt az 1905. évi Zsinat idevonatkozó megállapításai tartassanak szem előtt. Azonban partikuláris jellegénél fogva e dicséretreméltó megmozdulás sem szolgálta az óhaj-

tott egyöntetőséget, mert a többi kerületekben más volt a gyakorlat e téren. Az ifjabb lelkészgeneráció a második évtizedben a magyarországi Ravasz-féle Ágendá-t használta, szinte kivétel nélkül. A felszabadulás után e téren fennálló összevisszaság és elvtelenség megszűnt az anyaországi egységes liturgia bevezetésével.

Az istentisztelet nyelve az ungi és felsőzempléni néhány szlovák gyülekezet kivételével magyar volt mindenütt. Néhány vegyesnyelvű gyülekezetben felváltva magyar és szlovák. Itt kell rámutatnunk arra a veszélyre, mely az istentisztelet nyelve szempontjából fenyegette különösen a magyar-szlovák nyelvhatáron fekvő gyülekezeteinket, melyeket az államhatóság különösen szemmel tartott és minden alkalmat megragadott arra, hogy a lelkipásztorra és a presbitériumra nyomást gyakoroljon abban az irányban, hogy az istentiszteleti szertartások alkalmával a szlovák nyelv alkalmaztassék. Meghamisított népszámlási adatok alapján igyekeztek a szlovák elem többségét kimutatni és ily módon követeléseiknek látszólagos reális alapot adni.

Lelkipásztoraink azonban világi vezetőinkkel együtt résen állottak és az istentisztelet nyelvébe való minden illetéktelen beavatkozást határozottan visszautasítottak. Városokban, ahol nagyobb tömegekben éltek ide bevándorolt és betelepített csehek, megkísérelték az ősi templomot elkérni csehnyelvű istentisztelet céljaira, azonban ismerve a helyzetet, a presbitériumok a lelkipásztorral az élen, az ilyen kérelmet szintén elutasították. A lelkipásztorok szószéki szolgálataik alkalmával a legnagyobb óvatossággal nyilatkozhattak a közélettel kapcsolatos eseményekről, mert a legcsékelyebb gyanu vagy feljelentés alapján bíróság elé kerülhettek. Mindez azonban már a múlttá s a felszabadulás bekövetkeztével minden ilyen hivatalos nyomás — mint egy rossz álom — eltűnt egyházi közéletünkől.

3. Belmissziós mozgalmak, ifjúsági és presbiteri konferenciák (külmisszió).

A cseh megszállás első éveiben egyetemes egyházunkban említésre érdemes missziói megmozdulás nem történt. A nagy, országokat átalakító és népcsoportokat elcsatoló változás annyira lefoglalta és a szervezkedés felé fordította egyházunk minden tar-

talék erejét, hogy a dolog természete szerint komoly, egyetemes érdeklődésre számottartó, eredményeiben a gyakorlati egyházi élet terén is jelentkező belmissziós mozgalom ez időben ki nem fejlődhetett.

A belmissziói munka erőteljes megindulását hátráltatta egyébként az a helyzeti adottság is, hogy Egyetemes Egyházunk Pozsonytól Técsőig 800 km. keskeny sávon feküdt, ami az összedolgozást minden vonatkozásban, de a belmisszió terén nagymértékben akadályozta. Már pedig minden önkéntes alapon induló, lelki munkának első feltétele az összedolgozás lehetősége.

Az 1922—23. években szórványosan akadnak, főképpen a kárpátaljai egyházkerületben belmissziós gondolkodású lelkipásztorok, akik összeköttetésben állottak egyik vagy másik magyarországi belmissziói irányzat központjával és csendben végezték a belső egyházépítés munkáját. A belmissziói munkák megindulásának kezdetén azonban tájékozatlanság, tapogatódzás, ötletszerűség tapasztalható, minekfolytán különböző evangelizációs irányzatok keletkeztek.

Ez irányzatok feltűnése a misszió mezején egyfelől sok ellenséget szerzett a belmissziós gondolatnak, másfelől azonban a vita kapcsán tisztázta a fogalmakat, ráterelte egyházi közvéleményünk figyelmét a komoly, belső egyházépítő munka megindítására. A belmisszió ellenségei külföldi importnak, a mi egyházi életünkbe be nem illeszthető idegen utánzásnak nevezték a belmissziói megmozdulással kapcsolatos vallásosesti, vas. iskolai, leány- és ifjúsági egyesületi összejöveteleket, melyek egyszerű pótlékai a nyugati államokban a vallástanításnak, mely az iskolákból ott ki van küszöbölve. Ez okból óvatosságot ajánlottak és a mi életkörülményeinkhez idomított patinás magyar belmissziót emlegettek.

További kifogások is hangzottak el, melyek inkább a belmisszió kiterjesztésének és intézményes alapokra fektetésének érdekében történtek. Ilyen kifogások voltak, hogy az itt-ott feltűnő missziós ébredési mozgalmak nem szolgálják az egész Egyetemes Egyház hitéletének építését, nem rendszeres jellegűek, hivatalos felügyelet alatt nem állanak és csupán magánkezdeményezéseknek minősíthetők, melyek a belmissziói tevékenység és a hivatalos egyház munkája között szakadékot idézhetnek elő, melyet a hiva-

tottaknak meg kell akadályozni és a belmisszió fejlődésének egyházunkban egyetemesen kiterjesztett, új irányvonalat adni.

Ennek a megnyilvánuló óhajnak akart eleget tenni a belmissziói Bizottság, amikor az 1923. évi április hó 25-i losonci Konventnek azt javasolta, hogy egyházunk belmissziói munkája az Egyetemes Konvent vezetése és irányítása alá vétessék s egyben indítványozta, hogy a Konvent a belmissziói tevékenységnek az egész egyház területén való eredményes megindíthatása végett létesítsen kapcsolatot a Young Men's Christian Association (Ifjú emberek keresztyén egyesülete) világszövetségnek a csehszlovák állam területén működő amerikai delegátusaival és ezek révén a világszövetség csehszlovákiai nemzeti bizottságaival. Egyetemes Konvent e javaslatot elfogadta (1923. évi konventi gyűlés 53. pontja alatt) és örömmel üdvözölte az YMCA-val való kapcsolat útján egyházunk kebelében a belmissziói tevékenység erőteljesebb kiépítését.

A belmissziói tevékenységnek az YMCA-val való szélesebbkörű kiépítésére az adott alapot, hogy az amerikai YMCA a világháború után 30 millió cs. koronát ajándékozott Csehszlovákiának e munka támogatására, minek következtében a történelmi Csehországban egyszerre 6 nagyszabású YMCA-épület emeltetett. Később Szlovenszkón is épült 3 nagyszabású YMCA-palota: Pozsonyban, Besztercebányán és Losoncon. E missziói munka a keresztyén ifjúság nevelése terén az egész világon — a pogányok között is — nagy eredményeket ért el a mögötte álló hatalmas anyagi és egyéni támogatás révén. Itteni viszonylatban azonban a történelmi Csehországban kézzelfoghatóbb eredményt tudott felmutatni, mint a magyar reformátusok között Szlovákiában. Az itteni politikai hatóság nem kísérte olyan jóindulattal e munkát, mint azt a történelmi országokban tette. Éppen ezért Egyetemes Egyházunk ifjúsági szerveinek YMCA-alapon tervbe vett, nagy országos szervezetbe való tömörítése soha valóra nem vált.

Nemcsak az ifjaknak, hanem a fiatal leányoknak is volt ilyen világszervezete: YWCA — Fiala nők keresztyén egyesülete — néven. A történelmi Csehországban és Szlovákiában Pozsonyban és még néhány nyugati szlovák városban voltak az YWCA-nak szervei, azonban egyházunk részéről alig egy-két leánykör keresett velük

érintkezést, amennyiben ez egyesület csehszlovákiai központja felénk kezet egyáltalán nem nyújtott.

Egy lépéssel előbbre jutott a belmisszió intézményes megszervezésének munkája az 1925. évi szeptember hó 8-i losonci Konventen, amikor a lelkész-elnök az egyház belső építésére vonatkozó VIII. t.-c. ideiglenes irányításul való életbeléptetésével kapcsolatban javaslatba hozta, hogy: „A templomonkívüli evangelizáció végzésére evangéliumi közösségek (vasárnapi iskola, konfirmáltak egyesülete, ifjúsági egyesületek, énekkar, Kálvin-szövetség, nőegylet, leánykör vagy más ilyen célú egyesület) szervezendők és tartandók fenn (23. §). Ezeknek szervezeti szabályzatai az egyházi felsőbb hatósághoz felterjesztendők“ (I. 1925. évi konventi jkv. 6. oldalt).

Az Egyetemes Konvent ez ülésében megválasztotta a belmissziói bizottságot a következő összetételben: Bertók Béla püspök elnöklete alatt: Peleskey Sándor, Sörös Béla, Patay Károly, Dr. Szilassy Béla, Tornallyay Zoltán, Dr. Patay György, Dr. Erdélyi Pál és Kenessey Kálmán tagokkal. Egyben az egyházmegyék és kerületek felhivattak, hogy missziói bizottságaikat azonnal alakítsák meg.

Ebben az időben már hivatalos lapunk, az egyházi hatóságok ülései, az egyházmegyék lelkészértekezletei állandóan felszínen tartották a belmisszió ügyét. Sok vita keletkezett a belmisszió problémájáról és a munka elkezdésének nehézségéről, céljáról és azzal kapcsolatos feladatokról. Egymásnak ellentmondó vélemények látnak napvilágot, minek következtében a belmisszió bizonyos egyoldalú értelmezése rögzített meg szélesebb rétegeink tudatában. Azonban ez a látszólagos eredménytelenség azt mutatta, hogy egyházunk mégis csak belekerült a belmisszió áramkörébe, minek folytán az evangélium szele, az új ébredési mozgalom megérintette sok tespedő gyülekezetünk lelkét.

E biztató indulás jegyében rendezi meg a kárpátaljai egyházkerület 1925. évben az ungvári református napot, mely nagy tömeget mozgatót meg.

Míg egyházi közéletünk tájain kísérleteztek és vitáztak a belmissziói tevékenység mikénti megkezdése felett, addig Losoncon egyetemes egyházunk minden részéből idegyült hittanhallgatók kö-

konferenciák

zött egy határozott és Isten lelkétől mozgatott irányzat keletkezett, melynek a belmisszió területén jelentkező első gyakorlati eredménye: a gömörmezei Hanván, 1926. évi június hó 30-án és július hó 1-én megrendezett első Országos Diákkonferencia lett. A konferencia rendezőse Sörös Béla theol. igazgatóval és Bójt he Sándor szénior instruktórral az élen mindent elkövetett, hogy a konferencia minél áldásosabb nyomot hagyjon a mintegy 100 főnyi résztvevő ifjú lélekben. A belmissziói munka lendületes megindulása szempontjából mint történelmi tényt megállapítjuk, hogy az országos vonatkozású, átfogó és céltudatos lelki munkák a hanvai első diákkonferenciával vették kezdetüket. A hanvai találkozón megjelent ifjak kevés kivétellel mindannyian az intézményes egyházi belmissziói munkának a propagálói lettek.

A dunáninneni kerületben ugyan még tartózkodással fogadják egyes lelkipásztorok a belmissziói gondolat térhódítását és a konferenciák rendezését, de a Lélek munkája elé többé akadályt gördíteni nem lehetett. Egymásután következnek ezután az országos, kerületi és egyházmegyei konferenciák.

A hanvai ifjúsági konferencia lelkes indítást adott a leányoknak is hasonló konferencia megrendezésére.

Ez indításnak engedve hívta össze Komáromba Galambos Zoltán lelkipásztor 1926. évi augusztus hó 28—29. napjaira az első országos református leánykonferenciát, mely egészen a hanvai ifjúsági konferencia szellemében folyt le. E konferencián kb. 600 leány vett részt az ország minden részéből. Maradandó hatásokat hagyott e konferencia hitépítő előadásaival úgy a vendéglátó komáromi gyülekezetben, mint az otthonaikba térő leánylelkékben.

E konferencia krónikása: Izsák Imre, úgy nyilatkozott az ott nyert lelki élményről, hogy a konferencia két napján egy szünet nélküli mélységes áhitatu istentiszteletben részesült, melyben mindenki az Ige szolgálja és szolgálóleánya volt . . . nem is konferencia volt az, hanem találkozás Krisztussal, az élővel.

A II-ik országos református diákkonferencia 1927 június végén folyt le Komáromban, ahol az első országos leánykonferencia olyan országos demonstrációvá nőtte ki magát. Emelte e diákkonferencia jelentőségét az a tény, hogy azon már a külföldi diákdelegátusok is megjelentek. E konferencia jelentősége túlnőtt itteni ke-

reteinken és átfogóbb hatásu volt, amennyiben itt történt meg az ifjúság mélyebb és erőteljesebb egymásratalálása. Itt ment határozatba a fő- és középiskolás ifjúság között a jövőben való szorosabb kapcsolat kiépítése.

Az 1927. év folyamán a lévai protestáns leánykör rendezésében folyt le a II-ik országos leánykonferencia Léván, 400 résztvevővel. Maradandó lelki hatásokat hagyott e konferencia, amikor kimondta, hogy a megalakítandó leánykörök mindenütt gyülekezeti szervekké kell legyenek, határozott és kizárólagos kálvinista jelleggel. Ebben a szellemben folyt le ugyanezen évben Bertók Béla püspök elnöklete alatt egyetemes egyházunk keleti csücskén a nagyszöllősi leánykonferencia, szintén 400 résztvevővel.

Ez országos ifjúsági és leánykonferenciákra egész egyetemes egyházunk közvéleménye felfigyelt és a lelkipásztorok között is egyre több barátja lett a gyakorlati eredmény láttán a belmisszió gondolatának. E konferenciák hatása alatt az Egyetemes Konvent 1928 május 31-re' rendkívüli ülésre jött össze Rozsnyófürdön és határozatilag kimondta, miszerint az Egyetemes Konvent elérkezettnek látja az időt arra, hogy a belmissziói munkát egy szeretetház (árvaház) felállításával intézményesen megalapozza. E határozatában Konventünk megjelölte az irányvonalat is, hogy egész egyetemes egyházunkban egyöntetűen menjen végbe a hitébresztés és léleképítés Istennek tetsző munkája.

Az 1928. évi májusi rimaszombati leánykonferencia ennek az elgondolásnak a jegyében hivatott össze. Az adott ennek a konferenciának különös jelentőséget, hogy rendezője és irányítója a Konvent lelkész-elnöke volt, vagyis mögötte állott a hivatalos egyház a maga súlyával és tekintélyével és résztvett azon a gömöri egyházmegye lelkészi kara is csaknem teljes számban. A résztvevők száma: 350 volt.

Kiemelkedő volt az országos konferenciák sorozatában az 1928. évi június hó 30. és július hó 1—2. napjaiban Losoncon rendezett III. országos diákkonferencia, melyen az egész református főiskolás és nagyrészben középiskolás diákság már szervezeten jelent meg. A konferencián résztvevő mintegy 130 diákdelegátus nagyjelentőségű határozatokat hozott és a történelmi nevezetességű gácsi várban tartott vándorgyűlésében a legnagyobb komolyságtól

áthatott lelkesedéssel és egyértelműséggel ajánlotta fel egyházunknak szolgálatait.

A III. országos leánykonferencia a komárommegyei Negyeden tartatott meg 1928. évi augusztus hó 24—26. napjain, meleg evangéliumi légkörben.

Az országos konferenciák így folytatódtak évről évre egyes központi fekvésű gyülekezetekben. Összesen 7 országos diákkonferencia volt, a leánykonferenciák azonban hamar partikuláris konferenciákká lettek. Pl. 1930-ban már három leánykonferencia volt Egyetemes Egyházunk területén. Később az országos jellegű konferenciák helyett kerületi, egyházmegyei, sőt kisebb körzeti konferenciákat rendez egyházunk hivatott vezetőinek felügyelete alatt mindkétnemű ifjúságunk.

Ki kell emelnünk a konferenciák sorából a Léva városában megtartott VI. országos diákkonferenciát (1931 július 1—2. napjain), melyen az ifjúság baloldali elemei és más vallásfelekezetűek is megjelentek, akik a konferenciára jelentékeny befolyást gyakoroltak baloldali magatartásukkal. Ezután hosszabb szünet következett az országos ifjúsági konferenciák sorában. 1937-ben 6 évi szünetelés után hivatott össze a VII. országos diákkonferencia az Ö s s z e f o g á s jegyében Losoncra, melyen mintegy 200 ifjú vett részt. Ezzel be is zárult az országos ifjúsági konferenciák sorozata a cseh megszállás alatt élt egyetemes egyházunkban.

Mint említettük, az utolsó években az eddigi többnapos konferenciák helyett csupán egynapos konferenciák rendeztetnek körzetenként, melyek kisebb tömegeket mozgattak meg. E tekintetben a kárpátaljai kerület vezetett, melyben a belmisszió ügye eleitől fogva sajátosan és különállóan fejlődött. A körzeti ifjúsági és leánykonferenciák mellett évről-évre megrendezték a kerületi missziói konferenciákat, melynek Bertók Béla püspök és Szabó Béla huszti lelkipásztor voltak a főmozgatói.

A belmisszó intézményes megalapozása után, továbbá az országos konferenciái megmozdulások eredményeképpen egyházunk nagyobb és központibb fekvésű gyülekezeteiben református napok (pl. ungvári, beregszászi, 1935-től a nagykaposi sorozatos református napok), belmissziói és vas. iskolai kurzusok, lelkipásztori továbbképző és sajtókonferenciák rendeztetnek évenként több helyen. E missziói tevékenységek irányítói: Bertók Béla,

Dr. Magda Sándor, Sörös Béla püspökök, Zsemlye Lajos, Szabó Béla, Lengyel József és Galambos Zoltán lekipásztorok.

Számottevő missziói megmozdulások voltak még az egyházmegyénként nagy sikerrel megrendezett presbiteri konferenciák. Lényegében ezek tükrözték vissza a legjobban a szélesebbkörű összefüggéseknek a gyakorlatban jelentkező áldásos hatását. A nagy lelkesedéssel megrendezett presbiteri konferenciák az egyház hivatalos belső emberei számára adtak olyan tapasztalatokat, melyek érzékeltették az egyházi adminisztráció szükségességét mellette a lelkimunka megbecsülését. Az egyházmegyék esperesei és lelkészértekezleti elnökei példás módon nyújtottak segédkezet a presbiteri konferenciák rendszeres megtartásához, hogy ilyenek az egyházmegyék minél több gyülekezetében rendezhetők legyenek. Említésre méltó eredményes presbiteri konferenciák voltak különösen az abaujtonnai, a szlov. ungi és a máramaros—ugocsai egyházmegyékben.

A konferenciák letárgyalása után szólunk még a missziói munka általános fejlődéséről, mely indulásától kezdve töretlen vonalban haladt előre. Az első évek önkéntes vállalkozása után az 1931. év figyelmet érdemel abból a szempontból, hogy hivatalosan is felkarolást nyert a belmisszió ügye azáltal, hogy a konventi missziói bizottság mellett — a kárpátaljai kerület példájára — minden kerület megválasztja a maga missziói bizottságát és beállítja missziói lelkészét. A kárpátaljai kerületben: Szabó Béla huszti lekipásztor, a tiszáninneni kerületben: Lengyel József abaujszínai lekipásztor, a dunáninneni egyházkerületben: Zsemlye Lajos hetényi lekipásztor lett az egyházkerület missziói előadója.

A belmisszió ügyének hivatalos felkarolása nagy eredményt jelentett e munka továbbfejlődésében. Ennek nyomán megindult az egyházmegyékben is az a törekvés, hogy megválasszák missziói bizottságaikat és beállítsák missziói előadóikat. 1932-ben a Konvent kibocsátja a „Belmissziói kérdőívek“-et. Az abban foglalt kérdőpontok a missziói munkák leggyakorlatibb szempontjait tükrözték.

Az 1933. évi Konvent, a belmissziói munkák szélesebb alapokra fektetését tartva szem előtt, elhatározta egy belmissziói „Útmutató“ kiadását, mely vezérkönyv gyanánt szolgálna a gyü-

lekezeti szervek kiépítésénél és foglalkoztatásánál. E határozat ilyen formában nem nyert megvalósulást.

1934. évtől kezdve azonban a tiszáninneri egyházkerület minden évben kiadta a magyarországi belmissziói vezérkönyv alapján szerkesztett belmissziói „Vezérkönyv“-ét az ottani Egyetemes Konvent engedélyével. Az 1937. évi Konvent látva a tiszáninneri kerület kiadásában megjelent belmissziói Vezérkönyv nyomában jelentkező eredményt, a Vezérkönyv használatát mindhárom egyházkerületben elrendelte és annak szerkesztésével Lengyel Józsefet, a tiszáninneri egyházkerület belmissziói előadóját bizta meg.

A kárpátaljai egyházkerület után a tiszáninneri egyházkerület karolta fel és támogatta hivatalos súlyával is a belmissziói önkéntes alapon folyó munkáját. E kerület püspökének, Dr. Magda Sándornak — aki püspöki jelentésében minden alkalommal külön fejezetben foglalkozott a belmisszió ügyének fejlődésével és kiterjesztésével — jelszava volt, hogy a lelkiismeretesen végzett belmissziói munkával áll vagy esik egyházunk. Hangsúlyozta, hogy a belmissziói munkákat illetőleg egységes és részleteiben is kidolgozott munkatervre és központi irányításra van szükség, távol minden ötletszerűségtől.

Az egységes irányítás a megszállás utolsó éveiben kezdett is kialakulni. Sörös Béla, konventi missziói előadó gazdag tapasztalatok alapján, valamint a kerületektől beérkezett belmissziói jelentésekre támaszkodva — amennyiben itteni tagoltságunkban lehető volt — ezt az egységes irányító, egybefogó munkát szolgálta. Eseményszámba menő konventi belmissziói jelentéseiben beszámolt az összes missziói munkaágak tevékenységéről, a végzendő munkákban jelentkező akadályokról és a jövő kilátásairól.

Az általa összeállított konventi belmissziói jelentésből tudjuk, hogy pl. 1936-ban a következő munkaágak működtek a mellékelt statisztikai eredménnyel:

vasárnapi iskola volt	147 gyülekezetben, 5760 taggal;
leánykör	118 gyülekezetben, 3096 taggal;
ifjúsági egyesület	87 gyülekezetben, 1902 taggal;
bibliakör	92 gyülekezetben, 1240 taggal;
házi istentisztelet	22 gyülekezetben, ismeretlen számmal

(l. 1936. évi konventi jkv. 10. oldalt).

E kimutatásban nincsenek feltüntetve az énekkarok, melyek elérték kb. a 250 létszámot. Ezenkívül minden gyülekezetben voltak

vallásos estélyek és evangelizációs összejövetelek nagy számmal. A fenti kimutatás egyúttal igazolja azt is, hogy milyen belmissziói munkaszervek működtek egyházunkban a belmissziós irányzat erősödése és intézményes alapokra fektetése után.

Végeredményben leszögezzük, hogyha a belmissziói munka módszere tekintetében nem is volt meg a teljesen kialakult egység és ha nem is sikerült elérni a kívánt eredményt itteni tagoltságunk miatt, azonban mégis jelentős eredményeket mutatott fel egyházunk a belmissziói megmozdulások terén a húszéves kisebbségi sorsban.

Ezt mutatják azok a belmisszió számláján elkönnyvelhető nyereségek, melyek a megszállás utolsó éveiben szinte kézzelfogható módon jelentkeztek egyházi életünkben, ugyis mint a belmisszió munkáját kísérő jelenségek, ugyis mint annak nyomán a gyakorlati életben testet öltött intézmények.

a) A belmissziói munkát támogató kísérő jelenségek közül ki kell emelni azt a tényt, hogy a megszállás utolsó éveiben mindhárom egyházkerület egyházmegyéiben rendeztetett valamilyen hitépítő konferencia, ifjúsági, presbiteri, vas. iskolai vagy lelkipásztori továbbképzést munkáló összejövétel, melyeknek száma elérte évenként a 30-at. A kárpátaljai egyházkerület missziós lelkü püspöke Z á n y k a nevű üdülőt vásárolta meg a lelkiépítést munkáló összejövetelek, lelkipásztori konferenciák stb. céljaira.

Nagy lépésekben fejlődött a nyomtatott betűn keresztül végzett evangéliumi munka is. A sok ezer biblia és imádságoskönyv mellett elfogyott kb. 40.000 zsoltaóroskönyv és ezeken kívül a megfelelő helyen ismertetett építőfüzetek és folyóiratok jutottak el az iratterjesztéseken keresztül a református családok ezreihez. (Református Egyház és Iskola 500 példányban, Szeretet 6000 példányban, Összefogás 4000 példányban, Csomár Z.: Csendes Órák 2500 példányban, Szeretet-naptár és bibliai leszakítás naptár több ezer példányban évenként stb.)

b) A gyakorlati egyházi életben jelentkező látható eredmények azok az intézmények voltak, melyeket a missziós lélekből táplálkozó, önkéntesen adakozó szeretet hívott életre, melyekről a vonatkozó fejezetekben részletesen megemlékeztünk (árvaházak, diákinternátus stb.).

Sajnos, anyagi erők hiánya miatt egyházunk szociális tevékenysége a minimumra tehető, amennyiben e tevékenységet végző

szerveit, mint pl. a diakonátust, diakonissza-képzőt nem építette ki. E téren dicséretreméltó megmozdulást a Nehézy Károly vezetése alatt álló kiskoszmályi B é t h e l-árvaház kezdeményezett, amikor az árvaház keretén belül a szolgálatok ellátására maga képezi diakónusait, akik evangéliumi hittel és lélekkel végzik önzetlen munkájukat az árvák, elhagyottak és elaggottak között. Ezenkívül még a komáromi egyház lelkipásztora: Galambos Zoltán állította be a gyülekezeti szeretetmunkák végzésére és a szegények számontartásának ellátására a diakonátust.

E megmozdulások azonban csupán helyi jellegűek voltak, melyeknek nem volt egész egyetemes egyházi életünkre kiterjedő hatásuk.

Röviden még a külmisszióról szólunk. Egyházunknak kiépített külmissziói munkája nem volt a húszéves cseh megszállás alatt. Egyháztagjaink talán egyházunkra nehezedő külső nyomás miatt nem érezték át a külmisszió iránti felelősséget. Hivatalos lapunk hasábjain, gyűléseken és baráti összejöveteleken sokszor felmerült e téren megnyilvánuló közönyösségünk, azonban a tettezhöz nem volt elég lelki és anyagi erőnk. Pedig az egyház kifelé ható erejének, életképességének igazi fokmérője a külmissziói munka, mely az evangéliumot elviszi azokhoz, akik még nem ismerhették meg a Krisztusban megjelent új élet áldásait.

Külmissziói mulasztásunknak szomorú igazolása Dr. Magda Sándor püspök 1936. évi jelentésének idevonatkozó részlete, ahol a külmisszió mikénti állásáról így nyilatkozott: „Egy hónappal ezelőtt kaptam meg a Presbiteri Világszövetség edinburghi főtárgyalásától a külmissziói kérdőívet Egyetemes Egyházunk részére. Bizony üresen kell azt visszaküldenem azzal a megjegyzéssel, hogy egyházunknak nincs egyetlen külmissziói állomása s nincs egyetlen misszionáriusa sem.“

Külmissziói tekintetben nagyon sokat jelentett: M o l n á r M á r i a 1935—1936. évi körútja, melynek során egyetemes egyházunk központibb fekvésű gyülekezeteiben előadásokat tartott Krisztus evangéliumának a pogányok között való terjedéséről és a keresztyén népek külmissziói felelősségéről. Bizonyoságtévő szolgálata nyomán sok helyen eleven érdeklődés indult meg a külmisszió munkája iránt s a szívek mellett megnyíltak a zsebek is. A sok név-

telen adakozó mellett fel kell jegyeznünk E g r y F e r e n c kisgejőci harangöntő, orsz. gyűl. képviselő nevét, aki egy harangot adományozott a pitilui missziói állomásnak.

Helyi megmozdulások történtek a külmissziói munka fellendítésére a kárpátaljai kerületben: S z a b ó B é l a huszti lekipásztor lelkes kezdeményezésére és a dunáninneri kerületben: N e h é z y K á r o l y kisujfalui lekipásztor munkája nyomán, aki nagy odaadással szerkesztette itteni egyházi életünkben az egyetlen külmissziós lapot, a „H a j n a l” c. folyóiratot.

Egyetemes Konventünknek az 1937. évben beterjesztett külmissziói javaslatokra csupán annyi válasza volt, hogy a külmisszió ügyét az egyházak meleg érdeklődésébe ajánlotta. A felszabadulás külmissziói vonatkozásban olyan helyzetbe hozta egyházunkat, hogy a jövőben erőteljesebben bekapcsolódhatnak a megszállás alatt élt gyülekezetek a külmisszió szolgálatába, amennyiben a magyar református egyházban szépen kiépített külmissziói munka folyik.

4. Közép- és főiskolás ifjúság és katonák lelki gondozása.

Egyházunk jövője szempontjából egyik legfontosabb kérdésünk volt a húszéves cseh megszállás alatt a közép- és főiskolás ifjúság lelki gondozásának megszervezése és ellátása. A megszállás folytán összes közép- és főiskolánkat elvesztettük és néhány év múlva az itteni református intelligencia utánpótlásának szempontjából jelentkeztek is a felekezeti közép- és főiskolák hiányának szomorú következményei.

Az állami közép- és csehországi főiskolákat látogató református ifjúságunk igen halvány képét mutatta a református öntudat és szolidaritás érzésének. A középiskolai vallástanítás hiányairól a megfelelő helyen említés történt. Azonban még abban az esetben is, ha zavartalanul láthatták volna el hitoktatóink (2—3 évenként váltakozó s.-lelkészek) a hitoktatást heti egy-két órán át, ez semmiképpen nem pótolhatta volna a régi református kollégiumok közszellemét, ahol nemcsak az iskolai tanítás, hanem a konviktusi közösség is a maga nagy családi együttesével a református öntudat és életszemlélet kialakítását szolgálta.

A megszállás első éveiben egyházkormányzati, közigazgatási és egyházpolitikai kérdések voltak az érdeklődés központjában. A közép- és főiskolás ifjak összegyűjtése és megszervezése 1925-ben a losonci teológia első évfolyamával kezdődött. Mindjárt az első félév eltelte után a teológus ifjúság vezetői levelezés útján megteremtik az összeköttetést a közép- és főiskolák református ifjúságával. E diákmozgalom a magyarországi erőteljesen megindult ifjúsági diákmozgalmak hatása alatt történt.

Az első seregszemle a hanvai diákkonferencia volt, melyen mintegy 100 diákdelegátus jelent meg az ország minden részéből. Ez a konferencia vetette meg alapját a későbbi erőteljes diákmegmozdulásoknak s amint már rámutattunk a megfelelő helyen, a belmisszió munkájának is. Ezután egymást követik a komáromi, losonci, kissárói, rozsnói, lévai országos ifjúsági konferenciák, melyeket már részletesen letárgyaltunk. 1927-ben a losonci teológusok litografált körlevelekkel egyénenként keresik meg az általuk ismert közép- és főiskolásokat, akikről sok panasz hangzott el, hogy az idegen környezet és új életviszonyok között az egyház dolgai iránt egyáltalán nem érdeklődnek. 1929-ben havi folyóirat indult meg: „Baráti Szó“ címen. E folyóirat a közép- és főiskolás ifjúságot volt hivatba egy táborba tömöríteni.

Az 1930. évben a közép- és főiskolás ifjúság lelki gondozásának hathatósabbá tétele végett az Egyetemes Konvent Varga Imre és Narancsik Imre segédlelkészeket bizta meg a köztársaság magyar református közép- és főiskolás ifjúságának intézményes lelki gondozásával, akik készültségük és rátermettségük birtokában fiatalos lendülettel és nagy ügybuzgalommal kezdtek hozzá e munkához, az ifjúság összefogásához és öntudatos megszervezéséhez. Az 1931. évi március hó 18-i kassai Konventre mindketten betérjésztették e munkakörben végzett tevékenységükről szóló jelentésüket, melyekből kitűnt, hogy mint a Konvent megbízottai végiglátogatták az összes magyar középiskolák református diákjait, valamint a prágai, brünni cseh- és németnyelvű egyetemek református főiskolai hallgatóit, akikkel alkalmas megbeszéléseket folytattak, továbbépíteni igyekeztek a református diákok egymásközötti kapcsolatait és katasztert fektettek fel az összes közép- és főiskolás ifjakról.

E munka eredményeképpen Prágában és Brünnben egy-egy kis református diákcsoport alakult, mely célul tűzte ki, hogy egyházának szeretetét nem adja fel és mindent megtesz azért, hogy az egyháztól eltávolodott diákság újra megtalálja egyházát. — Sajnos, azonban e szépen nekilendülő munka csupán a kezdetnél maradt, amennyiben az 1931. évi lévai országos diákkonferencia hatása alatt — melyen az ifjúság szélsőséges, baloldali elemei is képviselve voltak és a konferenciára igen jelentékeny befolyást gyakoroltak — a „Baráti Szó“ c. ifjúsági lap megszűnt, a közép- és főiskolás ifjúság lelki gondozásával megbízott Varga Imre és Narancsik Imre s.-lelkészek megbízatásukat visszaadták, minek következtében a munkájuk nyomán jelentkező mozgalom is elszigetelt jelenség maradt, melynek nem volt átfogó, pozitív eredménye közép- és főiskolás ifjúságunk lelki gondozásával kapcsolatosan. Közben ötletszerű gyűjtések is indulnak meg az ifjúsági munka kiszélesítésének előmozdítására, azonban — sajnos — e megmozdulásokból is hiányzott a tervszerű elgondolás és alapos előkészítés. Szalmazalángszerű fellobbanások voltak csupán, melyeknek kellő eredménye nem jelentkezett gyakorlati egyházi életünkben.

1934—1935. években a Konventi Elnökség megbízásából Narancsik Imre püspöki titkár, 1936. évtől pedig Tóth Kálmán kiskoszmályi árvaházi lelkész látta el a közép- és főiskolás ifjúság lelki gondozását. E munkák azonban mindenben magukon viselték a kísérletezés bélyegét.

Végeredményben megállapítjuk, miszerint a csehszlovákiai magyar református közép- és főiskolás ifjúság lelki gondozásának kérdése az idevonatkozó történelmi tények alapján ingadozó képet mutat. Történetek túlfűtött, lendülettel induló kezdeményezések és említésreméltó konferenciái megmozdulások, azonban közép- és főiskolás ifjúságunk lelki gondozása intézményesen és állandó rendszerességgel megszervezve nem volt, minek következtében az ifjúság egyetemére kiható, református ifjúsági átfogó szervezet kiépítése sem történhetett meg a kívánt mértékben.

Az ifjúsági mozgalmak intézményes kiépítésének gondja mellett másik megoldatlan kérdésünk volt a k a t o n á k lelki gondozása. A csehszlovák hadseregben 8 evangélikus tábori lelkész volt, míg református egy sem. Már pedig a magyarnyelvű református

katonák szinte kivétel nélkül a történelmi országokba vitettek két évi, majd egy és fél évi katonai kiképzésre, akik ezen idő alatt magyar tábori református lelkészek hiányában semmi istentiszteleti és lelki gondozói munkában nem részesültek, ami egyházunkra nézve felmérhetetlen erkölcsi kárt és hátrányt jelentett úgy az el-kallódó lelkek, mint a felekezeti közti jogegyenlőség szempontjából.

Egyetemes Konventünk kezdettől fogva felismerte e kérdés megoldásának egyházunkra nézve halaszthatatlan fontosságát, ezért már az 1923. évi Konvent magáévá tette a tiszáninneri e. ker. 1922. évi 19. számú határozatát, mely felhívta a református katonai-íjjaik lelki gondozásának fontos és rendezésre váró ügyére és ezzel kapcsolatban a katonai lelkészek ügyének tanulmányozására s evégett a csehszlovák kormányval való tárgyalás után ennek a felekezeti közti viszonyosság és egyenlőség elve alapján való rendezésére.

Egyetemes Konventünk 49/1924. sz. határozatával felirt a teljhatalmu minisztériumhoz, hogy lépjen közbe a hadügyminisztériumnál, miszerint a hadseregben a református katonák részére is állítson fel katonai lelkészségeket. A hadügyminisztérium a felterjesztésre 1924 november 14-én 5608—36/b. odd. ex. 1924. sz. alatt adott válaszában a kérés teljesítését elutasította azzal, hogy a csehszlovák hadseregben 8 evangélikus lelkész van s így valamennyi evangélikus vallásu hívőről gondoskodás történt.

A Konvent Elnöksége 187/1924. szám alatt ismételt beadvánnyal fordult a nemzetvédelmi minisztériumhoz, feltárván világosan a helyzetet, mire a nemzetvédelmi minisztérium 1925. I. 31-én 7897—36/b. szám alatti leiratában azzal felelt, hogy a magyar református katonák lelki szükségének kielégítéséről oly módon gondoskodnak, hogy némely helyőrségben az istentiszteleti szolgálatnál olyan tényleges szolgálatban álló katonákat vesznek segítségül, akik polgári hivatásuk szerint magyar református lelkészek.

Egyetemes Konventünk 26/1925. szám alatt e felekezeti jogviszonyosságot sértő megoldás ellen felterjesztéssel élt s évek folyamán e kérését többször is megismételte, azonban erre minden esetben az volt a felelet, hogy protestánsok részére van ág. evangélikus lelkészség, melynek keretében a szolgálatot teljesítő református s.-lelkészek a református katonák lelki gondozását elláthatják.

1936. évi Konventen Dr. Magda Sándor e kérdés megoldatlansága miatt előterjesztést tett a prágai magyar katonák lelki gondozása tárgyában, minek következtében az Egyetemes Konvent 1937-től: Tóth Kálmán kiskoszmályi lelkészt bizta meg a prágai egyetemi hallgatók és a nagyobb helyeken állomásozó református katonák lelki gondozásának ellátásával, aki azonban e megbízatását rövid ideig teljesítette, mert 1938 november 2-i felszabadulással a református katonák lelki gondozásának kérdése a magyar hadseregben megoldást nyert.

Szólunk még röviden az illavai állami fegyintézet magyar-ajku református foglyai lelki gondozásának kérdéséről, akik 1924-ig nem részesültek sem hitvallásuknak megfelelő, sem anyanyelvük szerinti lelki gondozásban. E sérelmet Egyetemes Konventünk 48/1924. számú beadványában felterjesztette a prágai igazságügy-minisztériumba, mely e beadványt az állami igazgatás szempontjából tárgyalannak tekintette, azonban leszögezte, hogy amennyiben egyházunk saját hitvallásu fegyenceiről saját költségén, külön lelkész által kíván gondoskodni, ez ellen nincs semmi ellenvetése és készséggel engedélyezi a megnevezett lelkésznek e célból a szabályszerű látogatásokat.

Az Egyetemes Konvent az illavai állami fegyintézetben a református fegyencek lelki gondozásának ilyen megoldását magára nézve sérelmesnek minősítette, ezt határozatban le is szögezte s a fegyencek lelki gondozásának ellátására a saját költségére beállította Sedivy László nyitrai lelkészt, mint akinek a hatáskörébe tartozik különben is az illavai fegyencek lelki gondozása. Az illavai fegyintézetben a református fegyencek lelki gondozásának ellátásáról így 1938 november 2-ig, a csehszlovák illetékes tényezők merev magatartása következtében egyházunk belkörüleg, a saját költségén gondoskodott.

5. Az Összefogás mozgalma (Sörös Béla püspök).

A csehszlovákiai magyar református egyház missziói megmozdulásaival és az új idők fokozottabb mértékben jelentkező kívánalmaival kapcsolatosan a megszállás utolsó éveiben egy figyelemreméltó mozgalom keletkezett egyházi életünkben: a „Református Összefogás“ mozgalma.

Bár e mozgalom csekély történelmi multra tekinthet vissza, néhány vonásban mégis rámutatunk keletkezésének történelmi körülményeire és röviden felvázoljuk célkitűzéseit, nagyvonalu programját, bírálat tárgyává tesszük e gondolatépítménynek itteni egyházi életünkbe illesztését, gyakorlati alkalmazását. — 1935. évi november hó 27-én, a dunáninneri e. ker. közgyűlésén tartott főgondnoki megnyitójában Dr. Szilassy Béla egy református akció megindításának feltétlen szükségére mutatott rá. E beszéd következményeképpen még e közgyűlés tartama alatt összeült egy bizottság az egész Egyetemes Egyházat átfogó egyháztársadalmi szervezkedés előfeltételeinek megbeszélésére. A program megszerkesztésével Sörös Béla theol. igazgató, az eszmetermelés és programadás kiváló mestere bízott meg, aki az elkészített nagykoncepciójú programot az Egyetemes Egyház hivatalos lapjának 1936 május 2-i számában az egyházi közvélemény tájékoztatására közreadta. Ezután a dunáninneri e. ker. kiküldött bizottsága e nagyvonalu program alapján elkészítette a „Református Összefogás“ egyháztársadalmi szerv Szabályrendeletét, melyet az Egyetemes Konvent 1936. évi október hó 15-i ülésében 10. jkv. szám alatt az E. T. I. t.-c. 7. §-a alapján elfogadott és jóváhagyott

E Szabályrendelet első három lényeges pontját ideiktatjuk:

1. §. A Konvent a Csehszlovák köztársaság területén fennhatósága alatt álló egyetemes Egyházra s benne az egész reformátusságra kiterjedőleg Református Összefogás címén saját hatáskörében egy egyháztársadalmi szervet alakít.

2. §. A Református Összefogás alapja: Istennek a Jézus Krisztusban megjelent szeretete.

3. §. Célja: a Reformátusság egyéni és gyülekezeti hitéletének emelése, az egyének és gyülekezetek egymásrautaltságának és egymás irányában tartozó felelősségének előhívása, fejlesztése és munkába állítása. Az ezekben megnyilvánuló összefogás és együttműködés révén a református kollektívum megeremtése s rajta keresztül a hitnek, az erkölcsnek, az egyháznak fokozottabb védelme, a bennük rejlő szociális értékek jelentőségének és érvényesülésének kidomborítása és realizálása, bennük és velük a református szolidaritás érzésének életre hívása.“

A következőkben szól a Szabályrendelet a szükséges eszközökről, a tagok jogairól, kötelességeiről, a tisztikar és választmány hatásköréről, feladatairól, esetleges bevételi forrásairól és a végleges megszervezéshez szükséges első évi közgyűlés összehívá-

sáról. A közgyűlés azonban soha össze nem hivatott, így valóságban az Összefogás mozgalma megszervezve nem is lett, csupán alapjait és célkitűzéseit fektette le a Konvent jegyzőkönyvének lapjain Sörös Béla előadó, nagykonceptiójú előterjesztése alapján.

Az Összefogás gondolatát alapos boncolás alá vette Dr. Magda Sándor a „Református Egyház és Iskola“ c. hivatalos lap 1936. évi július hó 25-i számában, melyben az Összefogás széles skálájú gondolatának sok törekvéseit helyesli, aláírja és elengedhetetlenül szükségesnek tartja szétforgácsolódo erőink megmentése és egyházunk élete és megmaradása szempontjából, de nem hallgathatja el, hogy a széles perspektívájú programnak, ha azt itteni egyházunk állapotához mérjük és nehéz életkörülményeinkhez szabjuk, van két nagy lényegbevágó hibája: az egyik az, hogy az egész gondolatépitménynek nincs alapja, a másik az, hogy nincsen benne rendszer. — Ezzel párhuzamosan Dr. Magda Sándor alapot vet e programnak és rámutat a mozgalom rendszeres kiépítésének etapjaira, melynek első állomása, kiindulási pontja: összefogni, rendet teremteni Egyetemes Egyházunkban az egész vonalon, munkaképessé tenni legfőbb végrehajtó szervünket a Konventet, elintézni próbálni függő ügyeinket, behajtani félelmetesen növekvő közalapi, nyugdíjintézeti stb. hátrálékainkat, gondoskodni népünk számára szükséges imakönyvekről és zsoltároskönyvünk harmadik kiadásának haladék nélküli megjelenéséről. E követelmények megvalósulásához kell legalább három esztendő, ha ezt elértük és becsületesen végrehajtottuk, akkor rátérhetünk az Összefogás nagyvonalu programjára is — állapította meg többek között Dr. Magda Sándor püspök.

Egyetlen konkrétum volt: az „Összefogás“ c. néplap megindítása 1937-ben, Varga Imre rimaszombati lelkipásztor szerkesztésében — egyébként papíron lefektetett, levegőben lógó, alpnélküli szervezet, gondolatépitmény-piramis volt az Összefogás mozgalma, melynek gyakorlati egyházi életünkben nem volt számottevő, pozitív eredménye. Igaz, hogy ebben a rövid idő is megátolta.

Végeredményben minden elismerésünk mellett őszintén le kell szögezni azt is, hogy már csak azért sem valósulhatott meg e nagyvonalu terv, mert éppen túlságos magasságokban járó volta miatt

annyira légies volt, hogy itteni egyházi életünk bajaival, realitásaival nem számolt, bár elméletben igen kihangsúlyozta evangéliumi keresztyénségünk realitásának kérdését. Így egyházi életünk kezei közé nem is volt beilleszthető e máskülönben minden elismerést megérdemlő megmozdulás.

6. *Evangelizációs irányok, szekták.*

A belmissziói munkák kezdetén, amikor még tájékozatlanság és ötletszerű egyéni kezdeményezés jellemezte e széles munkamezőt, a szórványos belmissziói megmozdulásokkal kapcsolatban eltérések, árnyalati különbségek jelentkeztek a munka módszerében, minek következtében evangelizációs irányok keletkeztek egyházi életünkben.

Az 1922—23. években a kárpátaljai kerületben a Bethániával kapcsolatban álló: Benkő Viktor és Dancsházi Sándor lelkipásztorok az „Új Reformáció“ jelszavával igyekeztek a belmissziói munkának a talajt előkészíteni. Dancsházi Sándor az 1923. évi losonci Konventhez kérvényt terjesztett, melyben Tekeházán, 1923. évi április hó 21-én megalakult: „Új Reformációi Szövetség“ elnevezésű belmissziói társaság alapszabályainak jóváhagyását kérte. Néhány lelkipásztor melléjük is állott, azonban ennek az evangelizációs irányzatnak a mi viszonyaink között jövője nem lehetett, mert a belmissziói tevékenységet az általános keresztyénység hangoztatásával nem kapcsolhatták szorosán a mi sajátosan magyar kálvinista egyházi gyülekezeti munkánkhoz. Másfelől pedig azt a veszedelmet is jelentette ez az irányzat egyházunkra nézve, hogy tág lehetőséget nyújtott a szektáskodóknak, a hivatalos egyház megvádolójának sötét aknamunkájához. De már csak azért sem lehetett hosszú életű ez irányzat, mert a két szervező munkása: Benkő Viktor és Dancsházi Sándor néhány év múlva magárahagyta a mozgalmat és eltávoztak az anyaországba.

A másik jellegzetes evangelizációs irány a Nehézy Károly lelkipásztor által elindított és jelenleg is általa irányított, sajátos módszerű belmissziói mozgalom, melynek központja a kiskoszmályi árvaház és amely széleskörű belmissziói munkájával, komoly, szá-

mottevő eredményeket mutatott fel e munkamezőn. Erről az árvaházak történetével kapcsolatban részletesen beszámoltunk.

Ez evangelizációs irányokkal párhuzamosan hosszabb-rövidebb életű „B a r á t i K ö r ö k” is keletkeztek, melyek elszigetelt jelenségek voltak ugyan, azonban sokszor a szektáskodás határát érintették munkamódszerükkel és magatartásukkal.

Pedig a szekták amugy is jelentkeztek — ha szórványosan is — egyházi életünkben. Miként a nagy reformáció idején voltak rajongók, Münzer Tamások és zwickauai anabaptisták, akikkel erős harcot vívtak reformátoraink, úgy a mi egyházi életünkben is a hit-ébredéssel kapcsolatban jelentkeztek a túlzók, rajongók, a szektás tanokat hirdetők. A szekták feltünése kortünet volt a megszállás első éveiben. A nagy lelki megrázkódtatások, a kommunizmus atheista tanításai, a sok anyagi összeomlás, sok eredeti irányától eltért emberi lelket taszított a kétségbeesés révén a két végletbe: vagy a teljes hitelenségbe, vagy a szekták tagjai közé.

A püspöki és esperesi jelentések gyakran rámutattak a szekták szórványos térhódításaira és óva intették a gyülekezetek pásztorait, hogy határozott és egyházas irányu belmissziói munkák megindításával és teljes pásztori készültségükkel gátolják meg a „futkározó atyafiak” ténykedését református gyülekezeteinkben. A szekták következő változatai tüntek fel vidékenként egyes gyülekezetekben: baptisták, szombatisták, millenisták, adventisták, szalvisták, russzelisták és metódisták. Mindhárom egyházkerületünkben akadtak gyülekezetek, melyekben fellépett a szekták járványa.

Kárpátalján számottevő gyülekezetük volt: Nagydobronyban, feltüntek: Beregszászban és Mezőkaszonyban. A tiszáninneri e. kerületben az alsó- és felsőzempléni és ungi egyházmegyékben voltak elterjedve, különösen a két utóbbi egyházmegye szlovák gyülekezeteiben. (Ágcsernyő, Vécs, Abara, Deregyő, Szürnyeg, Ladamóc, Alsómihályi, Lasztomér, Zahar, Jenke, Bező stb.). A dunáninneri kerületben szintén feltüntek azokban a gyülekezetekben, ahol nem folyt rendes mederben az egyházi élet.

Bár a szekták részéről fenyegető veszedelem nem volt nagy horderejű, mindazonáltal egyházunk vezetői minden lehető és megengedett eszközt igénybe vettek a szekták továbbterjedésének meg-

akadályozására. A belmissziói munkák h i v a t a l o s felkarolása volt az első eszköz, melyen keresztül védekezett térhódításaik ellen egyházunk. A másik eszköz az iratterjesztés intézményes megalkozása volt, mert a szekták mázsaszámra osztogatták és terjesztették ingyen traktátusaikat.

Egyházunk a szekták elleni védekezésével elérte azt, hogy az erőteljesebb pásztori munka következtében helyenként a hitélet lüktetőbb, elevenebb lett. Így munkálta Isten a megpróbáltatáson keresztül is egyházunk erősödését és jövő fejlődését.

VÉGSZÓ.

Református keresztyén egyházunknak és magyar fajunknak véltem szolgálatot teljesíteni akkor, amikor e szerény történelmi munka keretében megörökíteni óhajtottam a magyar református mult egy darabjának hősi korszakát, mely a trianoni határok egy részének ledöntésével lezáródott. Akinek drága öröksége, evangéliumi hite és meggyőződése, akinek nem elkótyavetyélhető kincse a fajtájához való feltétlen ragaszkodás és annak becsülete Isten és emberek előtt, az növekedő örömmel szemlélhette e munka nyomán, hogy miképpen állta meg helyét a csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református lélek húsz éven keresztül, egy minden oldalról ellenséges világban úgy, hogy minden ijesztgetés, csábítás és börtön ellenére is teljes egészében hű maradt evangéliumi egyházához, magyar fajtájához.

Az elnyomó csehszlovák hatalom, amely minden vonalon igyekezett a magyarság lelki, kulturális, szociális és gazdasági erőtartalmát gyengíteni, teljes hatalmi készültségével céltudatos elnemzetlenítő és lelki erőit elsorvasztó kiméretlen politikai harcot folytatott, elsősorban éppen a 96%-ban magyar nemzetiségű református egyház ellen, amely a reánehazedő lelki elnyomás, céltudatos elnemzetlenítési törekvés és anyagi erőtartalmának lecsökkentése s ebből folyó nagy szegénysége mellett is — mint a multban — állta a harcot, életet tudott teremteni és csupán Isten lelkének támogatásával nagyjelentőségű nevelői és karitatív intézményeket tudott létrehozni.

Azok a lelkipásztorok, tanítók és világi papjaink, akik itt a megszállott felvidéken éltük le életünk egy darabját és napról napra az elnyomó hatalommal való harcokban és erőfeszítésekben morzsolódott fel életünk, bizonyoságot tehetünk arról, hogy az elmult húsz esztendő református keresztyén hitünknek és magyar kálvinista életszemléletünknek az erőpróbája, valósággal az élet iskolája volt. Ez a hősi korszak közelebb hozott népünkhöz. Vezető és vezetett jobban megértette egymást a nagy összefogás érdeké-

ben. Kialakult egy modern református keresztyén és magyar testvéri típus. Püspökeink, espereseink, világi vezetőink szolgáltattak erre elsősorban példát. A református lelkipásztor magyarnyelvű evangéliumi szolgálatával, igehirdetésével a magyar kultúra előharcosa is lett. Mint a példaszó mondja: „Isten a rosszból is tud jót előhozni“, a húszéves megpróbáltatással is növelte egyházunk, népünk ellenálló képességét és a kisebbségi sorssal értékesebbé, összetartóbbakká tett bennünket úgy, hogy a szellemi határzár ellenére is megmaradtunk református keresztyéneknek és megingat-hatatlan magyaroknak, a szó legvalóságosabb értelmében.

A megszállás húsz éve alatt sok próbát kiállott református egyházunknak az utókor számára tanulságos, lelkesítő és felemelő példái, bátor kiállása és erőfeszítésének sok jelei, megőrkítésre méltó történelmi mozzanatai új reménységgel, felemelő erővel, hitel és bizakodással tölthet el bennünket.

Egyházunk és magyar fajtánk szeretete, a mult értékeinek megbecsülése kényszerített arra, hogy a rendelkezésre álló különböző forrásmunkák alapján, továbbá az átélt valóságos tények és tapasztalatok birtokában, szigoruan alkalmazott történet-kritikai módszerrel, az események pontos beállításával és tárgyilagos értékelésével, a multnak megfelelő, a történelmi hűséghez szorosan alkalmazkodó, konkrét adatokkal alátámasztva megírom a cseh-szlovák államkeretbe kényszerített magyar református egyház húszéves történetét.

E helyen fejezem ki hálámat és köszönetemet Dr. Magda Sándor püspök úrnak és Dr. Soós Béla egyetemi magántanár úrnak, akik értékes tanácsukkal és szakvéleményükkel buzdítottak a munkára, sok próbát kiállott református egyházunk húszéves történetének megírására.

Ennek a megpróbáltatásokkal, szenvedésekkel telített, immár lezáródott hősi korszaknak történelmi tanulsága legyen számunkra felemelő biztatás és egyben intő figyelmeztetés, hogy miképpen töltheti be történelmi küldetését a magyar evangéliumi keresztyén-ség, a reá váró nagy feladatok előtt.

Kisrát, 1940 augusztus havában.

Csomár Zoltán.

FELHASZNÁLT FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE.

Konventi, egyházkerületi, egyházmegyei jegyzőkönyvek
1920—1939-ig.

Az 1923. évi lévai és az 1928. évi pozsonyi zsinati jegyző-
könyvek.

A Református Egyház és Iskola című hivatalos lap évfolyamai,
1921—1938-ig.

Református Világszemle c. folyóirat évf., 1933—1938-ig.

Szeretet-naptár 1924—1937-ig megjelent példányai.

Haraszy Károly: Adalékok az ungi református egyházmegye
történetéhez, Nagykapos, 1931.

Csomár Zoltán: Hús év Ungvár történetéből (1918—1938.),
Budapest, 1939.